

JIHOČESKÁ UNIVERZITA V ČESKÝCH BUDĚJOVICÍCH
FILOZOFICKÁ FAKULTA
HISTORICKÝ ÚSTAV

Mgr. Václav Černý

Dědicové a jejich sourozenci.
Sonda do poměrů selských rodin,
Protivínsko (1780–1830)

Disertační práce

Vedoucí práce: doc. PhDr. Josef Grulich, Ph.D.
Historický ústav Filozofické fakulty Jihočeské univerzity
v Českých Budějovicích

České Budějovice 2019

Prohlašuji, že jsem svou disertační práci vypracoval samostatně pouze s použitím literatury a pramenů uvedených v seznamu citované literatury.

Prohlašuji, že v souladu s § 47b zákona č. 111/1998 Sb. v platném znění souhlasím se zveřejněním své disertační práce, a to v nezkrácené podobě elektronickou cestou ve veřejně přístupné části databáze STAG provozované Jihočeskou univerzitou v Českých Budějovicích na jejích internetových stránkách, a to se zachováním mého autorského práva k odevzdanému textu této kvalifikační práce. Souhlasím dále s tím, aby toutéž elektronickou cestou byly v souladu s uvedeným ustanovením zákona č. 111/1998 Sb. zveřejněny posudky školitele a oponentů práce i záznam o průběhu a výsledku obhajoby kvalifikační práce. Rovněž souhlasím s porovnáním textu mé kvalifikační práce s databází kvalifikačních prací Theses.cz, provozovanou Národním registrem vysokoškolských kvalifikačních prací a systémem na odhalování plagiátů.

V Českých Budějovicích 28. října 2019

.....

Mgr. Václav Černý

Tato práce by nemohla vzniknout bez jejího vedoucího doc. PhDr. Josefa Grulicha, Ph.D. Jemu patří můj vděk za čas strávený nad jednotlivými kapitolami, nespočet rad, připomínek a odkazů na vhodnou literaturu. Za podnětné náměty a ochotu děkuji rovněž PhDr. Markétě Skořepové, Ph.D. Nemohu pominout ani úsilí Mgr. Blanky Kamenské věnované závěrečným korekturám mého textu. Za pomoc s překladem jsem vděčný Václavu Krausovi. Závěrem musím také vyjádřit poděkování své manželce Vendule za podporu a trpělivost, s jakou snášela mé plné pracovní vytížení touto prací.

Anotace

Dědicové a jejich sourozenci. Sonda do poměrů selských rodin, Protivínsko (1780–1830)

Předkládaná disertační práce je věnována životním perspektivám bratrů a sester nových vlastníků selských gruntů ve třech jihočeských vesnicích na přelomu 18. a 19. století. Jádrem vlastní analýzy bylo poznání osudů jednotlivých sourozenců od jejich narození až po významný životní milník uskutečnění svatby. Práce byla založena na studiu rozsáhlého souboru archivních materiálů, zahrnujících matriční knihy, gruntovní knihy a soupisy poddaných, to vše doplněné o spisový materiál vrchnostenské provenience. Metodologicky tato práce vychází z historickodemografických a genealogických přístupů.

Předmětem výzkumu se staly okolnosti spojené s předáváním selských gruntů, především pak volba a věk dědice. Stranou nemohla zůstat čelední služba dětí hospodáře ani případný odvod jeho synů do armády. Dílčím tématem se staly okolnosti vstupu do manželství a s tím spojené uplatňování sňatkových strategií jakožto důležitého prvku sociální mobility.

Annotation

Heirs and their siblings. A study of rural families' backgrounds, area of Protivín (1780–1830)

The hereby presented dissertation thesis pursues the life prospects of brothers and sisters related to new owners of rural grounds located in three South Bohemian villages at the turn of the 18th and 19th Century. The very core of this analysis was coming to know the fortunes and life stories of such siblings, from the day of birth until their passing a milestone of realized marriage. The work itself was based on an extensive study of numerous archival files, comprising church and land registers, and lists of subjects, completed with records needed and used by nobility. Methodologically, this work proceeds from genealogical and history-demographical attitudes.

The circumstances of rural farmsteads' transfers, most importantly the choice and age of an heir became the subject of research here. Furthermore, groom service of the owner's offsprings and - as the case may have been - recruitment of his sons could not stay left aside. As a secondary subject of research, entering into marriage and subsequent application of marriage strategies as an important part of social mobility were put under scope.

Obsah

I. Úvod	8
I. 1. <i>Genealogie jako metoda historikovy práce</i>	11
I. 1. 1. <i>Historické proměny genealogie v českém prostředí</i>	14
I. 1. 2. <i>Historická demografie a genealogie v západní Evropě</i>	17
I. 1. 3. <i>Historická demografie a genealogie v českém prostředí</i>	19
I. 1. 4. <i>Genealogicko-demografické databáze současnosti</i>	22
I. 2. <i>Zkoumaný region</i>	27
I. 3. <i>Metodika výzkumu</i>	35
I. 4. <i>Prameny</i>	39
I. 4. 1. <i>Matriční knihy</i>	39
I. 4. 2. <i>Soupisy poddaných</i>	44
I. 4. 3. <i>Gruntovní knihy</i>	47
II. Převod selských usedlostí – zlomový bod v životech sourozenců	52
II. 1. <i>Volba dědice selské usedlosti</i>	54
II. 2. <i>Dcera dědičkou usedlosti</i>	62
II. 3. <i>Nepříbuzná osoba majitelem usedlosti</i>	65
II. 3. 1. <i>Koupě usedlosti nepříbuznou osobou</i>	68
II. 4. <i>Délka hospodaření a věk hospodářů</i>	72
III. Čelední služba a vyučení řemeslu	86
III. 1. <i>Čelední služba</i>	86
III. 2. <i>Věk při nástupu</i>	91
III. 3. <i>Délka služby</i>	95
III. 4. <i>Mobilita čeledi</i>	103
III. 5. <i>Věk při konci služby</i>	118
III. 6. <i>Řemeslo cestou k osamostatnění</i>	122
IV. Služba v armádě a návrat mužů do venkovské společnosti	130
IV. 1. <i>Venkov a armáda v historiografii</i>	133
IV. 2. <i>Muži z Protivínska a vojenská služba</i>	135
IV. 3. <i>Od vody rekrutů</i>	138
IV. 4. <i>Věk rekrutů</i>	146
IV. 5. <i>Služba v armádě</i>	152

IV. 6. <i>Návrat vysloužilců do venkovské společnosti</i>	158
V. Okolnosti vstupu do manželství	162
V. 1. <i>Rodinný stav</i>	164
V. 2. <i>Sezónnost sňatků</i>	168
V. 3. <i>Sňatkový věk</i>	172
V. 4. <i>Sňatkové migrace</i>	184
V. 5. <i>Sňatek jako nástroj sociální mobility</i>	196
V. 5. 1. <i>Vícenásobné sňatky</i>	203
V. 5. 2. <i>Sociální mobilita po uzavření rovného sňatku</i>	207
VI. Shrnutí životní perspektiv sourozenců	212
VI. 1. <i>Životní perspektivy bratra nového hospodáře</i>	212
VI. 2. <i>Životní perspektivy sestry nového hospodáře</i>	215
VII. Závěr	219
VIII. Přílohy	224
VIII. 1. <i>Tabulky</i>	224
VIII. 2. <i>Genealogická schémata</i>	226
VIII. 3. <i>Obrazové přílohy</i>	267
IX. Seznam pramenů a literatury	287
IX. 1. <i>Prameny nevydané</i>	287
IX. 2. <i>Prameny vydané a dobové tisky</i>	299
IX. 3. <i>Literatura</i>	299
IX. 4. <i>Internetové zdroje</i>	315
X. Seznam zkratk	316
XI. Seznam tabulek, grafů, map a genealogických schémat v textu	319
XI. 1. <i>Tabulky</i>	319
XI. 2. <i>Grafy</i>	326
XI. 3. <i>Mapy</i>	327
XI. 4. <i>Genealogická schémata</i>	328
XII. Seznam příloh za textem	329
XII. 1. <i>Tabulky</i>	329
XII. 2. <i>Genealogická schémata</i>	329
XII. Seznam obrazových příloh	331

I. Úvod

Studium dějin sourozeneckých vztahů a rozdílných možností životního uplatnění dětí z jedné rodiny představuje nesmírně zajímavé a aktuální téma, které bývá neprávem opomíjeno. Pozornost historiků se spíše soustředila na sourozence a jejich vztahy ve šlechtickém a panovnickém prostředí, kde se badatelům nabízí dostatečná opora v pramenech osobní povahy. Deníky společně s korespondencí mohou poskytnout odpovědi na otázky, které si nelze ve vztahu k venkovskému prostředí pokládat.¹ Uvedená skutečnost ovlivnila výběr tématu předložené disertační práce.

V žádném případě přitom nelze říci, že by byl venkovské rodině věnován nedostatek pozornosti. Na toto téma vznikla celá řada výzkumů různou měrou kvantitativně založených. Méně však bylo nahlíženo dovnitř takové rodiny – na jednotlivce jakožto aktéra rodinných vztahů. To je způsobeno především nedostatkem vhodných pramenů. Jejich kombinováním je možné alespoň nepřímo částečně poodhalit chování jednotlivých sourozenců vedoucí k zahájení jejich nezávislého postavení na výchozí rodině. Počátky soustavnějšího studia dějin rodiny jsou spojeny s přelomovým publikováním metody rekonstrukce rodin Louisem Henrym a Michelelem Fleuryem v roce 1956.

Předkládaný výzkum vychází z autorova bádání v době magisterského studia. Na základě tří sond do rodinných poměrů v selském prostředí se snaží odhalit různé životní osudy dorůstajících dětí. Důležitou součástí výzkumu představuje genealogie. Tato pomocná věda historická má české historiografii stále co nabídnout. Přitom se nemusí jednat pouze o doplnění biografických dat významných osobností, ale v první řadě je třeba připomenout tvorbu databází a podkladů pro další výzkumy na poli historické demografie či historické sociologie. Genealogie samotná byla jedním z motivů, které přivedly autora k zájmu o dějiny venkova. Jeho dlouholetá praxe profesionálního genealoga mu poskytla bohaté zkušenosti při vyhledávání osobních dat jednotlivců žijících v minulosti.

Základní cíle této práce leží ve dvou rovinách. V té první to byla snaha na základě zvolené sondy poukázat na možnosti uplatnění genealogie v rámci

---

¹ Studium sourozeneckých vztahů je řešeno většinou ve vztahu k otázce širšího pojmu přibuzenství. Christopher H. JOHNSON – David Warren SABEAN (eds.), *Sibling Relations & the Transformation of European Kinship 1300–1900*, New York 2013; Dionigi ALBERA – Luigi LORENZETTI – John MATHIEU (eds.), *Reframing the History of Family and Kinship: From the Alps towards Europe*, Bern 2016; David Warren SABEAN – Simon TEUSCHER – John MATHIEU (eds.), *Kinship in Europe. Approaches to long-term development (1300–1900)*, New York 2007; Robert PARKIN, *Kinship. An Introduction to the Basic Concepts*, Oxford 2003; Michael MITTERAUER, *Historische Verwandtschaftsforschung*, Wien – Köln – Weimar 2013.

vědeckého výzkumu, tedy upozornit v metodologické rovině na její možný přínos a na konkrétní příležitosti k jejímu uplatnění. Důležitým byl nástin vývoje uplatňování genealogicko-demografických databází v zahraničí. Konkrétní vhlad do jejich fungování nabízí detailnější rozbor kanadské databáze RPQA [*Registre de la population du Québec ancien (Population Register of Historic Quebec)*].

V druhé rovině si autor vytyčil za cíl přispět k poznání rodinných, zejména sourozeneckých vztahů na českém venkově. To obnášelo zodpovězení několika hlavních otázek. Především se jednalo o posouzení, zdali existovaly rozdíly mezi životními perspektivami bratrů a sester nových hospodářů, a pokud ano, jak zásadního charakteru byly. Aby bylo možné nalézt odpovědi, muselo nezbytně dojít k položení si dílčích otázek. Jejich analyzování určilo i formální rozdělení předkládané práce do čtyř hlavních kapitol.

Vlastní výzkum byl věnován především sourozencům nových vlastníků selských usedlostí, kteří představují zajímavou skupinu venkovského obyvatelstva. Volba selské vrstvy nebyla náhodná, ale vycházela z vědomí její dobré sledovatelnosti na základě všech druhů pramenů vážících se k ní. Důležitá byla také silná vazba této společenské skupiny na selské grunty, jejichž převody zásadním způsobem vstupovaly do životů jejich členů. To bylo v zájmu studia dopadu předávání venkovských usedlostí na perspektivy jednotlivých dětí hospodáře zásadní. Podstatnou roli hrála rovněž existence cenného pramene – soupisů poddaných, bez kterých by nebylo možné rekonstruovat životní osudy jednotlivých sourozenců v období mezi předáním usedlosti jednomu z nich a sňatkem jeho bratrů a sester. Jednalo se zejména o čelední a vojenskou službu, které se dotýkaly obyvatel venkova. Dochovanost souvislé řady každoročně aktualizovaných a podrobně vedených soupisů poddaných, jakož i dostupnost dalších pramenů vedla k výběru panství Protivín jako regionu pro prováděný výzkum. Samozřejmě není možné při volbě tématu pominout osobní zájem autora a dobrou orientaci v dostupných archivních pramenech. Nemalou roli sehrála skutečnost, že nejdůležitější materiály byly již digitalizovány a zveřejněny on-line prostřednictvím internetových stránek Státního oblastního archivu v Třeboni.

Časové vymezení této práce, ohraničené roky 1780 a 1830, bylo zvoleno s ohledem na zvolenou pramennou základnu, neboť od roku 1830 již nebyly vedeny soupisy poddaných pro protivínské panství. Sledované období však rovněž představuje zajímavou dějinnou epochu, v jejímž průběhu docházelo prostřednictvím řady reforem k položení základů moderní společnosti. S ohledem na charakter výzkumu vplynuly

časové přesahy u jednotlivých dílčích analýz. Jejich základní příčinou byla skutečnost, že některý ze sourozenců začal dotyčnou činnost vykonávat před rokem 1780, a tak byl první z bratrů odveden do armády v roce 1779, první dívka nastoupila čelední službu roku 1775 a první chlapec roku 1778. První sňatek se uskutečnil v roce 1770 a poslední roku 1856.

První dílčí analytickou kapitolou bylo sledování převodu selských usedlostí a také šance jednotlivých potomků předchozího hospodáře na jejich převzetí. Tato událost byla v životech sourozenců zlomová, neboť rozdělovala děti hospodáře na dědice zajištěné vlastnictvím gruntu a ty, kteří si museli hledat vlastní uplatnění. S ohledem na postupnou kodifikaci dědického práva byla volba dědice do určité míry předvídatelná, nebylo však možné jednoznačně vyloučit volbu jiného dědice než nejčastěji preferovaného nejstaršího či nejmladšího mužského potomka. Výběr nového majitele usedlosti přinutil ostatní sourozence k zajištění vlastní, nezávislé existence. Způsob, kterým synové a dcery ze selských rodů budovali své vlastní zázemí, se individuálně odlišoval.

S ohledem na možný vliv na načasování opuštění rodné usedlosti byla pozornost následně věnována výzkumu čelední služby. Ta v souladu s konceptem *life-cycle service* tvořila důležitou součást života venkovské mládeže. Finanční prostředky a pracovní zkušenosti během ní získané mohly usnadnit a uspišit odchod zejména bratrů, kteří neměli nárok na převzetí otcovské usedlosti. Cílem bylo především zjistit, do jaké míry byla čelední služba běžná u potomků sedláků a také jak dlouhý čas jí věnovali. Stranou nebylo možné nechat ani věk jednotlivých sourozenců ve spojení s ní, především kdy byli poprvé ve službě zachyceni a kdy z ní odešli.

Nemalá pozornost byla přikládána i službě v armádě, které se v české, ale i v zahraniční historiografii stále nedostává náležitého zájmu badatelů. Vojsko odvádělo z venkova značnou část mužské populace, což zejména v souvislosti s válečnými událostmi přelomu 18. a 19. století plošně zasáhlo i zkoumaný region. Armáda měla značný dopad na rodinnou situaci, a to hlavně kvůli velkému podílu mužů, kteří mohli během vojenské služby padnout.

Po převodu otcovy usedlosti, který ostatním sourozencům udělil jakousi zvláštní společenskou příslušnost v rámci selského stavu, měl pro jejich životy zásadní význam jejich vstup do manželství. Pozornost mu byla věnována nejen ve spojení s věkem a odlišnými možnostmi příslušníků obou pohlaví k jeho uzavření, ale i s jeho dopadem v rámci společenského postavení jednotlivce. Sňatek představoval zvrát v podobě

definitivního začlenění do nové společenské skupiny. V souvislosti s ním tak byl sňatek interpretován jako důležitý nástroj sociální mobility. Společenskou homogamii ve spojitosti se sňatečností se věnovalo mnoho autorů, málo jich však již pátralo po skutečném dopadu rovných manželství na budoucí společenské začlenění jednotlivce. V této části ležel pomyslný konec sledování jednotlivých sourozenců, neboť sňatek do značné míry předurčoval jejich budoucí perspektivy.

Práce se prostřednictvím analýzy uvedených životních aspektů na základě biografii jednotlivých sourozenců pokusila pomocí vhodných pramenů podat co nejúplnější obraz jejich životních perspektiv. Nebylo možné ponechat v rámci výzkumu stranou ani samotné dědice usedlostí, neboť bez nich by jen stěží mohly v komparativní rovině vyniknout rozdílné možnosti obou skupin sourozenců. Převod usedlosti měl dopad na všechny sourozence bez rozdílu pohlaví, jen míra tohoto dopadu, jak se pokusí předkládaná práce doložit, se mohla lišit. Některé dílčí analýzy týkající se životů potomků sedláků v české historiografii otevřely řadu netknutých témat spojených s venkovskou populací.

I. 1. Genealogie jako metoda historikovy práce

Genealogie je pomocná věda historická, která se zabývá osobními vztahy vyplývajícími z rodového původu.² Jejich studium zažívá v posledních 20 letech nebývalý rozmach, takže možná proto není v české historiografii genealogie vnímána kladně. Časová náročnost genealogických rešerší i obecný obraz genealoga odsouvá genealogii spíše do role pouhého koníčka vhodného k trávení volného času.

To vše podkopává status genealogie jako svébytné vědy s vlastními postupy a specifickým pojmoslovím. Svůj podíl na této skutečnosti má též zásadní nárůst oblíbenosti genealogie mezi laickou populací. Tato „masová“ oblíbenost způsobuje stírání rozdílů mezi dvěma pojmy, mezi nimiž je však nutné zásadně rozlišovat – *rodopisem* a *genealogií*. Oním velmi oblíbeným koníčkem je rodopis. Právě on „nejčastěji zastřešuje nevědeckou část genealogie, neboť je zpravidla omezen na účelové záležitosti, které navíc bývají často vázány na osobní zájmy“.³ Naproti tomu genealogie se věnuje zkoumání rodinných vztahů a jejich proměn. Důležité je, že tak činní

---

² Ivan HLAVÁČEK – Jaroslav KAŠPAR – Rostislav NOVÝ, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2002, s. 141.

³ Tamtéž, s. 141–142.

bez „společenské objednávky“.⁴ Jinými slovy cílem badatele při užití genealogie není pouhé vytvoření „rodokmenu“, ale především jeho interpretace v kontextu.

To je způsobeno především pohledem na rodinu jakožto základní jednotku historickodemografických výzkumů, která je cílem a hlavním výsledkem uplatňování metody rekonstrukce rodin.⁵ Tato perspektiva sice umožňuje sledovat jedince v rámci rodiny, ale badateli unikají širší souvislosti vycházející z rodových vazeb založených na pokrevnosti⁶ či příbuzenství.⁷ Pokud by historik založil svůj výzkum na rekonstrukci rodin a objevil by ve zkoumaném vzorku jedinečnou strategii, zůstala by pro něj ojedinelá. I kdyby ji totiž doložil také u jiných rodin v databázi, stala by se pouze opakující se nahodilostí uvnitř zkoumaného vzorku populace, neboť by mu scházel soudobý kontext.⁸ Naproti tomu genealogická databáze, v níž jsou jednotlivé rodiny mezi sebou propojeny pokrevními i příbuzenskými vazbami mezigeneračně i v rámci jedné generace, může badateli poskytnout důkazy o přenášení ojedinelých vzorců chování mezi rodinami na základě jejich vazeb. Metoda rekonstrukce rodin nahlíží na jednotlivé rodiny jako na samostatné celky. Naproti tomu genealogie díky identifikaci pokrevních a příbuzenských vazeb vidí několik rodin jako součást jednoho celku – rodu. Historik tak může svou analýzu zaměřit sestupně od zkoumané populace přes jednotlivé rody a jejich generační jednotky – rodiny – až po jedince jako takové.⁹

---

⁴ I. HLAVÁČEK – J. KAŠPAR – R. NOVÝ, *Vademecum*, s. 141.

⁵ K metodě rekonstrukce rodin Eduard MAUR, *Základy historické demografie*, Praha 1978, s. 77–82; TÝŽ, *Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání*, *Historická demografie* (dále „HD“) 2, 1968, s. 72–83; TÝŽ, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, D 24, 1982, s. 101–102; Eliška ČÁNOVÁ, *Rekonstrukce rodin (příspěvek k metodice historickodemografického výzkumu)*, *Archivní časopis* 33, 1983, s. 17–23.

⁶ Pokrevnost je společenství mezi dvěma a více jedinci vzniklé zrodem. Václav ELZNIC, *Glosář pro rodopisce a kronikáře*, Praha 1979, s. 85.

⁷ „Poměr jednoho nebo více jedinců, který [na rozdíl od pokrevnosti] vzniká sňatkem nebo adopcí.“ Vztah rodičů k adoptivnímu dítěti může být nicméně označován za „pokrevnost umělé“. Tamtéž, s. 91.

⁸ Příkladem může být volba neobvyklých či méně obvyklých křestních jmen volených s ohledem na rodinnou tradici či křestní jména v rámci širšího příbuzenstva, stejně jako uvedení neobvyklých rodinných strategií uplatněných v rámci jedné rodiny do rodového kontextu a souvislostí mezigeneračního transferu.

⁹ Některé historickodemografické studie založené na metodě rekonstrukce rodin se uplatnění genealogie blíží nejvíce, zejména pokud se snaží rozklíčovat příbuzenský poměr mezi starým a novým hospodářem při transferech venkovských usedlostí, které je však také možné studovat bez účelně vytvářené rekonstrukce rodin. Výběrově Josef GRULICH, *Dědická praxe a migrace na jihu Čech v 17. a 18. století*, *Historický obzor* 15, č. 1/2, 2004, s. 36–45; TÝŽ, *Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století*, in: *Studie k sociálním dějinám = Studien zur Sozialgeschichte*. Konference Sociální dějiny českých zemí v 18., 19. a 20. století (Praha, 10. a 11. 10. 2000) = *Konferenz Sozialgeschichte der böhmischen Länder* (Prag 10. und 11. 10. 2000), Praha 2001, s. 117–136; Dana ŠTEFANOVÁ, *K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558–1750*, HD 22, 1998, s. 107–144; Alice VELKOVÁ, *Krutá vrchnost, ubozí poddani? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. století a první polovině 19. století na příkladu*

Těžko popiratelný je přínos genealogie, potažmo rodopisu, v oblasti počítačových technologií. Stojí za ním široká komunita celosvětové laické veřejnosti, jejíž členové jsou ochotni vynaložit značné peněžní prostředky na své cestě k rodovým kořenům. Tyto finance urychlují mj. vývoj nových softwarů, které zprostředkovávají levné a uživatelsky jednoduché propojení většího počtu badatelů a jejich spolupráci na jedné nebo více genealogických databázích.¹⁰ To je umožněno díky snadnému sdílení databáze přes mezinárodní soubor GEDCOM (.ged), který je schopna importovat většina genealogických softwarů.¹¹ Některé programy rovněž umožňují průběžné aktualizace databáze v počítači s účtem na internetových stránkách výrobce. Při znalosti přístupových údajů tak může na stejné databázi pracovat více osob.

Dalším přínosem rodopisu historické vědě je zpřístupnění archivních pramenů on-line. Zájem o rodopis byl totiž jedním z hlavních důvodů, ne-li úplně nejzásadnějším, které vedly k zahájení digitalizace archivních pramenů. Počátečním impulzem byla ochrana archivních pramenů před postupným poškozováním při prohlížení v archivech. Instituce, které již dokončily digitalizaci z genealogického hlediska nejžádanějších pramenů – matričních knih –, výrazně ulevily provozu svých badatelen. Umožňují tak profesionálním historikům i genealogům neustálý přístup k pramenům. Heuristická fáze historickodemografických výzkumů byla urychlena a zjednodušena mimo jiné také díky tomu, že badatelé nejsou u digitalizovaného a publikovaného materiálu limitováni omezeným počtem předložených knih na jednu návštěvu.¹²

---

západočeského panství Štáhlavy, Praha 2009; TÁŽ, *Household Formation in Bohemia 1700–1850: Inheritance Practice and Family Strategy*, ČCH 109, 2011, s. 328–343. Přehledné shrnutí dosavadního bádání nabídli Josef GRULICH – Markéta SKOŘEPOVÁ, *Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství. Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století jako historiografický problém*, ČCH 113, 2015, s. 50–75.

¹⁰ Václav ČERNÝ, *Aktuální genealogické programy a jejich přínos pro historickou demografii (diskusní příspěvek)*, HD 39, 2015, s. 105–122.

¹¹ Soubor GEDCOM (GEnealogical Data COMmunication) byl vyvinut pro usnadnění sdílení genealogických dat získaných při výzkumech Církve Ježíše Krista Svatých posledních dnů. Samotný GEDCOM je textový soubor obsahující jednotlivé osoby, z nichž každá má přiděleno své číslo. Tyto osoby jsou mezi sebou propojeny sítí odkazů. Naprostá většina současných genealogických programů je schopna soubory GEDCOM importovat, otevřít a zobrazit v nich uložené informace tak, jak byly do systému vloženy. Blanka LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen. Pátráme po svých předcích*, Praha 2012, s. 21; <http://cs.wikipedia.org/wiki/GEDCOM>. Odkaz vyhledán dne 1. září 2019; <http://rkm.mysteria.cz/geni/napoveda/gedcom.htm>. Odkaz vyhledán dne 1. září 2019.

¹² Podrobnému zhodnocení průběhu digitalizace v různých institucích i nastínění dalšího vývoje byla věnována konference Digitalizace v paměťových institucích 2017, uspořádaná ve dnech 18. až 20. září 2017 Státním oblastním archivem v Třeboni (dále „SOA v Třeboni“). *Archivum Trebonense 14. Odborné periodikum Státního oblastního archivu v Třeboni*, 2017.

I. 1. 1. Historické proměny genealogie v českém prostředí

Přestože je genealogie výrazně starší než historická demografie, první vrchol zájmu o ni v českém prostředí přišel ve třicátých a na počátku čtyřicátých let 20. století. Vycházelo velké množství příruček¹³ i genealogických periodik, v nichž se objevovaly i po obsahové stránce kvalitní studie předních českých historiků.¹⁴ Zastřešující organizací se tehdy stala Rodopisná společnost československá v Praze,¹⁵ vydávající svůj *Časopis rodopisné společnosti československé v Praze* (dále „ČRSČ“).¹⁶ Paralelně s ním v letech 1930–1939 a 1947–1949 vycházel *Sborník Jednoty starých českých rodů*, který byl nejprve vydáván Jednotou potomků pobělohorských exulantů – pokutníků a přátel rodopisu v Praze. Ta byla posléze roku 1933 přejmenována na Jednotu starých

¹³ Ze starších odborných prací František BENEŠ, *O rodopisném bádání a jeho významu pro dějiny celonárodní*, *Sborník jednoty starých českých rodů* 10, 1931; Václav ELZNIC, *Stupně krevního příbuzenství a dědictví našich předků*, *Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava – Dům kultury Vítkovice* 37-38, s. 12–19; Jaroslav HONC, *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*, *Genealogické a heraldické listy* (dále „GHL“), ř. 4, seš. 1, 1976, s. 1–13; Jaroslava HONCOVÁ, *K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu*, in: II. setkání genealogů a heraldiků. Ostrava 15.–16. 10. 1983. *Sborník příspěvků*. Ostrava 1984, s. 76–79; Ignác HORNÍČEK, *Knihy o rodopisu. Praktické uvedení do rodopisu s přílohou o obecních kronikách*, Vyškov 1939; Zdeněk KRISTEN, *Úkoly českého rodopisu*, *Časopis rodopisné společnosti československé v Praze* 12, 1940, s. 1–5 (jednotlivá čísla časopisu dostupná na: <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/>; odkaz vyhledán dne 13. června 2018); Josef PILNÁČEK, *Staromoravští rodové*, Vídeň 1930; TÝŽ, *Rody a znaky staré Moravy*, Brno 1983; TÝŽ, *Rody starého Slezska*, Jílové u Prahy 1969; Josef POLIŠENSKÝ, *Genealogie, rodopis v její dnešní podobě*, GHL, ř. 3, seš. 1, 1974, s. 3–7.

¹⁴ Václav DAVÍDEK, *Jména křestní, usedlostní, sousedská a rodová na Spálenopoříčsku*, ČRSČ 9-10, 1937–1938, s. 63–74; Zdeněk KALISTA, *Vikart z Trnavy a Jan z Polné*, ČRSČ 12, 1940, s. 73–77; Jaromír KLÍMA, *O důležitosti matrik pro statistiku pohybu obyvatelstva po r. 1620*, ČRSČ 2, 1930, s. 105–107; František KUTNAR, *Rod a rodina u Františka Jana Vaváka*, ČRSČ 13, 1940, s. 97–100; Jan LINTNER, *Poznámky k dějinám obyvatelstva v Horách Ratibořských*, ČRSČ 9-10, 1937–1938, s. 8–13; TÝŽ, *Výhostné listy v archivu města Soběslavě*, ČRSČ 2, 1930, s. 101–105; TÝŽ, *Obyvatelé Dolního Bukovska r. 1691 a 1746*, *Rodokmen* 3, 1948, s. 82–84; Josef MATOUŠEK, *Rodopisné bádání a studium dějin novějších*, ČRS 7-8, 1935–1936, s. 111–120; František NAVRATIL, *Zachovací a výhostní listy v archivu města Kamenice nad Lipou*, ČRSČ 17-18, 1945–1946, s. 97–98; TÝŽ, *Zachovací a výhostní listy z archivu města Počátek*, ČRSČ 9-10, 1937–1938, s. 13–16; Josef PILNÁČEK, *Vojáci a jejich vojenské děti*, ČRSČ 7-8, 1935–1936, s. 74–76; Josef SALABA, *Po stopách národního vědomí české šlechty pobělohorské*, ČRSČ 9-10, 1937–1938, s. 1–4; Josef Vítězslav ŠIMÁK, *Erby na House*, ČRSČ 2, 1930, s. 99–100; František TEPLÝ, *Účty hospodářské rodopiscovou pomůckou*, ČRSČ 4, 1932, s. 75–80; TÝŽ, *O původu a změnách příjmení*, ČRSČ 16, 1944, s. 5–7; Ladislav HOSÁK, *K dějinám svobodných dvorů na Moravě*, *Rodokmen* 3, 1948, s. 1–5; Jan MUK, *Z kroniky rodu Klavíkova a Zátkova*, *Rodokmen* 2, 1947, s. 36–42.

¹⁵ K historii společnosti Karel VOŠTA, *90 let od vzniku Rodopisné společnosti československé*, GHL 39, 2019, č. 2, s. 54–55.

¹⁶ Všechna čísla časopisu, vycházejícího od 1929 do roku 1946 bez přerušení vydávání v období druhé světové války, jsou dostupná on-line: <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

českých rodů v Praze.¹⁷ Obsahově rozmanitější byl krátce vydávaný (1941, 1946–1948) časopis *Rodokmen*.¹⁸

Silnou odezvu veřejnosti vyvolala v polovině třicátých let soutěž o nejdéle hospodařící selský rod. Patronát nad ní převzalo Sdružení venkovských kronikářů a Česká zemědělská rada. V čele této iniciativy a hodnotící komise stála řada tehdejších odborníků, z nichž lze zmínit historiky Václava Černého a Václava Davidka či tehdejšího ředitele archivu ministerstva vnitra Jaroslava Prokeše. Základním kritériem bylo doložení nepřerušené posloupnosti na jedné usedlosti po dobu alespoň 100 let. Zájem veřejnosti byl tak velký, že zcela předčil očekávání iniciátorů. Péči Václava Davidka byly výsledky soutěže včetně podrobností k vesnickým rodům roku 1944 zveřejněny formou zvláštní přílohy ČRSČ. Kapitoly o jednotlivých rodech obsahovaly po krátkém úvodu přehledně zpracovanou posloupnost jednotlivých hospodářů včetně způsobu, jakým usedlost získali (přiženil se k vdově, převzal syn předešlého hospodáře atd.). Dále bylo uvedeno, kdo žádost o ocenění podal a na základě jakých a kým vypracovaných podkladů bylo ocenění uděleno. Vše bylo samozřejmě doplněno o druh a rok udělení pocty.¹⁹

Období protektorátu mělo na genealogii negativní vliv v podobě přerušení vydávání většiny oborových periodik a také v útlumu spolkové činnosti. Na druhou stranu na základě matrik přispělo k dohledávání nežidovského původu v souvislosti s uzavřením sňatku nebo výkonem určitých profesí. Tato omezení se týkala především míst spojených se státní správou.²⁰

Poválečné oživení zájmu o genealogii ukončil únor 1948. Následujících 40 let byl občanský rodopis utlumen, zájem o něj však přesto zcela nevymizel. Zejména v souvislosti se změnou politických poměrů v druhé polovině šedesátých let došlo roku 1969 k založení České genealogické a heraldické společnosti v Praze (dále „ČGHSP“),

---

¹⁷ Rejstřík článků a digitalizovaná čísla dostupná na: <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/>. Odkaz vyhledán dne 31. srpna 2019.

¹⁸ Anton. F. Malinovský k časopisu jednotlivá čísla časopisu naskenoval, vytvořil rejstřík a vše zveřejnil na <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/>. Odkaz vyhledán dne 31. srpna 2019.

¹⁹ V. DAVÍDEK, *Staré usedlé rody selské v Čechách*, příloha Časopisu rodopisné společnosti v Praze 13, 1941, s. 37–170, <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/crsc/crsc1941-rg6.pdf>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

²⁰ Příkladem budiž <http://www.moderni-dejiny.cz/clanek/doklad-arijskeho-puvodu-arier-nachweis-1941/>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019. Právními aspekty omezování zaměstnanosti židovského obyvatelstva v období druhé světové války se zabývala Kristýna ČERNOTOVÁ, *Právní postavení židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava*, diplomová práce, katedra dějin státu a práva Právnické fakulty MU, Brno 2012.

kteřá vědomě navazovala na předcházějící tradici.²¹ Stejného roku začala vydávat svůj časopis *Listy genealogické a heraldické společnosti v Praze*, které vycházejí dodnes pod názvem *Genealogické a heraldické listy* (dále „GHL“).²² V jejím rámci vznikla roku 1972 v Brně moravská pobočka společnosti. Po otřesu a nucené transformaci ČGHSP musela i tato odnož najít instituci, pod kterou by mohla pokračovat v činnosti. Zatímco se pražská pobočka společnosti stala součástí Okresního muzea v Jílovém u Prahy, přeměnila se brněnská na klub pod Domem kultury ROH Královopolských strojírů v Brně. Ve stejný rok začala i ona vydávat svůj časopis vydávaný dodnes – *Genealogické a heraldické informace* (dále „GHI“).²³

Po listopadu 1989 docházelo k rychlé obnově spolkového života v zemi. Díky tomu mohla být roku 1990 znovuvytvořena ČGHSP v Praze.²⁴ Moravská genealogická a heraldická společnost se plně osamostatnila v roce 1996. Zpřístupnění archivů široké veřejnosti v devadesátých letech 20. století s sebou přineslo dosud nebývalý zájem o občanský rodopis. Genealogie od té doby zažívá opravdovou renesanci a těší se masovému zájmu veřejnosti.²⁵ S nástupem digitalizace opustily zástupy laických i profesionálních genealogů badatelný archivů, neboť jejich pátrání se přenesla do domácího prostředí. Poslední zvednutí vlny zájmu veřejnosti o vlastní kořeny bylo způsobeno odvysíláním pořadu České televize *Tajemství rodu*,²⁶ založeného na původním velmi úspěšném britském formátu *Who do you think you are?*²⁷ Po jeho odvysílání došlo s ohledem na zvýšenou poptávku po službách profesionálních

---

²¹ Historie společnosti v datech http://www.genealogie.cz/uploads/media/CGHSP_v_datech_2019.pdf. Odkaz vyhledán dne 1. září 2019.

²² Přehled jednotlivých čísel časopisu <http://www.genealogie.cz/aktivity/casopis/>. Odkaz vyhledán dne 31. srpna 2019.

²³ Jiří PLICHTA, *K počátkům organizované heraldiky a genealogie v Brně*, *Genealogické a heraldické informace* 2 (17), 1997, s. 3–7.

²⁴ http://www.genealogie.cz/uploads/media/CGHSP_v_datech_2019.pdf. Odkaz vyhledán dne 31. srpna 2019.

²⁵ S tím souvisí i rozsáhlá publikační činnost s rodopisem spojená a obsahující rady, jak si zpracovat vlastní rodokmen. Kristoslav ŘÍČAŘ, *Úvod do genealogie. Kdo jsou moji předkové a odkud přišli?*, Praha 1995. Nepříliš vydařená práce se dočkala v roce 2000 upraveného vydání, které je již o něco kvalitnější. TÝŽ, *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*, Praha 2000. V souvislosti se zvýšeným zájmem o genealogii po odvysílání pořadu České televize *Tajemství rodu* vyšla kniha v reprintu, bohužel však již bez jakékoliv aktualizace obsahu, srov. TÝŽ, *Rodokmen. Objevte tajemství vašeho rodu*, Praha 2013. Mnohem kvalitnější jsou práce Henryho Camilla Pohanky: *Sám proti toku času aneb S genealogií k vlastním kořenům*, Litvínov 2002; TÝŽ, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009. Je třeba ještě připomenout práce Marie MAREČKOVÁ, *Příručka praktické genealogie. Jak sestavit rodokmen*, Praha – Litomyšl 2004; Josef PETERKA, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006.

²⁶ <https://www.ceskatelevize.cz/porady/10312897742-tajemstvi-rodu/>. Odkaz vyhledán dne 31. srpna 2019. Některé díly první řady seriálu byly zpracovány knižně: Petra BRAUNOVÁ, *Tajemství rodu*, Praha 2013.

²⁷ Pořad vytváří a vysílá BBC od roku 2004 a prozatím poslední, šestnáctá řada vyšla v letošním roce. <https://www.bbc.co.uk/programmes/b007t575>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

genealogů k nárůstu jejich počtu a vydání dvou nejnovějších publikací zaměřených na laickou veřejnost. První byla v roce 2012 kniha Blanky Lednické,²⁸ která byla následována v některých ohledech méně kvalitní prací Lenky Peremské.²⁹ Žádná novější práce zásadního významu prozatím nebyla vydána.

Nejnovějším trendem je tzv. genetická genealogie, kterou je však možné při výzkumech plnohodnotně využít až po vypracování „klasické“ genealogie. Při běžných výzkumech je její využití minimální, avšak může být nápomocná při řešení některých konkrétních problémů. Příkladem může být sice složitá, ale přesto možná identifikace otce nemanželského dítěte či potvrzení nebo vyvrácení pokrevní příbuznosti nositelů shodného příjmení. Základní ukazatele příbuznosti poskytují klasické testy Y-chromozomu a mitochondriální DNA (mtDNA), které však nemohou odhalit stupeň příbuznosti dvou jedinců. K tomuto účelu slouží jiné testy. Výsledkem analýzy jsou tzv. haploskupiny, z nichž každá má své zvláštnosti a geografický původ. Potenciál genetické genealogie zatím nebyl v historické vědě plně doceněn. Její využívání je vázáno spíše na archeologii a porovnávání současných populací s jedinci z objevených kostrových pohřebišť či na studium migrací skupin obyvatelstva.³⁰

I. 1. 2. Historická demografie a genealogie v západní Evropě

V západoevropském kontextu měla pro vývoj historické demografie naprosto zásadní význam práce historika Louise Henryho a archiváře Michela Fleuryho z roku 1956, kteří upozornili na do té doby nevyužívaný pramen – církevní matriky. Následně spolu publikovali metodu rekonstrukce rodin založenou na excerpci matričních záznamů.³¹ Již sám Louis Henry si uvědomoval, že nejnáročnější část své metody, tedy vlastní rekonstrukci rodin, může urychlit využitím již vypracovaného genealogického materiálu. Téhož roku, kdy odborné veřejnosti představil s Michelem Fleurem svou metodu rekonstrukce rodin, vydal knihu zaměřenou na populační poměry měšťanských rodin ve švýcarské Ženevě od 16. do 20. století.³² Jako podkladová databáze mu

---

²⁸ B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen*. Následujícího roku byla autorkou vydána publikace usnadňující zájemcům o sestavení rodokmenu utřídění dat. TÁŽ, *Rodokmen naší rodiny. Sestavte si rodokmen*, Praha 2013.

²⁹ Lenka PEREMSKÁ, *Váš rodokmen krok za krokem*, Brno 2013. Na první knihu navázala kniha, jejímž cílem je pomoci badatelům v sestavení rodinné kroniky. TÁŽ, *Vaše rodinná kronika, krok za krokem*, Brno 2015.

³⁰ Daniel VANĚK a kol., *Genetická genealogie. Sledování rodových linií pomocí analýzy DNA*, Praha 2018.

³¹ Blíže k této metodě E. MAUR, *Základy historické demografie*, s. 77–82; TÝŽ, *Na okraj*.

³² Louis HENRY, *Anciennes familles genevoises. Etude démographique: XVIe–XXe siècle*, Paris 1956.

posloužila genealogie již dříve dohledaná Albertem Choisyem a publikovaná v roce 1947.³³

Již o dva roky dříve však vyšla první takto pojatá práce v západní historiografii, kniha Jacquese Henripina. Autor se v ní věnoval demografické analýze populačního vývoje potomků původně francouzských osadníků v Kanadě na počátku 18. století.³⁴ Naopak Thomas Hollingsworth se ve své demografické analýze věnoval populačnímu vývoji nižší šlechty ve Velké Británii.³⁵

Snahy o rozvoj vzájemné spolupráce historické demografie s genealogií je možné v západní historiografii sledovat po celá sedmdesátá a osmdesátá léta 20. století, zatímco v severoamerickém prostoru se autoři věnovali především teoretickým možnostem využití genealogie v demografii, a to hlavně v souvislosti s metodou rekonstrukce rodin.³⁶ Jednalo o způsob jejich vytváření prostřednictvím počítačového softwaru. Jeho cílem mělo být propojování osob doložených v matričních záznamech na základě jejich pokrevních a příbuzenských vazeb. V procesu využití počítačových při přípravě výzkumných databází měla kanadská i západoevropská historická demografie výrazný náskok. Důvodem se stal rychlejší vývoj potřebných technologií a s nimi souvisejících databázových softwarů.

O tom, že myšlenka spolupráce historické demografie a genealogie byla v západní Evropě stále aktuální, svědčí dvě monotematická čísla *Annales de démographie historique* (dále „ADH“) z let 1976 a 1984. Starší z nich obsahovalo texty historiků, kteří stáli u počátku tohoto přístupu – Louise Henryho³⁷ a Thomase H. Hollingswortha³⁸ –, doplněné o německý pohled z pera Arthura E. Imhofa.³⁹ Různými možnostmi využití genealogie při historickodemografických výzkumech se zabývalo i druhé monotematické číslo ADH v roce 1984, které bylo rozděleno do dvou sekcí, a to *Démographie historique, généalogie et histoire sociale* a *Démographie historique, généalogie et génétique*.⁴⁰ Díky rychlejšímu vývoji – jak metodologickému, tak i technologickému – došlo zejména v severoamerickém, ale i západoevropském

---

³³ Albert CHOISY, *Généalogies genevoises*, Genève 1947.

³⁴ Jacques HENRIPIN, *La population canadienne au début du XVIIIe siècle. Nuptialité, fécondité, mortalité infantile*, Paris 1954.

³⁵ Thomas Henry HOLLINGSWORTH, *The Demography of the British Peerage. Supplement to Population Studies XVIII/2*, London 1964.

³⁶ Bennett DYKE – Warren T. MORRILL (eds.), *Genealogical Demography*, New York 1980.

³⁷ L. HENRY, *Généalogies et démographie historique. Présentation*, ADH, 1976, s. 73–75.

³⁸ T. H. HOLLINGSWORTH, *Genealogy and historical demography*, ADH, 1976, s. 167–170.

³⁹ Arthur E. IMHOF, *Généalogie et démographie historique en Allemagne*, ADH, 1976, s. 77–113.

⁴⁰ Celý ročník je dostupný zde: https://www.persee.fr/issue/adh_0066-2062_1984_num_1984_1. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

prostoru ke vzniku rozsáhlých kvantitativních databází, obsahujících desetitisíce až statisíce osob.⁴¹

V osmdesátých letech 20. století vyvrcholil tento vývoj ve francouzské historiografii vznikem průkopnického projektu TRA (The TRA Project), který inicioval Jacques Dupâquier s cílem výzkumu potomků 3 000 párů nositelů příjmení s počátečními znaky TRA-. Na vytváření databáze tehdy aktivně spolupracovali francouzští genealogové. Bohužel však od té doby, jak uvedl Josef Grulich, Francie ve vytváření nových demografických databází poněkud zaostává.⁴²

I. 1. 3. Historická demografie a genealogie v českém prostředí

Do českého prostředí pronikaly inspirace a postupy historické demografie z Francie již od konce padesátých let 20. století. Zásadní v tomto ohledu však byla především léta šedesátá, a to zejména jejich konec.⁴³ Prvním, kdo se chopil příležitosti a poukázal na možnosti spolupráce obou vědních oborů, byl demograf Josef Srb. Jako výchozího vzorku využil nepochybně vlastního genealogického výzkumu. Snažil se na třech geograficky oddělených skupinách nositelů svého příjmení, které bylo možné označit jako kmeny, vysledovat jedinečné jevy, které by byly typické pro každou z nich. To se mu skutečně podařilo. Při popisu svého metodologického postupu také definoval základní rozdíl mezi rodopisem a demografem vytvořenou studií, a to zejména v možnostech dlouhodobého výzkumu.⁴⁴ Je nesporně zajímavé, že tuto průkopnickou studii publikoval Srb bez znalosti metodologicky podobně zaměřených prací západoevropské či kanadské provenience. České historické obci je představil až Eduard Maur ve své studii publikované v *GHL*. Autor článku především oceňoval množství materiálu nashromážděného genealogy a jeho obrovský badatelský potenciál pro budoucí historickodemografické studie. Zdůvodňoval to především úsporou času,

---

⁴¹ Naposledy vývoj těchto databází přehledně shrnul J. GRULICH, *Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*, České Budějovice 2018, s. 10-18.

⁴² J. HONC, *Příklad spolupráce francouzské genealogie a demografie*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 34–38, zde s. 35–37; J. GRULICH, *Migrační strategie*, s. 11.

⁴³ E. MAUR, *Historická demografie a dějiny rodiny v raném novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman a kol. (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 559–582, zde s. 563.

⁴⁴ „Většina historickodemografických studií má charakter tzv. transversálního studia: sleduje se v nich populace konkrétního území v časově omezeném úseku, i když může jít o časové rozmezí relativně dosti dlouhé. Přesto nemají tyto studie většinou charakter dlouhodobého sledování. Rodopisné studie naproti tomu mívají ráz longitudinální analýzy: sledujeme v nich rod nebo rody po dobu několika generací, zaujímajících většinou několik století.“ Josef SRB, *Využití rodopisné studie pro historickou demografii*, *Demografie* 11, 1969, s. 125–131.

kteřou by jinak demograf věnoval rekonstrukci rodin v základní fázi výzkumu. Podle jeho slov může být základní excerpce dat a tvorba genealogií pro demografa nezajímavá.⁴⁵

Zatímco západní historiografie se díky badatelskému využití počítačových programů a rozšiřování svých databází od konce šedesátých let minulého století posunula hodně kupředu, v české historiografii výzkum začal stagnovat. Důvodem bylo především pozdější omezení činnosti ČGHSP a s tím související přerušení kontaktů mezi genealogy a demografy. Přitom ještě v průběhu osmdesátých let 20. století se o prosazení užití genealogie v sociologických výzkumech a studiu proměn českého venkova spojených s kolektivizací zasazovala historička Jaroslava Honcová.⁴⁶ Její manžel Jaroslav publikoval jednu z mála originálních demografických studií, v níž se snažil o postižení populačního vývoje více než stovky českých panských rodů v téměř třísetletém období.⁴⁷

Velký vliv měla čtyři setkání genealogů a heraldiků, organizovaná v Ostravě v letech 1980, 1983, 1986 a 1989. Zde manželé Honcovi pravidelně vystupovali se svými příspěvky.⁴⁸ Nejvíce referátů, které se zabývaly možnostmi spolupráce genealogů a demografů, zaznělo na třetím setkání (1986). Jaroslav Honc tehdy reagoval na neúspěch zamýšleného společného výzkumu genealogů a historických demografů. Tuto spolupráci inicioval počátkem roku 1983 Eduard Maur a měla se uskutečňovat v rámci pracovní skupiny „Osm“ České genealogické a heraldické společnosti v Praze, zaměřené na rodinné listy a rekonstrukci občanských a šlechtických rodin. Z důvodu reorganizace společnosti k ní však nedošlo.⁴⁹

Možnou přínosnost genealogie si uvědomovali i historikové hospodářských dějin, kteří se zmiňovaného III. ostravského setkání také zúčastnili.⁵⁰ Velký badatelský potenciál v genealogii viděl právě Milan Myška. Nejširší pole pro možnou spolupráci

---

⁴⁵ Autor doslova napsal: „(...) šetřít pracovní excerpce pramenů a rekonstrukci rodin, která sama o sobě je pro demografa, na rozdíl od genealoga, nezajímavá a je jím konána jen jako nezbytný prostředek k statistickému zpracování individuálních dat.“ E. MAUR, *Historická demografie a genealogie*, GHL, ř. 3, seš. 4, 1974, s. 4–7.

⁴⁶ J. HONCOVÁ, *K metodě*; TÁŽ, *Genealogie a sociologie*, Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při domu kultury pracujících VŽSKG 5, 1983, č. 2, s. 33–36.

⁴⁷ J. HONC, *Populační vývoj šesti generací 125 českých panských rodů v letech 1502–1794*, HD 3, 1969, s. 20–51.

⁴⁸ Sborníky ze setkání jsou volně dostupné na: <http://www.historie.hranet.cz/heraldika/>. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019.

⁴⁹ J. HONC, *Příklad spolupráce*, s. 34–38, zde s. 35.

⁵⁰ Zdeněk JIRÁSEK, *Genealogie a dějiny závodů v období socialismu*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 76–77.

v rámci hospodářských dějin spatřoval ve studiu sociální mobility. Upozorňoval však také na přínosnost „mikrogenealogických“ studií podnikatelských rodů.⁵¹

Svůj tehdy ještě plánovaný genealogický výzkum určený k vytvoření výstavy ve vítkovickém muzeu a fondu jednotlivých rodů rovněž představil i Jiří Palát. Fascinovala ho existence rodů, jejichž členové ve Vítkovických železárnách pracovali od jejich samotného založení v roce 1828.⁵² Znamější je však až výsledek jeho práce, publikace vydaná roku 1989, která sloužila jako průvodce uskutečněné výstavy ve Vítkovicích.⁵³

Pomyslnou tečku za uvedeným vývojem představuje článek Eduarda Maura z poloviny devadesátých let 20. století pojednávající o způsobech uplatňování dědického práva v Čechách. Zásadními součástmi jeho studie byly mimo jiné rodopisné kroniky dvou usedlých rodů z Nymburska a Semilská.⁵⁴

Po více než 20 letech od publikování Maurovy studie o dědickém právu už nepadla ani zmínka o možném propojení historické demografie a genealogie v české historiografii.⁵⁵ Novou diskusi vyvolal až článek Barbory Kuprové zaměřený na využití genealogického počítačového programu při historickodemografických výzkumech,⁵⁶ který vyvolal kritickou reakci na stránkách *Historické demografie*.⁵⁷ Autor předložené disertační práce se během 11. sjezdu českých historiků v Olomouci snažil připomenout možnosti genealogie při výzkumu sítě sociálních vztahů venkovské komunity.⁵⁸ Pokusy

---

⁵¹ Milan MYŠKA, *Genealogie a hospodářské dějiny (Hrst úvah a poznámek o možnostech spolupráce)*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 124–127.

⁵² Jiří PALÁT, *Výzkum vícegeneračních rodin Vítkovických železáren v letech 1828–1988*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 131–134.

⁵³ TÝŽ, *Dělnické dynastie z Vítkovic. Průvodce výstavou „Člověk – tvůrce tradic Vítkovických železáren 1828–1988“*, Ostrava – Vítkovice 1989.

⁵⁴ Jednalo o rod Urbánků z Křečkova a Chlebů na Nymbursku a rod Kranichů z Rokytnice nad Jizerou. E. MAUR, *Das bäuerliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*, HD 20, 1996, s. 93–118.

⁵⁵ Zvláštním druhem historickodemografických studií jsou ty, jejichž rekonstrukce rodin je buď úplně, nebo ze značné části založena na ojedinelém prameni – tzv. Rodových katastrech. Jiřina PSÍKOVÁ, *Rodové katastry uložené ve Státním archivu v Třeboni*, HD 8, 1983, s. 75–79. Na těchto svým charakterem genealogiích založila své studie Marika POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, HD 30, 2006, s. 195–218; TÁŽ, *Plodnost vdáných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, HD 31, 2007, s. 49–89. Rodové katastry doplněné o další prameny využil při studiu farnosti Kapličky i Hermann ZEITLHOFER, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen in südlichen Böhmerwald, 1640–1680*, Wien – Köln – Weimar 2014.

⁵⁶ Barbora KUPROVÁ, *Využívání genealogických programů v historické demografii. Případová studie: panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*, HD 38, 2014, s. 157–177.

⁵⁷ V. ČERNÝ, *Aktuální genealogické programy*, s. 105–122.

⁵⁸ <http://historieolomouc.upol.cz/>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019. V upravené podobě byl příspěvek publikován jako: V. ČERNÝ, *Genealogie a historická demografie? Teoretické a praktické možnosti výzkumu sítě sociálních vztahů na příkladu jihočeské vesnice*, HD 42, 2018, s. 153–176.

o vzájemné propojení genealogie a historické demografie jsou bohužel vzácné. Výjimku tak představují některé práce studentů Historického ústavu Filozofické fakulty Jihočeské univerzity v Českých Budějovicích.⁵⁹ Mezi nimi vyniká nesmírně zdařilá diplomová práce Hanky Tlamsové, založená na dlouhodobě vytvářené genealogické databázi „světských“ rodů dokumentující vývoj od konce 18. do počátku 20. století. Práce, od níž byla odvozena i samostatná studie věnující se okolnostem uzavírání sňatků ve světské komunitě,⁶⁰ by bez dlouholetého genealogického výzkumu nemohla nikdy vzniknout.⁶¹

I. 1. 4. Genealogicko-demografické databáze současnosti

S ohledem na přistěhovaleckou minulost představuje genealogie důležitou cestu k hledání vlastní identity obyvatel Spojených států amerických a Kanady. Nikoho tedy nepřekvapí, že místní po desetiletí doplňované genealogicko-demografické databáze kvalitativně převyšují ty evropské. Ve Spojených státech můžeme za největší označit *The Utah Population Database* (UPDB), sloužící primárně k biomedicínskému výzkumu. Původně vznikla a stále využívána je na Huntsman Cancer Institute na University of Utah s cílem studovat spojitosti mezi výskytem rakoviny a jejím mezigeneračním přenášením, resp. predispozicemi.⁶² Díky jejímu obrovskému rozsahu je v ní zastoupena téměř každá rodina žijící v Utahu. Obsahuje totiž údaje o 6,4 milionech osob, a to na základě 9 milionů archivních záznamů. Z databáze je možné získat údaje až o deseti genealogicky propojených generacích obyvatel, které jsou ohraničeny roky 1807 a 2003. Jako reprezentativní příklad je na stránkách institutu vystavena fotografie rodiny, která k roku 2003 měla 3 764 potomků.⁶³ Kromě

---

⁵⁹ V. ČERNÝ, *Rodinné strategie sedláků ve vsi Vítkov 1700–1850*, diplomová práce, Historický ústav FF JU, České Budějovice 2015; TÝŽ, „Královákem nejsi, tak zvyky našeho dobrého selského stavu zachovávej.“ *Odlišné rodinné strategie uplatňované ve venkovském prostředí na jihu Čech (1750-1850)*, in: Milan Svoboda, Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2014, Liberec 23.-24. dubna 2015, Liberec 2019, s. 161–190.

⁶⁰ Hanka TLAMSOVÁ – Václav ČERNÝ, *Okolnosti uzavírání sňatků „světských“ osob od konce 18. do první třetiny 20. století*, HD 43, 2019, s. 67–99.

⁶¹ Hanka TLAMSOVÁ, *Loutkoherci, gymnasté, kramáři a šlejšfíři. Proměny životních strategií světských rodů od konce 18. do počátku 20. století*, diplomová práce, Historický ústav FF JU, České Budějovice 2016.

⁶² <https://uofuhealth.utah.edu/huntsman/utah-population-database/>. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

⁶³ https://archive.uneews.utah.edu/news_releases/utah-population-database-draws-world-leaders-in-human-genetics/. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

genealogie a genetiky slouží data z databáze při výzkumech epidemiologům a demografům či při výzkumech na poli veřejného zdraví.⁶⁴

Za účelem demografických výzkumů byly od počátku vytvářeny neustále rozvíjené a doplňované databáze institucionálně a personálně propojené s univerzitami ve východní části Kanady. S nimi se autor předkládané disertační práce seznámil v průběhu studijního pobytu na Département de démographie na Université de Montréal v roce 2017. První ze dvou v současnosti budovaných databází je *The BALSAC population database*. Je vystavěna na genealogickém základě a umožňuje automatické vyhledání rodinných genealogií od počátků evropského osídlení během 17. století až do roku 1971. Byla založena v roce 1972 z iniciativy Gérarda Boucharda,⁶⁵ působícího tehdy na Université du Québec à Chicoutimi,⁶⁶ a to ve spolupráci s pracovišti na dalších univerzitách.⁶⁷ Jejím cílem je rekonstrukce obyvatelstva, příbuzenských struktur a genealogických vazeb na území provincie Québec. Východiskem se stala katolická matriční evidence oddaných osob z let 1621–1965.⁶⁸ Uvedená data byla doplněna informacemi o narozených a zemřelých v regionu Saguenay-Lac-St-Jean (1838-1971).⁶⁹ K 31. srpnu 2017 databáze obsahovala 431 495 křestních, 2 164 404 oddacích a 173 782 úmrtních záznamů z 23 regionů provincie Québec.⁷⁰ Jejím prostřednictvím bylo podchyceno přibližně 5 milionů osob s genealogickými vazbami.⁷¹

Druhý projekt, který v Kanadě již od šedesátých let 20. století vzniká, je databáze RPQA [*Registre de la population du Québec ancien (Population Register*

---

⁶⁴ Rune LINDAHL-JACOBSEN a kol., *The Male-Female Health-Survival Paradox and Sex Differences in Cohort Life Expectancy in Utah, Denmark and Sweden 1850–1910*, *Annals of Epidemiology* 23, 2013, s. 161–166.

⁶⁵ <http://balsac.uqac.ca/english/balsac-database/brief-historical-overview/>. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

⁶⁶ https://en.wikipedia.org/wiki/G%C3%A9rard_Bouchard. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

⁶⁷ Université Laval, McGill University a Université du Montréal. <https://ehps-net.eu/databases/balsac-quebec-population-database-1621-1971>. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

⁶⁸ Gérard BOUCHARD – Bernard GASGRAIN – Mario BOURQUE – Raymond ROY, *Le Fichier de Population BALSAC. Situation et Perspectives*, *Annals de démographie historique* 1998, č. 2, s. 187-196.

⁶⁹ Hélène VÉZINA – Danielle GAUVREAU – Alain GAGNON, *Socioeconomic fertility differentials in a late transition setting: A micro-level analysis of the Saguenay region in Quebec*, *Demographic Research* 30, 2014, s. 1097–1128.

⁷⁰ <http://balsac.uqac.ca/english/balsac-database/overview-of-data/>. Odkaz vyhledán dne 29. července 2018.

⁷¹ Hélène VÉZINA – Claude BELLAVANCE – Lisa DILLON, *Quebec population resources: Towards an integrated infrastructure of historical microdata (1621–1965)*, posterová prezentace, která byla k vidění na International Union of the Scientific Study of Population v městě Pusan v Jižní Koreji. Dostupná on-line na: <http://balsac.uqac.ca/wp-content/uploads/2017/06/poster-UIESP2013.pdf>. Odkaz vyhledán dne 29. července 2019.

of *Historic Quebec*]).⁷² Jedná se o dílo pracovníků dvou personálně propojených pracovišť, a sice především *Programme de recherche en démographie historique* (PRHD, *Research Programme in Historical Demography*) a Département de démographie na Université de Montréal. Na zabezpečení chodu programu a využívání databáze se rovněž podílí Institut Généalogique Drouin (IGD) se sídlem v Québecu.⁷³ Program byl založen roku 1966 s cílem rekonstruovat francouzskou kolonizaci provincie Québec na základě matriční evidence a dalších pramenů od jejich počátků v 17. století až do přelomu 18. a 19. století. Za desetiletí své existence se do něj zapojili odborníci z oborů jako historie, demografie, genealogie, lékařství, lingvistika, antropologie, biologie či genetika. Těžko odmyslitelné propojení PRDH s genealogií vyplývá i z jeho základního motta: „*Genealogy serving science, and science serving genealogy!*“⁷⁴

Zakladatelé projektu Jacques Légaré a Hubert Charbonneau se museli v jeho počátcích vypořádat s řadou nesnází, avšak díky jejich nezměrnému úsilí mohly pozdější generace badatelů toto dílo náležitě ocenit. Prvním problémem, který museli výzkumníci vyřešit, bylo shromáždění dostupných matričních knih na jednom místě. Pomocnou ruku jim přitom nabídla CJKSPD,⁷⁵ která pro ně pořídila mikrofilmy všech potřebných pramenů. Postupně pak došlo k jejich digitalizaci. Druhým stupněm vedoucím k úspěchu databáze bylo zapojení moderních počítačových technologií do procesu vzniku RPQA a vytvoření aplikace automatizované rekonstrukce rodin. K tomu došlo na počátku osmdesátých let 20. století, kdy se Jacques Légaré a Hubert Charbonneau zaměřili na metodu automatického vytváření příbuzenských a pokrevních vazeb v rámci databáze, kódování jmen a hledání pravděpodobnosti vazeb mezi shromážděnými záznamy.⁷⁶

V polovině osmdesátých let se do projektu zapojil Bertrand Desjardins a přes pokrok v rozvoji automatizované „rekonstrukce rodin“ si byli autoři vědomi, že „počítač není dobrým genealogem“, neboť genealogie vyžaduje cit pro detail. To je

---

⁷² Bertrand DESJARDINS, *Le registre de la population du Québec ancien*, Annales de démographie historique 1998, č. 2, s. 215–226.

⁷³ <http://www.institutdrouin.com/>. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019.

⁷⁴ Český překlad zní: „*Genealogie slouží vědě a věda slouží genealogii!*“ <https://www.prdh-igd.com/en/le-prdh>. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019.

⁷⁵ Církev Ježíše Krista Svatých posledních dní. https://en.wikipedia.org/wiki/The_Church_of_Jesus_Christ_of_Latter-day_Saints. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

⁷⁶ Hubert CHARBONNEAU – André LAROSE, *Du manuscrit à l'ordinateur: dépouillement des registres paroissiaux aux fins de l'exploitation automatique [From the manuscript to the computer: obtaining data from parish records by automatic methods]*, Québec 1980.

také důvodem, proč počítačový program provede automatickou rekonstrukci genealogických vazeb pouze u 75–90 % zadaných osob. Ostatní, složité případy je nutné v databázi propojit manuálně.⁷⁷

System automatické počítačové rekonstrukce rodin v rámci databáze RPQA pracuje na základě porovnávání shod. Porovnává křestní, oddací a úmrtí záznamy dětí se záznamem o oddání potenciálních rodičů. Vše probíhá na základě čtyřbodového klíče. V případě, že je nalezena přesná shoda mezi „*křestními jmény a příjmeními manžela a manželky v jejich záznamu o oddání se stejnou sadou jmen v křestních, oddacích či pohřebních záznamech za přítomnosti pouze jednoho takového záznamu, systém to vyhodnotí jako shodu 4 × 4 a počítačový program shodu automaticky přijme bez manuálního zásahu*“.⁷⁸ Takových případů je kolem 75 %. Pokud dojde ke shodě tří ze čtyř jmen a příjmení (15–16 %), musejí být genealogické vazby v databázi vytvořeny, respektive potvrzeny manuálně, stejně tak pokud se shodují pouze dvě ze čtyř jmen/příjmení a program není schopen identifikovat vhodné rodiče (přibližně 10 % případů).⁷⁹

Samotná databáze RPQA sice není tak rozsáhlá jako databáze BALSAC, ale ani tak výrazně jednostranně orientovaná na jeden druh matričních zápisů. V současnosti obsahuje kolem 700 000 křestních, oddacích a úmrtí záznamů⁸⁰ ze 135 římskokatolických farností od počátků evidence (1621) až do roku 1799. Aby vznikl celistvý vzorek a osoby měly všechna životní data, byla navíc doplněna o záznamy ohledně úmrtí 40 879 osob, které byly zaznamenány v první polovině 19. století. Uvedeným způsobem vznikla databáze obsahující informace o životech osob narozených před rokem 1750. Jejich vzájemné propojení umožnilo vytvořit 438 193 biografí jedinců a 74 000 rodinných seskupení napříč čtyřmi až pěti, výjimečně až devíti generacemi. To vše bylo doplněno o 60 000 informací z jiných pramenů. Kanadské databáze představují komplexní soubory, které nevycházejí pouze z matričních knih. Každý další excerpovaný pramen jim přidává na hodnotě a umožňuje nové analýzy, nové pohledy na populační vývoj kanadského obyvatelstva.⁸¹

---

⁷⁷ Lisa DILLON a kol., *The Programme de recherche en démographie historique: past, present and future developments in family reconstitution*, *The History of the Family* 23, 2018, s. 20–53, zde s. 26.

⁷⁸ Tamtéž, s. 31.

⁷⁹ Tamtéž.

⁸⁰ Internetové stránky Programu uvádějí 690 000. <https://www.prdh-igd.com/en/les-paroisses>. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019

⁸¹ Konkrétně se jednalo o jmenné seznamy québeckých kolonistů z let 1666, 1667 a 1681 doplněné soupisy obyvatel měst Mont-Louis (1699 a 1700) a Québec (1716 a 1744), ale i svatební smlouvy,

Díky zapojení pokročilých počítačových technologií do tvorby databáze může být neustále rozvíjena. Studenti Département de démographie na Université de Montréal již v bakalářském studiu provádějí doplňující excerpci dalších dat, a to zejména ekonomických ukazatelů (např. druh vykonávaného řemesla). Díky přímým odkazům na digitalizované matriky k zaevidovaným osobám snadno doplňují další údaje. Doplňují tak již přepsané matriční záznamy z let 1621–1799 i záznamy o úmrtích z let 1800–1850. Další zaměstnanci PRDH rovněž přiřazují lokalitám známým z pramenů jejich přesné geografické souřadnice, aby se s nimi nakonec mohla propojit celá databáze.

Kvantitativní analýzy se v severoamerické historiografii těší stále velké oblibě, o čemž svědčí novější monografie⁸² i plány na spojování a další rozšiřování kanadských databází. V budoucnu by tak mělo dojít ke sloučení RPQA s BALSAC a následnému propojení evidovaných osob s údaji obsaženými v sedmi desetiletých kanadských sčítáních lidu z let 1852–1911.⁸³ Digitalizaci a formátování sčítání lidu zajišťuje Centre interuniversitaire d'études québécoises (CIEQ). Prvním krokem bude sloučení obou databází a druhým následná harmonizace datových řad a rozšíření geografického pokrytí. V poslední fázi dojde k propojení dat ze sčítání lidu s rodinami v databázi BALZAC. Výsledná databáze IMPQ (*Infrastructure intégrée de microdennées historiques de la population du Québec / Integrated Infrastructure of Quebec Population Historical Microdata*) by měla obsahovat informace o 5 875 000 jednotlivcích, jejichž životní data – narození, sňatek, úmrtí (celkem 4 318 034 událostí) – budou vycházet z matriční evidence datované do let 1621–1849 a oddacích záznamů z 19. a 20. století. Možné je její další rozšíření o téměř 10 milionů osob zachycených ve sčítáních lidu provincie Québec.⁸⁴

Kanadské databáze byly v mnohém inspirativní pro vývoj podobných projektů v Evropě. Mezi těmi, které byly založeny na genealogickém principu, vyniká islandská genealogická databáze *Íslendingabók*.⁸⁵ Jedná se o poměrně dobře známou databázi, mapující úctyhodný počet 814 410 osob, která byla vystavěna na základě záznamů

---

seznamy hospitalizovaných a seznamy imigrantů. L. DILLON a kol., *The Programme*, s. 27–28; <https://www.prhd-igd.com/en/les-actes>. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019.

⁸² Albert E. MCCORMICK Jr., *Historical demography through genealogies. Explorations into Pre-1900 American Population Issues*, Bloomington 2011.

⁸³ Sčítání lidu pro regiony Québec City, Trois-Rivières, Côte-Nord, Gaspésie a Saguenay z let 1852, 1861, 1871, 1881, 1891, 1901, 1911. ⁸³ H. VÉZINA – C. BELLAVANCE – L. DILLON, *Quebec population*.

⁸⁴ L. DILLON a kol., *The Programme*, s. 34.

⁸⁵ <https://www.islendingabok.is/english>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

v matričních knihách, sčítáních lidu, pobytových přihláškách, ale i jiných, starších, narativních pramenech, kterými byly severské ságy bohaté na biografické údaje. Vlastní databáze vznikla na popud místního projektu deCODE, od roku 1996 mapujícího genový fond místních obyvatel.⁸⁶ Díky jedinečným pramenům a uzavřenému charakteru malé islandské populace mohou badatelé v určitých případech propojit současné obyvatele Islandu přímou posloupností s předky žijícími v roce 740 našeho letopočtu.⁸⁷

O tom, že úvahy a úsilí o vznik podobně rozsáhlých databází nejsou záležitostí pouze severoamerických demografických pracovišť, svědčí plánované nizozemské databáze GENLIAS a LINKS, které chtějí digitalizovat a propojit matriční záznamy od roku 1811 a které by měly obsahovat 32 milionů případů.⁸⁸ Podobně ambiciózní je plán *Norwegian Historical Population Register* (HPR), databáze časově ohraničené roky 1735 až 1964, jejíž součástí v budoucnosti bude kolem 9,7 milionů osob spojených s 37,5 miliony záznamů ve sčítáních lidu, matriční evidenci a dalších zdrojích.⁸⁹

I. 2. Zkoumaný region

V zájmu vhodného uchopení sledovaných jevů v kontextu venkovské společnosti byly metodou sondy pro výzkum zvoleny tři vesnice protivínského panství. Jeho hlavní část ležela mezi městy Vodňany, Strakonice a Písek. Geomorfologicky spadá oblast do Českobudějovické pánve, čemuž odpovídá podobná nadmořská výška jednotlivých míst v rozmezí 373 a 395 metrů nad mořem, vhodná pro intenzivní pěstování zemědělských plodin včetně obilovin a doplňkovou živočišnou výrobou bez vlivu protoindustrializace.

Panství Protivín vzniklo postupnými nákupy členů rodu Schwarzenbergů na počátku 18. století. Nejprve roku 1700 koupil Ferdinand Vilém Eusebius ze Schwarzenberga⁹⁰ od Adama Humprechta Fortunáta Koce z Dobrše statky Dobrš, Drahonice, Humňany, Kestřany a Skočice⁹¹.

---

⁸⁶ <https://www.decode.com/research>. Odkaz vyhledán dne 31. července 2019.

⁸⁷ Daniel F. GUDBJARTSSON a kol., *Sequence variants from whole genome sequencing a large group of Icelanders*, Scientific Data 2015, č. 2, s. 2.

⁸⁸ https://iisg.amsterdam/files/2018-10/hsn_projects_links-project.pdf, zde s. 3. Odkaz vyhledán dne 30. července 2019. Informace k projektu publikovány v: Kees MANDEMAKERS, *Building Life Course Data Sets from Population Registers by the Historical Sample of the Netherlands (HSN)*, History and Computing 14, 2006, 87–108.

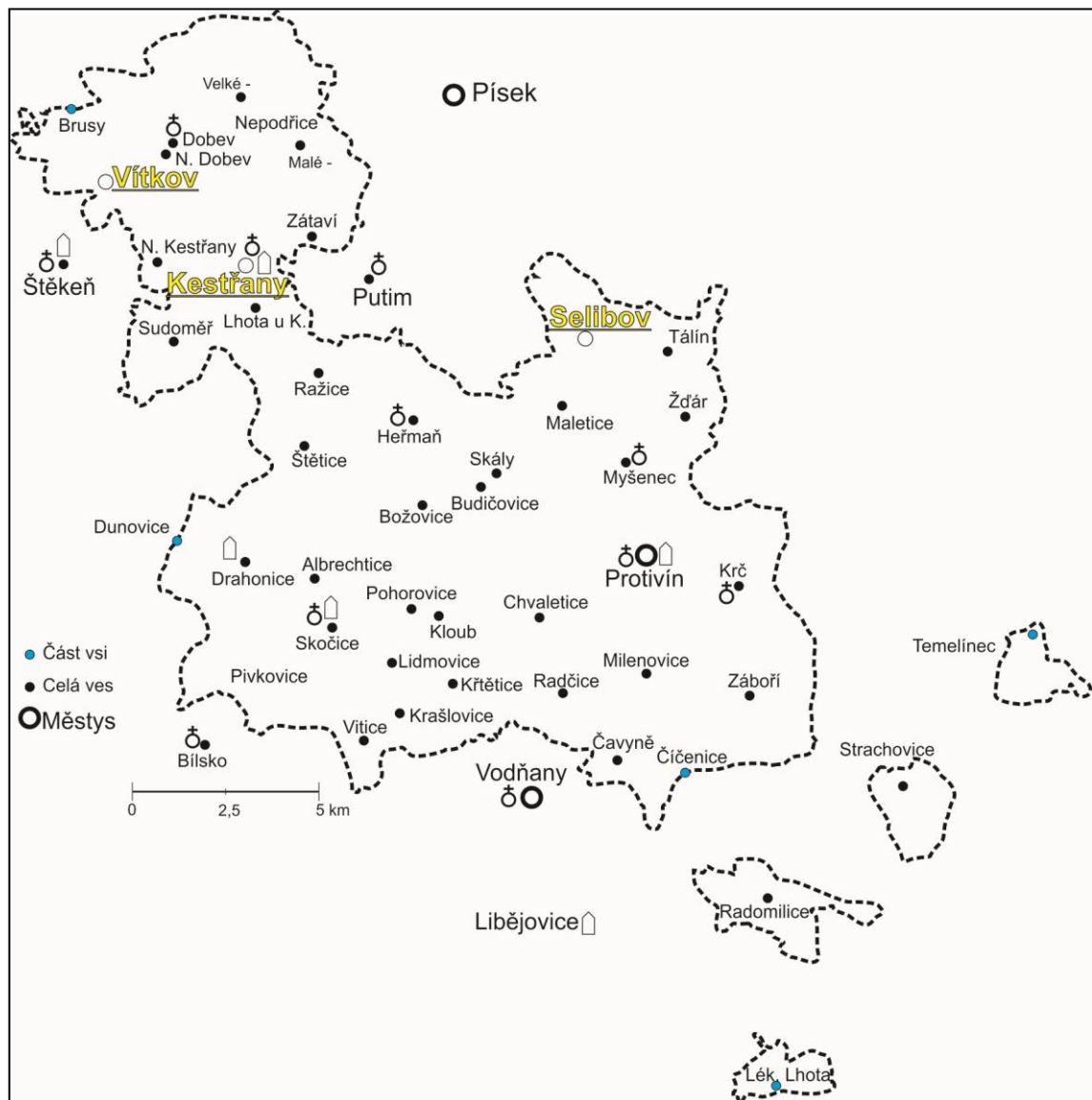
⁸⁹ Gunnar THORVALDSEN, *Using NAPP Census Data to Construct the Historical Population Register for Norway*, Historical Methods A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History 44, 2011, č. 1, s. 37–47.

⁹⁰ Jiří FRÖHLICH, *Zaniklé švaberské a schwarzenberské hospodářské objekty v extravilánu Kestřan*, Výběr 44, 2007, s. 26.

⁹¹ Adam získal statek Kestřany v roce 1683. Josef SOUKUP, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století. 33. Politický okres písecký*, Praha 1910,

Mapa č. I.1.

Protivínské panství k roku 1801

Protivínské panství se statky Klokočínem, Chřetovicemi a Údraží⁹² získal roku 1711 Ferdinandův syn Adam František ze Schwarzenberga od Veroniky Švihovské z Rýzmburka.

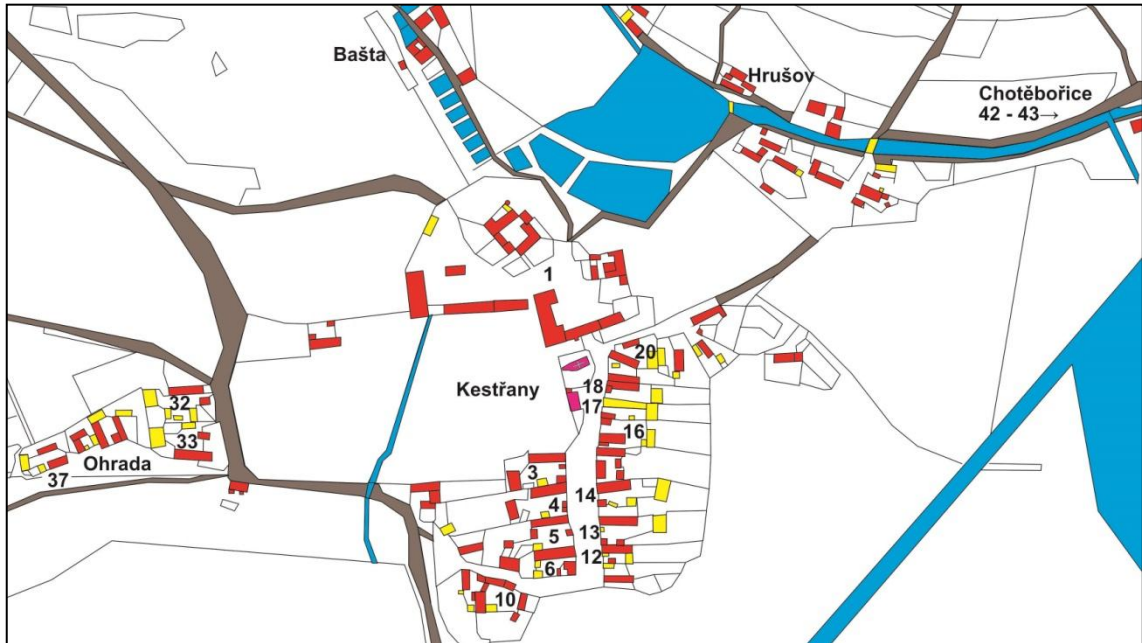
s. 81–82; Anna SMOLKOVÁ, *Vznik a vývoj fondu panství a velkostatku Protivín, jeho pořádání, archivní uložení a dosavadní badatelské využití*, Archivum Trebonense 7, 1991, s. 30–31.

⁹² https://digi.ceskearchivy.cz/urbare-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-p-protivin. Odkaz vyhledán dne 18. července 2019.

Mapa č. I.2.

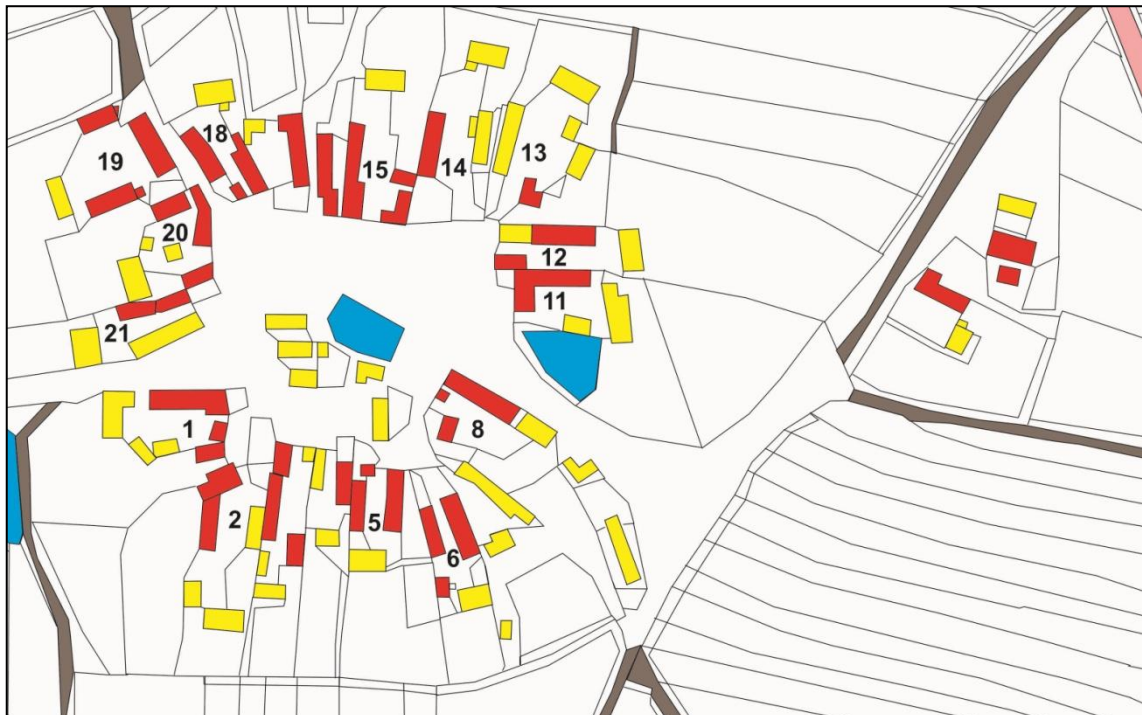
Ves Kestřany s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

* Číslem 1 je označen areál dvou středověkých tvrzí, zámku a hospodářského dvora.

Mapa č. I.3.

Ves Selibov s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

Tabulka č. I.1.

Základní charakteristiky sondou zvolených lokalit

LOKALITA	CHARAKTERISTIKY		
	počet obyvatel k roku 1780	nadmořská výška (m. n. m.)	počet selských usedlostí
Kestřany	400	373	17
Selibov	253	383	14
Vítkov	139	395	10

Mapa č. I.4.

Ves Vítkov s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

Za nejzajímavější z hlediska charakteru vesnické zástavby lze označit Kestřany.⁹³ Ves měla kromě centrální části s velkými selskými usedlostmi situovanými podél protáhlé návsi oddělené „místní části“ Bašta, Hrušov, Chotěbořice a Ohrada.

⁹³ Po založení Nových Kestřan, plánovaně založené plavecké osady, se objevuje také označení Staré Kestřany. Na rozdíl od Staré a Nové Dobeve v případě Starých a Nových Kestřan ke splynutí zástavby nedošlo. Obec je vzdálena přibližně šest kilometrů jihozápadně od Písku a 13,1 kilometrů severozápadně od Protivína. Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 18. července 2019.

Tabulka č. I.2.

Počty evidovaných členů rodin podle příslušnosti ke společenské vrstvě podle soupisu poddaných (1780)

SPOLEČENSKÁ VRSTVA	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Sedláci	94	23,5	89	35,2	60	43,2	243	29,6
Chalupníci	72	18,0	21	8,3	4	2,9	97	11,8
Domkáři	17	4,3	–	–	–	–	17	2,1
Podruzi	72	18,0	52	20,55	19	13,6	143	17,4
Výměnkáři	11	2,7	2	0,8	–	–	13	1,6
Sirotci	97	24,3	73	28,85	42	30,2	212	25,9
Ostatní	37	9,2	16	6,3	14	10,1	95	11,6
CELKEM	400	100,0	253	100,0	139	100,0	820	100,0

V matričních zápisech⁹⁴ však nedocházelo k jejich rozlišování a obec byla vnímána jako jeden celek, čemuž odpovídá jednotné společné číslování domů. Ve vsi se nacházel barokní zámek Horní tvrz, Dolní tvrz, vrchnostenský dvůr, hájovna, sádky, kostel sv. Kateřiny a škola⁹⁵ (mapa č. I.2.).

Velikostně druhou největší zvolenou lokalitou byl Selibov, ležící na dálkové cestě mezi Pískem a Českými Budějovicemi. Tato trasa je patrná již na indikačních skicách ke stabilnímu katastru. Vesnice je vzdálena přibližně devět kilometrů východně od Kestrān a 6,5 kilometru severně od Protivína (mapa č. I.3.).⁹⁶ Nejmenší zkoumanou vesnicí byl Vítkov u Štěkně, kde jednotlivé usedlosti obklopovaly a dodnes obklopují obdélníkovou náves, z níž vycházely cesty do všech světových stran (mapa č. I.4.).

Zvolené tři lokality ležící v severní části panství měly odlišný počet obyvatel i charakter osídlení. Právě s ohledem na svou odlišnost a současně podobnost byly vybrány pro tento výzkum. Geograficky jihozápadně položené Kestrāny byly vybrány s ohledem na svůj význam jakožto lokálního ekonomického a správního centra. Poslední analyzovaná vesnice Selibov, velikostně ležící mezi dvěma předcházejícími,

⁹⁴ Do konce 18. století byly pod samostatným názvem vedeny Chotěbořice (v pramenech Kotibořice). Číslování domů však bylo sjednoceno s Kestrāny.

⁹⁵ Johann Gottfried SOMMER, *Das Königreich Böhmen. Achter Band, Budweiser Kreis*, Prag 1840, s. 419, 421–422.

⁹⁶ Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 18. července 2019.

Tabulka č. I.3.

Počty domů a obyvatel (1790–1862)

TOPOGRAFIE	LOKALITA					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	domů	obyv.	domů	obyv.	domů	obyv.
Schaller (1790)	48	–	24	–	17	–
Sommer (1840)	58	573	27	118	17	120
Palacký (1843)	58	543	29	230	17	120
Trajer (1862)	62	622	29	240	17	140

Zdroj: Jaroslav SCHALLER, Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil Prachiner Kreis, Prag – Wien 1790, s. 104, 106; J. G. SOMMER, Das Königreich Böhmen. Achter Band, Prachiner Kreis, s. 419, 421–422; František PALACKÝ, Popis království Českého, Praha 1848, s. 363; Johann TRAJER, Historisch-statistische Beschreibung der Diocese Budweis, Budweis 1862, s. 151, 558, 578.

byla zvolena z důvodu své geografické polohy na významné vnitrozemské cestě, která spojovala České Budějovice a Písek.

Svým charakterem byly zvolené lokality odlišné. Největší rozdíly jsou patrné v počtech obyvatel (tabulka č. I.1.–I.4.). To ovlivňovalo jak množství sledovaných selských usedlostí, tak společenskou skladbu vesnic. Zatímco ve vesnické společnosti Kestřan měla kromě sedláků silné zastoupení chalupnická vrstva a domkáři, ve Vítkově naprosto převažovaly rodiny sedláků. Ve Vítkově, kde dohromady bylo evidováno 17 budov s číslem popisným, stálo 10 selských gruntů, dvě chalupy a jeden později vystavěný domek.⁹⁷ V Selibově stálo o čtyři selské grunty více (tabulka č. I.1.), ale také více chalup. Právě díky charakteru zástavby byla společnost v Kestřanech nejrozmanitější. Kromě silné chalupnické vrstvy zde byla i početná skupina podruhů. Vzhledem k velkému počtu dostatečně rozsáhlých hospodářství měli podruzi možnost uplatnit se u jednotlivých sedláků. Tím jejich počet ve vsi narůstal. Nejznatelnější společenskou proměnou byl nárůst počtu domkářských rodin a jejich členů mezi roky 1780 a 1830. V tomto období dochází na venkově k rozsáhlé výstavbě domků a tento vývojový trend se rychle promítl do společenské skladby českého venkova.⁹⁸ Ze sledovaných lokalit se nejvíce projevil právě v Kestřanech, které na rozdíl od zbylých dvou lokalit zažívaly rozmach.

⁹⁷ V. ČERNÝ, *Genealogie*, s. 167.

⁹⁸ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 62.

Tabulka č. I.4.

Počty evidovaných a skutečně přítomných obyvatel ve sledovaných lokalitách na základě soupisů poddaných (1780–1830)

ROK	POČET OBYVATEL						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		evid.	přít.
	evid.	přít.	evid.	přít.	evid.	přít.		
1780	400	335	254	197	139	116	793	648
1785	402	327	251	212	141	129	794	668
1790	420	356	247	217	165	143	832	716
1795	383	350	253	222	167	144	803	716
1800	359	312	248	212	157	140	764	664
1805	315	266	242	212	147	132	704	610
1810	380	306	213	192	137	118	730	616
1815	372	308	207	189	138	114	717	611
1820	370	322	241	222	139	125	750	669
1825	315	290	231	206	124	117	670	613
1830	432	389	254	206	145	123	831	718

V Kestřanech byla již v heuristické fázi výzkumu objevena sociální skupina v českých výzkumech dosud neznámá. Jedná se o „gruntovní chalupníky“, kteří byli v rámci prováděného výzkumu zařazeni mezi sedláky. V Kestřanech žilo takových hospodářů sedm. V pozemkových knihách jsou jejich usedlosti označeny jako chalupy a v soupisech poddaných byli podle toho až do sedmdesátých let 18. století evidováni. V matričních záznamech jejich označení kolísalo mezi chalupníkem, sedlákem a neurčitým rolníkem. To bylo způsobeno skutečností, že se rozlohou svých hospodářství pohybovali na hranici mezi sedláky a chalupníky. Vrchnostenští úředníci však tyto hospodáře řadili v soupisech poddaných po bok sedlákům. V jejich případě se jednalo o usedlosti o velikosti jedné čtvrtiny lánu (4,5 hektaru).⁹⁹ Tento rozsah tak tvořil hranici mezi selským a chalupnickým stavem, neboť usedlosti o rozsahu menším již byly považovány za chalupnické. Pro závěr, že se nejedná o jakýsi výmysl autora

⁹⁹ Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice 1984, s. 68–69.

předkládané sondy, svědčí, jakým způsobem jsou tato hospodářství nazývána v zápisech gruntovních knih, a sice jako „selské gruntovní chalupy“.¹⁰⁰

Ačkoliv způsob, jakým byla tato skupina obyvatelstva prezentována v této práci, se v literatuře neobjevuje, je v ní možné nalézt jiný výraz – z velikosti hospodářství odvozené pojmenování „čtvrtláník“. Jeho definice odpovídá zjištěným poznatkům. Podle Václava Elznice byl takto označován „*sedlák s čtvrt lánem polí, vlastně již chalupník*“.¹⁰¹ To potvrzuje autorovu domněnku o postavení této sociální skupiny ve venkovské společnosti. Z uvedených důvodů byli tito hospodáři a jejich rodiny zahrnuti do prováděného výzkumu.

Tabulka č. I.4. nabízí přehled vývoje počtu obyvatel sledovaných lokalit mezi roky 1780 a 1830 a jeho srovnání s údaji z dobových topografií nabízí tabulka č. I.3. Při pohledu na souhrnná čísla pro všechny tři vesnice vyplývá, že přibližně do poloviny devadesátých let 19. století docházelo k růstu počtu obyvatel, a to jak celkového počtu evidovaných, tak i skutečně přítomných ve vsích. Zhruba po roce 1795 dochází k poklesu evidovaných obyvatel, avšak počty přítomných osob ve vsích zůstávaly stejné. Za tímto jevem je možné vidět především vyřazování vojáků a osob ztracených v průběhu předchozích válečných konfliktů, především války s Pruskem. Na počátku sledovaného období tito muži dosáhli tak vysokého teoretického věku, že byl jejich návrat vrchnostenskými úředníky považován již za nepravděpodobný, takže byli vyřazeni z evidence. Mezi roky 1795 a 1805 však došlo k citelnému poklesu jak evidovaných, tak i skutečně přítomných až téměř k hranici 600 osob. Období první čtvrtiny 19. století pak vykazovalo přes výkyv v roce 1820 prvky znatelné stagnace populace.

Uvedený stav by mohl být důsledkem dopadů válečných událostí na venkovské obyvatelstvo. Ty by se projevovaly v omezení zdrojů obživy, šíření nemocí či v redukci mužské populace. Pro tuto hypotézu by svědčil růst počtu obyvatel v desetiletí po konci napoleonských válek. Ze srovnání stavu populace analyzované oblasti v roce 1830 se stavem zachyceným v Sommerově *Topografii*, Palackého *Popisu* i Trajerově práci lze vyvodit jednak zvyšující se význam Kestřan jakožto lokálního centra, ale i stagnaci zbylých dvou vesnic. To je patrné i z dostupných topografických příruček. Zatímco Vítkov stagnoval a za dobu 72 let, jež uplynula mezi topografií Jaroslava Schallera a popisem budějovické diecéze od Johanna Trajera, zde nedošlo k žádné výstavbě,

---

¹⁰⁰ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 368r.

¹⁰¹ V. ELZNIC, *Glosář*, s. 19.

zbylé dvě lokality se rozvíjely. V Selibově bylo za stejné období vystavěno pět domů, a v Kestřanech dokonce 14 nových obytných budov.

Drastická redukce populace Selibova mezi roky 1830 a 1840 je jen těžko vysvětlitelná. Při porovnání počtu tamních obyvatel podle soupisu poddaných k roku 1830 a Palackého *Popisu* z roku 1843 se nabízí otázka, zdali v případě Selibova nedošlo při vyhotovování *Topografie* k nějaké chybě. Důvodem je skutečnost, že František Palacký uvádí téměř shodný počet obyvatel jako nejmladší soupis poddaných.

I. 3. Metodika výzkumu

Pokud se badatel rozhodne ve svém historickodemografickém výzkumu uplatnit genealogické postupy, má možnost volby mezi třemi cestami, kterými se může vydat. Prvním a z hlediska získaných dat nepřínosnějším postupem je vytvoření genealogické databáze, která posléze poskytne rozličné možnosti vyhodnocení. Jedná o způsob vyžadující značné množství času, a tak z jejího vytvoření mohou začít plně těžit až následné generace badatelů. Při druhé variantě se historik sám nezabývá rekonstrukcí rodin ani nevytváří genealogickou databázi. Založí svůj výzkum na již existujících genealogických či rodopisných pracích. Vyloučit však nelze ani vzájemnou souběžnou spolupráci genealoga a historika. Kontrola rodopisných studií není v době digitálně dostupných matrik tak zdlouhavá jako vlastní tvorba genealogické databáze.

Třetím způsobem, kterým se vydal i autor této práce, je vytvoření genealogické databáze a její vyhodnocení. Badatel si sám zvolí konkrétní region a definuje rody, pro které vypracuje jednotlivé genealogie. Jakmile má připravený soubor výchozích osob, může začít sledovat jednotlivé příbuzenské vazby. Je možné postupovat zpět do minulosti, tedy vyhledávat předky zvolených osob, nebo směrem do přítomnosti, tedy pokoušet se nalézt potomky vybraného jedince.

Základem výzkumu se stala genealogicko-demografická databáze vytvořená v programu *MyHeritage Family Tree Builder*.¹⁰² Ten je široce rozšířený a je užíván jak laickou, tak i profesionální genealogickou veřejností. Jedná se o program izraelské provenience, který je dostupný ve třech verzích: bezplatné verzi Basic, v ročními poplatky podmíněné verzi Premium a nejdražší verzi PremiumPlus. Poskytuje řadu výhod, umožňujících širokou spolupráci více badatelů na jedné databázi. Nebývalé

---

¹⁰² Byla užita verze programu 8.0.0.8516.

Tabulka č. I.5.

Převody usedlostí ve sledovaných lokalitách (1780–1830)

DRUH PŘEVODU USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Mezigenerační	21	80,8	20	76,9	16	76,2	57	78,1
Mezi sourozenci	–	–	2	7,7	–	–	2	2,7
Cizí osoba	5	19,2	4	15,4	5	23,8	14	19,2
CELKEM	26	100,0	26	100,0	21	100,0	73	100,0

možnosti nabízí funkce Smart Matches, která však v rukou nezkušeného badatele skýtá nejedno úskalí. Umožňuje totiž hledání shod mezi publikovanými rodokmeny ostatních uživatelů programu a vyhodnocení jejich procentuální shody. Její nekritické užívání však často vede k řadě sdílených chyb.¹⁰³

Databáze vycházela z autorovy volby sledovat pouze selské rody v lokalitách vybraných metodou sondy. Ty byly zvoleny tak, aby každá byla v některém ohledu jedinečná, avšak zároveň aby měly některé prvky společné. Nezanedbatelný faktor pro volbu všech tří vesnic představoval rovněž dostatek pramenů.

Nejdříve bylo prostřednictvím pozemkových knih a za jejich porovnání se soupisy poddaných identifikováno 41 selských usedlostí, přičemž byli zjištěni jejich majitelé v období let 1780–1830. Pro každou z nich byl poté sestaven přehled 73 změn majitelů, ke kterým ve sledovaném období došlo. Ve 14 případech získala selský grunt osoba s předchozím hospodářem nepřibuzná a ve dvou se jednalo o převod v rámci jedné skupiny sourozenců. Zbýlých 57 případů převodů, uskutečněných z otce na jednoho z potomků nebo prostřednictvím dcery na zeti, se stalo základem pro další tvorbu databáze.

Pro 57 hospodářů, jejichž nástupcem se v čele usedlosti stal jejich potomek, byla vypracována genealogická databáze složená z rodokmenů jednotlivých sedláků. Ta vznikala především podle schématu přímé linie se sourozenci, byť příležitostně rozšiřované dalšími směry. K tomu došlo zejména v případech, kdy jeden rod vlastnil ve dvou liniích rozdílné usedlosti. V případě, že usedlost vlastník prodal nepřibuznému kupci, nebyl převod brán v potaz, neboť v takovém případě se nikdo ze sourozenců

¹⁰³ Více k programu, jeho srovnání s programy ostatními a možnostem jeho uplatnění v historikodemografických výzkumech V. ČERNÝ, *Aktuální genealogické programy*, s. 116–119.

nestal hospodářem. Navíc byli potomci hospodáře ochuzeni o dědické podíly z usedlosti.

Excerpci matriční evidence předcházelo studium jednotlivých usedlostí v pozemkových knihách. Až na základě těchto záznamů přistoupil autor k propojení takto získaných poznatků s údaji v soupisech poddaných. Následně byly s tímto základním schématem propojeny jednotlivé matriční události. Díky uvedenému vytváření genealogické databáze bylo možné v matriční evidenci rozlišovat jednotlivá jména „po chalupě“. Ta se v matričních zápisech střídala s původními příjmeními či příjmeními získanými po předchozí usedlosti. Tento fenomén nabytí příjmení podle názvu hospodářství byl specifický pro jihočeskou oblast s přesahy do sousedních oblastí, tedy na Nepomucko a přilehlé části Vysočiny. Objevoval se i v oblastech Plzeňska osídlených českým obyvatelstvem, bývá vzpomínán i na moravském Slovácku. Z dostupné literatury není zcela zřejmé, proč docházelo k uplatňování tohoto jevu pouze ve vyjmenovaných lokalitách. Pokud však hospodář přišel odjinud nebo se přiženil z jiné sledované usedlosti, byl v databázi veden až pod čtyřmi příjmeními. Přesto však bylo z důvodu lepší přehlednosti užívání příjmení po chalupě v textu předkládané práce omezeno na dvě nejčastěji užívaná.¹⁰⁴

Tímto způsobem vznikly pro každou lokalitu oddělené databáze, obsahující dohromady 1 949 příbuzenskými a pokrevními vazbami propojených osob. Souhrn 57 sedláků, jejichž potomci mezi roky 1780 a 1830 převzali nebo zdědili usedlosti, měl celkem 491 potomků doložených v matriční evidenci či soupisech poddaných. Z tohoto počtu bylo nutné vyřadit 205 potomků, kteří zemřeli před předáním usedlosti. Tyto děti sedláků mohly zemřít krátce po porodu, v dětském věku i v dospělosti v závislosti

---

¹⁰⁴ K fenoménu příjmení „po chalupě“, v mikrohistorických pracích zaměřených historickodemografickým směrem téměř opomíjenému, existuje poměrně bohatá literatura. V. OLIVERIUS, *Jména „po chalupě“ v Třenušce (okr. Rokycany)*, Český lid, 1947, s. 170–171; Zdeňka HORÁLKOVÁ, *Jak si lidé na Slovácku vysvětlují vznik rodových přezdivek*, Naše řeč 40, 1957, č. 5–6, s. 152–158; Josef HÁLA, *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 10, 1969, s. 205–208. Dále viz výzkumy zaměřené na vybrané lokality: Marie ŠLAJSOVÁ, *Jména „po chalupě“ v Chlumu u Blovic počátkem našeho století*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 9, 1968, s. 389–394; Jiří STACH, *Jména „po chalupě“ na Stašsku k r. 1837*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 11, 1970, s. 638–658; Marie MAJTÁNOVÁ, *Názvy po chalupě v Tlumačově na Chodsku*, in: Jan Svoboda – Libuše Olivová-Nezbedová (edd.), *Onomastické práce 3. Sborník rozprav k 75. narozeninám univ. prof. dr. Vladimíra Šmilauera, DrSc, 1970, 133–142*; Jitka RUDOVÁ, *Jména po chalupě v Hodkách a ve Světlé pod Ještědem*, Světlá pod Ještědem 1980. Nalezneme též práce k větším územním celkům: Gustav HOFMANN, *Jména „po chalupě“ a přezdívky na panství Žinkovy v 18. stol.*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 19, 1978, s. 457–461. Že užívání více „jmen po chalupě“ nebylo neobvyklé, doložili i Václav ČERNÝ – Hanka TLAMSOVÁ, *Stašské královácké rody jako badatelský problém. Literatura, prameny a překážky*, GHJ 37, 2017, č. 4, s. 34–40, zde s. 39.

Tabulka č. I.6.

Počty osob v genealogických databázích

POČET OSOB	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Sledování sourozenci	105	16,9	105	21,0	76	9,2	286	14,7
Ostatní sourozenci	75	12,1	85	17,0	45	5,4	205	10,5
Ostatní	440	71,0	310	62,0	708	85,4	1458	74,8
CELKEM	620	100,0	500	100,0	829	100,0	1949	100,0

Tabulka č. I.7.

Počty sourozenců a sourozenecký jednotek (rodin) ve vybraných lokalitách (1780–1830)

POHLAVÍ SOUROZENCŮ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Muž	50	47,6	53	50,5	38	50,0	141	49,3
Žena	55	52,4	52	49,5	38	50,0	145	50,7
Celkem jednotek	21	100,0	20	100,0	16	100,0	57	100,0

na datu uskutečněného převodu rodného gruntu. Naopak do databáze byli zahrnuti i ti sourozenci, kteří se narodili v období po převodu gruntu. Ti nemohli počítat s podílem z usedlosti, ale jen s dědictvím po otci. Předmětem badatelského zájmu se stali i sourozenci, kteří byli sice v době předání usedlosti na živu, ale jejichž otec uskutečnil převod prostřednictvím prodeje. Všechny peníze připadly jemu bez rozdělení či rozpisu dědických podílů.

Tak vznikl výsledný vzorek 286 potomků hospodářů v 57 sourozeneckých skupinách, jejichž životní osudy ovlivnil převod otcovy usedlosti. Pro objektivní pochopení osudů ostatních sourozenců nebylo možné z databáze vynechat dědice usedlostí, bez nichž by nešlo zachytit rozdíly mezi životními perspektivami jejich a ostatních sourozenců.

Tři oddělené genealogické databáze byly ukládány v souboru typu Compressed Unicode GEDCOM file (.uzed), specifickém druhu souboru GEDCOM, užívaném

k běžnému ukládání dat.¹⁰⁵ Přes relativně úzce vymezený vzorek populace určený ke zkoumání touto cestou vznikly poměrně rozsáhlé databáze jedinců napojených pokrevními a příbuzenskými vazbami na hospodáře. Pro analýzy jednotlivých životních fází byly vytvořeny oddělené databáze pro problematiku převodů usedlostí,¹⁰⁶ čelední¹⁰⁷ i vojenské služby,¹⁰⁸ vyučení řemeslu¹⁰⁹ a uzavírání sňatků¹¹⁰ v programu *Microsoft Excel*.

I. 4. Prameny

I. 4. 1. Matriční knihy

Prvním ze dvou základních pramenů, na jejichž základě vznikla tato disertační práce, byly matriční knihy. Jejich označení, odvozené od latinského výrazu pro seznam kleriků ustanovených při katedrálním kolegiálním či farním chrámu opatřeném obročím, přešlo do německého jazyka jako *Matrikel*. Vývoji matriční evidence, který vrcholil v druhé polovině 18. století, byla věnována řada prací.¹¹¹

---

¹⁰⁵ Užíváno v programu *MyHeritage Family Tree Builder*. Ty byly doplněny o oddělený soubor s genealogií rodu Wolf neb Talafous. <https://www.vasegeny.cz/zajimavosti/recenze-genealogickych-programu/>. Odkaz vyhledán dne 1. září 2019.

¹⁰⁶ V případě převodů usedlostí obsahovala databáze jméno sourozence, číslo usedlosti a příslušné jméno „po chalupě“, dále rok narození jednotlivých osob, pohlaví, rok uskutečnění převodu, pořadí v rámci živých sourozenců odděleně pro bratry a sestry (např. 1. dcera, 3. syn atd.), věk jednotlivých sourozenců při převodu a údaj o tom, zdali se stali, nebo nestali dědici dotyčné usedlosti.

¹⁰⁷ V souhrnné databázi pro čelední službu byly zaznamenány následující údaje: jméno a příjmení, číslo popisné usedlosti a její pojmenování, rok narození, pohlaví, skutečnost, zdali se jedná o sirotka, zdali byla čelední služba zahájena před uskutečněním převodu otcovy usedlosti či po něm, celková délka služby, celkový počet lokalit, celkový počet zaměstnavatelů, celkový počet zaměstnavatelů postupně (v případech opakované služby), průměrná délka služby u jednoho zaměstnavatele, věk při počátku služby, věk při konci služby a lokality kterými sledované osoby prošly, s údajem o tam strávených letech služby.

¹⁰⁸ V oddělené databázi pro vojenskou službu byly zaevidovány tyto údaje: jméno a příjmení vojáka, číslo usedlosti, rok narození, nástup před zrušením doživotní vojenské služby nebo po něm (ano/ne), rok odvodu, věk při odvodu, status sirotka (ano/ne), délka služby v letech, druh vojska, návrat (ano, neveden, padl), věk při návratu, osud po návratu.

¹⁰⁹ Zaznamenány a vyhodnoceny údaje: jméno, číslo a jméno usedlosti, rok narození, pořadí mezi syny; údaje o vandru (ano/ne) – délka vandru, věk při počátku vandru, věk při konci vandru; učení – věk při počátku učení, věk při konci učení; řemeslo – druh řemesla, dosažení hodnosti mistra (ano/ne).

¹¹⁰ Pro sňatečnost byly sbírány a vyhodnocovány tyto údaje: původ prvního ze snoubenců – Vítkov, Kestřany, Selibov; datum uskutečnění – rok, měsíc, den; první snoubenec – pohlaví, druh sňatku – svobodný–svobodná, svobodný–vdova, vdovec–svobodná, vdovec–vdova, příjmení prvního snoubence, křestní jméno, věk v letech, rodinný stav, sociální původ; druhý snoubenec – příjmení, křestní jméno, věk, rodinný stav, sociální původ; věkový rozdíl – muž starší o, stejně, žena starší o; bydliště druhého snoubence – vzdálenost, lokalita, panství.

¹¹¹ Souhrnně k vývoji matrik Eduard MAUR, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštním zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4–19; TÝŽ, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425–457; TÝŽ, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40–58; TÝŽ, *Základy*, s. 52–57. Různé možnosti a formy výzkumů a využití matriční evidence shrnula Miroslava MELKESOVÁ, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, HD 32, 2008, s. 5–56.

Přestože se v českých zemích první matriční knihy nekatolických konfesí objevily již v první polovině 16. století,¹¹² na rozšíření katolických matrik měl zásadní význam až Tridentský koncil (1563). Jeho nařízení se snažila v praxi uvést olomoucká (1591) a pražská synoda (1605). Nejstarší katolické matriky začaly být vedeny kolem přelomu 16. a 17. století, ale ve většině farností se důležitým impulzem pro jejich zakládání stala iniciativa pražského arcibiskupa Arnošta Harracha z roku 1631.¹¹³

Nejvíce změn doznal způsob vedení matriční evidence v 18. století, kdy byla zvýšena státní kontrola. Od roku 1756 byly křty nemanželských dětí zapisovány do zvláštního oddílu za děti z řádných manželství. Zároveň bylo zakázáno zapisování otců nemanželských dětí bez jejich souhlasu.¹¹⁴ V roce 1760 byla pražskou konzistoří zavedena závazná latinská formule jednotlív způsob zápisu jednotlivých matričních událostí. Dekretem z roku 1770 bylo zakázáno evidovat osoby pod jmény „po chalupě“.¹¹⁵ Ve stejném roce bylo zavedeno číslování domů, avšak v jednotlivých lokalitách probíhalo až do roku 1771. Dědičnost příjmení byla uzákoněna v roce 1780. Dne 1. května 1781 byly matriky prohlášeny za veřejné listiny. Od 20. února 1784 byl zaveden nový, podrobnější matriční formulář, který přes některé obměny setrval v platnosti až do roku 1949. Rovněž bylo zavedeno povinné vedení oddělených knih pro pokřtěné, oddané a pochované.¹¹⁶

S ohledem na geografický rozsah této práce byly primárně studovány matriční knihy těch farností, k nimž náležely sledované lokality. Největší ves – Kestřany – byla zároveň sídlem farnosti. Nejstarší matriční knihy byly vedeny od roku 1663, avšak pouze pro narozené a oddané. Navíc bylo jejich vedení roku 1700, resp. 1694 přerušeno a obnoveno až roku 1712, když byl kostel přičleněn jako filiální k děkanství v Písku. Od toho roku byla vedena souvislá řada matričních knih. V roce 1742 byla v Kestřanech zřízena expozitura, která byla na faru přeměněna až roku 1801. Všechny lokality farního obvodu ležely na panství Protivín.¹¹⁷

---

¹¹² Nejstarší matriční knihy byly zavedeny již před rokem 1550 v Jáchymově (1531 – oddaných, 1542 – pokřtěných), Horní Blatné (1541) a Abertamech. E. MAUR, *Základy*, s. 52–53.

¹¹³ Pražským arcibiskupem byl v letech 1624–1667. Zdeňka HLEDÍKOVÁ – Jan JANÁK – Jan DOBEŠ, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007, s. 191.

¹¹⁴ H. C. POHANKA, *Po stopách*, s. 101.

¹¹⁵ Také jako jména „po gruntě“ či „po střeše“.

¹¹⁶ Následně rokem 1812 začalo být povinně zapisováno vedle data křtu i datum narození a od následujícího roku i jméno porodní báby. M. MAREČKOVÁ, *Příručka*, s. 10.

¹¹⁷ https://digi.ceskearchivy.cz/matriky-rimskokatolicka_cirkev-k-kestrany. Odkaz vyhledán dne 12. července 2019.

Tabulka č. I.8.

Zkoumané farnosti

LOKALITA	MATRIČNÍ EVIDENCE	
	počátek vedení	farní obvod
Kestřany	1663	Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobeš, Nové Kestřany, (Stará) Dobeš, Sudoměř, Zátaví
Myšenec	1785	Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy
Štěkeň	1687	Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přestřovice, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov

V Myšenci, kam do farního obvodu spadal Selibov, je plebánie připomínána již k roku 1359. V roce 1683 došlo k přesunu farnosti do sousedního Protivína, kde byly od tohoto roku vedeny i matriční knihy. K opětovnému osamostatnění došlo až v roce 1785. V roce 1795 byla farnost opět jako lokálie připojena k Protivínu, avšak matriční agenda zůstala oddělená. Její samostatnost byla obnovena až roku 1856.¹¹⁸ Většina vesnic v místním farním obvodu náležela k panství Protivín. Pouze lokality ležící na severovýchodě obvodu (Kukle, Nuzov, Paseky) patřily k panství královského města Písku. Lokalita Žďárské Chalupy s některými usedlostmi v okolních vsích (Myšenec, Žďár) příslušela k sousednímu panství Libějovice.¹¹⁹

Z pohledu vrchnostenské příslušnosti byla farnost Štěkeň velmi roztržštěná, do jejího farního obvodu spadala ves Vítkov. Plebánie zde existovala již v roce 1357. K ní mezi roky 1670–1744 příslušela i fara v Paračově, a zdejší farář tak vykonával správu obou obvodů.¹²⁰ V roce 1744 byly pravomoci opět odděleny a v Paračově byla zřízena expozitura.¹²¹ Územní rozsah farnosti zahrnoval vesnice patřící vrchnostensky

¹¹⁸ https://digi.ceskearchivy.cz/matriky-rimskokatolicka_cirkev-m-mysenec. Odkaz vyhledán dne 12. července 2019.

¹¹⁹ Toto panství přikoupili Schwarzenbergové až roku 1801. https://digi.ceskearchivy.cz/pozemkove_knihy-soa_v_treboni_-_oddeleni_treboni-libejovice. Odkaz vyhledán dne 12. července 2019.

¹²⁰ Paračovský farní obvod v roce 1862 zahrnoval vsi Cehnice, Dunovice, Kváskovice, Paračov, Radějovice a Skály. https://digi.ceskearchivy.cz/matriky-rimskokatolicka_cirkev-p-paracov. Odkaz vyhledán dne 12. července 2019.

¹²¹ https://digi.ceskearchivy.cz/matriky-rimskokatolicka_cirkev-s_s-steken. Odkaz vyhledán dne 12. července 2019.

pod čtyři panství – Protivín, Štěkeň, Strakonice a Osek. K protivínskému panství patřil pouze Vítkov a jedna usedlost v sousední vsi Brusy.

Nově založené knihy, vedené od roku 1784, již byly rozděleny podle druhů jednotlivých matričních událostí. Výjimkou byla farnost Štěkeň, kde byla až do roku 1790 veškerá matriční agenda vedena v jediném svazku. Na rozdíl od jiných byly ve všech třech hlavních farnostech všechny vesnice vedeny vždy v jednom svazku. Každé byl však vyhrazen určitý počet stran, po němž následovaly záznamy pro další lokality. To zejména v případě lidnatějších vsí způsobilo, že příslušné lokality mohou být v jedné knize rozděleny na více oddílů ve volných místech mezi ostatními vesnicemi. Příčinou byla logická snaha o úsporu místa a rozdílná rychlost nárůstu počtu zápisů.

Vypovídací hodnotu matričních záznamů výrazně snížilo zavedení nového formuláře v roce 1784. Než došlo k jeho zpřesnění, byly zápisy evidovány ve velmi zjednodušené podobě. Obsahem tak například u záznamů o oddaných byla pouze jména ženicha, nevěsty a svědků. V zápisech o křtu dítěte byla v kolonkách pro otce a matku uvedena pouze jejich jména a jen zápis čísla popisného usnadnil orientaci. Tuto komplikaci bylo možné obejít srovnáním se soupisy poddaných. Mnohem horší situace však nastávala v případě zápisů o uzavřených sňatcích. Kvůli tomu, že obsahovaly pouze jména snoubenců bez uvedení jejich rodičů, sociálního původu či místa jejich bydliště, bylo velmi nesnadné potřebné údaje dohledat z jiných pramenů. Potřebné bylo srovnání s informacemi obsaženými v soupisech poddaných a gruntovních knihách. Jakmile se matriční zápisy stávaly obsáhlejšími, jejich informační hodnota stoupala. Po roce 1815 již znění záznamů pravidelně obsahovalo i jména rodičů matky, což velmi napomohlo excerpci záznamů a identifikaci příbuzenských vazeb. Přesto se vyskytovaly výjimky, a to nejčastěji u snoubenců, kteří pocházeli z jiných farností. Nejvíce informací bylo možné ze záznamů získat až v období po roce 1820. Tehdy se způsob matričního zápisu ustálil přibližně v podobě, jakou měl po několik dalších desetiletí.

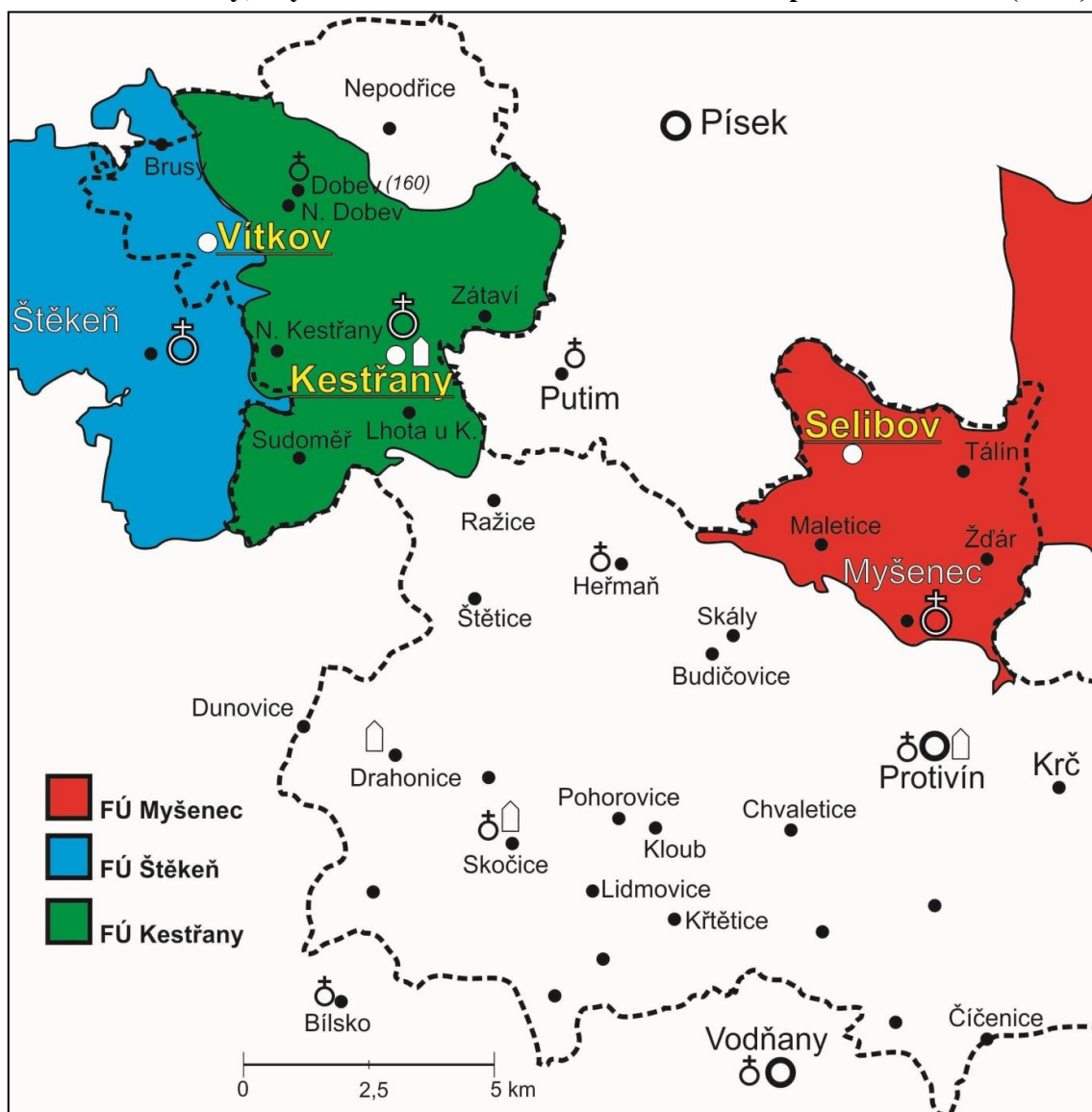
Studium sňatečnosti komplikuje rovněž zvyk, že se svatba uskutečňovala výhradně v bydlišti nevěsty. Výjimku představují sňatky ovdovělých osob, ke kterým nejčastěji docházelo v bydlišti ovdovělého snoubence. V případech sňatků vdovce s vdovou proběhl sňatek nejběžněji v místě pobytu muže.¹²² Sňatky jednotlivých dcer

---

¹²² B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen*, s. 117.

Mapa č. I.5.

Farnosti Kestřany, Myšenec a Štěkeň ve vztahu k hranicím panství Protivín (1840)

ze sledovaných rodů tak bylo snazší dohledat přímo v domovských farnostech. Naproti tomu sňatky mužů, kteří odcházeli za sňatkem do okolních lokalit, je výrazně těžší v matriční evidenci objevit. Situaci komplikuje zavedení zvláštních oddílů pro jednotlivé vesnice v matričních knihách.

Matriční knihy z farností Kestřany, Myšenec a Štěkeň nebyly jediné využité k získání životopisných dat jednotlivých členů selských rodů ze sledovaných lokalit. S ohledem na rozsah sňatkových migrací se jednalo především o sousední, výjimečně vzdálenější farnosti (podrobný výčet v kapitole IX. 1. Prameny nevydané). S výjimkou jediné knihy pocházejí všechny matriky z jihočeských farností, a jsou tak uloženy ve Státním oblastním archivu v Třeboni (dále „SOA v Třeboni“). Onu výjimku představuje

matriční kniha oddaných z farnosti Prášily, uložená ve Státním oblastním archivu v Plzni (dále „SOA v Plzni“).

Matriční knihy jsou naprosto nepostradatelným pramenem pro zkoumání dějin venkova a na mnoha místech představují jediný pramen, na jeho základě je možné rekonstruovat rodinné vztahy. Mají však rovněž řadu úskalí a není vždy možné se na ně plně spolehnout. To se ve vztahu ke zkoumanému období týká především udaného věku. Zejména u zemřelých osob je možné doložit značné rozdíly mezi věkem zapsaným v matrice a skutečným stářím zemřelého. Velmi problematické by bylo sestavování genealogických schémat pouze na základě matriční evidence. Důvodem je střídavé zapisování příjmení skutečného a toho po chalupě. Badatel by tak bez znalosti místních poměrů mohl nabýt dojmu, že na usedlosti žili dva hospodáři se svými rodinami. Velmi přínosná jsou v tomto ohledu čísla popisná, která však občas farář zapomněl zapsat. Přes všechny uvedené nedostatky matriční evidence ve zkoumaném období se jedná o pramen zásadního významu, a je-li k němu přistupováno kriticky, není možné jej při výzkumech českého venkova opomenout.

I. 4. 2. Soupisy poddaných

Druhým nejdůležitějším pramenem v rámci prováděného výzkumu se staly soupisy poddaných.¹²³ V pozadí jejich vzniku stála vrchnostenská kancelář¹²⁴ a hlavně potřeba efektivně evidovat nejprve sirotky a od počátku 18. století všechny poddané. Vrchnostenští úředníci nejprve vedli tzv. registra sirotčí či stavění sirotků a dětí poddaných, která jsou známa v němčině pod označením *Waisenregister* či *Waisenstellungregister*.¹²⁵ V průběhu 17. a 18. století viděli vrchnostenští úředníci sirotky ve všech pozůstalých potomcích, tedy i v již dospělých dětech. Za sirotky přestali být považováni v okamžiku svého osamostatnění v důsledku uzavření sňatku,

¹²³ Možnostem badatelského využití poddanských seznamů se věnoval Josef KŘIVKA, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 50–58.

¹²⁴ K vrchnostenské správě obecně J. JANÁK – Z. HLEDÍKOVÁ – J. DOBEŠ, *Dějiny správy*, s. 229–238. Na fungování, proměny a reformy vrchnostenské správy na jednotlivých panstvích, stejně jako na ty, kteří správu vykonávali, se zaměřili například: Tomáš KNOZ, *Správa a hospodářská reforma na náměšťském panství po roce 1628*, ČMM 40, 1998, s. 137–154; Petr KOPIČKA, *Správa velkostatku Mělník v 16.–20. století. Diplomatická studie z dějin patrimoniální a hospodářské správy*, *Porta Bohemica* 2, 2003, s. 24–78; Antonín ROUBIC, *Správa statků olomouckého (arci)biskupství od 16. století*, SAP 31, 1981, s. 418–475; Helena SMÍŠKOVÁ, *Správa děčinského panství za Františka Thun-Hohensteina (1808–1844)*, SAP 22, 1972, s. 356–412; Karel TRÍSKA, *Vývoj černínské ústřední správy*, SAP 18, 1968, s. 363–376; Jiří TYWONIAK, *Ústřední správa choťkovských velkostatků a její archiv*, SAP 23, 1973, s. 3–105; Jiří ZÁLOHA, *Správa panství Český Krumlov a náplň činnosti jejích orgánů v 19. století*, *Archivum Trebonense*, 1991, s. 71–99; Marie ZAORALOVÁ, *Vývoj správy brtnického velkostatku a její písemnosti*, SAP 19, 1969, s. 258–304.

¹²⁵ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 73.

převzetí usedlosti či zavedené živnosti.¹²⁶ Za sirotky bývaly běžně považovány i dospělé osoby vyššího věku. To se týkalo například vojáků, kteří byli naverbováni za života otce, ale vrátit se mohli až v době, kdy byl jejich otec po smrti. Tím pádem zůstávali sirotky až do doby, než se oženili.

V druhé polovině 17. století byly sirotčí seznamy postupně nahrazovány soupisy poddaných (německy *Mannschaftsbuch*, *Seelenregister*, *Mannschaftsregister*), které byly každoročně aktualizovány, a předmětem jejich zájmu se staly i malé děti do jednoho roku věku. Způsob zápisu se na různých panstvích vyvíjel odlišným způsobem až do ukončení evidence roku 1850. Na některých panstvích však byla ukončena dříve.¹²⁷ Na panství Protivín poslední soupis pochází z roku 1830,¹²⁸ ale například na sousedním panství Hluboká nad Vltavou evidence končí rokem 1848,¹²⁹ kdy bylo zrušeno poddanství.

Dochované soupisy poddaných uložené ve fondu Velkostatek Protivín (dále „VS Protivín“) představují zajímavý soubor pramenů. Jejich nesouvislé řady odrážejí vznik protivínského panství i zvětšování jeho územního rozsahu. Celkem se zde dochovalo 200 knih, obsahujících i evidenci ze vzdálenějších statků spravovaných společně s panstvím Protivín, a sice Přečina, Dobrše, Radomilic a Stožic a statku Chřešťovice. Dochované soupisy poddaných existující pro vybrané lokality se z hlediska datace mírně liší, a to zejména v 17. století. Schwarzenbergové na každém koupeném panství zavedli svůj systém vlastní správy.

Forma zápisu podléhala drobným změnám, které mají jistý vliv na výpovědní hodnotu pramene. Jednotlivé lokality jsou vedeny v určitém pořadí podle rycht. Soupisy poddaných zachycují veškeré vesnické obyvatelstvo, které se zde mělo nacházet. Užité podmiňovací způsob pouze podtrhuje skutečnost, že neevidovaly všechno obyvatelstvo ve vsi přítomné. Zaměřeny byly pouze na ty osoby, které měly v místě trvalé bydliště. Pokud však někdo v lokalitě vykonával čelední službu nebo měl pouze pronajatou kovárnu, ale oficiální bydliště měl v jiné vesnici, byl veden tam. Pro poznání celkového počtu osob žijících ve vesnici k danému roku by tak bylo nutné procházet soupisy poddaných i pro okolní lokality, a přesto by nebylo jisté, zdali se podaří podchytit všechny osoby.

---

¹²⁶ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 74.

¹²⁷ E. MAUR, *Základy*, s. 64–67.

¹²⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962.

¹²⁹ Tamtéž, *VS Hluboká nad Vltavou*, sign. ID 5AU No 1, kniha č. 220.

Tabulka č. I.9.

Dochované souvislé řady soupisů poddaných podle lokalit

DRUH SOUPISU	LOKALITA					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	nejst.	posl.	nejst.	posl.	nejst.	posl.
Sirotků	1673	1679	1637	1652	1673	1679
Poddaných	1700	1830	1687	1830	1700	1830

Pro sledované období se struktura soupisů poddaných ustálila v určité podobě, kdy jsou jednotlivé složky vesnické komunity řazeny podle sociální struktury. V prvním oddíle byli vedeni selští hospodáři, v druhém následovaní chalupníky. Ve třetím oddíle byli zapsáni domkáři, výměnkáři a podruzi s rodinami. Poslední oddíl byl vyhrazen vdovám a sirotkům s tím, že zpravidla bylo současně poznamenáno jméno zemřelé hlavy rodiny. Vymizelo dříve obvyklé zapisování svobodných matek s jejich dětmi, které se objevovaly na úplném konci evidence. Místo toho zůstávaly svobodné matky i se svými potomky vedeny u výchozích rodin. Po zavedení čísel popisných (1770)¹³⁰ byli jednotliví hospodáři zapisováni i s ním. Nezměnilo se však pořadí jednotlivých usedlostí, takže čísla nešla numericky za sebou a navíc byla uvedena jen v případě sedláků, chalupníků a části domkářů. Původně nebyla přiřazena k obydlím podruhů, výměnkářů ani vdov a sirotků.

K zásadní změně došlo roku 1808, kdy všechny chronologicky následující soupisy začaly být vedeny novým způsobem. Změna spočívala v seřazení všech domácností nikoliv z hlediska sociální hierarchie, ale z hlediska popisných čísel. Oddíly původně vedené podle společenské příslušnosti hospodářů byly zredukovány na dva. V prvním z nich byly obsaženy rodiny žijící na jednotlivých usedlostech a v druhém sirotci a vdovy. Díky tomu, že kromě hospodářovy rodiny jsou k jednotlivým usedlostem připsány i rodiny výměnkářské a podružské, je možné částečně rekonstruovat složení domácností. Rodiny sirotků však musí badatel přiřadit

¹³⁰ Stálo-li ve vsi sídlo vrchnosti, pak tato vrchnostenská budova byla označena číslem 1. Následně se postupovalo od panského sídla k jednomu konci vsi, po druhé straně cesty na opačný konec a po protější straně zpět k panskému sídlu. Pokud v obci panské sídlo nebylo, pak číslování odviselo od typu vsi. U návěsního typu získalo číslo popisné 1 některá z významnějších budov ve vsi (fara, rychta, kovárna či radnice). Dále se postupovalo popořadě kolem návsi, ostatní nemovitosti získaly číslo podle toho, jak byly uspořádány, či podle toho v jakém pořadí byly postaveny. Pakliže obec ležela podél jedné cesty, tedy se jednalo o tzv. silniční typ vsi, obdržela číslo 1 první budova na pravé straně cesty, kudy vjela císařská komise do vsi, poté se pokračovalo po téže straně na opačný konec a po protější straně zpět na počátek. B. LEDNICKÁ, *Sestavte si rodokmen.*, s. 94–95; L. PEREMSKÁ, *Váš rodokmen*, s. 155; V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 38.

až na základě genealogického výzkumu a problematickou zůstává evidence čeledi, neboť způsob jejího zapisování se oproti staršímu období nezměnil. Změny odrážely snahu vrchnostenských úředníků o přesnější evidenci poddaných. Ponechání oddělené evidence sirotků a vdov mělo svůj důvod ve vývoji soupisů ze sirotčích seznamů.

Výpovědní hodnota soupisů poddaných je tak významná, že do určité míry může dlouhodobé sledování jednotlivých usedlostí nahradit rekonstrukci rodin. Důvodem je jak evidence celých rodin, tak i nejmenších dětí, úmrtí a sňatků jejich jednotlivých členů. Zároveň mohou poskytnout údaje z jiných zdrojů těžko zjistitelné. Soupisy totiž označují jak příčiny nepřítomnosti jednotlivců ve vsi, tak místa jejich pobytu. Důležitým zdrojem informací jsou zvláště přípisky o uzavření sňatku, propuštění na jiná panství, vojenské službě, tělesných postiženích, finančních částkách za čelední službu, velikosti jednotlivých usedlostí, výuce řemesla s identifikací konkrétního řemesla či vandru. Staly se tak cenným zdrojem informací, bez něhož by nemohly být sepsány důležité části této disertační práce, především kapitoly o čelední a vojenské službě.

I. 4. 3. Gruntovní knihy

S ohledem na zaměření prováděného výzkumu se důležitým zdrojem informací staly gruntovní¹³¹ či pozemkové knihy.¹³² Dobové označení nebylo jednotné, a tak se lokálně objevovaly i jiné názvy – registra gruntovní, gruntovnice, německy *Grundbücher* a *Schoeppenbücher*.¹³³ Byly zakládány z iniciativy vrchnostenských úředníků, kteří v nich zaznamenávali především majetkové převody a s nimi související splátky dědických podílů. Druhotně sloužily rovněž k evidenci vrchnostenských či kontribučních dávek, ale i dluhů váznoucích na jednotlivých usedlostech.¹³⁴ Paralelně k nim vznikaly knihy listin, soudních smírů, svatebních smluv, dělení pozůstalostí, dluhopisů či závětí.¹³⁵

---

¹³¹ Označení není dosud jasně definováno a oba pojmy se užívají jako synonyma. Markéta SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016, s. 75.

¹³² Bronislav CHOCHOLÁČ, *O studiu pozemkových knih*, SPFFBU C-40, 1993, s. 51–61; TÝŽ, *Pozemkové knihy – neprávem opomíjený historický pramen*, in: Petr Průcha – Karel Schelle (edd.), *Historie a současnost veřejné správy. Sborník příspěvků z vědecké konference*, Brno 1993, s. 8–11.

¹³³ J. PETERKA, *Cesta*, s. 48.

¹³⁴ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 83.

¹³⁵ https://digi.ceskearchivy.cz/pozemkove_knihy-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-p-protivin. Odkaz vyhledán dne 16. července 2019. Svou vlastní evidenci mohly vést místní samosprávy. Příkladem budiž konšelské knihy. D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům*, s. 118.

Tabulka č. I.10.

Dochované pozemkové knihy pro sledované lokality, VS Protivín

LOKALITA	POZEMKOVÉ KNIHY	
	inventární číslo	datace
Kestřany	157	(1700) 1705–1850 (1883)
Selibov	193	(1683) 1739–1850 (1877)
Vítkov	208	(1696) 1705–1850 (1883)

Přestože pozemkové knihy představovaly zásadní dokument pojišťující majetková práva poddaných, nikdy neopouštěly vrchnostenskou kancelář. Zápisy do nich byly pořizovány během výročních soudů, které se konaly za účasti rychtáře a konšelů.¹³⁶ Ačkoliv nejstarší české exempláře pocházejí již z druhé poloviny 15. století,¹³⁷ teprve od konce 17. století počínají jejich souvislé řady na většině šlechtických panství.¹³⁸ Na rozdíl od gruntovních knih sloužily urbáře, které jsou s nimi často spojovány, k podchycení poddanských dávek, roboty a dalších povinností vůči vrchnosti.¹³⁹

Přes určitou pozornost věnovanou gruntovním knihám ve dvacátých letech 19. století¹⁴⁰ se jimi badatelé začali výrazněji zabývat až v letech šedesátých, tedy až po převzetí někdejších velkostatkových písemností do státních institucí.¹⁴¹ Jejich zájem však primárně spočíval v jejich zdokumentování a hlavě pořízení soupisů gruntovních knih i urbářů uložených v archivech.¹⁴² Na jejich základě vznikly práce

¹³⁶ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 83–84.

¹³⁷ V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963, s. 7–8.

¹³⁸ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 84.

¹³⁹ Nejmladší urbář pro celé protivínské panství pochází z roku 1772. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 241, sign. VI.G β No. 15, kniha č. 160.

¹⁴⁰ Josef SALABA, *Príspevky ke kritice urbářů, pozemkových knih a jiných knih, katastrů, map, starých účtů atd.*, Selský archiv 14, 1921, s. 1–31; Selský archiv 15, 1922, s. 1–16; Selský archiv 16, 1923, s. 1–44; Miloslav VOLF, *Vývoj gruntovní knihy ve světle zákonů a hospodářských instrukcí*, Zprávy Archivu země české 8, 1939, s. 41–108.

¹⁴¹ Gabriela ČECHOVÁ a kol., *Soupis starých pozemkových knih*, AČ 10, 1961, s. 6–16; Josef HANZAL, *Současný stav a výsledky studia českých pozemkových knih*, SAP 14, 1964, s. 39–54; Ivan ŠTARHA, *K soupisu pozemkových knih v Jihomoravském kraji*, AČ 17, 1967, s. 200–205; Miloslav VOLF, *Výsledky soupisu gruntovních knih ve Středočeském kraji*, SAP 16, 1966, s. 50–127; Helena GREGOROVÁ, *Pozemkové knihy pražské metropolitní kapituly v 16. a 17. století. Pramen ke sledování zatížení poddaných*, SAP 29, 1979, s. 277–318.

¹⁴² Jiří JIRÁSEK, *Urbáře jako pramen pro poznání pobělohorské vesnice*, ČMM 79, 1960, s. 112–128; Jan ŘEZNÍČEK, *Soupis českých a moravských urbářů*, AČ 22, 1972, s. 73–86; Adolf KALNÝ, *Soupis urbářů jihočeských archivů 1378–1773, I–II*, České Budějovice 1976; Květoslava HAUBERTOVA – Gustav HOFMANN – Ladislav LEŠICKÝ (edd.), *Soupis západočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1773*, Plzeň 1993.

Vladimíra Procházky,¹⁴³ Josefa Hanzala a Miroslava Volfa. S pomocí gruntovních knih se Bronislav Chocholáč zabýval finančním hospodařením poddaných.¹⁴⁴

Pod vlivem mezinárodního projektu *Soziale Strukturen in Böhmen* došlo ke znovuoživení zájmu o zmíněný pramen. Zároveň však byly kladeny nové otázky a hledána další témata z oblasti sociálních dějin a každodennosti poddaných. Zkoumána tak byla dědická praxe, volba nového hospodáře,¹⁴⁵ migrace spojené s převodem usedlosti, otázka zřizování výměnku,¹⁴⁶ proměny postavení hospodyně a jejích dětí ve venkovské společnosti po úmrtí hospodáře,¹⁴⁷ ale i problematika hmotné kultury venkovských domácností.¹⁴⁸

Nejstarší protivínské pozemkové knihy pocházejí z druhé poloviny 16. století, avšak k zásadnímu nárůstu jejich počtu došlo zejména počátkem 18. století. Počáteční datace knih zřetelně odráží postupné získávání jednotlivých částí protivínského panství. Po každém zisku nového statku schwarzenberská správa přistoupila ke sjednocení úřední agendy a způsobu zápisu do knih. S pomocí úředníků si nová vrchnost potřebovala udělat přehled o tom, jaké jsou místní majetkové poměry. S tím souvisí i vyhotovení nových urbářů, které dokládaly poddanské povinnosti jednotlivých

---

¹⁴³ V PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost; TÝŽ, Příspěvky k dějinám českého pozemkového práva na území ČSR do r. 1848*, Praha 1959.

¹⁴⁴ Bronislav CHOCHOLÁČ, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999. Zajímavou sondu finančního hospodaření v jihočeských poměrech provedl Milan HOLAKOVSKÝ, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, JSH 62, 1993, s. 70–92.

¹⁴⁵ J. GRULICH, *Poddanská nemovitost a dědické právo na Tábořsku. Vřesecká rychta v letech 1625–1825*, JSH 65, 1996, s. 34–42; TÝŽ, *Dědická praxe*. Dana ŠTEFANOVA, *K aspektům*, s. 107–144; A. VELKOVÁ, *Household formation*.

¹⁴⁶ A. VELKOVÁ, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a v první polovině 19. století. Výměnek v pozemkových knihách vesnice Lhůty u Štáhlav*, HD 21, 1997, s. 95–132

¹⁴⁷ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění; TÁŽ, Stereotypy vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15)*, s. 283–321; TÁŽ, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (Přehled bádání)*, HD 35, 2011, s. 1–31; TÁŽ, *Osiřelé děti ve venkovské společnosti. Směry zahraniční historiografie a inspirace pro české bádání*, HD 37, 2013, s. 51–78.

¹⁴⁸ Pozůstalostní i jiné inventáře se coby ideální pramen pro studium dějin hmotné kultury těší stále silnému zájmu badatelů. František HRUBÝ, *Selské a panské inventáře v době předbělohorské*, ČČH 33, 1927, s. 21–58, 263–306; Josef HANZAL, *Předbělohorské poddanské inventáře*, ČL 50, 1963, s. 169–174; Josef JANČAŘ, *Zemědělská usedlost na Slovácku v 18. století*, ČL 51, 1964, s. 76–85; Hana HYNKOVÁ, *Pozůstalostní inventáře z Orlických hor s ukázkami z Rychnova nad Kněžnou*, ČL 54, 1967, s. 16–30; Jaroslav KRAMAŘÍK, *Dvě ukázky podrobných popisů venkovských staveb z první poloviny minulého století*, ČL 56, 1969, s. 239–241; Jiří PEŠEK, *Pozůstalostní inventáře jako pramen poznání kultury každodenního života*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských měst v předbělohorské době, České Budějovice 1991 (= Opera historica 1)*, s. 30–42; Jana STEJSKALOVÁ, *Kšať jako pramen pro studium kulturní úrovně měšťanské domácnosti*, in: Václav Bůžek (ed.), *Kultura každodenního života českých a moravských v předbělohorské době, České Budějovice 1991 (= Opera historica 1)*, s. 74–80; Josef GRULICH – Pavel MATLAS, *Hmotná kultura a projevy mentality venkovské společnosti (Jižní Čechy, 17.–18. století)*, ČL 96, s. 1–34.

poddaných. U některých lokalit navíc byly od roku 1700 vedeny „přechodné“ gruntovní knihy, které měly malý počet listů. Po čtyřech letech byly uzavřeny a počínaje rokem 1705 došlo k jejich nahrazení novými exempláři. Ty byly vedeny až do zavedení nových pozemkových knih po polovině 19. století v souvislosti s převzetím evidence vlastnictví nemovitého majetku státem. K podobnému vývoji došlo i u těch částí protivínského panství, které Schwarzenbergové získali až roku 1711. V těchto případech byly „přechodné“ gruntovnice vedeny do roku 1738.¹⁴⁹

Nové knihy představují rozsáhlé svazky vázané v kůži a na přebalu označené vyliisovaným supralibros v podobě schwarzenberského erbu. Obsahují značné množství folií, a to takové, že přestože byly vedeny téměř 150 let, v knihách stále zůstává mnoho prázdných stran. Každá začíná seznamem usedlostí s odkazem na jednotlivá folia s nejstarším zápisem vybrané usedlosti. Ze seznamu je jednak poměrně dobře poznat, o jaký typ hospodářství se jedná, a v pozdější době byla navíc k nemovitostem připsána čísla popisná. Díky tomu knihy umožňují snadnou a rychlou orientaci.

Zápisy k jednotlivým nejen selským gruntům začínají shrnutím údajů z předchozích knih. Jejich obsahem byl obvykle seznam pozemků, jejich rozloha a typy, výše kontribuce a roboty, kterou byl hospodář povinen platit. Tento úvodní výčet byl zakončen konstatováním, kolik do založení nové knihy stávající hospodář zaplatil, a údaj o výši zbývajících částky k úhradě. Následují zápisy o jednotlivých změnách hospodářů, určování výše dědických podílů a evidence jejich výplat, včetně výčtu vedlejších pohledávek na usedlosti. Občas je u jednotlivých převodů vypsán inventář, evidující také domácí zvířata. Od přelomu 18. a 19. století se místo stručných zápisů doplněných o rozpis pohledávek objevují složité, několikabodové smlouvy mezi starým a novým hospodářem. Předmětem jejich obsahu se stala výplata dědických podílů, zřízení výměnku či vyplacení sourozenců. Tyto smlouvy byly do knihy zapisovány po předstoupení smluvních stran před úředníky ve vrchnostenské kanceláři. Záznamy byly zapisovány většinou v češtině, avšak na přelomu 18. a 19. století byla obvyklá také němčina.

Při sledování posloupnosti jednotlivých hospodářů pouze na základě gruntovnic by mohl badatel často dojít k mylným závěrům. I k tomuto prameni musí tedy historik přistupovat kriticky, a to především v otázkách délky hospodaření jednotlivých vlastníků a frekvence vdov v čele usedlosti. Studium samostatného hospodaření vdovy

---

¹⁴⁹ https://digi.ceskearchivy.cz/pozemkove_knihy-soa_v_treboni_-_oddeleni_trebon-p-protivin. Odkaz vyhledán dne 17. července 2019.

je problematické. Gruntovní knihy, které jsou pro výzkum změn vlastnictví jednotlivých usedlostí základním pramenem, mají jeden nedostatek, a to značné prodlevy mezi zapisovanými událostmi. Pokud by badatel sestavil soupis hospodářů na určité usedlosti pouze za pomoci gruntovní knihy, vyšla by mu poměrně nepřerušovaná držba, kdy by na místo jednoho hospodáře plynule navazoval někdo další, po zemřelém otci zpravidla syn. Tak tomu ve skutečnosti však příliš často nebývalo a největší nesrovnalosti je možné odhalit u převodů, kdy se usedlosti ujal syn zemřelého hospodáře. Zápis povětšinou vypovídá o synovi, který se ujal gruntu po zemřelém otci. To může v badateli navodit dojem, že popsané události po sobě bezprostředně následovaly. Až na základě většího počtu pramenů, ale zejména díky genealogiím rodin je možné zjistit, že syn sice převzal usedlost po otci, nicméně ten zemřel před pěti či deseti lety. Usedlost tak nepochybně dočasně musela řídit vdova po zemřelém, a to zřejmě s pomocí nezletilých potomků či za pomoci námezdní pracovní síly. Tímto způsobem je možné odhalit ženy, které se postavily do čela usedlosti, aby překlenuly období po úmrtí svého manžela. Uvedeným způsobem tak zajistily dědictví pro své potomky.¹⁵⁰

Dochované prameny pro oblast Protivínska svým charakterem nevybočují z obecných poznatků o vývoji v jiných částech Čech. Svým způsobem výjimečné jsou souvislé řady soupisů poddaných, které bývají v jiných částech Čech a Moravy vzácné. Nicméně jejich existencí nevybočuje sledované panství z kontextu domény schwarzenberských panství. Byly totiž vedeny na každém schwarzenberském panství, ať se jednalo o panství Český Krumlov, Hlubokou nad Vltavou, či Třeboň.

---

¹⁵⁰ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 199–200; V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 66–68.

II. Převod selské usedlosti – zlomový bod v životech sourozenců

Změna majitele usedlosti představovala zlomový okamžik v životě každé vesnické rodiny. Právě tehdy se osudy jednotlivých sourozenců začínají rozdělovat. Jednou skupinou jsou ti, kteří převezmou usedlost a živobytí po otci. Do druhé patří ti, kteří si na své živobytí musejí vydělávat jiným způsobem.

V literatuře bývají často zmiňovány odlišné dobové či lokální zvyklosti související s převodem usedlosti. Tou se mohla stát volba nejmladšího, potažmo nejstaršího syna či spojení převodu usedlosti na něj s jeho vstupem do manželství. Je však vždy potřeba mít na paměti, že žádné z uvedených „pravidel“ nebylo uplatňováno striktně. Do procesu převodu usedlosti vstupovalo velké množství proměnných, které není možné na základě pramenů doložit.

Až do posledních desetiletí 18. století nebylo dědické právo podrobena jednotné kodifikaci, a tak si mnohdy udrželo lokální charakter, často podléhající vrchnostenským nařízením. Vladimír Procházka rozdělil a charakterizoval tyto zvyklosti do tří geograficky oddělených systémů.¹⁵¹ Před sjednocovacím procesem dědického práva však byl na většině území Čech uplatňován tzv. český systém rovných dílů, jehož základem byla dělba pozůstalosti na rovné díly mezi děti a vdovu.¹⁵²

Do přelomu padesátých a šedesátých let 18. století je možné datovat snahy o sjednocení dědického práva. Jejich prvním projevem byl návrh dokumentu *Osnova zákona o dědickém řádu poddaných v Čechách*, který se však uvedení v praxi nedočkal. Následujícím dekretem z 20. prosince 1770, platným od ledna následujícího roku, bylo dědické právo rozšířeno až do desátého stupně příbuznosti. V případě existence většího počtu dědiců ve stejném stupni příbuzenství k zemřelému měla mít při výběru dědice konečné slovo vrchnost.¹⁵³ Ve stejném roce vyšlo nařízení dvorské vojenské rady, na základě kterého měl být na venkově upřednostňován nejmladší, avšak ve městě nejstarší syn.¹⁵⁴

---

¹⁵¹ Kromě českého systému rovných dílů charakterizoval Procházka rovněž tzv. *severočeský systém vdovské třetiny*, kdy v rámci německy hovořícího obyvatelstva severních Čech byla zvýhodněna vdova, která měla získat třetinu veškerého majetku zemřelého manžela. Procházka považoval toto schéma dělení pozůstalosti za import z dob německé středověké kolonizace těchto oblastí Čech. Za třetí způsob považoval Procházka *západočeský systém preferování mužských potomků*, který byl značně proměnlivý a jeho základ spočíval ve vyšších dědických podílech synů než dcer. V. PROCHÁZKA, *Česká poddanská nemovitost*, s. 479–488.

¹⁵² Tamtéž, s. 479–482.

¹⁵³ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 151–152.

¹⁵⁴ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 275.

Možnosti poddaných při nakládání s nemovitým majetkem byly rozšířeny o volné sepsání závěti na základě dvorského dekretu z 26. května 1786. Tím se plná moc ve věci volby nástupce přesunula do rukou hospodářů, kteří mohli zvolit nástupcem kteréhokoliv potomka, bez ohledu na úřední nařízení či lokální specifika. Volba vhodného nástupce podléhala různým vlivům v pramenech nezachytitelným, jakými byly jak mezilidské vztahy, tak i rodinná konstelace v době převodu. Tu je možné na základě písemných pramenů rekonstruovat pouze částečně.¹⁵⁵

Zásadním zlom přinesl patent vydaný 3. dubna 1787, který za dědice označil nejstaršího syna. Pokud měl hospodář pouze dcery, byla v případě dědického práva upřednostněna nejstarší z nich. Jakmile však došlo k převodu usedlosti za života nebo na základě závěti předchozího hospodáře, volba závisela plně na rozhodnutí otce.¹⁵⁶

V roce 1791 byl Leopoldem II. vydán patent, jímž se v Čechách v doplněné verzi uváděl v platnost Všeobecný řád o dědické posloupnosti z 11. května 1786. Upravoval především náležitosti dědického řízení. K němu docházelo, zemřel-li hospodář bez závěti nebo jiného dokumentu, jímž by upravil své majetkové poměry v případě smrti. Patent stanovil, že dědici mají být nejbližší příbuzní, a to v šesti liniích. Posíleny byly pravomoci vdovy, která se do čela hospodářství dostala po smrti manžela. Doba předání nemovitosti závisela pouze na její vůli.¹⁵⁷

Když byl roku 1811 vyhlášen Všeobecný občanský zákoník, který zrekapituloval předchozí vývoj, dočkalo se dědické právo pouze drobných změn. Bylo převzato šest linií příbuzných s dědickým právem, avšak s úpravou disponování s dědickými podíly s ohledem na rodinné okolnosti.¹⁵⁸ K prosazování preference nejstaršího syna jakožto dědice usedlosti docházelo přes centralizační snahy pozvolna. Nařízení se prosadilo až po generační obměně. Značná část hospodářů totiž získala usedlost krátce před vydáním nařízení z roku 1787. Na druhou stranu rodinné poměry hospodářů, kteří odcházeli na výměnek v období krátce po vydání nařízení, byly

---

¹⁵⁵ Proměnami nástupnického práva a jeho kodifikaci se zabývala A. VELKOVÁ, *Zásahy*, s. 53–72; TÁŽ, *Krutá vrchnost*, s. 152.

¹⁵⁶ Český venkov byl až do konce 18. století v právních záležitostech ovlivňován Koldínovým zákoníkem, jehož zásady v řešení právních otázek do značné míry přejal. Josef JIREČEK (ed.), *M. Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou*, Praha 1876; Zdeňka EXELOVÁ, *Několik poznámek ke Koldínovu zákoníku*, diplomová práce, PrF MU v Brně, Brno 2007.

¹⁵⁷ Josef KALOUSEK, *Řády selské a instrukce hospodářské 1791–1850*, Archiv český 25, Praha 1910, s. 307–308.

¹⁵⁸ Dědickému právu je věnována hlava osmá v § 531–551 občanského zákoníku z roku 1811. <http://www.koeblergerhard.de/Fontes/ABGB1811.htm>. <https://www.beck-online.cz/bo/chapterview-document.seam?documentId=onrf6mjygeyv6ojujywtcna>. Odkazy vyhledány dne 10. srpna 2019.

uzpůsobeny předcházejícím zvyklostem. Jejich nejstarší synové tak již byli povětšinou pryč z domu a měli vybudované vlastní ekonomické zázemí.¹⁵⁹

II. 1. Volba dědice selské usedlosti

Předání rodinného hospodářství bylo jedním z nejdůležitějších rozhodnutí, která otec dětí za život svůj učinil. Pokud se tak stalo za jeho života, převod současně souvisel se stanovením výměnku. Rovněž však svým rozhodnutím do značné míry předurčil osudy všech svých potomků. Pokud by se při odchodu sjednal příliš výhodný výměnek, mohl se dostávat do sporu s novým hospodářem. Ten musel v letech hojnosti i bídy výměnkáři poskytovat to, co si na základě smlouvy nárokoval. Jakékoliv jejich spory byly vrchností vnímány negativně i z pohledu ohrožení ekonomické stability usedlosti, a tím i jí odváděných vrchnostenských dávek.¹⁶⁰

Při 73 převodech selských usedlostí ve zkoumaných lokalitách uskutečněných v letech 1780–1830 získali rodinní příslušníci usedlost v 82,2 % případů. I když se situace v jednotlivých lokalitách mírně lišila, s původním hospodářem byli dědici v příbuzenském vztahu ve třech čtvrtinách sledovaných případů. Jasně dominující skupinu z řad příbuzných tvořili synové. Ti převzali usedlost po svém otci v 65,8 % případů.¹⁶¹ Méně časté byly převody, v nichž figurovaly dcery (12,3 %).¹⁶²

---

¹⁵⁹ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 202–203.

¹⁶⁰ K otázce výměnku Cyril HORÁČEK, *Výminek, úvaha agrárně politická*. Praha 1900; Vladimír PROCHÁZKA, *Výbava a výměnek na české vesnici v 16. a 17. století*, ČL 49, 1962, s. 55–63; Jarmila ŠTÁSTNÁ, *Výměnek a postavení výměnkářů v západním Podkrkonoší*, ČL 58, 1971, s. 283–289; Hermann ZEITLHOFER, *Das Ausgedinge am Beispiel der südböhmischen Pfarre Kapličky (Herrschaft Vyšší Brod), 1700 bis 1738*, JSH 65, České Budějovice 1996; A. KLÁŠTERSKÁ, *Forma; Štěpánka PECKOVÁ*, „A poněvadž předešlý vejměnkář ještě živ jest...“ *Problematika výměnku na třeboňském panství v 18. století*, diplomová práce FF JU, České Budějovice 2013.

¹⁶¹ V případě převodů, kdy mezičlánkem v posloupnosti hospodářů na dané usedlosti byl prozatímní hospodář, tak autor postupoval tak, že převod na prozatímního hospodáře považuje za převod cizí osobě, avšak u nástupu právoplatného dědice se řídí jeho vztahem k hospodáři, po jehož smrti prozatímní hospodář usedlost převzal – tedy syna, dcery, zetě.

¹⁶² Zjištěné zastoupení příbuzných osob je výrazně vyšší než hodnoty, ke kterým dospěl pro jihočeské Chýnovsko Josef Grulich. Ve všesecké rychtě tvořili synové a zeťové původních hospodářů v letech 1711–1795 50 % z hospodářů nastupujících. Podobně jako zde autor i Grulich vyloučil z kategorie příbuzensky napojených osob nové manželky pozůstalých vdov po zemřelých hospodářích. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 308. Hermann Zeitlhofer zjistil, že ve farnosti Kapličky byli synové a zeti zastoupeni mezi nastupujícími hospodáři 48,9 % v letech 1651–1720 a v období bližšímu zaměření této práce, v letech 1721–1840, 71,3 %, což více odpovídá datům získaným pro Protivínsko. H. ZEITLHOFER, *Headship Succession and Retirement in South Bohemia. 1640–1840*, in: D. R. Green – A. Owens (edd.), *Family welfare: Gender, Property and Provision Since the Seventeenth Century*, Westport 2004, s. 79. Ve farnosti Belm přebírali dědicové a dědičky usedlosti (velké i malé) v letech 1771–1800 v 53,3 % případů a v letech 1801–1830 v 54,6 % případů. Jürgen SCHULMBOHM, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto-industrieller Zeit, 1650–1860*, Göttingen 1997, s. 384–385. Na Štáhlavsku prodávali sedláci své usedlosti nepříbuzné osobě nejméně často ze všech vlastníků usedlostí (25 %). A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 131.

Tabulka č. II.1.

Vztah nového k odstupujícímu hospodáři, Protivínsko (1780–1830)

RODINNÉ POSTAVENÍ NOVÉHO MAJITELE	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Syn	9	56,3	13	72,2	14	77,7	36	69,2
Dcera	1	6,2	–	–	1	5,6	2	3,9
Bratr	–	–	2	11,1	–	–	2	3,9
Zeť	5	31,3	1	5,6	–	–	6	11,5
Cizí osoba	1	6,2	2	11,1	3	16,7	6	11,5
CELKEM	16	100,0	18	100,0	18	100,0	52	100,0

Tabulka č. II.2.

Vztah nového k zemřelému hospodáři, Protivínsko (1780–1830)

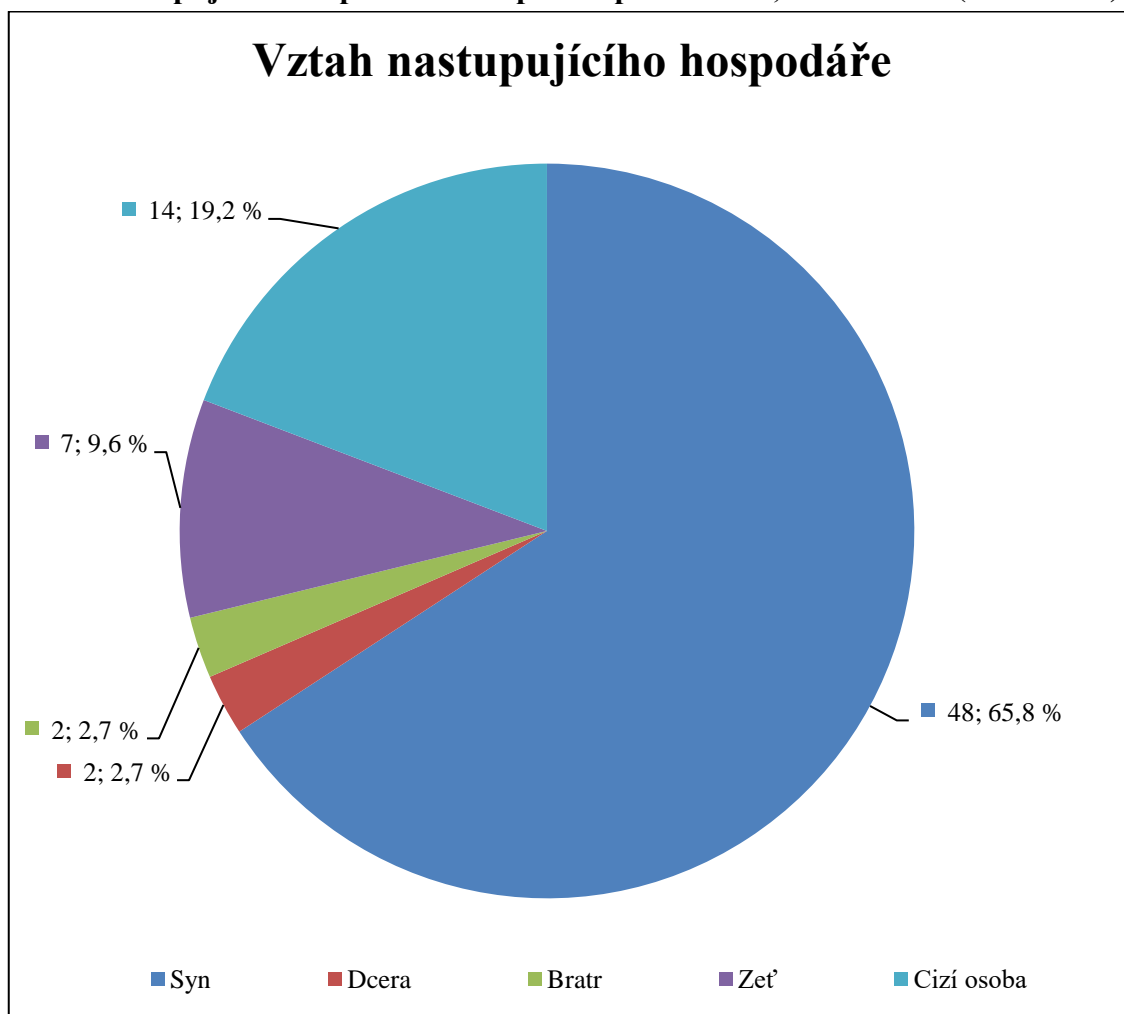
RODINNÉ POSTAVENÍ NOVÉHO MAJITELE	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Syn	4	40,0	5	62,5	1	33,3	10	47,6
Syn předchozího	1	10,0	1	12,5	–	–	2	9,5
Dcera	–	–	–	–	–	–	–	–
Bratr	–	–	–	–	–	–	–	–
Zeť	1	10,0	–	–	–	–	1	4,8
Cizí osoba	4	40,0	2	25,0	2	66,7	8	38,1
CELKEM	10	100,0	8	100,0	3	100,0	21	100,0

Preference syna jakožto dědice hospodářství byla podle některých autorů logickou cestou k zachování rodové posloupnosti po mnoho staletí.¹⁶³ Přestože teorie o staleté rodové kontinuitě se ukázala být mylná, volba syna do role dědice zůstala nejběžnější variantou. Preferování mladšího syna, které se odráželo i v prvních pokusech o právní zavedení dědického práva, mělo své opodstatnění. Eduard Maur tuto strategii vysvětluje jejími ekonomickými faktory, zvláště možností obsazení zpustlých

¹⁶³ J. GRULICH – M. SKOŘEPOVÁ, *Rodinná kontinuita*, s. 51.

Graf č. II.1.

Vztah nastupujícího hospodáře k hospodáři předešlému, Protivínsko (1780–1830)

usedlostí. Příčinou byl značný úbytek obyvatelstva vinou válečných útrap třicetileté války.¹⁶⁴ V případech, kdy mezi nejmladším a nejstarším synem mohl být věkový rozdíl představující dvě či tři desetiletí, nemohli starší potomci stávajícího hospodáře čekat na otcovském gruntě až do doby, kdy jejich nejmladší bratr nebo sestra dospěje, ujmou se hospodářství a začne jednotlivým sourozencům vyplácet dědické podíly. Proto museli odejít z usedlosti dřív a hledat si uplatnění jinde. Na druhou stranu je složité ve volbě nejmladšího syna hledat cíleně plánovanou strategii. Byl-li totiž stávající hospodář zdravý a usedlost mu zajišťovala dobré živobytí a společenskou prestiž, neměl zájem ji

¹⁶⁴ E. MAUR, *Bäurliche*, s. 107; TÝŽ, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137-152; Jiří KOUMAR, „... k velikému ztenčení skrze vojáky a jinou vojenskou zvěř týž statek přišel...“ *Obraz třicetileté války v transferu poddanských nemovitostí na mělnickém panství*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, s. 77–91.

Tabulka č. II.3.

**Pořadí podle narození u synů nastupujících po odstoupení otce,
Protivínsko (1780–1830)**

POŘADÍ SYNŮ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Nejstarší syn	5	55,6	4	30,8	7	53,8	16	45,7
Nejmladší syn	3	33,3	3	23,1	2	15,4	8	22,9
Prostřední syn	1	11,1	1	7,7	2	15,4	4	11,4
Jediný syn	–	–	5	38,4	2	15,4	7	20,0
CELKEM	9	100,0	13	100,0	13	100,0	35	100,0

předat v produktivním věku. V době, kdy se stávající hospodář rozhodl odejít na výměnek, zůstával s rodiči doma často pouze nejmladší potomek, na něhož logicky padla volba při předání usedlosti.

Když se roku 1790 rozhodl **Petr Mašek neb Nováček**, hospodář na Nováčkovském gruntě v Selibově čp. 11,¹⁶⁵ odejít na výměnek a předat svou usedlost dále, zvolil svým nástupcem nejmladšího syna Vojtěcha.¹⁶⁶ Rodinné hospodářství spravoval po dobu 45 let, než dospěl k rozhodnutí odejít na výměnek. Přitom měl šest potomků – tři syny a tři dcery. Nejstarším ze synů byl Vít, narozený přibližně v roce 1752,¹⁶⁷ který však v roce 1773 zběhl z panství¹⁶⁸ a vrchnost ho v následujících letech střídavě evidovala jako zběhlého¹⁶⁹ nebo s přípisem „*unwissend*“.¹⁷⁰ Prostřední syn František, narozený roku 1760,¹⁷¹ odešel z otcovy usedlosti ještě před převodem v roce 1786 do dva kilometru vzdálených Maletic. Dne 21. května 1786 se v Myšenci oženil

¹⁶⁵ Petr, který pocházel Zátaví, se přiženil k dceři předchozího hospodáře Alžbětě a usedlost měl spravovat do zrostu syna starého hospodáře Víta, jemuž bylo k 5. listopadu 1745, kdy byl učiněn zápis o převodu, 20 týdnů. Vít usedlost nikdy nezískal, a tak nebude mylným předpokladem, že zemřel v dětství. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 297r.

¹⁶⁶ Usedlost mu prodal za 574 zlatých 33 krejcarů a 3 denáry. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 299r.

¹⁶⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 452, sign. V AU No 6/78, kniha č. 371, SP (1775), fol. 43r.

¹⁶⁸ Tamtéž, inv. č. 450, sign. V AU No 6/76, kniha č. 369, SP (1773), fol. 52r.

¹⁶⁹ Opakující se zápis „*entgangen*“ zachycen v různých obdobích: 1773–1774, 1776–1778, 1785–1788. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 465, sign. V AU No 6/91, kniha č. 384, SP (1788), pag. 89.

¹⁷⁰ Zápis z let 1775, 1781–1784, 1791–1792, 1794. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, SP (1794), pag. 92.

¹⁷¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 452, sign. V AU No 6/78, kniha č. 371, SP (1775), fol. 43r.

Tabulka č. II.4.

Pořadí podle narození u synů nastupujících po úmrtí otce, Protivínsko (1780–1830)

POŘADÍ SYNŮ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Nejstarší syn	1	20,0	3	50,0	1	50,0	5	38,4
Nejmladší syn	1	20,0	1	16,7	1	50,0	3	23,1
Prostřední syn	2	40,0	2	33,3	–	–	4	30,8
Jediný syn	1	20,0	–	–	–	–	1	7,7
CELKEM	5	100,0	6	100,0	2	100,0	13	100,0

s Dorotou Kuželovou,¹⁷² dcerou Vojtěcha Kozy neb Johanny,¹⁷³ chalupníka z Maletic čp. 6.¹⁷⁴ V roce 1787 František tchánovu usedlost získal.¹⁷⁵ Když tak 10. února 1790 došlo k převodu Nováčkovského gruntu v Selibově,¹⁷⁶ žil ze synů na usedlosti již pouze nejmladší Vojtěch, který se stal novým hospodářem.¹⁷⁷

Vyšlo najevo, že změna dědického práva se i na Protivínsku prosazovala pomalu. Vzhledem k počátku sledovaného období v roce 1780 se jedná o dvě zcela

¹⁷² Byť byla svobodná a je v matrice oddaných zapsána pouze jako Dorota Kuželová, tak se její původ podařilo dohledat kombinací soupisů poddaných a pozemkových knih. Z pozemkové knihy pro ves Maletice jasně vyplývá, že otcem Doroty byl Vojtěch Koza neb Johanna, tehdy invalida, který usedlost sám získal skrze sňatek s dcerou předchozího hospodáře v roce 1763. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 2 / fol. 409v.

¹⁷³ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 112.

¹⁷⁴ Vojtěch Koza chalupu vyženil s dcerou předchozího hospodáře a zápis o jejím převodu na něj byl učiněn 6. července 1763. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 170, sign. (V.AU 26/2) OS Vodňany 79, fol. 72r.

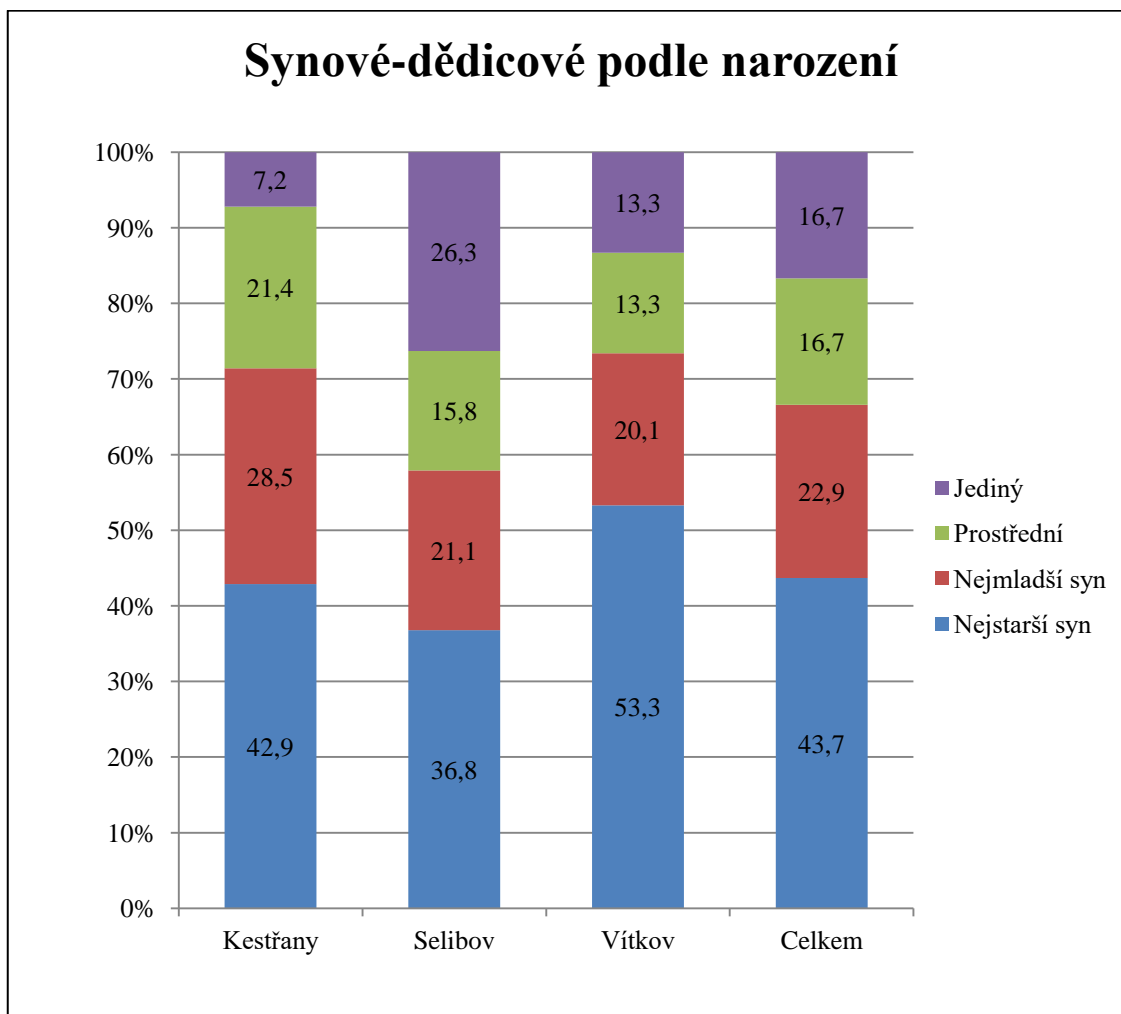
¹⁷⁵ Získal ji, neboť synovi Vojtěch Kozy „*Jakubovi pro jeho neschopnost ještě připadnouti nemohla*“. František ji získal do trvalého držení a v roce 1825 usedlost předal svému synovi. SOA Třeboň, *VS Protivín*, inv. č. 170, sign. (V.AU 26/2) OS Vodňany 79, fol. 73r–74v.

¹⁷⁶ V zápise je převod charakterizován jako prodej, přičemž však sourozenecké podíly Vojtěchových sester Kateřiny (79 zlatých rýnských 50 krejcarů) a Anny (79 zlatých 50 krejcarů) nebyly na rozdíl od bratrů opomenuty. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 299r–299v.

¹⁷⁷ Na Štáhlavsku tvořili nejmladší synové v letech 1788–1820 46,5 % a v letech 1821–1850 25,7 % dědiců usedlostí, což dokládá postupné přijetí změny dědického práva z roku 1787. V rámci pořadí podle narození jednotlivých synů tvořili nejmladší synové coby nástupci na usedlostech otců 37,7 % v letech 1788–1820 a 20,6 % v letech 1821–1850. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 202. Ve farnosti Kapličky se na počátku 19. století stávali nejmladší synové novými hospodáři v 28,1 % případů. H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 219; Schulmbohm se v rámci svého studia převodních zvyklostí ve farnosti Belm zabýval mimo jiné i respektováním zvyklostí předat usedlost nejmladšímu žijícímu synovi. Došel k závěru, že v letech 1771–1800 bylo toto pravidlo respektováno v 53,2 % případů, avšak v nacházejícím období let 1801–1830 již v 83,3 % případů, čímž se tato oblast zcela odlišuje od výsledků získaných výzkumy pro Čechy. J. SCHLUMBOHM, *Lebensläufe*, s. 389.

Graf č. II.2.

Synové nastupující po odstupujícím nebo zemřelém otci podle pořadí narození, Protivínsko 1780–1830

* Vychází se z pořadí synů žijících v době převodu usedlosti.

nesouměrně dlouhá období. Přesto se však ještě osm z jedenácti převodů, při nichž se novým vlastníkem gruntu stal nejmladší syn, uskutečnilo po roce 1787.¹⁷⁸

Druhou nejčastější možností, která přicházela v úvahu, bylo zvolení nejstaršího syna nástupcem starého hospodáře. Tento druh převodu usedlosti se v letech 1780–1830 podařilo doložit u 43,7 % převodů (21 z 48 transferů).¹⁷⁹ Avšak skutečnost, že po roce 1787 převládali mezi nastupujícími hospodáři nejstarší synové, nemusí nutně odrážet širší akceptaci centrálních nařízení. Ostatně nástupnictví nejmladšího syna nemuselo být

¹⁷⁸ Do roku 1787 včetně – Vítkov dva ze tří, Selibov jeden ze čtyř, Kestřany ani jeden ze čtyř.

¹⁷⁹ Alice Velková prokázala nástupnictví nejstarších synů na Štáhlavsku v 30,7 % v období 1788–1819 a 44,8 % v letech 1820–1850. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 202. V oblasti Kapliček nastoupili nejstarší synové na pozice svých otců na počátku 19. století pouze v 20,3 % případů, kdy byl dědicem syn. H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 219.

ani před uzákoněním změny běžným ve všech zkoumaných lokalitách, jak se podařilo doložit pro Vítkov u Štěkně.¹⁸⁰ Za každým převodem nemovitosti je však nutné hledat odraz aktuální rodinné konstelace v okamžiku jeho uskutečnění. Volba nejstaršího syna po uzákonění jeho nástupnictví tak nemusí vždy znamenat uplatnění daného nařízení. Důležité je přitom si uvědomit, jestli syn nastupoval poté, co otec odstoupil a vybranému synovi usedlost přenechal, nebo usedlost dědil po úmrtí otce. V obou případech však byli nejčastějšími nástupci nejstarší synové. Odstupující hospodáři je volili v 16 případech převodů na syna (tabulka č. II.3.). Po úmrtí otce se dědicem usedlosti stal nejčastěji rovněž nejstarší syn, a to v šesti případech (tabulka č. II.4).

Nejmenší vliv kodifikace dědického práva a zároveň nejvyšší podíl vlastního osobního rozhodnutí či závěti původního hospodáře je možné hledat v případech, kdy se nástupcem stal jeden z jeho prostředních synů. S tím, že se tyto případy vymykají obecně platným vzorcům výběru dědice, souvisí jejich nízké zastoupení ve skupině synů podle pořadí jejich narození. Aby měl hospodář možnost předat usedlost prostřednímu synovi, musel mít tři a více synů, kteří dosáhli dospělého věku. K takové situaci došlo ve zkoumaném vzorku převodů pouze v šestině případů (16,7 %). Stejně často se podařilo doložit nástupnictví jediného syna. To samo o sobě dokládá neobvyklost situace zcela závislé na počtu potomků a jejich šancích na dosažení dospělého věku. Volba jediného syna vycházela z omezené možnosti výběru mezi potomky. Stejně tak za zvolením prostředního syna stála především rodinná konstelace.

Stejný počet případů nástupu prostředního syna (4) se podařilo doložit jak v případech, kdy otec předával usedlost a odešel na výměnek, tak pokud otec zemřel. Přesto však v případě otcovy smrti byl podíl prostředních synů vyšší (30,8 %), než pokud otec zvolil nástupce ještě za svého života (11,4 %). Příčinu je potřeba hledat především ve věku sourozenců v době úmrtí otce. Pokud hospodář v čele usedlosti zemřel, stalo se tak zpravidla mezi pětapadesátým a šedesátým rokem jeho života. Tou dobou již nejstarší syn většinou u otce nebyl a dalším v pořadí zůstával prostřední syn. Mírně převažující preference nejstarších synů v rolích dědiců selských usedlostí je rovněž dána obdobím úmrtí sedláka.

---

¹⁸⁰ Ve Vítkově v letech 1700–1787 nastoupili nejmladší synové do čela selské usedlosti pouze v 26,1 % z 23 převodů, zatímco nejstarší synové ve 34,8 % případů. Ač v období let 1788–1850 zůstalo zastoupení jediných a prostředních synů téměř stejné, došlo k poklesu převodů na nejmladší syny (6,6 %) a naopak nárůstu podílu nejstarších synů na 46,7 %. V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 58.

Smrt otce často nastala předčasně, než mohl nejstarší syn dosáhnout dospělosti. Tak se právě on stal novým hospodářem, jakmile dosáhl dospělosti.

Jak se proměnilo preferované pořadí dědiců, docházelo k různým situacím, jejichž východiskem byla volba jiného než nejstaršího či nejmladšího syna. Rozhodl-li se hospodář předat usedlost na konci 18. století, mohl mít již jeho nejstarší syn vlastní rodinu a zázemí a naopak nejmladší mohl být naverbován do armády. Stejně tak mohlo nástupnictví v důsledku absence nejstaršího syna přejít na druhého v pořadí, tedy prostředního syna.¹⁸¹

Tyto důvody ovlivnily i volbu nástupce v čele hospodářství, kterou učinil **Matěj Reitmaier neb Mareš**, vlastník usedlosti čp. 37 v Kestřanech. Rozhodl se ve věku 48 let¹⁸² v roce 1818 odejít na výměnek.¹⁸³ V ten moment měl čtyři syny, mezi kterými mohl volit. Rodinná situace však nebyla jednoduchá a neumožňovala převzetí usedlosti nejstarším synem. Tím byl Jan, kterému bylo v době převodu 24 let.¹⁸⁴ V roce 1814 – ve věku 20 let – byl odveden do armády, ze které se už domů nevrátil.¹⁸⁵ Třetímu synovi Matějovi bylo 16 let,¹⁸⁶ nejmladšímu Antonínovi byli pouze čtyři roky¹⁸⁷ a zemřel půl roku po nástupu staršího bratra do čela usedlosti.¹⁸⁸ Dědicem se tak stal druhý nejstarší syn, dvaadvacetiletý Václav.¹⁸⁹ Odstupující otec přitom ještě nebyl na konci svých sil. Svědčí o tom 18 let¹⁹⁰ strávených na výměnku¹⁹¹ a také fakt,

---

¹⁸¹ Ve farnosti Kapličky se prostřední synové podíleli na skupině synů coby nových hospodářů v období po roce 1651 3,2 % a na počátku 19. století 10,9 %. H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 219. Na Štáhlavsku tvořili jiní než nejstarší a nejmladší synové mezi dědici v letech 1788–1819 11,9 %, zatímco v letech 1820–1850 tvořili 12,4 %. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 202.

¹⁸² Tamtéž, inv. č. 472, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, SP (1795), pag. 369.

¹⁸³ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 376v–377v.

¹⁸⁴ Tamtéž, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 16.

¹⁸⁵ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1035, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 954, SP (1814), s. 282. Podle soupisu poddaných z let 1828–1830 zemřel ve výkonu vojenské služby. Tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 434.

¹⁸⁶ Byl jediným potomkem z Matějova druhého manželství s Marianou Wolfovou neb Boukalovou z kestřanské selské usedlosti čp. 33. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 23 / s. 319.

¹⁸⁷ Narodil se z třetího manželství Matěje s Annou Martínkovou neb Koudelkovou z Vítkovské selské usedlosti čp. 11. Tamtéž, s. 30 / s. 379.

¹⁸⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 59.

¹⁸⁹ Pocházel z Matějova prvního manželství s Magdalenou Zábranskou neb Marešovou, se kterou Matěj Reitmaier usedlost v roce 1793 vyženil. Tamtéž, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), pag. 5; SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 376r–376v.

¹⁹⁰ Matěj Reitmaier neb Mareš zemřel ve věku 66 let 15. února 1836. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2677, kniha č. 17, Z (1826–1870), pag. 73.

¹⁹¹ „Odstupující otec pro sebe a svou manželku následovní roční vejmének [obsročuje] totiž 1 strych pšenice, 5 strychů žita, 2 strycha 2 věrtely ječmene, 1 strych hrachu, 2 věrtely ovsu, kus louky na seno, s slámu pod velký brod, 30 otepí zimní, a 30 otepí jarní slámy, malou zahrádku, u stodoly, pak k užívání jeden kousek u Nového dvora pod 3 strychy v rozvržení pod 1 strych, a sice ty polička, které k tomu sídlu od N^oC: 14 připadly to vše zadarmo, které hospodář s (...), též taky obilí z nich svézt musí, byt v malé světnici, u ní komoru, nad tím vším půdu, a tam taky chliv, a patřící dříví, musí

že se mu po převodu usedlosti narodily ještě dvě děti.¹⁹² Z uvedeného příkladu volby prostředního syna zřetelně vyplývá, že ani větší počet synů nemusel činit hospodářovo rozhodnutí složitým. Rozhodujícím byl především jejich věk a osobní přítomnost na gruntě v době převodu. Chtěl-li Matěj Reitmaier neb Mareš v roce 1818 usedlost předat jednomu ze svých synů, nemohl vybrat nikoho jiného než prostředního z nich.¹⁹³

Ne každý hospodář se dostal do situace, kdy by měl při výběru svého nástupce možnost volby jednoho ze dvou, tří či čtyř synů. Nezřídka se stávalo, že z vyššího počtu mužských potomků zůstal hospodáři pouze jeden syn. V takovém případě bylo otázkou, pouze kdy převod uskuteční. V rámci majetkových transferů na syny tvořily převody na syna-jedináčka šestinu případů (16,7 %). To je výrazně méně než v jiných oblastech Čech, kde byly takové převody zastoupeny jednou třetinou.¹⁹⁴

II. 2. Dcera dědičkou usedlosti

Šance, že dcery ze selských rodů zůstanou na rodné usedlosti v pozici hospodyň, byly mizivé. Stávalo se tak pouze v případě neexistence mužských sourozenců, popřípadě v důsledku jejich úmrtím v dětském věku či během dospívání. Ne každý hospodář měl možnost předat usedlost synovi a tím zajistit vlastnickou kontinuitu v mužské linii. Za dané situace se dcerám otvíraly možnosti zisku otcovy usedlosti. Gruntovní knihy o tom vydávají podrobné svědectví. Jednotlivé převody se však lišily způsobem zápisu. Často vystupují v roli nabyvatele pouze dcery, přesto bývají jejich manželé v matriční evidenci označováni za sedláky. Jejich právní pozice ve vztahu k usedlosti však vyplývala z podílu, který jim byl při nástupu na usedlost připsán.

---

hospodář zadarmo přivézt a nekoupiti, po smrti výměnkáře má jeho vdova od všeho toho výměnku do její smrti polovičku dosáhnout.“ SOA v Třeboni, VS Protivín, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 377r.

¹⁹² Josef se narodil sedm let po převodu usedlosti. SOA v Třeboni, SMJK, ŘKFÚ Kestřany, inv. č. 2667, kniha č. 7, N (1819–1826), pag. 104.

¹⁹³ Na usedlosti totiž již jeden výměnek sjednán byl, a to tchyně odstupujícího hospodáře Voršily Zábranské neb Marešové. I tento výměnek se zavázal Václav coby nastupující hospodář plnit. „*Stará výměnkářka Voršila Zábranská potáhne ale napřed její ujištěný výměnek totiž: 2 strychy 2 věrtele žita, 3 věrtele ječmene, 1 věrtel pšenice, 1 věrtel hrachu, 1 věrtel ovsa, 3 záhony pro len, kousek zahrádky vedle stodoly po levé straně, 10 otýpek zimní a 10 otepí jarní slámy, půl louky u bílé vody jmenované že předu pod velký brod v daně na levé straně světničku, komoru a chlév oboje vedle toho.*“ SOA v Třeboni, VS Protivín, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 377r.

¹⁹⁴ Zastoupení jediných synů mezi ostatními syny bylo v letech 1741–1787 na Štáhlavsku 39,2 %. V letech 1788–1820 jich mezi syny bylo 28,6 %. V posledním sledovaném období 1821–1850 se jejich podíl zvýšil na 33,6 %. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 200. V kapličské farnosti tvořili jediní synové na počátku 19. století 29,7 % synů hospodářů. H. ZEITLHOFER, *Besitzwechsel*, s. 219.

Tabulka č. II.5.

Volba dcery při převodu usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

VZTAH NOVÉHO K PŘEDCHOZÍMU HOSPODÁŘI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Dcera	1	3,8	–	–	1	4,8	2	2,7
Zeť	6	23,1	1	3,8	–	–	7	9,6
Ostatní příbuzní	14	53,8	21	80,8	15	71,4	50	68,5
Cizí osoba	5	19,3	4	15,4	5	23,8	14	19,2
CELKEM	26	100,0	26	100,0	21	100,0	73	100,0

Pokud chyběli synové, dcery představovaly lákavé nevěsty s možností zisku tchánovy usedlosti. Převod hospodářství na zetě, potažmo na dceru s jejím manželem, byl ve všech sledovaných případech podmíněn sňatkem a také uzavřením manželské smlouvy. Získala-li usedlost dcera společně se zetěm či přímo zeť, proběhla svatba většinou do jednoho měsíce od uskutečnění převodu usedlosti. Pouze ve dvou případech došlo ke svatbě až po změně vlastníka gruntu. Obvyklý interval mezi zápisem v pozemkové knize a uskutečněním svatby, ať se uskutečnila před převodem, či po něm, se pohyboval v rozmezí tří týdnů až jednoho měsíce. Delší časový rozestup mezi převodem selského statku a svatbou dcery byl naprosto výjimečný.¹⁹⁵

Ve sledovaném období bylo zachyceno devět převodů, do nichž různým způsobem zasáhla dcera předešlého hospodáře. Nejčastěji tak bylo ve prospěch manžela-zetě, a to v sedmi případech. Tímto způsobem se uskutečnila necelá desetina všech majetkových transferů sledovaných usedlostí (9,6 %).¹⁹⁶ Ve skupině nastupujících

¹⁹⁵ Jedinou výjimku představuje případ, který se odehrál na usedlosti čp. 13, tzv. Kněžovském gruntě, v Kestranech roku 1785. Podle gruntovní knihy získala 10. listopadu 1785 usedlost nejstarší dcera Ludmila, byť měla mladšího bratra Pavla, kterému však bylo v době převodu pouze 15 let. Stávající hospodář Matouš Kněz „(...) tuto živnost své dceři odevzdal ku které se přiznal Václav Brabec z Klouba, kterému se tato živnost z vůle milostivé vrchnosti dle knihy N^o4 folio 824 za vlastní a dědičnou připisuje (...)“. Učinil tak z důvodu, že nemohl dále „(...) pro nemocnost a veliké dluhy (...)“ hospodařit. Avšak svatba mezi hospodářovou nejstarší dcerou a nastupujícím hospodářem se uskutečnila již 30. ledna téhož roku. SOA v Třeboni, VS Protivín, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 175r; tamtéž, SMJK, ŘKFÚ Heřmaň, inv. č. 1456, kniha č. 11, NOZ (1785-1825), s. 5 / s. 129; tamtéž, VS Protivín, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 175r; tamtéž, SMJK, ŘKFÚ Kestrany, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), pag. 1.

¹⁹⁶ V letech 1780–1830 získal zeť usedlost, která dříve patřila tchánovi, v sedmi případech ze 73 převodů.

hospodářů majících pokrevní či příbuzenský vztah k předchozímu majiteli usedlosti se manželé dcer podíleli 11,9 %.¹⁹⁷

V letech 1780–1830 byly ve sledovaných lokalitách zaznamenány pouhé dva případy, kdy se vlastníkem usedlosti stala výhradně dcera, byť v matriční evidenci její muž vystupoval v roli hospodáře. Nicméně příslušné záznamy v pozemkových knihách o manželích dědiček těchto dvou usedlostech mlčí. O tom, že k těmto převodům – tedy kdy příjemcem usedlosti byla pouze dcera – docházelo zřídka, svědčí i skutečnost, že se na celkovém počtu převodů ve všech analyzovaných lokalitách podílejí pouze 2,7 % (dva případy ze 73 převodů). Přes absenci zmínky manželů dědiček usedlostí se nejeví jako pravděpodobné, že by v čele usedlostí stály za života svých manželů ženy.

Výjimečným je případ, při němž došlo k převodu na dceru i přes existenci mužských potomků. Ten se uskutečnil v roce 1820 při převodu formou prodeje usedlosti „Dolejšího“ hospody v Kestřanech čp. 6. V době majetkového transferu měl odstupující hospodář a šenkýř **Bartoloměj Vocet neb Dolejší**, který se v daném roce rozhodl odejít na příštích 28 let trvajících výměnek, tři syny a tři dcery. Dva ze synů, Jan (* 1795)¹⁹⁸ a Václav (* 1800),¹⁹⁹ byli ve věku, kdy mohli usedlost převzít. Nejmladšímu Antonínovi bylo v roce převodu pouze osm let.²⁰⁰ Přesto se dědičkou, či lépe řečeno kupcem usedlosti stala nejstarší dcera. Převod usedlosti z otce na nezletilou dceru Marii Annu, zastoupenou kurátorem Václavem Brabcem, proběhl prostřednictvím tržební smlouvy zaevidované 7. ledna 1820.²⁰¹ Usedlost byla včetně starších pohledávek a některých neodvedených dávek oceněna na 3 000 zlatých, z nichž 2 637 zlatých 4 denáry měly připadnout prodávajícímu otci.²⁰² Marie Anna se rovněž zavázala odvést všechny nedodané vrchnostenské dávky včetně kontribučního obilí a vystrojit všem svým sourozencům svatby.²⁰³

¹⁹⁷ V rámci skupiny osob příbuzensky či pokrevně spjatých s původním hospodářem získali zeťové usedlost v sedmi případech z 59. Na Štáhlavsku získaly dcery usedlost v 10,9 % případů let 1788-1819 a 17,1 % případů let 1820–1850 bez rozlišení toho, jestli se tak stalo za života, či po smrti otce. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 202.

¹⁹⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 17.

¹⁹⁹ Tamtéž, s. 19 / s. 315.

²⁰⁰ Narozen 16. února 1812. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784-1820), s. 20 / s. 371.

²⁰¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 431r–432r.

²⁰² Tamtéž, fol. 341v.

²⁰³ „(...) všem bratrům a sestrám svatební veselí dle způsobu zadarmo vystrojiti.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 432r.

K porušení dědické posloupnosti a převodu usedlosti na dceru přes existenci mužských sourozenců nevedla hospodáře snaha vymanit se z obecně platných zvyklostí. Za těmito ojedinělými případy je vždy schován složitý příběh vycházející z rodinné konstelace v době převodu. Hospodář mohl mít starší syny než dceru, které usedlost předal. Bartoloměj Vocet neb Dolejší zvolil svým nástupcem nejstarší z dětí, které byly přítomny na usedlosti. Že tímto potomkem byla jeho nejstarší dcera, bylo dáno tím, že se oba její starší bratři již po dobu několika let v rodné usedlosti ani vsi nepohybovali. Nejstarší Jan nebyl doma již sedm let, protože se stal vrchnostenským úředníkem a v daný čas působil v Čimelicích.²⁰⁴ V pořadí druhý bratr Václav se vyučil řezníkem a přes Štěkeň odešel do Strakonice, kde se usadil.²⁰⁵ Logickou volbou starého hospodáře při absenci dvou dospělých synů v domácnosti byl převod na v tu dobu jediného dalšího dospělého potomka – dceru. Jednalo se o reakci na aktuální rodinnou konstelaci, spojenou se svatbou nejstarší dcery.

II. 3. Nepříbuzná osoba majitelem usedlosti

Nebylo neobvyklé, že usedlost získala do držení osoba, která neměla na předcházejícího hospodáře žádné pokrevní či příbuzenské vazby. Způsobů, kterými mohl cizí muž získat usedlost, bylo několik. Nejčastěji se tak stalo prostřednictvím sňatku s vdovou po předchozím hospodáři, výměnou usedlostí, koupí či dosazením vrchností. Ta si uvedeným způsobem hájila své vlastní ekonomické zájmy. O pustá nebo zanedbávaná hospodářství, ze kterých neplynuly žádné nebo nedostatečné dávky, nestála. Přesto však odejmutí usedlosti neúspěšnému hospodáři představovalo až poslední možnost, k níž se vrchnost uchýlovala až v krajích případech. Rovněž zasáhla v případech, kdy stávající hospodář s ohledem na věk již nevládal hospodařit a zároveň neměl potomky. Tento způsob dosazení cizí osoby do čela selského gruntu nebyl zejména ve třetí čtvrtině 18. století v regionu neobvyklý. Po roce 1780 však k zásahu vrchností do posloupnosti vlastníků sledovaných usedlostí nedošlo.²⁰⁶

²⁰⁴ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279. Svou kariéru započal v kanceláři orlického panství v Mirovicích (1813), následně přešel do služeb Vratislavů z Mitrovic do Tochovic (1815–1816) a na jejich sousední panství Čimelice (od 1817), kde byl roku 1821 obročním. Tamtéž, inv. č. 1034, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 953, s. 295; tamtéž, inv. č. 1036, sign. IIA 5AU No 1/12, kniha č. 955, s. 275; tamtéž, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Čimelice*, inv. č. 948, kniha č. 14, O (1818–1848), fol. 9v–10r.

²⁰⁵ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279; tamtéž, inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, kniha č. 957, s. 276.

²⁰⁶ K zásahům vrchností do posloupnosti hospodářů na gruntech ve Vítkově u Štěkne v 18. století. V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 61–63.

Tabulka č. II.6.

Způsob získání usedlosti cizí osobou, Protivínsko (1780–1830)

ZPŮSOB ZISKU	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		CELKEM	
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Sňatek s vdovou	4	80,0	2	50,0	1	20,0	7	50,0
Dosažen vrchností	–	–	–	–	–	–	–	–
Koupě	1	20,0	1	25,0	4	80,0	6	42,9
Směna	–	–	1	25,0	–	–	1	7,1
Poručník	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	5	100,0	4	100,0	5	100,0	14	100,0

Nejběžnější způsob, jak mohla cizí osoba získat selskou usedlost, představoval sňatek s vdovou po předchozím hospodáři. Vdovy po zemřelých sedlácích představovaly lákavé partie na sňatkovém trhu. Míra jejich atraktivity byla podmíněna několika okolnostmi. Kromě věku, ve kterém žena ovdověla, vše záviselo také na rodinné konstelaci v době úmrtí jejího manžela. Záleželo totiž především na existenci, počtu a především věku potomků z předchozího manželství. Nejlepší výchozí pozici pro další sňatek měly ovdovělé ženy na usedlostech, na nichž nebyli buď žádní, nebo ještě velmi mladí dědicové.

Existence potomků po předchozím vlastníkovi usedlosti totiž zásadním způsobem ovlivňovala možnosti převzetí daného hospodářství. V případě zisku usedlosti prostřednictvím sňatku s ovdovělou hospodyní je potřeba rozlišovat dva druhy převodů. Prvním a pro muže snažicím se o zisk usedlosti nepochybně výhodnějším způsobem byl sňatek s vdovou bez potomků z předchozího manželství, kteří by po dosažení dospělosti nárokovali své dědické právo. V ideálním případě prozatímní držby selské usedlosti se dotyčný přiženil ke vdově krátce po smrti jejího předchozího manžela, čímž zamezil zanedbávání hospodářství, a udržoval chod usedlosti včetně odvádění předepsaných vrchnostenských dávek a kontribuce do doby, než tak mohl činit právoplatný dědic.

Pouze dva ze sedmi mužů, kteří získali usedlost díky sňatku s vdovou, ji převzali do trvalého vlastnictví. Zbývajících pět získalo usedlost pouze do prozatímního držení. Tito prozatímní hospodáři zůstali v čele usedlosti průměrně 12,4 roku, než museli grunt předat právoplatným dědicům. Vše záviselo na věku osiřelých dětí, ale i na jiných

okolnostech. Do období držby usedlostí se v případě prozatímních hospodářů také promítla úmrtí dvou z nich v průběhu hospodaření. Velmi těžko však měla tato úmrtí spojitost s věkem hospodářů, neboť v obou případech se jednalo o mladé muže.

V mladším období byl pro prozatímního hospodáře spravujícího usedlost do dospělosti právoplatného dědice užíván termín administrátor. Zároveň však u nezletilých dětí mohli do celé věci zasahovat jejich poručníci. Poručníka ustavila buď sama vrchnost, nebo bylo jeho jmenování výsledkem přání zemřelého hospodáře ustaveného v jeho závěti. Jeho úkolem byla především ochrana zájmů sirotků a kontrola hospodaření prozatímního vlastníka usedlosti.

Samotná správa usedlosti do dosažení dospělosti právoplatných dědiců nemusela být vždy záležitostí jen několika let, zejména pokud předchozí hospodář zemřel krátce po uzavření sňatku. V takových případech byly děti, které vzešly z dotyčného manželství, skutečně velmi malé, a nového manžela jejich matky tak čekaly dlouhé roky v čele hospodářství. Ostatně svědectví o tom poskytuje případ **Filipa Papírníka neb Paška**, který v pozici administrátora²⁰⁷ usedlosti strávil dlouhých 23 let (1814–1837). V roce 1814 totiž zemřel pouze třetím rokem ženatý sedlák na Paškovském gruntě Vojtěch Mašek neb Pašek. Bylo mu 37 let²⁰⁸ a zanechal po sobě starší dceru Veroniku (* 1812),²⁰⁹ budoucí dědičku usedlosti, a syna Matěje (* 1813).²¹⁰ K mladé vdově Kateřině, rozené Pavlíkové, z Čičenic, které bylo čerstvě 24 let,²¹¹ se Filip Papírek přiženil 23. listopadu 1814, tedy tři měsíce po úmrtí předchozího hospodáře.²¹² Na základě dohody mezi vdovou, poručnicí svých dětí, a Josefem Pavlíkem a Tomášem Hrnčířem, spoluporučnicí, na jedné straně a Filipem Papírkem na straně druhé získal Filip 15. listopadu 1814 usedlost do administrace. Měl ji spravovat až do zletilosti alespoň jednoho ze dvou sirotků.²¹³ Nakonec se o dědictví po otci v roce 1837 přihlásila dcera Veronika.²¹⁴

---

²⁰⁷ Filip Papírník (Papírek) byl takto označen v zápisu o darování usedlosti do jeho administrace: „(...) zavazuje se Administrator každý rok 25 zl. tak dlouho, jak dlouho administrator bude platiti.“ Na jiném místě téhož zápisu: „Kdyby se stalo, že by skrze vinu Administratora nebo jeho domácího lidu sirotčí stavení shořelo, nebo kdyby netoliko stavení, dobytek a nářadí v tom stavu jak on přijmul i se zasetím obilnin neodevzdal (...).“ SOA v Třeboni, *VŠ Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 101v.

²⁰⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1784), s. 187.

²⁰⁹ Tamtéž, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 23 / s. 374.

²¹⁰ Tamtéž, s. 27 / s. 378.

²¹¹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Vodňany*, inv. č. 6142, kniha č. 29, N (1784–1885), fol. 4r.

²¹² Obvyklé období smutku, které ovdovělé ženy obvykle dodržovaly, činilo šest měsíců. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 149.

²¹³ SOA v Třeboni, *VŠ Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 102r.

²¹⁴ Tamtéž, fol. 102v–103r.

Druhou možnost odvíjející se od sňatku s ovdovělou hospodyní představoval trvalý zisk usedlosti. Cílem bylo především takto získanou usedlost udržet a předat vlastním potomkům. Dědicem se v budoucnosti mohl stát buď potomek z manželství s vdovou, nebo v případě jejího úmrtí i dítě z dalšího sňatku. Možnosti trvalého zisku usedlosti skrze sňatek s vdovou po předchozím majiteli však omezovala především existence potomků předchozího hospodáře. Ve sledovaných lokalitách se tímto způsobem podařilo selskou usedlost získat pouze dvěma mužům. Ukázkovým příkladem je případ **Tomáše Černého neb Hrnčíře** z vítkovského selského rodu z roku 1799. Toho roku vyženil s vdovou po předchozím majiteli Vojtěchovi Čechovi²¹⁵ Marianou, rozenou Němcovou, z Bílska usedlost čp. 18 v Kestřanech, nazývanou „Pomyjovskou“.²¹⁶ Po chalupě se však nadále užívalo příjmení „neb Čech“. Mariana sice po třech letech zemřela,²¹⁷ ale Tomáš zůstal v čele usedlosti, která na něj byla roku 1804 oficiálně přepsána. Po 36 letech v čele usedlosti a po vypořádání starších vlastnických záležitostí a podílů příbuzných první manželky²¹⁸ předal hospodářství v roce 1841 svému synovi Tomášovi Hrnčíři neb Čechovi.²¹⁹

Úspěšný trvalý zisk usedlosti Tomášem Černým neb Hrnčířem byl podmíněn nejen jeho sňatkem s ovdovělou hospodyní, ale i jejím úmrtím krátce po sňatku. Do celé záležitosti zasáhlo úmrtí obou dcer předchozího hospodáře v letech 1805 a 1806. Díky tomu a cílené snaze Tomáše vypořádat veškeré staré pohledávky váznoucí na usedlosti ho mohl následně předat synovi z druhého manželství.

II. 3. 1. Koupě usedlosti nepříbuznou osobou

Druhým nejčastějším způsobem získání usedlosti do vlastnictví nepříbuzné osoby byla koupě. Případy prodeje usedlostí nebyly obvyklé a to, že se je podařilo v případě sledovaných tří lokalit doložit v poměrně vysokém zastoupení, je způsobeno především relativně malým vzorkem sledovaných převodů (73), ale i výjimečnou situací doloženou na usedlosti čp. 4 ve Vítkově.

Pokud se člověk rozhodl pro koupi usedlosti, snažil se ji samozřejmě následně udržet pro své potomky, případně do doby, kdy bude moci výhodně odejít na výměnek. Proto je případ tří po sobě jdoucích prodejů usedlosti čp. 4 ve Vítkově neboli „Gruntu

---

²¹⁵ Vojtěch Čech získal usedlost od svého otce teprve o pět let dříve – roku 1793. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 232r–232v; 233r–234r.

²¹⁶ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), pag. 5.

²¹⁷ Tamtéž, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 21.

²¹⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 234v–235v.

²¹⁹ Tamtéž, fol. 235v–236v.

Uříchovského“ ojedinělým a vymyká se i v měřítku dosud publikovaných výzkumů. V případě tohoto gruntu totiž došlo během devíti měsíců ke třem prodejům (1827-1828). Tyto tři transakce se podílely na všech převodech prodejem cizí osobě 50,0 % (tři ze šesti). V rámci celé skupiny 73 převodů tvořily koupě usedlostí osobou s předchozím hospodářem nepřibuznou 9,6 %.²²⁰

Případ je zcela ojedinělý i způsobem, jakým situace s několikanásobným prodejem vznikla. Na selském gruntě již od prvních zmínek hospodařil rod Ulrichů – Uříchů. Dne 6. října 1827 došlo k jedinému zaznamenanému a naprosto ojedinělému případu prodeje usedlosti. Usedlost **Vojtěch Uřícha** byla zcela evidentně zatížena značnými dluhy, které vyvrcholily jejím zabavením a dražbou.²²¹ V ní grunt zakoupil Vojtěch Janda sedlák ze Slaníku.²²² Hodnota usedlosti s pozemky o celkové rozloze 23,5 hektarů²²³ s dluhy na ní váznoucími dosáhla 1 282 zlatých 30 krejcarů.²²⁴ Přitom když Vojtěch Uřích usedlost od svého otce v roce 1812 přebíral, hodnota usedlosti byla 900 zlatých.²²⁵ Vojtěch Janda si však usedlost ponechat nechtěl a obratem ji prodal 21. března 1828 Vojtěchu Němečkovi, sedlákovi ze vsi Sedlo,²²⁶ za 600 zlatých.²²⁷ Vojtěch Němeček si také usedlost neponechal dlouho a po třech měsících ji od něj 17. července 1828 koupil Matěj Vodička, domkář z Přetovic čp. 42, kterému se tak rázem podařilo posunout na žebříčku vesnické společnosti na její vrchol – do selského stavu. Pro Vojtěcha Němečka to byl nicméně velmi výhodný obchod, neboť usedlost, kterou před třemi měsíci koupil za 600 zlatých, prodal Vodičkovi za 800 zlatých.²²⁸ Uvedený příklad se zcela vymyká všem zvyklostem spojeným s převody venkovských usedlostí. Již dražba způsobená váznoucími dluhy byla ojedinělá a zásahu vrchnosti,

²²⁰ To, že byla držba poddanských nemovitostí na Protivínsku – alespoň v případě selských gruntů a gruntovních chalup – stabilní, jasně dokládá srovnání s výzkumy z jiných částí Čech pro období tomuto výzkumu předcházející. Na severočeském panství Frýdlant získali nepřibuzné osoby usedlosti skrze koupi v letech 1558–1750 v 70,0 % převodů. D. ŠTEFANOVÁ, *K aspektům*, s. 126. Ohledně vřesecké rychty zjistil Grulich, že 84,0 % všech transakcí z let 1625–1710 proběhlo prodejem. Pokud však z časového záběru bylo vypuštěno období třicetileté války a následně, tak v letech 1711–1795 podíl tohoto druhu převodů klesl na 27,3 %. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 304.

²²¹ SOA Třeboň, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 62v–63v.

²²² Vesnice Slaník, vzdálená 5,8 kilometru od Vítkova, již nepatřila mezi schwarzenberské državy, ale spadala pod městské panství Strakonice.

²²³ V zápisu je rozloha uvedena v plošné míře rakouského jitra „40 Joch 1326 1/3 □ klafter“. Při převodu užita publikace Gustav HOFMANN, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice 1984, s. 61.

²²⁴ SOA Třeboň, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 62v.

²²⁵ Tamtéž, fol. 61r.

²²⁶ Ves se nachází panství Střelské Hoštice ve vzdálenosti 16,4 kilometrů od Vítkova. Zůstává otázkou, proč kupoval Vojtěch Němeček usedlost tak daleko od domovské vesnice. Bohužel samotný zápis v gruntovní knize vodítka k vyřešení této neznámé neposkytl.

²²⁷ Tamtéž, fol. 63v–64v.

²²⁸ SOA Třeboň, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 64v–65v.

podmíněnému dluženým kontribučním obilím, předcházely četné upomínky. Přesto zanedbával Vojtěch Urích hospodářství dále. Nízká cena hospodářství lákala kupce ze širokého okolí, avšak jeho zadlužení mělo za následek rychlé střídání hospodářů.

Motivaci mužů z nižších vrstev venkovské společnosti ke koupi selské usedlosti není třeba více rozebírat. Mnohem složitější však bývá hledání motivace, která vlastníka vedla k jeho prodeji. Zde se nabízejí různá odůvodnění – špatné zdraví, finanční tíseň či fyzická neschopnost dále hospodařit. Motivací mohl být i vlastní prospěch. Na Štáhlavsku v první polovině 19. století již vlastníci tolik nelpěli na udržení otcovské usedlosti, a pokud se jim naskytla výhodná příležitost, usedlost prodali.²²⁹ Důvody spojené se zdravím prodávajícího hospodáře se však běžně objevují i v zápisech při převodech na vlastní potomky. Navíc v některých případech, kdy hospodář zdaleka nebyl stár, je možné o nich minimálně silně pochybovat. Přesto silným motivem k předání usedlosti mohla být kombinace vysokého věku a absence potomků, kteří by převzali hospodářství. Zmíněná motivace stála také za prodejem usedlosti čp. 14 v Kestřanech. Odstupující sedlák Jakub Janek neb Sedlák se rozhodl svůj „Sedlákovský grunt“ prodat, neboť kvůli svému věku a fyzickému stavu již nemohl hospodařit.²³⁰ Vzhledem k tomu, že Jakobovi bylo tou dobou 63 let,²³¹ jeví se udané důvody jako věrohodné. Při bližším pohledu na rodinnou konstelaci prodávajícího je patrné, že hlavním důvodem byla především ona. V roce 1778 totiž zemřel ve věku 33 let²³² jeho syn a nepochybně budoucí dědic usedlosti Tomáš, který s otcem zůstával na gruntě,²³³ zatímco dcera Kateřina byla v době prodeje ještě v dětském věku.²³⁴ Jakub Janek, kterého absence mužského potomka i dospělé dcery donutila k odprodeji vlastní usedlosti, zemřel až devět let po prodeji.²³⁵

Vrchnost nemusela do vlastnictví usedlosti zasahovat pouze v souvislosti se špatným hospodařením, neplněním dávek, chátráním usedlostí či zběhnutím předchozího hospodáře, ale mohla tak učinit i ve prospěch pozůstalých dětí po zemřelém sedlákovi. Nebyl-li nikdo ze sirotků schopen postavit se do čela usedlosti, a to nejčastěji z důvodu svého nízkého věku, mohla vrchnost usedlost prodat,

²²⁹ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 90.

²³⁰ „(...) pro všelijakou nemožnost a starost dále hospodařiti sobě netroufal.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 117v.

²³¹ Tamtéž, inv. č. 452, sign. V AU No 6/78, kniha č. 371, SP 1775, fol. 195r.

²³² Tamtéž.

²³³ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2664, kniha č. 4, OZ (1763–1784), s. 66.

²³⁴ Tamtéž, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 17.

²³⁵ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 6.

aby tak zabezpečila chod hospodářství a zároveň zajistila řádné vyplácení dědických podílů.

Těžko si jinak vysvětlit, jak by sedmiletá Kateřina Dominová neb Slávová mohla sama prodat „grunt Píchovský“ ve Vítkově čp. 1, který vlastnil její otec Pavel od roku 1772.²³⁶ Ten však počátkem března 1783 zemřel.²³⁷ Těžko říci, zdali jeho smrt způsobila nějaká epidemie nebo tzv. velký hladomor z přelomu let 1771–1772,²³⁸ avšak již čtyři dny po něm byla ve Štěkni pochována jeho manželka Anna.²³⁹ Z pěti dětí zůstala na živu pouze dcera Kateřina, která rozhodně nebyla schopná převzít starost o hospodářství. Do celé záležitosti se vložila vrchnost, která usedlost na základě prodeje přiřknula Vojtěchovi Klavíkovi.²⁴⁰ Samotný grunt měl podle předchozích šacuňků i dotyčného zápisu hodnotu 160 kop grošů, z nichž po rozpočtení jednotlivých dědických nároků včetně podílů patřících potomkům hospodáře, který v čele usedlosti skončil v roce 1740, zbylo na Kateřinu 18 kop 31 grošů a 6 denárů. Zbývajících 240 kop grošů tvořily ostatní dluhy na usedlosti váznuocí, které se koupí Vojtěch Klavík, nyní již „neb Pich“, zavázal splatit.²⁴¹ Vrchnost svým zásahem umožnila chod usedlosti, která byla bez hospodáře i hospodyně opuštěná.²⁴² Zároveň jediné dceři a sirotku Kateřině zajistila peníze do sirotčí pokladny.²⁴³

Výjimečný způsob zisku selského hospodářství představovala výměna dvou usedlostí. Případy směn mezi sedláky jsou vzácné, ale to jsou směny obecně – sama o sobě totiž směna předpokládá buď výměnu stejně hodnotných statků, nebo nemovitostí rozdílných za pro obě strany výhodných podmínek.²⁴⁴ O to více

²³⁶ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 168r.

²³⁷ Tamtéž, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5540, kniha č. 4, NOZ (1771–1790), fol. 229r.

²³⁸ Blíže k této události a jejímu dopadu na vývoj populace Lucie STEINBACHOVÁ, *Hladomor v letech 1771–1772*, *Demografie* 44, 2002, č. 3, s. 188–196; TÁŽ, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771–1772*, *HD* 25, 2001, s. 101–129; M. SKOŘEPOVÁ, *Vyhladovělá země. Český hladomor 1771–1772*, *ĎAS* 39, 2017, č. 5, s. 18–20.

²³⁹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5540, kniha č. 4, NOZ (1771–1790), fol. 229r.

²⁴⁰ „(...) tehdy není schopná tuto živnost ujmouti, pro lepšího stavu přivesti se tato živnost Vojtěchovi Klavíkovi dle přípisu knihy Nro. 4. folio 674 prodala za 466 zlatých 40 krejcarů neb... 400 kop grošů.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 168v.

²⁴¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 168v.

²⁴² Zpočátku Kateřina bydlela u svého bratrance Jakuba Domina neb Slávy na selském gruntě čp. 9. Později však byla psána na rodné usedlosti čp. 1, kde žila i v době, kdy se provdala za Matěje Švába. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 461, sign. V AU No 6/87, kniha č. 380, SP (1784), pag. 269; tamtéž, inv. č. 467, sign. V AU No 6/93, kniha č. 386, SP (1790), pag. 312; SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 13.

²⁴³ Blíže k finančnímu zajištění sirotek vrchností M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 249–265.

²⁴⁴ Alice Velková doložila výměnu usedlostí s nepřibuznou osobou ve třech případech v letech 1788–1820 a ve 12 případech z let 1821–1850 (2,9 %). A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 133. Ve

překvapí způsob, jakým usedlost čp. 37 v Kestřanech „Mareš“ získal **Tomáš Zábranský**, který zde hospodařil až do roku 1793. Tomáš Zábranský, původem tkadlec v obecní chalupě ve Lhotě u Kestřan, ji totiž získal směnou s jejím majitelem Šimonem Čížkem neb Marešem za půl sudu piva.²⁴⁵ Těžko říci, za jakých okolností byla dohoda uzavřena, avšak obě strany její podmínky dosvědčily ve vrchnostenské kanceláři. Úředníci výměnu nikterak nerozporovali a po prověření, že se vše událo dobrovolně a i původní majitel s ní stále souhlasí, směnu zaevidovali do gruntovní knihy.²⁴⁶

Výjimečnost směny jako způsobu zisku usedlosti podtrhuje i skutečnost, že ve zkoumaném období 1780–1830 byl v pramenech zachycen pouze jediný případ uvedeného druhu převodu. Na rozdíl od směny, jejímž předmětem byl sud piva, se v tomto případě jednalo o výměnu jedné usedlosti za druhou. Na jedné straně stál mladý sedlák Vojtěch Kopenc ze Selibova čp. 15 a na straně druhé domkář původem z jiné selské rodiny Matěj Jaroš neb Kovář. Předmětem směny se stala selská usedlost čp. 15, vyměněná nedlouho před směnou za vystavěný²⁴⁷ domek čp. 26.²⁴⁸ Že se z hlediska velikosti usedlostí jednalo o směnu nevyváženou, je zřejmé. Vše podtrhuje skutečnost, že za svou selkou usedlost v hodnotě 920 zlatých 24 krejcarů a 4 denáry²⁴⁹ získal Vojtěch Kopenc kromě nového domku i peněžní hotovost ve výši 656 zlatých, která byla vyplacena ve dvou po sobě jdoucích splátkách.²⁵⁰

II. 4. Délka hospodaření a věk hospodářů

Délka období, po které setrval hospodář v čele usedlosti, byla ovlivněna několika faktory. Na délku hospodaření měl prvořadý vliv věk nastupujícího i předcházejícího hospodáře. Čím nižší byl jeho věk, tím delší čas mohl strávit v čele usedlosti. Značný

---

vřesecké rychtě byla výměna usedlosti důvodem změny majitele poddanské nemovitosti v 7,8 % převodů z let 1725–1775. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 292.

²⁴⁵ „Léta Páně 1768 dne 2^{ho} prosince přestoupic Tomáš Zábranský tkadlec z chaloupky na obci Lhotecké přednesl s chalupníkem kestřanským Maršem v chalupu jeho gruntovní jest handloval pod zaručením půl sudu piva pročež pokud se Šimon Mareš k tomu zná a v slovech stojí, jim se v tom z vrchnostenské strany vůle dává, a chalupa tato gruntovní se témuž Zábranskému jinak již nyní Tomášovi Maršovi dle zápisní knihy Nro 3 folio 1019 připisuje v jejím starým placení za sumu těch... 45 (kop). SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 375v.

²⁴⁶ Tamtéž, fol. 375v–376r.

²⁴⁷ Tamtéž, fol. 122r–122v.

²⁴⁸ V zápise o výstavbě domku na pozemcích oddělených od gruntu jeho bratra Františka Jaroše neb Kováře v Selibově čp. 1 se nepíše, o jaký druh „sídlá“ se jednalo. To, že šlo skutečně o domek, je patrné z pozdějších soupisů poddaných. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1039, sign. IIA 5AU No 1/15, kniha č. 958, (1820–1821), s. 329.

²⁴⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 227v–228v.

²⁵⁰ Tamtéž, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 229r.

Tabulka č. II.7.

Délka života hospodáře po předání usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

DÉLKA ŽIVOTA PO PŘEDÁNÍ USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
0	12	42,9	8	30,8	4	18,2	24	31,6
1–4	1	3,6	2	7,7	5	22,7	8	10,5
5–9	5	17,8	3	11,5	3	13,6	11	14,5
10–14	3	10,7	2	7,7	2	9,1	7	9,2
15–19	4	14,3	2	7,7	3	13,6	9	11,8
20–24	–	–	2	7,7	2	9,1	4	5,3
25 a více	2	7,1	2	7,7	1	4,6	5	6,6
Nezjištěno	1	3,6	5	19,2	2	9,1	8	10,5
CELKEM	28	100,0	26	100,0	22	100,0	76	100,0

vliv na to měl však předchozí hospodář, ať už otec, či tchán. V jejich případě do celé problematiky vstupuje další proměnná, kterou je dobrý zdravotní stav. Svou roli hrála i rodinná situace. Starý hospodář musel mnohdy počkat, až budoucí dědic dosáhne dospělosti. Pro posouzení zdravotního stavu odstupujících hospodářů může důležité vodítko poskytnout analýza délky jejich života po předání usedlosti.

Z dat získaných skrze analýzu gruntovních knih a díky genealogické databázi jasně vyplývá, že až do své smrti hospodařilo 24 mužů, tedy necelá třetina (31,6 %) z celkového počtu 76 sedláků. Zbývajících vlastníci, u nichž se podařilo doložit úmrtí (44 případů), se snažili při vhodné příležitosti odejít na výměnek. Poměrně rovnoměrné zastoupení v následujících kategoriích vypovídá, že 46,0 % hospodářů zemřelo do 20 let od předání usedlosti. Pokud se ze zkoumaného vzorku vyjmou ti bez dohledaného data úmrtí, vyšlo najevo, že do konce života strávilo v čele usedlosti 35,3 % hospodářů. Do 20 let od odstoupení z čela hospodářství zemřelo dalších 51,5 % z nich.

Více než 20 let po odchodu z čela usedlosti žilo pouze 11,9 % hospodářů. Bez sedláků s nedoloženým datem úmrtí se jejich zastoupení mírně navýší, nicméně i tak dosáhne pouze 13,2 %. Data získaná pro studované tři vesnice korespondují s údaji z jiných lokalit, kdy se podařilo prokázat, že členové selské vrstvy venkovské společnosti odcházeli na výměnek dříve než chalupníci či domkáři. Vlastníci selských

Tabulka č. II.8.

Věk umírajícího majitele selské usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

VĚK PŘI KONCI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
20–24	–	–	1	12,5	–	–	1	4,2
25–29	–	–	1	12,5	–	–	1	4,2
30–34	–	–	1	12,5	–	–	1	4,2
35–39	2	16,7	–	–	1	25,0	3	12,5
40–44	2	16,7	–	–	–	–	2	8,3
45–49	–	–	1	12,5	2	50,0	3	12,5
50–54	2	16,7	1	12,5	–	–	3	12,5
55–59	3	25,0	2	25,0	1	25,0	6	25,0
60–64	3	25,0	1	12,5	–	–	4	16,6
65–69	–	–	–	–	–	–	–	–
70 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
Neurčeno	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	12	100,0	8	100,0	4	100,0	24	100,0

gruntů byli oproti nim ve výhodě, neboť jejich hospodářství byla schopná případný výměnek snáze uživit. Čím menší byla rozloha usedlosti, tím déle zůstával vlastník v jejím čele. Nejdelší období strávené na výměnku vykazovali hospodáři, kteří usedlost získali prostřednictvím sňatku s vdovou po předchozím majiteli a spravovali ji „do zrostu“ jeho sirotků. Jejich čas strávený v čele usedlosti závisel na věku právoplatného dědice. Pokud dospěl v řádu několika let od sňatku otčíma s matkou, dostal se prozatímní hospodář na výměnek ve středních letech a mohl na něm strávit delší čas.²⁵¹

²⁵¹ Z pěti výměnkářů, kteří na výměnku strávili 25 a více let, byli dva muži, kteří získali usedlost skrze sňatek a měli ji spravovat, než dospějí právoplatní dědicové. Prvním z nich byl Šimon Hrnčír neb Bůžek, který díky sňatku s vdovou Dorotou spravoval usedlost do dospělosti právoplatného dědice mezi roky 1795–1807. Poté strávil na výměnku dalších 37 let života. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5547, kniha č. 11, O (1791–1811), fol. 94v–95r; tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 169v; tamtéž, fol. 169v–170v. Druhým byl Josef Mrkvička, syn sedláka ze Sedlíkovic, který se přizemil ke vdově Anně z usedlosti čp. 32 v Kestřanech, se kterou v letech 1807/8–1819 spravovali usedlost pro dceru předchozího hospodáře Jana Píchy neb Hrdiny. Při jejím předání odešel na výměnek, na kterém strávil těžko uvěřitelných 39 let. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 15; tamtéž, *VS*

Tabulka č. II.9.

Věk hospodáře při odstoupení, Protivínsko (1780–1830)

VĚK PŘI KONCI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
20–24	–	–	–	–	–	–	–	–
25–29	–	–	1	5,6	–	–	1	1,9
30–34	–	–	2	11,1	–	–	2	3,8
35–39	1	6,2	1	5,6	2	11,1	4	7,7
40–44	–	–	–	–	1	5,6	1	1,9
45–49	3	18,8	2	11,1	1	5,6	6	11,6
50–54	1	6,2	3	16,7	2	11,1	6	11,6
55–59	4	25,0	2	11,1	3	16,6	9	17,3
60–64	1	6,2	2	11,1	2	11,1	5	9,6
65–69	3	18,8	3	16,7	4	22,2	10	19,2
70 a více	3	18,8	2	11,1	2	11,1	7	13,5
Neurčeno	–	–	–	–	1	5,6	1	1,9
CELKEM	16	100,0	18	100,0	18	100,0	52	100,0

Zvyklosti související s předáváním usedlostí a stejně tak možnosti sjednání výhodného výměnku ovlivňovaly věk, kdy původní hospodář odešel z čela hospodářství.²⁵² Je potřeba odlišovat převody, které následovaly po úmrtí hospodáře (tabulka č. II.8.), a ty, které se odehrály mezi žijícími osobami. Pokud hospodář v čele své usedlosti zemřel (31,6 %), nejčastěji již dosáhl věkové hranice 55 let. Ve věku 55-59 let zemřela čtvrtina hospodářů na selských gruntech. Druhou nejsilnější skupinou byli hospodáři, kterým v době jejich úmrtí bylo mezi 60 a 65 lety (16,6 %). Je zřejmé, že nejčastější věk hospodářů při úmrtí v čele hospodářství odpovídá běžné úmrtnosti ve sledovaném období. K takovým případům docházelo především tehdy, pokud hospodář měl ještě nedospělé potomky, kteří se zároveň narodili v jeho pozdějším věku.

Protivín, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 46v–48r; tamtéž, *SMJK, ŘKFÚ Kestrāny*, inv. č. 2677, kniha č. 17, Z (1826–1870), pag. 206.

²⁵² Do statistiky byli zahrnuti ti hospodáři, jejichž hospodaření skončilo převodem či smrtí v letech 1780-1830.

Chtěl-li jim usedlost předat, musel hospodařit déle a jeho vedení usedlosti ukončila vlastní smrt.²⁵³

Ve sledovaných lokalitách se v letech 1780–1830 věk hospodáře při jeho odstoupení z čela usedlosti nejběžněji pohyboval v rozmezí 65–69 let. Tito muži tvořili téměř pětinu (19,2 %) všech zkoumaných případů. Druhou nejpočetnější skupinou pak byli sedláci odstupující ve věku 55–59 let, kteří se podíleli na celku 17,3 %. Situace se v jednotlivých lokalitách mírně odlišovala. Nejběžněji však odcházeli vlastníci selských gruntů z čela svých usedlostí po uplynutí čtyřicátého pátého roku života (tabulka č. II.9.). Po této věkové hranici byly však jednotlivé věkové skupiny velmi vyrovnané a záleželo na hospodáři, kdy se rozhodne k odchodu na výměnek. Nárůst podílu hospodářů předávajících svou usedlost po završení 45 let souvisel stejně jako vše v jejich životě s rodinnou konstelací. Zcela zásadní část z nich získala usedlost mezi dvacátým a dvacátým čtvrtým rokem života, když rovněž založili své rodiny. A právě po uplynutí jejich čtyřicátých pátých narozenin dospívali postupně jejich nejstarší potomci do věku, kdy uzavírali sňatky a mohli převzít otcovo hospodářství.

Ojedinelé byly případy, kdy sedlákovi při odchodu na výměnek bylo více než 70 let. Takových případů nebylo mnoho, přesto však tvoří ne úplně zanedbatelných 13,5 %. Poznatek o jejich dlouhém působení v pozici vlastníka gruntu vychází z pozemkových knih, avšak realita byla nepochybně odlišná. Hospodář ve vysokém věku by těžko zvládal sám obdělávat pole a starat se o hospodářství. S tím mu pomáhala rodina, včetně neprovdaných dcer a svobodných synů. Důležitá byla v tomto ohledu i role čeledě. Pozice hospodářů v pracovním procesu selské usedlosti se tedy příliš nelišila od té, jakou v ní měli po odchodu na výměnek, a tak předání usedlosti synovi či dceři se zetěm bylo spíše formalitou než zásadní změnou situace na usedlosti. Tou byl příchod nového hospodáře, nikoliv odchod starého na výměnek. Na druhé straně naopak docházelo k případům, kdy hospodář odešel na výměnek či zemřel v čele usedlosti ve věku nižším než 35 let. Docházelo k nim však spíše výjimečně, o čemž svědčí jejich poměrné zastoupení mezi ostatními.

Sedláci, kteří setrvali v čele usedlosti až do výjimečně vysokého věku, většinou velmi dlouho hospodařili. Byť se tak dělo stěží bez spolupráce celé rodiny, oddalovali tím osamostatnění svých budoucích potomků. To se negativně promítalo do vyššího

---

²⁵³ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 299–300.

Tabulka č. II.10.

Věk nabyvatele selské usedlosti po odstoupení hospodáře, Protivínsko (1780–1830)

VĚK PŘI PŘEVZETÍ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15–19	2	12,5	1	5,5	2	11,1	5	9,6
20–24	6	37,5	7	38,9	5	27,8	18	34,6
25–29	4	25,0	5	27,9	3	16,7	12	23,1
30–34	3	18,8	2	11,1	3	16,7	8	15,4
35–39	–	–	2	11,1	3	16,7	5	9,6
40–44	1	6,2	–	–	1	5,5	2	3,8
45–49	–	–	1	5,5	–	–	1	1,9
Neurčeno	–	–	–	–	1	5,5	1	1,9
CELKEM	16	100,0	18	100,0	18	100,0	52	100,0

nástupního věku jejich dědiců a mělo to přímý vliv i na sňatkový věk. Zejména u dědiců usedlostí byl totiž sňatek velmi silně vázán na převzetí hospodářství a zajištění ekonomického zázemí pro založení rodiny. To se podařilo přesvědčivě doložit na příkladu sedláka **Matěje Fouska neb Štětiny**, původem z Chvaletic. V roce 1789 získal tchánův grunt prostřednictvím sňatku²⁵⁴ se sedmnáctiletou dcerou²⁵⁵ předchozího držitele Dorotou Jandovou neb Štětinou.²⁵⁶ Ta byla v té době již vdovou.²⁵⁷ Matěj Fousek se majitelem usedlosti stal 18. ledna 1789²⁵⁸ a zůstal jím 53 let až do 27. března 1842,²⁵⁹ kdy v 81 letech zemřel.²⁶⁰ Těžko říci, jakou měrou byl Matěj schopen v pozdějších letech svého života dostát svým pracovním povinnostem a nakolik jej v polních pracích dokázali nahradit jeho synové František, Jakub a Vojtěch. Právě

²⁵⁴ Svatba se uskutečnila 15. února. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestrāny*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 2.

²⁵⁵ Dorota měla o zhruba o tři roky mladší sestru Marianu, která se 3. února 1793 provdala za Vojtěcha Brůžka z Putimi. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestrāny*, inv. č. 2672, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 5.

²⁵⁶ Její otec Václav Janda neb Štětina žil po předání usedlosti až do roku 1804 na výměnku. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestrāny*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 25

²⁵⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 461, sign. V AU No 6/87, kniha č. 380, SP (1784), pag. 290.

²⁵⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 5r.

²⁵⁹ Projednání pozůstalosti se uskutečnilo 19. srpna 1842. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 5v–7r.

²⁶⁰ V matričním zápise uveden věk 86 let. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestrāny*, inv. č. 2677, kniha č. 17, Z (1826–1870), pag. 109.

Tabulka č. II.11.

Věk nabyvatele selské usedlosti po úmrtí hospodáře, Protivínsko (1780–1830)

VĚK PŘI PŘEVZETÍ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15–19	–	–	1	12,5	–	–	1	4,8
20–24	5	50,0	5	62,5	2	66,7	12	57,1
25–29	4	40,0	1	12,5	1	33,3	6	28,5
30–34	1	10,0	–	–	–	–	1	4,8
35–39	–	–	1	12,5	–	–	1	4,8
40–44	–	–	–	–	–	–	–	–
45–49	–	–	–	–	–	–	–	–
Neurčeno	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	10	100,0	8	100,0	3	100,0	21	100,0

na jejich životy mělo otcovo rozhodnutí setrvat v čele hospodářství pokud možná co nejdéle největší dopad. V době jeho úmrtí byli všichni tři stále svobodní a sňatek nakonec uzavřel pouze prostřední z nich a dědic usedlosti Jakub, a to až ve věku 49 let.²⁶¹

Případ Matěje Fouska neb Štětiny a jeho synů zřetelně dokládá, jak rozhodnutí hospodáře setrvat v čele usedlosti příliš dlouho dokázalo ovlivnit život potomků. Dopad nemělo pouze na dědice, který musel odsunout vstup do manželství, ale na všechny potomky – především proto, že se formálně neuskutečnil převod usedlosti, nemohlo dojít ani ke stanovení dědických podílů jednotlivých sourozenců či k jejich výplatám. Byly tím omezeny jejich možnosti dřívějšího opuštění rodné usedlosti.

Nejběžnějším nástupním věkem nových hospodářů do čela usedlostí bylo 20–29 let. Ve všech třech sledovaných lokalitách tvořili tito noví hospodáři a hospodyně 65,8 % se 48 z celkových 73 případů.²⁶² Situace se v rámci zkoumaných lokalit příliš

²⁶¹ Jakub se oženil až téměř rok po úmrtí svého otce 22. ledna 1843 s o téměř 20 let mladší Marianou Kulandovou ze Lhoty u Kestrān. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestrāny*, inv. č. 2673, kniha č. 13, O (1828–1856), pag. 58. Nejmladší z bratrů Vojtěch zemřel svobodný šest let po svém otci ve věku 46 let. Tamtéž, inv. č. 2677, kniha č. 17, Z (1826–1870), pag. 159.

²⁶² Rozdíl mezi počtem hospodářů, kteří mezi roky 1780 a 1830 zemřeli nebo předali usedlost, a počtem nastupujících majitelů je způsoben opožděným nástupem tří dědiců. Počet hospodářů, kteří z čela svých usedlostí odstoupili nebo zemřeli, činí 76, ale počet jejich nástupců pouze 73. Ve třech

Tabulka č. II.12.

Věk synů při získání usedlosti po odstoupení otce, Protivínsko (1780–1830)

VĚK SYNŮ PŘI ZÍSKÁNÍ USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15–19	1	11,1	1	7,7	1	7,7	3	8,6
20–24	4	44,5	5	38,4	5	38,4	14	40,0
25–29	1	11,1	4	30,8	2	15,4	7	20,0
30–34	2	22,2	1	7,7	2	15,4	5	14,3
35–39	–	–	2	15,4	3	23,1	5	14,3
40–44	1	11,1	–	–	–	–	1	2,8
CELKEM	9	100,0	13	100,0	13	100,0	35	100,0

Tabulka č. II.13.

Věk synů při získání usedlosti po úmrtí otce, Protivínsko (1780–1830)

VĚK SYNŮ PŘI ZÍSKÁNÍ USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
15–19	–	–	–	–	–	–	–	–
20–24	2	40,0	4	66,6	2	100,0	8	61,5
25–29	2	40,0	1	16,7	–	–	3	23,1
30–34	1	20,0	–	–	–	–	1	7,7
35–39	–	–	1	16,7	–	–	1	7,7
40–44	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	5	100,0	6	100,0	2	100,0	13	100,0

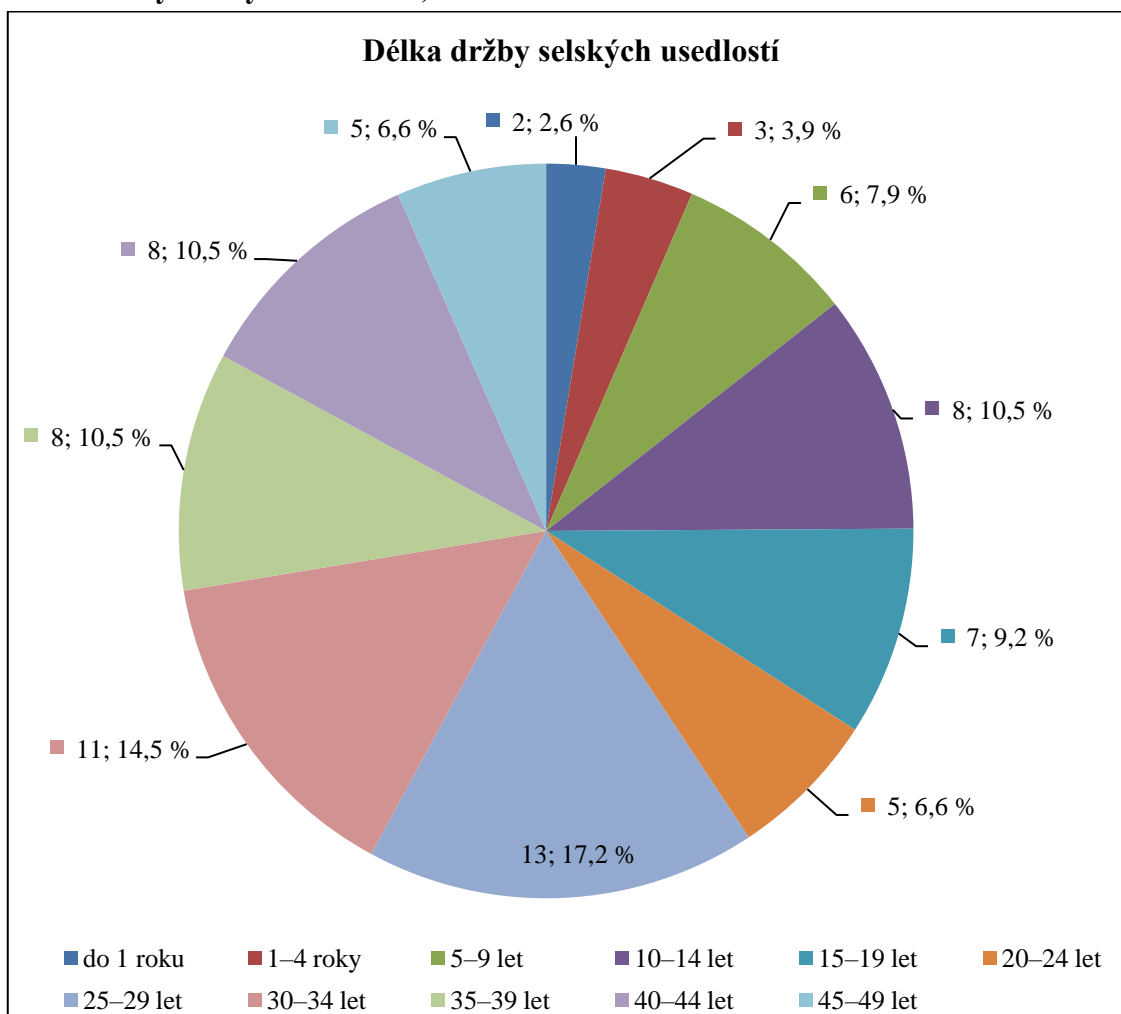
nelišila (tabulky č. II.10.–II.11.). V součtu nejsilnější věkovou skupinou byli noví hospodáři ve věku přes 20 let. Tito nástupci svých předchůdců tvořili jak v případech zisku usedlosti po úmrtí (tabulka č. II.11.) předchozího hospodáře (57,1 %), tak v případech jeho odstoupení (34,6 %) vždy zásadní podíl (tabulka č. II.10.). To bylo

---

případech totiž hospodář zemřel v období do roku 1830, ale dědicové se usedlosti s ohledem na svůj věk ujali až po tomto mezníku, a proto nebyli zahrnuti do analýzy.

Graf č. II.3.

Délka držby selských usedlostí, Protivínsko 1780–1830

způsobeno především silným zastoupením synů (22 ze 30) v této skupině, korespondujícím s jejich vstupem do manželství.²⁶³

Byl-li nastupujícím hospodářem syn hospodáře předchozího, vstupoval do vlastnictví usedlosti většinou v nižším věku – nejběžnějším věkem při převzetí otcovy usedlosti bylo 20–24 let. V tomto věku převzaly usedlost po zemřelých otcích téměř dvě třetiny synů (61,5 %) a dvě pětiny v případech převodů za života otce (40,0 %).

²⁶³ Nejběžnějším nástupním věkem na Chýnovsku bylo 20–29 let (54,4 %), přičemž v rozmezí 20–34 let věku se novým hospodářem stalo 69,6 % adeptů. J. GRULICH, *Dědická praxe*, s. 39. Na panství Štáhlavy činil průměrný věk při získání nemovitosti za života otce 26,6 let v období 1788–1820 a 26 let v letech 1821–1850. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 217.

Tabulka č. II.14.

Délka hospodaření jednotlivých hospodářů ukončená odstoupením, Protivínsko (1780–1830)

DÉLKA DRŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
0	–	–	–	–	2	11,1	2	3,8
1–4	–	–	2	11,1	–	–	2	3,8
5–9	–	–	2	11,1	–	–	2	3,8
10–14	1	6,2	1	5,6	2	11,1	4	7,7
15–19	3	18,7	1	5,6	1	5,6	5	9,6
20–24	–	–	1	5,6	3	16,7	4	7,7
25–29	3	18,7	3	16,6	2	11,1	8	15,5
30–34	3	18,7	3	16,6	3	16,6	9	17,4
35–39	3	18,7	1	5,6	1	5,6	5	9,6
40–44	2	12,6	2	11,1	2	11,1	6	11,5
45–49	1	6,2	2	11,1	2	11,1	5	9,6
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	16	100,0	18	100,0	18	100,0	52	100,0

Data se mírně lišila v jednotlivých lokalitách, přesto však tato skupina dědiců statků dominovala a její podíl zásadním způsobem převyšoval ostatní věkové kategorie. Do třicátého roku života získaly otcovu selskou usedlost téměř dvě třetiny mužských dědiců. Po třicátých narozeninách se šance na převzetí usedlosti povážlivě snižovala. Převzetí usedlosti synem v tomto věku sice nebylo vzácné, ale ve zkoumaných lokalitách k němu nedocházelo tak často. Je logické, že bylo-li převzetím usedlosti podmíněno založení rodiny, docházelo k němu v době, kdy se dědic stal dospělým. Provázanost nabytí otcova gruntu a vstupu do manželství se promítala ve věku aktérů při obou událostech.²⁶⁴

Nejběžnější doba hospodaření jednotlivých sedláků (tabulka č. II.14.–II.15.) ve všech sledovaných lokalitách, kteří odešli na výměnek nebo zemřeli v čele usedlosti

²⁶⁴ Po změně dědického práva v roce 1788 se ujímali synové v období let 1788–1820 usedlosti otců průměrně ve věku 26,2 let za života a 26,8 let po smrti otce, v období let 1821–1850 pak ve věku 26,4 za života a 26,3 let po smrti otce. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 217.

Tabulka č. II.15.

Délka hospodaření ukončeného smrtí majitele, Protivínsko (1780–1830)

DÉLKA DRŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
0	–	–	–	–	–	–	–	–
1–4	–	–	1	12,5	–	–	1	4,2
5–9	3	25,0	1	12,5	–	–	4	16,7
10–14	1	8,3	1	12,5	2	50,0	4	16,7
15–19	–	–	2	25,0	–	–	2	8,3
20–24	–	–	–	–	1	25,0	1	4,2
25–29	2	16,7	2	25,0	1	25,0	5	20,8
30–34	2	16,7	–	–	–	–	2	8,3
35–39	3	25,0	–	–	–	–	3	12,5
40–44	1	8,3	1	12,5	–	–	2	8,3
45–49	–	–	–	–	–	–	–	–
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	12	100,0	8	100,0	4	100,0	24	100,0

v letech 1780–1830, se pohybovala mezi 25 a 45 lety (50,2 %). Údaje pro zkoumanou oblast, respektive tři vybrané vsi, se liší od výsledků získaných pro Chýnovsko či Štáhlavsko. Josef Grulich pro Chýnovsko doložil nejčastější délku hospodaření mezi pěti a 35 lety (68,8 %).²⁶⁵ V oblasti Štáhlavska hospodařili sedláci v letech 1788–1820 nejčastěji v rozmezí 15–39 let (53,6 % všech hospodářů), přičemž nejčastěji skončili v čele gruntu po 15–19 letech (14,1 %).²⁶⁶ Rozdíly dokládají stabilnější držbu selských usedlostí ve zkoumaných lokalitách i jejich dobrou ekonomickou situaci, nenutící hospodáře k dřívějšímu odchodu na výměnek či k prodeji usedlosti.

Stabilnější držba usedlostí se projevila i ve velmi nízkém zastoupení sedláků, kteří strávili v čele gruntu méně než deset let, kterých bylo ve zkoumaném vzorku doloženo pouze 14,4 %. To potvrzuje stabilnější držbu usedlostí než na západočeském Štáhlavsku, kde naopak v letech 1788–1820 do deseti let hospodařila téměř třetina

²⁶⁵ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 314.

²⁶⁶ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 148.

všech sedláků (26,9 %).²⁶⁷ Naopak shodné hodnoty vykazují výsledky získané pro vybrané lokality panství Protivín s výsledky výzkumů v jižních a západních Čechách v podobě minimálního zastoupení hospodářů, kteří v čele usedlosti zůstali déle než 45 let.²⁶⁸

Za prodloužením doby hospodaření také mohlo stát rozhodnutí dědice oddalovat vstup do manželství, ať už z jakýchkoliv – dnes nezjistitelných – pohnutek. Příčina však mohla rovněž ležet v plánované sňatkové strategii selských rodů. Zejména v případě vícenásobných sňatků bylo totiž nutné vyčkat, až všichni zúčastnění dosáhnou zletilosti, tedy 24 let. Ze 76 majitelů, kteří zemřeli v čele usedlosti, postoupili ji dědicům, směnili ji či odprodali, hospodařil nejdéle **Josef Wolf neb Talafous** na vítkovském selském gruntu čp. 3 („Talafousovském“), a sice 48 let. Usedlost v hodnotě 150 kop grošů získal 29. srpna 1756 skrze sňatek s nejmladší z dcer předchozího hospodáře Václava Talafouse²⁶⁹ Annou, se kterou se oženil 26. září 1756.²⁷⁰ Tchán mu usedlost předal údajně z důvodu svého vysokého věku a špatného zdraví své manželky.²⁷¹ V čele hospodářství zůstal až do 12. května 1804, kdy předal usedlost nejstaršímu žijícímu synovi Matoušovi v ceně 387 zlatých 50 krejcarů.²⁷² Ten se posléze po dvou týdnech oženil (v rámci dvojité svatby uskutečněné mezi rodem Wolf neb Talafous a jiným vítkovským selským rodem – Němec neb Domin) s Annou Němcovou neb Dominovou (1780–1847). Všichni ostatní aktéři byli již zletilí, a to jak Matouš Wolf neb Talafous (* 1766), tak jeho sestra Dorota (* 1772) i budoucí švagr Matouš Němec neb Domin (* 1769). Bylo však potřeba aby i Anna Němcová neb Dominová, dosáhla zletilosti, tedy 24 let. To poukazuje nejen na souvislost sňatku dědice s převzetím usedlosti, ale odhaluje i smluvený vícenásobný sňatek jako dlouho dopředu plánovaný akt spojení

²⁶⁷ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 146.

²⁶⁸ Zajímavé je, že nebyl doložen zásadnější rozdíl mezi hospodáři zemřelými (pět z nich hospodařilo do deseti let) a těmi, kteří odstoupili (šest z nich hospodařilo do deseti let). To bylo způsobeno nestandardní situací na Uříchovském gruntě ve Vítkově, kde v souvislosti s jeho dražbou došlo k rychlému střídání hospodářů. V rámci vřeskové rychty hospodařilo déle než 45 let v období let 1711–1795 pouze 4,3 % majitelů poddanských nemovitostí. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 316. Šťáhlavští sedláci zůstávali v čele svých usedlostí déle než 45 let v 7,0 % případů. Přesto však i zde je možné pozorovat trend stabilnější držby, avšak rovněž spojený se zvyšováním průměrného věku mužů. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 148.

²⁶⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 132r.

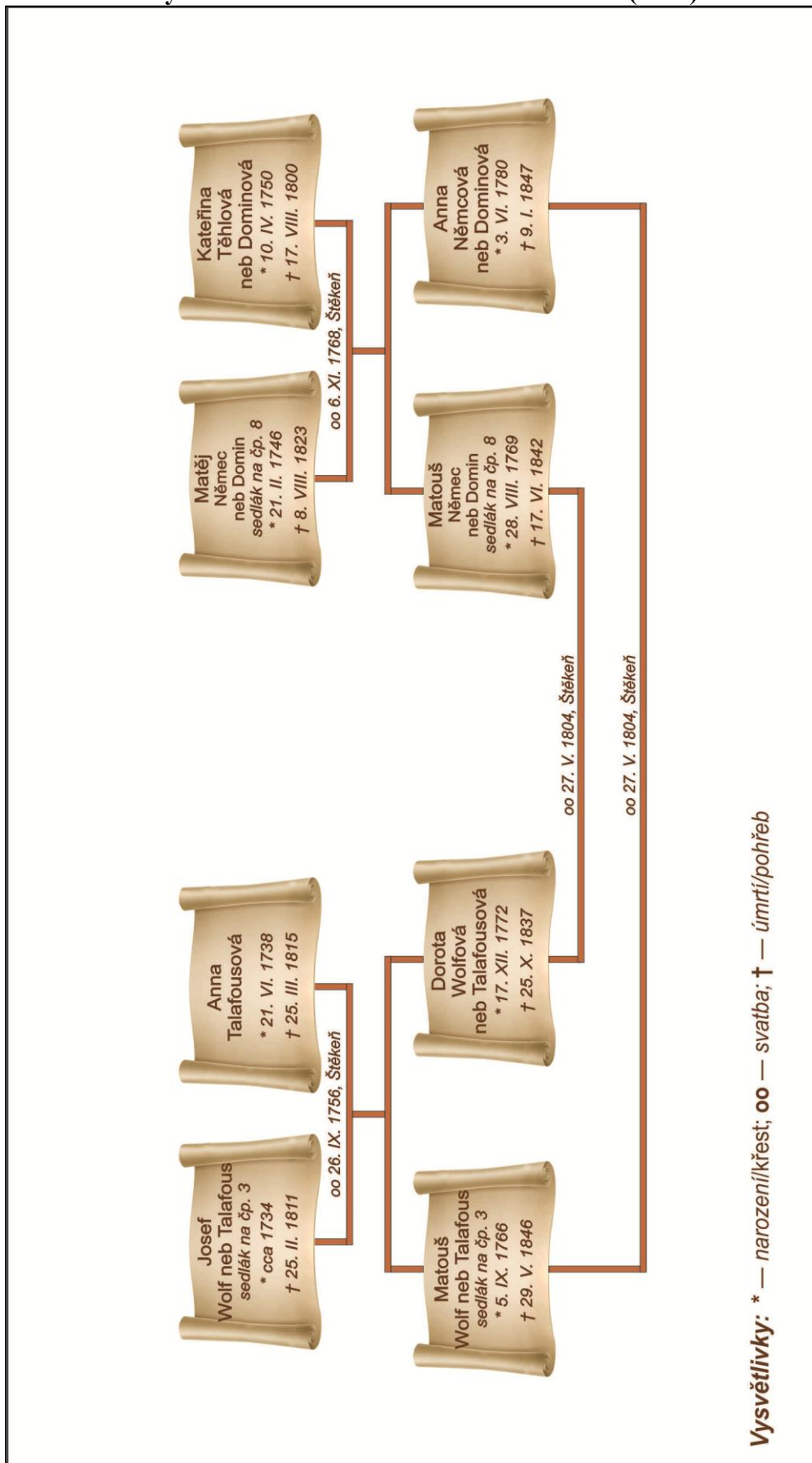
²⁷⁰ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěrkeň*, inv. č. 5537, kniha č. 1, NOZ (1687–1763), fol. 205v.

²⁷¹ „(...) pro sešlost věku svého a své manželky, též její churavost.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 132r. Příčinu převodu je potřeba hledat spíše v dospělosti dcery, neboť Anna Talafusová toho roku dosáhla 18 let, a tedy se skrze její svatbu naskytla starému hospodáři výborná příležitost k odchodu na výměnek. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěrkeň*, inv. č. 5537, kniha č. 1, NOZ (1687–1763), fol. 376r / s. 1678.

²⁷² Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 133r.

Genealogické schéma č. II.1.

Dvojitá svatba mezi rody Wolf neb Talafous a Němec neb Domin (1804)

dvou rodů. To na počátku 19. století rozhodně nebylo neobvyklé, zejména v souvislosti s finanční situací hospodářů v tomto období.²⁷³

K výjimečně krátké držbě usedlosti vedly většinou ojedinělé skutečnosti, nejčastěji v podobě neočekávaného úmrtí hospodáře nebo spojené se špatnou ekonomickou situací. Pouze v pěti případech byla držba usedlosti kratší pěti let. Jen v jednom případě byla příčinou právě náhlá smrt vlastníka, u dvou dalších převodů usedlostí hrály roli sourozenecké vztahy. Došlo při nich totiž k prodeji usedlostí do rukou bratra stávajícího sedláka. Svou roli, zdá se, hrál i stav usedlosti. Naskytla-li se tak vlastníkovi možnost získat usedlost lepší, méně zatíženou dluhy, byť menší, rozhodl se rodný grunt přenechat bratrovi, kterému tak zajistil budoucnost. K této situaci došlo na usedlosti čp. 2 „dříve Jiřího Ježka“ v Selibově. Tu v roce 1809 od svého otce získal **Jiří Zobal neb Polanský**. Avšak již druhý rok svého hospodaření ji převedl na svého bratra Pavla.²⁷⁴ Důvodem byla příležitost k zisku jiné usedlosti, která se Jiřímu toho roku naskytla. Již v roce 1809 se totiž Jiří Zobal neb Polanský oženil s Marianou, dcerou chalupníka ze Selibova čp. 17 Jana Kropáčka neb Irocha.²⁷⁵ A právě od něj 18. června 1811 jeho dcera Mariana, manželka Jiřího Zobala neb Polanského, koupila jeho chalupu. Tím, že Jiří jejím prostřednictvím získal jinou, byť menší usedlost, se uvolnil prostor k převodu rodného gruntu na jeho bratra. Na rozdíl od svého muže Mariana neměla žádné další sourozence, a tak byla jedinou dědičkou otcovy chalupy čp. 17. Není tak jistě náhodou, že ve stejný den, kdy odkoupila chalupu svého otce, byl učiněn zápis o prodeji Jiřího rodného gruntu do rukou staršího bratra Pavla.²⁷⁶ Zákulisí tohoto převodu názorně ukazuje, že za zdánlivě těžko pochopitelným převodem gruntu z bratra na bratra se může skrývat složitý příběh. Ten do chování jednotlivých účastníků vnáší smysl.

Průměrná délka hospodaření je pro zkoumaný vzorek sice vypočitatelná, nicméně pro relativně krátké období 50 let má bohužel nižší vypovídací hodnotu, než by si autor přál. Průměrně hospodařili sedláci v lokalitách podrobených analýze 25,4 roku.²⁷⁷

---

²⁷³ J. MRÁZKOVÁ, „Přislubujou sobě věrnost“, s. 88–90.

²⁷⁴ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 133r.

²⁷⁵ Tamtéž, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 10 / fol. 401v.

²⁷⁶ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 95r.

²⁷⁷ Pro 22 majitelů selských usedlostí ve Vítkově činil průměr 24,5 let, zatímco pro 26 hospodářů v Selibově 23,6 let; v Kestranech končilo 28 hospodářů v čele svých gruntů a gruntovních chalup průměrně po 27,8 letech.

III. Čelední služba a vyučení řemeslu

III. 1. Čelední služba

Dosavadní literatura se shoduje na tom, že na čelední službu bylo nahlíženo jako na důležitou životní zkušenost. Na rozdíl od jiných vrstev venkovské společnosti pro děti ze selských rodin nepředstavovala nezbytnou životní etapu. Selské grunty totiž vyžadovaly více pracovní síly a rovněž s ohledem na výnosy nabízely možnost uživit větší počet potomků hospodáře. Pro hospodáře byly děti pracující na usedlosti výhodné z důvodu úspory finančních prostředků, které by jinak musel na zaplacení čeledi vynaložit. Tyto příčiny ovlivňovaly čelední službu u dětí ze selských rodin, z nichž ji v první polovině 18. století nastoupilo na 17 českých dominiích pouze 16–29 %. Naproti tomu u chalupnických rodin ji absolvovala více než třetina dětí a z potomků podruhů nastoupila čelední službu téměř polovina.²⁷⁸

V rámci tohoto výzkumu chápe jeho autor čelední službu v souladu s novějšími českými i zahraničními výzkumy jako *life-cycle service*. V tomto pojetí nástup do čelední služby neznamenal pro čeled' přechod z původní do nové sociální skupiny. Jednalo se tak pouze o dočasnou životní fázi, nikoli přechodový rituál. Tématu čelední služby bylo věnováno mnoho zájmu v západoevropské i středoevropské historiografii. V západní Evropě se její výzkum zaměřuje převážně na městské prostředí.²⁷⁹ Naproti tomu německá, rakouská a česká historiografie se věnují spíše její venkovské podobě.²⁸⁰

---

²⁷⁸ Aleš CHALUPA, *Venkovské obyvatelstvo v Čechách v tereziánských katastrofách (1700–1750)*, SNM, řada A – Historie 23, 1969, s. 352.

²⁷⁹ E. MAUR, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85–135, zde s. 89. Z nejdůležitějších prací k čelední službě Antoinette FAUVE-CHAMOUX – Ludmila FIALOVÁ (edd.), *Le phénomène de la domesticité en Europe, XVIe–XXe siècles*, Praha 1997; Antoinette FAUVE-CHAMOUX – Richard WALL, *Domestic Servants in Comparative Perspective: Introduction*, *History of the Family* 10, 2005, s. 345–354.

²⁸⁰ Jan HORSKÝ, *Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.–18. století (panství Třeboň – sonda)*, AČ 43, č. 3, s. 145–166; A. VELKOVÁ, *Složení domácností a problematika čelední služby na panství Štáhlavy počátkem 19. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin: sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 140–161; Miloš SLÁDEK, *Čeled' na třeboňských panstvích v polovině 17. století*, HD 11, 1987, s. 51–96; E. MAUR, *Das Gesinde in Böhmen nach dem Soupis poddaných podle víry aus dem Jahre 1651*, in: Marcus Cerman – H. Zeithofer (edd.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler vergleich von Wirtschaft und gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien – München 2002, s. 111–125; J. KRIVKA, *Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce a její podíl na celkové počtu vesnického obyvatelstva*, HD 2, 1968, s. 2–8; TÝŽ, *Mzdové poměry poddanské čeledě po třicetileté válce*, ČL 57, 1971, s. 100–105; Ladislav NEKVAPIL, *Čeled' ve východních Čechách v roce 1651: pokus o aplikaci Mitterauerových historických ekotypů*, in: Aleš Zářický – Petr Kadlec – Michaela Závodná (edd.), *X. sjezd českých historiků: Ostrava, 14.–16. 9. 2011. Svazek VI.*, Ostrava 2015, s. 195–208; Eva RUMLOVÁ, *Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století*, HD 17, 1993, s. 153–199; Rudolf ANDĚL, *Příjmy pracovních sil na statcích frýdlantské lenní šlechty v 17. století*, *Fontes Nissae* 1, 2000, s. 7–18.

Vzhledem k výpovědní hodnotě užitých pramenů se v souvislosti se studiem složení a typologie domácnosti zaměřili badatelé na studium čelední služby ve vztahu ke složení venkovské domácnosti. S tím souvisí i nejčastěji využívaný pramen k těmto výzkumům pro Čechy, a to *Soupis poddaných podle víry* z roku 1651 (dále „SPPV“), který k nim svým charakterem přímo vybízí,²⁸¹ především proto, že v něm byly zaznamenány celé domácnosti včetně žen, dětí, čeledě a podruhů. Na podobném principu byly založeny i výzkumy čelední služby v případě mikrohistorických prací vzniklých v rámci projektu *Soziale Strukturen in Böhmen* pro jihočeské Chýnovsko či Štáhlavsko. Josef Grulich založil své studium čelední služby na unikátních soupisech z let 1585 (Prachatice), 1586 (panství Třeboň), 1651 (SPPV panství Chýnov) a evidenci v souvislosti s daní z hlavy (1692).²⁸² Alice Velková analyzovala čelední službu pro Štáhlavsko na sice pro komparaci datačně vhodném, ale ojedinělém soupise k předpisu daně z hlavy z roku 1820.²⁸³ Na základě stejných soupisů jako Josef Grulich se čelední službě na třeboňském panství věnoval Miloš Sládek.²⁸⁴ Kombinací SPPV a dochované řady soupisů poddaných zkoumala čelední službu jako jednu část životního cyklu venkovského obyvatelstva Markéta Pražáková Seligová na panství Horní Police.²⁸⁵ Využití kombinace několika pramenů, tedy matriční evidence, gruntovních knih a soupisů poddaných, umožňuje hledat odpovědi na otázky, které bychom si jinak nemohli pokládat, resp. je zodpovídat.²⁸⁶ Jedná se především o délku čelední služby, frekvenci čelední služby podle sociálního původu čeledínů a děveček či otázky spojené s věkem čeledi.

Avšak i studium čelední služby skrze soupisy poddaných má své omezení vycházející z charakteru samotného pramene. Velmi dobře umožňuje studium čelední služby osob pocházejících z dané lokality, složitější je však vysledování čeledi, která za službou přišla do zkoumané vesnice. Bylo by nutné složitě procházet všechny okolní

---

²⁸¹ Základní informace k soupisu poddaných podle víry uvádí E. Čáňová. Eliška ČÁŇOVÁ, *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, AČ 42, 1992, č. 1, s. 28–34; TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry*, *Paginae historiae: sborník Státního ústředního archivu v Praze 0*, 1992, s. 69–81; Eva KLEPSOVÁ, *Soupis poddaných podle víry z roku 1651*, *Pod Zelenou Horou: vlastivědný sborník jižního Plzeňska* 19 (31), 2016, č. 1, s. 23; E. MAUR, *Základy*, s. 64–67.

²⁸² J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 204–210.

²⁸³ A. VELKOVÁ, *Složení*, s. 141.

²⁸⁴ M. SLÁDEK, *Čeled'*, s. 51.

²⁸⁵ M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015, s. 289–316.

²⁸⁶ E. MAUR, *Čeled'*, s. 90.

Tabulka č. III.1.

Zastoupení mladých mužů ze selských rodin, kteří prošli čelední službou, Protivínsko (1778–1830)

V ČELEDNÍ SLUŽBĚ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Čeledín	13	26,0	19	35,8	6	15,8	38	27,0
Nesloužící	37	74,0	34	64,2	32	84,2	103	73,0
CELKEM	50	100,0	53	100,0	38	100,0	141	100,0

Tabulka č. III.2.

Zastoupení mladých žen ze selských rodin, které prošly čelední službou, Protivínsko (1775–1830)

V ČELEDNÍ SLUŽBĚ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Děvečka	18	32,7	15	28,8	4	10,5	37	25,5
Nesloužící dívky	37	67,3	37	71,2	34	89,5	108	74,5
CELKEM	55	100,0	52	100,0	38	100,0	145	100,0

vsi do určité vzdálenosti a zjišťovat, zdali někdo z evidovaných osob z těchto lokalit nevykonával službu ve vybraném sídle. Výhodu představuje prokázaná skutečnost, že čeleď nalézala pracovní příležitosti pouze v rámci blízkého okolí svého bydliště. Takto rozsáhle pojatý výzkum by tak mohl podat plastičtější obraz o čelední službě a rekonstruovat její trasy.

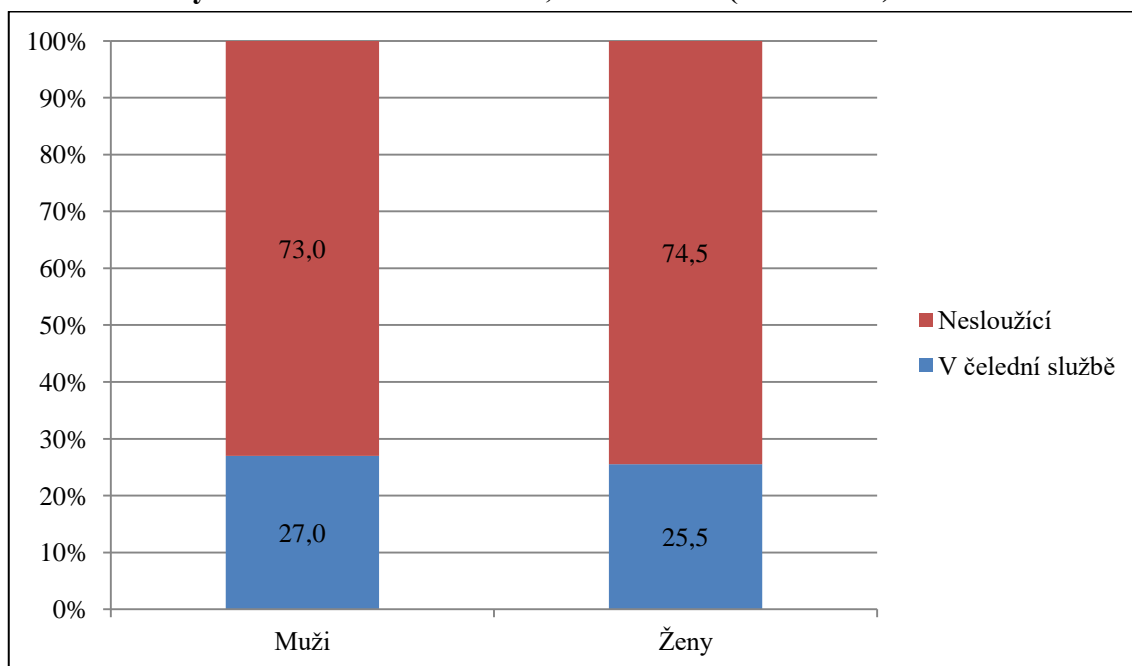
Ve všech třech sledovaných lokalitách nastoupilo čelední službu pouze 26,2 % sledovaných potomků selských rodin.²⁸⁷ Čeledíny ať už na poddanských usedlostech, či na vrchnostenských dvorech se stalo 27,0 % chlapců z rodin vlastnicích grunt (38 ze 141). Status děvečky alespoň na jeden rok získalo 25,5 % dívek (37 ze 145). To dokládá, že čelední služba nebyla u dětí ze selských rodin zcela běžnou, byť není možné říci, že by ji nevykonávaly.²⁸⁸

²⁸⁷ Na Štáhlavsku odcházela ze selských rodin do služby asi pětina synů a velmi malé procento dívek 5-10 %. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 364–366.

²⁸⁸ Na panství Horní Police bylo zastoupení čelední službu vykonávajících osob ve věku 15–24 let poměrně nízké, neboť nepřekročilo 16 %. Zároveň zde byl patrný rozdíl mezi muži a ženami: Děvečky tvořily na obyvatelstvu ve věku 15–24 let stabilně podíl kolem 10 %, zatímco u mužů silně

Graf č. III.1.

Členové selských rodin v čelední službě, Protivínsko (1775–1830)

Nevyřešenou otázkou zůstává, co určovalo, kdo do služby půjde a kdo nikoliv. Závěry Jana Horského o spojení úmrtí otce se ziskem statusu čeledi u jeho osiřelých potomků se ve zkoumaných sondách potvrdit nepodařilo.²⁸⁹ Ze 75 potomků sedláků, kteří prošli touto pracovní zkušeností, jich v době počátku služby byla sirotky necelá polovina 49,3 % (37 ze 75). Rozhodně tedy nelze hovořit o úmrtí otce jako důvodu pro hledání práce na okolních statcích. Ani při pohledu na obě pohlaví zvláště nelze tvrdit, že by otcova smrt měla rozdílný vliv na nástup mladých žen a mužů. Obě skupiny byly opět téměř shodné. Podíl děveček, jejichž otec byl první rok služby po smrti, činil 45,9 %.²⁹⁰ U čeledinů podíl osiřelých mladých mužů představoval 52,6 %.²⁹¹ Těžko tvrdit, že by v případě selských dětí mělo osiření zásadní vliv na průběh čelední služby.²⁹²

záviselo na započtení či nezapočtení učňů a tovaryšů. Bez jejich započtení podíl mužů v čelední službě ve věkové skupině mužů mezi 15 a 24 roky kolísá mezi 3 a 8 %, tři čtvrtiny z nich se však nacházejí ve věkové kategorii 20–24 let. Při započtení učňů a tovaryšů se jejich podíl vyšplhá k 20 %. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život*, s. 299.

²⁸⁹ J. HORSKÝ, *Příspěvek*, s. 151.

²⁹⁰ Naproti tomu však Věra Slováková doložila pro první polovinu 18. století, že osiřelé dívky z Křenovic na panství Slavkov odsloužily alespoň jeden rok v 55,0 % případů. Věra SLOVÁKOVÁ, *Fenomén osiřené v životním cyklu vesnických dívek a mladých žen v I. polovině 18. století (případová studie)*, Zpravodaj historického klubu 21, 2010, č. 1-2, s. 90.

²⁹¹ Dívek, jejichž otec byl při prvním roce v čelední službě po smrti, bylo 17 z 37. Po otci osiřelých chlapců, kteří nastoupili do čelední služby, bylo 20 z 38.

²⁹² Spojitosti osiřené a čelední služby se věnovala i Věra Slováková ve své komparativní studii ke službě v městském a venkovském prostředí. Udává, že čelední služba byla obvyklejší u osiřelých dětí. Podle

Tabulka č. III.3.

Čeďed' podle pohlaví, Protivínsko (1775–1830)

V ČELEDNÍ SLUŽBĚ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRÁNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Čeďedín	13	41,9	19	55,9	6	60,0	38	50,7
Děvečka	18	58,1	15	44,1	4	40,0	37	49,3
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

Též se však nezdá, že by nutnost čelední služby některých ze sourozenců souvisela s převodem usedlosti. Většina selské čeledi sice získala svůj status poté, co jeden ze sourozenců obdržel otcovu usedlost, ale rozdíl není natolik zásadní. Pouze mírně nadpoloviční většina z těchto osob (57,3 %) začala čelední službu po převodu usedlosti. Spíše se zdá signifikantní, že jednotliví potomci nastupovali do čelední služby obvykle ve věku 15–24 let. To, že se tak stalo poté, co jeden z jejich sourozenců získal usedlost, je tedy způsobeno spíše tím, že značná část z nich byla v době převodu ještě v dětském věku. V době, kdy dosáhli věku vhodného ke službě, již byl jejich otec na výměnku nebo po smrti. Je však zřejmé, že čelední služba nebyla nutně vyžadována a zkušenost s ní měla jen čtvrtina dětí ze selských rodin bez ohledu na pohlaví.

Na Protivínsku byla v rámci jednotlivých lokalit a společenské vrstvy zkoumána čelední služba u 38 mladých mužů a 37 žen narozených v letech 1750–1813.²⁹³ S důrazem na pramennou základnu horní hranici zkoumaného období představoval rok 1830, kdy skončila souvislá řada soupisů poddaných. Pouze tři osoby zůstávaly toho roku stále ve službě.²⁹⁴ Celkový poměr děveček a čeledínů tak byl vyrovnaný,

---

jejich výsledků ji nastoupilo 54 % po otcích osiřelých dětí starších deseti let. Na druhou stranu dodává, že u neosiřelých dětí z Křenovic tvořili čeledíni ve věku 15–19 let 17 % a děvečky 19 %. Ve věkové kategorii 20–24 let činily tyto podíly 21 % u dívek a 14 % u chlapců. Naopak z osiřelých dětí ve věku 15–19 let bylo ve službě 52 % dívek a 55 % chlapců. Ve věku 20–24 let sloužilo 51 % dívek a 47 % chlapců. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba v městském a venkovském prostředí na Moravě ve druhé polovině 18. století*, ČMM 137, s. 273–293, zde s. 282–283.

²⁹³ Časový přesah k roku 1775 byl dán skutečností, že v tomto roce byla v soupisech poddaných poprvé zachycena čelední služba u jedné dívky z analyzovaných rodin. První zmínka o výkonu práce u chlapců pochází z roku 1778.

²⁹⁴ Jednalo se o Kateřinu Černou neb Klímovou, která v letech 1826–1830 sloužila pět let u bratra na gruntovní chalupě čp. 43 v Kestranech, Vojtěcha Brunu neb Holého ze selského gruntu čp. 5 a Matěje Lukáše neb Šátavu neb Charpače ze selské usedlosti čp. 18. Oba pocházeli ze Selibova. První z nich sloužil v roce 1830 třináctý rok a druhý k roku 1830 osmý rok. Z Vítkova pocházel Antonín Hrnčíř neb Bůžek, který od roku 1820 sloužil své vrchnosti „in fürstl. Haus zu Wien“.

byť se s ohledem na malou velikost zkoumaného vzorku ve zkoumaných lokalitách vyskytly drobné odchylky.²⁹⁵

III. 2. Věk při nástupu

Mladí lidé z Protivínska nastupovali čelední službu nejčastěji po patnáctém roce života. Ve věku 15–24 let započaly svou čelední službu téměř tři čtvrtiny mladých lidí ze selských rodin (69,3 %). Před patnáctým rokem života se do čelední služby dostalo pouze šest chlapců a dvě dívky. Z těchto šesti chlapců byli tři ve věku 14 let, dva ve věku 13 let a nejmladšímu z nich a evidovanému ve službě bylo pouhých deset let. To zřetelně dokládá, že v souladu se situací v západní Evropě nebylo služba osob mladších 15 let běžná. Stejně tak ale nebyla běžnou ani čeleď v pozdějším věku.²⁹⁶

Přestože se mnozí jiní badatelé věnovali otázce věku ve spojitosti s čelední službou na venkově, činili tak většinou na základě soupisu poddaných podle víry z roku 1651, případně na základě jiných soupisů obyvatelstva. Konstatovali zpravidla, že v daném čase byl na zkoumaném místě jistý počet čeledinů a děveček určitého věku. Nemohli sledovat žádný vývoj ani se zabývat proměnami nástupního věku, délky služby ani stáří čeledě při jejím konci. Proto je nesmírně obtížné hledat možnosti komparace k tomuto výzkumu. Přesto však byl na jihu Čech v raném novověku zjištěn nejobvyklejší věk čeledi 15–24 let.²⁹⁷ K podobným výsledkům dospěli i zahraniční badatelé. Učinil tak například Jürgen Schlumbohm pro farnost Belm na základě soupisu z roku 1812.²⁹⁸ Na konci 17. století podle výzkumu, který učinil Richard Wall v anglickém King's Lynnu, opustila domov svých rodičů většina dospívajících starších 13 let.²⁹⁹

²⁹⁵ V Kestřanech mírně převažovaly děvečky (58,1 %) a v Selibově čeledině (55,9 %). Deset sloužících z Vítkova představuje velmi malý vzorek, přesto uvedme, že zde převažovali čeledině (60,0 %).

²⁹⁶ Rovněž v evropských městech nebyla služba osob mladších 15 let běžná a zřídka překročilo zastoupení takto staré čeledi bez rozlišení pohlaví 10 % celku. A. FAUVE-CHAMOUX – R. WALL, *Domestic Servants*, s. 347.

²⁹⁷ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 207; J. HORSKÝ-M. SELIGOVÁ, *Rodina*, s. 86–89; M. SLÁDEK, *Čeleď*, s. 78, 82, 85–91.

²⁹⁸ Ve farnosti Belm byl v roce 1812 nejběžnějším věkem čeledi věk 15–19 let, když v tomto věku bez rozdílů pohlaví bylo 40,2 % děveček a čeledinů. Podíl takto starých čeledinů a děveček na celku podle pohlaví byl srovnatelný (40,4 % čeledinů a 40,1 % děveček). Společně s věkovou kategorií 20–24 let tvořili čeledině v tomto věku 59,2 % mužských sloužících, a děvečky ve věku 15–24 let dokonce 71,5 % všech sloužících dívek. J. SCHLUMBOHM, *Lebensläufe*, s. 223.

²⁹⁹ A. FAUVE-CHAMOUX – R. WALL, *Domestic Servants*, s. 348. V Cardingtonu k roku 1782 zůstávalo po patnáctém roce života doma jen 22,0 % mladíků, ale 71,0 % dívek. Jejich počet se však s věkem stále snižovalo a ve věku 20–24 let zůstávalo doma pouze 15,0 % mladíků a 48,0 % dívek. V kategorii 25–29 let to již činilo pouze 11,0 % chlapců a 22,0 % dívek. V Binfieldu zůstávala v roce 1801 s rodiči doma pouze polovina (54,0 % chlapců a 50,0 % dívek) mladých lidí ve věku 15–19 let, ve věku 20–24 to již byla jen třetina z takto starých vrstevníků. Ve farnosti Colyton k roku 1841 zůstávaly doma téměř dvě třetiny mladých osob ve věku 15–19 let, v kategorii 20–24 let bylo doma

Tabulka č. III.4.

Věk čeledi při první zmínce o službě (obě pohlaví), Protivínsko (1775–1830)

VĚK	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
0–14	1	3,2	6	17,7	1	10,0	8	10,7
15–19	8	25,8	17	50,0	2	20,0	27	36,0
20–24	12	38,7	8	23,5	5	50,0	25	33,3
25–29	4	12,9	1	2,9	1	10,0	6	8,0
30–34	6	19,4	2	5,9	1	10,0	9	12,0
35–39	–	–	–	–	–	–	–	–
40 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

V rámci zvolených sond se podařilo na Protivínsku doložit rozdíly mezi čeledíny a děvečkami. Věk chlapců a mladých mužů odcházejících do čelední služby se pohyboval v rozmezí 10–34 let. Od dvacátého pátého roku života je však možné pozorovat pokles evidovaných osob. Téměř dvě třetiny čeledínů ze selských rodů (24) nastoupily čelední službu ve věku 15–24 let (63,1 %). Při zaměření pozornosti výlučně na bratry dědiců selských usedlostí se zastoupení jednotlivých věkových skupin příliš nezměnilo. Bratři hospodářů, kteří začali svou službu ve věku 15–24 let, i tak tvořili nadpoloviční většinu (58,0 %). Silnou skupinu mezi čeledíny představovali chlapci v rozpětí 10–14 let. V uvedené věkové skupině se jednalo o sirotky, kteří již neměli oporu v domovské usedlosti. I když jsou podobné případy velmi mladých čeledínů doloženy i jinými badateli, bývají vždy dávány do souvislosti s osiřením. Čelední služba, často bez mzdy, se v jejich případě stávala spíše způsobem vlastního zaopatření spojeného s výchovou.³⁰⁰

pouze 40,0 % mladíků a 51,0 % dívek. Z jedinců ve věku 25–29 let již opustilo domov 76,0 % mužů a 85,0 % žen. Richard WALL, *The Age at Leaving Home*, Journal of Family History 3, 1978, s. 190.

³⁰⁰ Takto hodnotí čeledí, zejména tu mladší deseti let, J. Křivka (J. KŘIVKA *Čeledí v poddanském hospodářství*, s. 3). Nízkou pracovní hodnotou čeledi mladší 15 let argumentoval i Josef Grulich. Rovněž podle něj se jednalo spíše o sirotky, kteří různé „lehčí práce“ vykonávali za stravu a oblečení. Cílem jejich práce tedy nebyla finanční odměna. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 206. Na Slavkovsku doložila Věra Slováková čelední službu u dětí mladších 15 let u 35 % osiřelých dívek a 30 % chlapců. U neosiřelých potomků z venkovských rodin byl podíl sloužících zanedbatelný. Z Křenovic byla v druhé polovině 18. století ve službě pouze 3 % dívek a 3 % chlapců. Přestože takových dětí bylo několik desítek, jejich podíl je v celkovém součtu marginální. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 282–283. Na základě Soupisu poddaných podle víry z roku 1651 považuje Eduard Maur

Tabulka č. III.5.

Věk čeledínů při první zmínce o jejich čelední službě – všichni a pouze bratři dědiců usedlostí, Protivínsko (1778–1830)

VĚK ČELEDÍNA PŘI NÁSTUPU SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI CHLAPCI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
0–14	6	15,8	6	19,4
15–19	14	36,8	10	32,3
20–24	10	26,3	9	29,0
25–29	5	13,2	4	12,9
30–34	3	7,9	2	6,4
35–39	–	–	–	–
40 a více	–	–	–	–
CELKEM	38	100,0	31	100,0

Ještě ve věku 25–29 let nastoupilo na Protivínsku do služby 13,2 % čeledínů. Po vyjmutí dědiců usedlostí ze vzorku se podíl mírně snížil na 12,9 %. Výjimečné však již byly případy, kdy se čeledínem stal muž starší 30 let.³⁰¹ Takové případy je možné považovat za o to výjimečnější, jednalo-li se navíc o jeho první službu.³⁰²

U děveček byla situace v jistých ohledech obdobná jako u čeledínů, přesto odlišná. I u nich byl nejběžnějším věkem pro započetí čelední služby věk 15–24 let. Na rozdíl do chlapců však v tomto věku začaly sloužit tři čtvrtiny všech dívek (75,7 %). Vzhledem k tomu, že z devíti dědiček usedlostí pouze jedna měla zkušenost s čelední službou,³⁰³ se čísla vztažená jen na sestry nových hospodářů od těch

---

věk 10–12 u selské čeledi za běžný. Dodává však, že průměrný věk čeledi byl výrazně vyšší. Na jím zkoumaných komorních panstvích Pardubice, Poděbrady, Kolín, Brandýs nad Labem a Točnick kolísal tento věk u mužské selské čeledi v rozpětí 15,8 až 19,6 let, u děveček pak 15,9 a 23,8 let. E. MAUR, *Čeled'*, s. 132.

³⁰¹ Pouze v jediném případě se tak stalo v životě dědice usedlosti. I s ním však mezi všemi muži zachycenými v čelední službě tvořili pouze 7,9 % (3 z 38).

³⁰² Mezi mužskými sourozenci nového hospodáře se podařilo doložit pouze dva takové případy, které tvořily jen 6,4 %. Jako jeden z mála zmiňuje čeled' starší 30 let Josef Grulich. V tomto věku však ve službě bylo velmi málo osob, podle soupisů z let 1585, 1586 a 1651 pouze 3,6 %, 2,7 % a 3,6 %. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 205. Nástup do čelední služby v tomto věku jako marginální zmiňuje i Markéta Seligová Pražáková, která udává pouze 7 osob ze 196 zjištěných nástupů do služby (3,6 %). M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 308.

³⁰³ Magdalena Zábranská neb Marešová (* 1766) z usedlosti čp. 37 v Kestřanech sloužila od roku 1782 nejdříve v Kestřanech u Mykeše, pak také na Paškovském gruntě tamtéž a tři roky sloužila v hospodě

Tabulka č. III.6.

Věk děveček při první zmínce o jejich čelední službě – všechny a pouze sestry dědiček usedlostí, Protivínsko (1775–1830)

VĚK PŘI POČÁTKU	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNY DÍVKY		POUZE SESTRY DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
0–14	2	5,4	2	5,6
15–19	13	35,1	12	33,3
20–24	15	40,6	15	41,7
25–29	1	2,7	1	2,8
30–34	6	16,2	6	16,6
35–39	–	–	–	–
40 a více	–	–	–	–
CELKEM	37	100,0	36	100,0

pro všechny dcery téměř neliší. Tři čtvrtiny z nich nastoupily do služby mezi patnáctým a dvacátým čtvrtým rokem života. Oproti bratrům dědiců usedlostí se jejich sestry výjimečně stávaly děvečkami před patnáctým rokem života (5,6 % oproti 19,4 % u chlapců) a také méně často ve 25 a více letech (16,6 % oproti 19,3 %). Měla-li totiž jejich služba trvat alespoň pár let, musely s ní dívky ze selských rodin začít brzy. Počátek čelední služby v pozdějším věku by totiž měl negativní dopad v podobě oddálení uzavření manželství. U dívek byl pro uzavření dobrého sňatku nejdůležitějším faktorem věk. Pokud si muži mohli vybrat, upřednostňovali mladší dívky, které jim mohly porodit více potomků.

Případy, kdy se děvečkou stala dívka mladší 15 let, byly vzácné. Zkoumaná databáze obsahuje pouze dva takové případy.³⁰⁴ Naproti tomu žádné děveče z Protivínska nebylo více než 35 let, když začínala se svou službou. Nejobvyklejším věkem čeledi při nástupu služby byl v odborné literatuře uváděný věk 15–24 let. Pro dívky ze selských rodin neměla služba a výdělek z ní tak zásadní význam jako pro jejich bratry. Pouze jedna desetina čeledinů a děveček začala sloužit před patnáctým

v Sudoměři. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 459–464, sign. V AU No 6/85 – V AU No 6/90, kniha č. 378–383, SP (1782–1787).

³⁰⁴ Osob mladších 15 let nacházejících se v čelední službě bylo málo i na Štáhlavsku (necelá 2 %). A. VELKOVÁ, *Složení*, s. 149. Ve farnosti Belm tvořili v roce 1812 mladší 15 let 9,6 % čeledinů a 13,1 % děveček. Avšak do roku 1858 se tento poměr snížil, neboť v daném roce se v tomto věku nacházelo pouze 3,2 % čeledinů a 5,3 % děveček. J. SCHLUMBOHM, *Lebensläufe*, s. 223–224.

rokem života. V případech, kdy se tak ale stalo, se jednalo téměř vždy o chlapce. Pokud byl tento způsob získávání pracovních zkušeností oddalován, pak většina nejvýše do pětadvaceti let.

Příkladem takového vlivu čelední služby na sňatek mladých žen je příběh **Marie Magdaleny Černé neb Klímové** (* 1788) z kestřanské usedlosti čp. 43.³⁰⁵ Již od sedmi let byla sirotkem a vyrůstala na rodném gruntě, vedeném jejím polorodým bratrem Matějem, s matkou.³⁰⁶ V čelední službě strávila pouhý rok – 1819 –, a to u hajného ve vzdušnou čarou 2,4 kilometrů vzdáleném Novém dvoře.³⁰⁷ Její matka Mariana, rozená Tkalcová neb Hrubecká, zemřela roku 1824,³⁰⁸ stejně jako hospodář Matěj Černý neb Klíma.³⁰⁹ Selský grunt získala jeho dcera s manželem.³¹⁰ Marie Magdalena Černá neb Klímová vstoupila do společensky rovného manželství až ve svých 39 letech. Jejím manželem se stal ovdovělý podruh František Hošek z Bílska, který byl o devět let starší než nevěsta.³¹¹ V tomto případě sehrálo roli více okolností, které odsunuly sňatek mladé ženy až do jejího pozdějšího věku. V první řadě mělo vliv úmrtí otce v dětství. Zdá se však, že dokud byl hospodářem dívky polorodý bratr, nespěchala s opuštěním usedlosti a vykonala pouze jednoletou službu v nedalekém vrchnostenském dvoře. Zásadní změna nastala, až když v průběhu jednoho roku zemřela jak její matka, tak hospodář. Marie Magdalena pak do tří let od této události uzavřela společensky nerovný sňatek s ovdovělým podruhem.

III. 3. Délka služby

Nejběžněji děti ze selských rodin odcházely do čelední služby na dva až čtyři roky,³¹² přičemž uvedenou dobu odsloužilo 37,4 % z nich. Celkem pět až deset let zůstala

³⁰⁵ Pokřtěna byla 1. ledna 1788 v Kestřanech. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 5.

³⁰⁶ V roce 1822 připsána poznámka „*b. d. Muttr*“. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, SP (1822–1823), s. 284.

³⁰⁷ „*b. Neudorfer Jäger*.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, SP (1818), s. 287.

³⁰⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 28/ s. 115.

³⁰⁹ Tamtéž, s. 23/ s. 138.

³¹⁰ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 368r.

³¹¹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 18 / s. 394.

³¹² Autor pracoval podobně jako Markéta Seligová Pražáková na Hornopolicku a Věra Slováková na Slavkovsku se soupisy poddaných. Na jejich základě lze stanovit délku služby součtem jednotlivých let, ve kterých byli dotyční muži či ženy zaznamenáni ve službě. Tato služba však mohla být přerušovaná, děvčeka tedy mohla sloužit rok u sousedního sedláka, dva roky být doma („*zu Haus*“) a následně opět nastoupit službu u někoho jiného. Stejně okolnosti si všimla i M. Pražáková Seligová, (*Život poddaných*, s. 311).

Tabulka č. III.7.

Celková délka čelední služby čeledi, Protivínsko (1775–1830)

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1	9	29,0	5	14,7	2	20,0	16	21,3
2–4	12	38,7	13	38,2	3	30,0	28	37,4
5–9	7	22,6	11	32,4	1	10,0	19	25,3
10–14	2	6,5	4	11,8	2	20,0	8	10,7
15–19	1	3,2	1	2,9	2	20,0	4	5,3
20 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

Tabulka č. III.8.

Průměrná délka služby čeledi ve vztahu k místu výkonu, Protivínsko (1775–1830)

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
1	10	32,3	8	23,5	3	30,0	21	28,0
1,1–1,9	11	35,5	8	23,5	3	30,0	22	29,3
2–2,9	6	19,4	15	44,1	3	30,0	24	32,0
3–3,9	2	6,4	–	–	1	10,0	3	4,0
4–4,9	1	3,2	2	5,8	–	–	3	4,0
5 a více	1	3,2	1	2,9	–	–	2	2,7
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

v čelední službě další jedna pětina dětí bez ohledu na pohlaví. Neobvyklá nebyla ani jednoletá neopakovaná služba, kterou prošla jedna pětina čeledínů a děveček. Do deseti let tak strávilo v čelední službě 84,0 % všech sledovaných osob (tabulka č. III.7.). Zástupci mužského pohlaví trávili ve službě delší dobu. Jedním důvodem byla potřeba vydělávat peníze a druhým – podle Alice Velkové – skutečnost, že jim služba jako způsob života mohla vyhovovat. Práce za stravu, ošacení a určenou finanční rentu

je zkrátka nenutila ke změně tohoto životního stylu.³¹³ Navíc nebyli mladí muži limitováni stářím. Jejich věk neovlivňoval šance na uzavření manželství po ukončení služby jako v případě žen. Je však vždy potřeba sledovat konkrétní případy, obzvláště pokud se vymykají průměru.³¹⁴

Čeledíni a děvečky však jen v naprosto ojedinělých případech sloužili celé toto období u jednoho hospodáře. Skutečnost, že v pracovním poměru ať doma, na jiném gruntě, jiné vsi, či ve vrchnostenském dvoře strávili nejčastěji dvě až čtyři sezony, neodpovídá skutečné povaze čelední služby. Důvodem bylo běžné střídání jednotlivých zaměstnavatelů. V rámci této sondy jsou jako místo výkonu služby chápány konkrétní usedlosti, respektive hospodáři, nikoliv pouze usedlosti. Situaci komplikuje skutečnost, že k některým hospodářům se do služby mladí lidé vícekrát vraceli. Mohli tak u stejného sedláka pracovat již druhým rokem, avšak mezitím rok sloužit jinde. Totéž se týkalo vrchnostenských dvorů. Důležitou okolností byla také velikost hospodářství daného hospodáře a potřeba pracovní síly.

Při střídání pracovních míst strávily osoby v čeledním poměru u jednoho hospodáře obvykle od jednoho roku do tří let (89,3 %).³¹⁵ Pouze jeden rok strávilo na jednom místě mírně přes jednu pětinu čeledi. Do dvou let průměrně setrvalo na téže usedlosti či vrchnostenském dvoře dalších 29,3 % osob. Pouze jeden z deseti potomků, kteří prošli čelední službou, strávil u jednoho hospodáře průměrně více než tři roky. Příčinou kratších intervalů služby ve vztahu k jedné usedlosti, resp. jejímu vlastníkovi byl především způsob výběru námezdné pracovní síly. Čeledíny a děvečky potřeboval nejvíce ten sedlák, který vlastnil velké hospodářství a buď neměl žádné, nebo měl ještě nedospělé děti. Za preferenci krátké, jednoleté služby stál zvyk uzavírat pracovní smlouvy pouze na jeden rok. Teprve po osvědčení si hospodář čeledína či děvečku

---

³¹³ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 389.

³¹⁴ Na panství Horní Police sloužily dvě třetiny čeledi v první třetině 18. století nanejvýše dva roky. Dalších 10,9 % sloužilo dva až tři roky. Ve 22,6 % případů byla služba delší než tři roky, přičemž pouze 8,2 % čeledi z 257 jedinců sloužilo více než pět let. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 311.

³¹⁵ V případě analýzy délky služby u jednotlivých zaměstnavatelů je potřeba poznamenat, že na rozdíl od Markéty Seligové Pražákové nebo Věry Slovákové pracoval autor s průměrným věkem stráveným na jednom místě, tedy s počtem zaměstnavatelů a celkovou délkou čelední služby. Pro každého jedince byla zjištěna celková délka služby, která byla vydělena počtem míst jejího výkonu. Přihlédnuto bylo rovněž k opakované přerušované službě u stejného hospodáře. Pokud tedy děvečka odsloužila pět let u dvou hospodářů, odpovídal průměr hodnotě 2,5. Pokud však sloužila nejdříve dva roky u jednoho, další rok u jiného a na poslední dva roky se vrátila k prvnímu hospodáři, odpovídal průměr po zaokrouhlení hodnotě 1,7.

Tabulka č. III.9.

Celková délka služby čeledínů, Protivínsko (1778–1830)

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI MUŽI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	9	23,7	5	16,1
2–4	11	28,9	10	32,3
5–9	9	23,7	8	25,8
10–14	6	15,8	5	16,1
15–19	3	7,9	3	9,7
20 a více	–	–	–	–
CELKEM	38	100,0	31	100,0

najal na rok další.³¹⁶ Stejně tak ale mohli přecházet s vidinou lepších pracovních podmínek, lepšího materiálního zabezpečení či lepšího ohodnocení své práce sami pracovníci.³¹⁷

U celkové délky čelední služby byly zjištěny velmi znatelné rozdíly mezi muži a ženami. Čelední strávili nejčastěji ve službě nezávisle na místě jejího výkonu celkem dva až čtyři roky, a to ve 28,9 % případů. Z 31 bratrů nových hospodářů³¹⁸ strávila ve službě mezi dvěma a čtyřmi roky téměř třetina (tabulka č. III.10.). Služba se však zejména u bratrů hospodářů mohla protáhnout. Lze za tím spatřovat snahu o získání finančních prostředků k vybudování vlastního zázemí před uzavřením sňatku. Pro dědice usedlosti nepředstavovala – na rozdíl do jejich bratrů – čelední služba zásadní životní mezník, neboť tím bylo převzetí usedlosti, které je ekonomicky zajistilo a umožnilo jim založit rodinu. To by vysvětlovalo, proč když už vykonávali dědicové čelední službu, nejčastěji v ní zůstávali pouze jednu sezonu.

³¹⁶ Velmi vysoké zastoupení jednoletých služeb prokázala i Věra Slováková na Slavkovsku. V tomto regionu trvala v druhé polovině 18. století služba u jednoho zaměstnavatele pouze jeden rok ve více než 60,0 % případů. Dalších 20,0 % čeledi strávilo u jednoho hospodáře dva roky, naopak pět a více let na jednom místě trávili čelední a děvečky zcela výjimečně. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 289-290. Na Hornopolicu sloužilo do jednoho roku 35,4 % čeledi. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 311.

³¹⁷ V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 291.

³¹⁸ Z dědiců usedlostí byli čtyři ve službě evidováni jen pro jeden rok, jeden v rozmezí dva až čtyři roky, jeden v rozmezí pět až devět let a jeden sloužil deset až čtrnáct let.

Tabulka č. III.10.

**Průměrná délka služby čeledínů u jednoho zaměstnavatele,
Protivínsko (1778–1830)**

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNI MUŽI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	11	29,0	7	22,6
1,1–1,9	9	23,7	8	25,8
2–2,9	15	39,5	14	45,2
3–3,9	1	2,6	–	–
4–4,9	1	2,6	1	3,2
5 a více	1	2,6	1	3,2
CELKEM	38	100,0	31	100,0

Čeledíni rovněž setrvali na jednotlivých po sobě jdoucích místech výrazně déle než jejich sestry (tabulka č. III.11.). Shodně s celkovými výsledky sice zůstávaly sestry u jednoho hospodáře či v jednom dvoře průměrně nanejvýše tři po sobě jdoucí sezony, čeledíni však průměrně na jednom místě sloužili déle než děvečky (39,5 %). To koresponduje se zjištěními ohledně jejich celkové délky služby, která byla ve srovnání s děvečkami rovněž delší. Pokud čeledín našel dobře placenou práci, mohl se snažit setrvat v ní déle. Mužská pracovní síla byla pro chod venkovského hospodářství mnohem více potřebná než ta ženská.³¹⁹ Údaje navíc zkreslují krátké služby dědiců usedlostí. Z jejich mužských sourozenců pracovalo na jednom místě v průměru dva až tři roky dokonce 45,2 %. Nalezl-li totiž bratr nového hospodáře výhodné pracovní místo s dobrým finančním ohodnocením, neměl důvod toto místo rychle opouštět, a mohl se tak zdržet více sezon.³²⁰

Děvečky z řad sester dědiců usedlostí sloužily kratší dobu než jejich bratři, kteří rovněž nezískali usedlost (tabulka č. III.12.). Celková délka jejich čelední služby se sice

³¹⁹ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 205.

³²⁰ Střídání zaměstnavatelů po jednom, případně dvou letech, uvádí i M. Skořepová (*Ovdovění*, s. 217). Pro Křenovice udává Věra Slováková u mužské čeledi silně převažující jeden rok strávený u jednoho hospodáře (68 %), dva roky za sebou na jednom místě strávilo 19 % z nich a tři roky pouhých 5 %. V případě Slavkova nebyly rozdíly v preferenci jednoletých pracovních smluv tak zásadní. Mužská čeleď zde po dobu jedné sezony ve druhé polovině 18. století pracovala na jednom místě v 59 % případů, dva roky v 22 % případů a tři roky v 10 % případů. Jednalo se však o lokalitu městského charakteru. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 289.

Tabulka č. III.11.

Celková délka služby děveček, Protivínsko (1775–1830)

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNY ŽENY		POUZE SESTRY DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	6	16,2	6	16,7
2–4	18	48,7	18	50,0
5–9	10	27,0	9	25,0
10–14	2	5,4	2	5,5
15–19	1	2,7	1	2,8
20 a více	–	–	–	–
CELKEM	37	100,0	36	100,0

podobně jako u jejich mužských protějšků nejčastěji pohybovala v rozmezí od dvou do čtyř let, do čtvrtého roku ji však na rozdíl do čeledínů ukončily více než dvě třetiny z nich (66,7 % oproti 48,4 %). Mezi pěti a deseti lety strávila v čelední službě čtvrtina sester nových hospodářů (9 z 36).

Podobné rozdíly byly zaznamenány i při analýze průměrné délky služby u jednotlivých zaměstnavatelů. Dívky oproti chlapcům pracovaly na usedlosti kratší čas než čeledíni. Téměř dvě třetiny z nich strávily na jedné usedlosti průměrně nejvýše do dvou let služby. Pouze čtvrtina ze sester dědiců a dědiček usedlosti setrvala na jednom místě průměrně od dvou do tří let, než odešla na jiné místo. Větší podíl sester než bratrů nových hospodářů ale také odsloužil pouhý jeden rok (16,7 % sester oproti 22,6 % bratrů).³²¹

Jestliže dcery z nejvyšších vrstev venkovské společnosti nastoupily čelední službu, jejich vyhlídky na brzké ukončení byly vyšší než u chlapců. Důvodem dřívějšího konce v čelední službě dívek bylo manželství, do kterého venkovské dívky vstupovaly dříve než chlapci. Rovněž sestry nových hospodářů na rozdíl od svých bratrů, kteří neměli možnost zisku usedlosti, nemusely budovat ekonomické zázemí

³²¹ Děvečky na jižní Moravě se v délce služby u jednoho zaměstnavatele příliš nelišily od čeledínů. V Křenovicích rozhodně převládá jeden rok (65 %), následovaný dvěma (23 %) a třemi (7 %) roky na jednom místě. Ve Slavkově sloužilo pouze jeden rok, než změnilo zaměstnavatele, 59 % dívek, po dvou letech odešlo 19 % a tři roky na jednom místě setrvalo 14 % z nich. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 289.

Tabulka č. III.12.

**Průměrná délka služby děveček u jednoho zaměstnavatele,
Protivínsko (1775–1830)**

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNY DÍVKY		POUZE SESTRY DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	10	27,0	10	27,8
1,1–1,9	13	35,2	12	33,3
2–2,9	9	24,3	9	25,0
3–3,9	2	5,4	2	5,6
4–4,9	2	5,4	2	5,6
5 a více	1	2,7	1	2,7
CELKEM	37	100,0	36	100,0

pro založení rodiny. Dívčím toto nutné ekonomické zázemí při vstupu do manželství nahrazovalo věno od otce. Jak kratší celkové trvání čelední služby dívek, tak kratší období strávené u jednotlivých hospodářů svědčí spíše pro získávání zkušeností. Naproti tomu dlouhodobější služba a delší časové intervaly služby na jednotlivých místech v případě čeledinů vypovídají o snaze vydělat nezbytné prostředky pro osamostatnění a založení rodiny.

Podle Alice Velkové navíc pro děvečky představovalo období strávené v čelední službě vyšší riziko nemanželského těhotenství, což mohlo mít rovněž negativní dopad na jejich vstup do manželství. Proto pokud dívky odcházely do služby, činily tak na kratší období.³²² Spojení mezi čelední službou a nechtěným těhotenstvím bylo možné prokázat na příkladu **Anny Vlachové** (* 1752), dcery keřtřanského sedláka Antonína Vlacha. Ten zemřel, když Anně bylo již 26 let.³²³ Anna vstoupila do služby u místního hospodáře a šenkýře Václava Vocta neb Dolejšího, když jí bylo 30 let (1782).³²⁴ Poté prošla několik dalších míst,³²⁵ než na dva roky (1786–1787) získala místo

³²² A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 389.

³²³ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Keřtřany*, inv. č. 2664, knih č. 4, OZ (1764-1784), s. 66.

³²⁴ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 459, sign. V AU No 6/85, kniha č. 378, SP (1782), s. 306.

³²⁵ V roce 1784 sloužila v Krašlovicích a v roce 1785 v Kloubu.

u protivínského mlynáře.³²⁶ Již následujícího roku se jí po návratu domů narodil nemanželský syn Šimon Vlach.³²⁷

Interpretaci o krátké službě děveček u malého počtu zaměstnavatelů narušuje příběh **Kateřiny Vlachové** (* 1764) z Kestřan,³²⁸ která jako děvečka strávila dlouhých 15 let. Průběh její čelední služby se podařilo podrobně rekonstruovat. Kateřina, mimochodem Annina mladší sestra, v roce 1785 ve věku 21 let poprvé vstoupila do služby „u Hrdiny“ v Kestřanech.³²⁹ V letech 1786 a 1790–1792 sloužila „u Vlacha“,³³⁰ tedy na rodné usedlosti, kde tehdy hospodařil její bratr Josef, od kterého dostávala roku 1786 služné 6 zlatých 20 krejcarů.³³¹ Službu na rodné usedlosti vystřídala v letech 1788–1789 a 1794–1795 za tu u kestřanského sedláka Václava Brabce neb Kněze z čp. 13. U něj pracovala první dva roky za 6 zlatých 20 krejcarů a v letech 1794–1795 již za 7 zlatých.³³² V roce 1793 odešla k Bartoloměji Voctovi neb Dolejšímu, hospodáři a šenkýři z Kestřan čp. 6, který jí platil 7 zlatých.³³³ V roce 1796 jí služba za 7 zlatých zavedla do sousední vsi Lhoty,³³⁴ dnes Lhoty u Kestřan, k sedlákovi Janovi Holému neb Paškovi.³³⁵ Nakonec své čelední období završila čtyřmi roky u panského hajného v Kestřanech.³³⁶ Od něj poslední rok získala již 8 zlatých.³³⁷ Konec její služby v 36 letech souvisí s Kateřininou svatbou. Dne 7. července 1801 ji v Kestřanech pojal za manželku padesátiletý vdovec Matouš Švantner neb Hajný chalupník z Kestřan čp. 21.³³⁸

³²⁶ Zde sloužila v letech 1786–1787. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 317.

³²⁷ Šimon byl pokřtěn 25. října 1788 v Kestřanech. Tamtéž, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 6.

³²⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 462, sign. V AU No 6/88, kniha č. 381, SP (1785), pag. 299.

³²⁹ Zde sloužila za 5 zlatých 20 krejcarů. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 462, sign. V AU No 6/88, kniha č. 381, SP (1785), pag. 299.

³³⁰ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 317; k roku 1790 a 1792 bez uvedení výše služného. Tamtéž, inv. č. 467, sign. V AU No 6/93, kniha č. 386, SP (1790), pag. 356; tamtéž, inv. č. 468, sign. V AU No 6/94, kniha č. 387, SP (1791), pag. 375; tamtéž, inv. č. 469, sign. V AU No 6/95, kniha č. 388, SP (1792), pag. 386.

³³¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 317.

³³² SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 465, sign. V AU No 6/91, kniha č. 384, SP (1788), pag. 322; tamtéž, inv. č. 466, sign. V AU No 6/92, kniha č. 385, SP (1789), pag. 316; tamtéž, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, SP (1794), pag. 384; tamtéž, inv. č. 466, sign. V AU No 6/92, kniha č. 742, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, SP (1795), pag. 384.

³³³ Tamtéž, inv. č. 470, sign. V AU No 6/96, kniha č. 389, SP (1793), pag. 382.

³³⁴ Tamtéž, inv. č. 473, sign. V AU No 6/99, kniha č. 392, SP (1796), pag. 383.

³³⁵ Tamtéž, inv. č. 166, sign. OS Písek 59, kniha č. 85, fol. 63r.

³³⁶ „b. *Kestřaner Joger*.“ Sloužila u něj v letech 1797–1800. Tamtéž, inv. č. 474, sign. V AU No 6/100, kniha č. 393, SP (1797) pag. 354; tamtéž, inv. č. 475, sign. V AU No 6/101, kniha č. 394, SP (1798), pag. 357; tamtéž, inv. č. 477, sign. V AU No 6/103, kniha č. 396, SP (1800), fol. 184v.

³³⁷ Tamtéž, inv. č. 477, sign. V AU No 6/103, kniha č. 396, SP (1800), fol. 184v.

³³⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 8.

Na příběhu Kateřiny Vlachové lze názorně doložit několik skutečností spojených s čelední službou. Při výčtu jednotlivých lokalit vyšlo kupříkladu najevo, že sloužila pouze ve dvou místech, avšak celkem u šesti hospodářů. Navíc jedno místo navštívila dvakrát v různých obdobích své čelední služby, která jí sloužila jako zdroj peněz. Zároveň je konec její služby možné přesvědčivě zdůvodnit odkládaným vstupem do manželství.

III. 4. Mobilita čeledi

Na celkové migraci venkovského obyvatelstva³³⁹ se zcela zásadním způsobem podílela právě čeled', avšak zpravidla jen na krátkou vzdálenost.³⁴⁰ Důležitým aspektem, který ovlivňoval charakter migrací i mobility, bylo pohlaví v kombinaci s věkem čeledě. Existovaly zásadní rozdíly mezi způsoby migrace mužů a žen. Zatímco ženy odcházely obvykle do kratší vzdálenosti od místa bydliště či rodiště, muži putovali do větších dálek. Pro vzdálenější migrace žen musela vzniknout jak vhodná situace doma, tak zejména možnost využití při pobytu ve vzdáleném místě rodinné sítě. Pokud ženy odcházely do vzdálených míst, jako například do Prahy, většinou šly již za některým ze svých sourozenců, kteří v místě službu v dané době vykonávali nebo tam již byli usazeni prostřednictvím sňatku či řemesla. Specifikum představují vrchnostenské dvory, které byly roztroušeny po protivínském panství v hojném počtu.³⁴¹

Zvolené prameny umožnily dlouhodobé sledování jednotlivých čeledinů a děveček v souvislosti se změnami míst jejich čelední služby, bylo možné lokalizovat tato místa a vyhodnotit prostorovou mobilitu provázanou s čelední službou. Vzdušná vzdálenost jednotlivých působišť čeledě byla zkoumána vždy ve vztahu k jejich bydlišti. V rámci výzkumu autor rozlišoval místo výkonu služby ve smyslu konkrétní usedlosti či vrchnostenského dvora a lokality, kde se služba odehrávala. Do celé věci však vstupuje zcela zásadní faktor užívání „jmen po chalupě“, který ztěžoval rozlišování jednotlivých hospodářů v jiných než analyzovaných lokalitách.

---

³³⁹ Zájem o migrace byl v české historiografii dlouhodobý, čemuž podobně jako v zahraničí odpovídá bohatá literatura. Přehledné shrnutí vývoje historiografie k tématu a nejnovější studie pro české země byly otištěny v suplementu časopisu *Historická demografie* 30. Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006. Nejnověji přehled bádání jak zahraničního, tak domácího, včetně migračních teorií a strategií, podal J. Grulich (J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750–1824*, České Budějovice 2013; TYŽ, *Migrační strategie*).

³⁴⁰ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 220.

³⁴¹ K mobilitě čeledi: J. GRULICH – H. ZEITLHOFER, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím skončení*, HD 22, 1998, s. 79–105; A. VELKOVÁ, *Složení*, s. 152–153.

Tato znalost vyvstala z náročného výzkumu založeného na kombinaci studia matričních knih, pozemkových knih a soupisů poddaných. K rozlišování jednotlivých rodin výrazně napomohla genealogická databáze vytvořená pro všechny sledované lokality. Pro okolní lokality, kam za čelední službou odcházeli členové zkoumaných selských rodin, bohužel autor takové podklady neměl. K rozlišování jednotlivých zaměstnavatelů mimo sledované lokality tak přistupoval velmi opatrně. Charakter soupisů poddaných rovněž neumožnil analýzy, které provedli pro Chýnovsko Josef Grulich či pro Štáhlavsko Alice Velková. Jimi analyzované prameny totiž poskytly informace o všech osobách přítomných v době jejich vyhotovení v daných lokalitách, v případě Štáhlavska i o osobách, které ve vsi fyzicky nepobývaly. Naproti tomu soupisy poddaných, které se staly základem této studie, takovou analýzu neumožňují, stejně jako soupisy ze schwarzenberských panství Hluboká nad Vltavou či Třeboň evidují pouze obyvatelstvo do dané vsi příslušné. V případě, že se dotyční na příslušném místě nenacházeli, byl uveden důvod jejich nepřítomnosti. Předmětem jejich zájmu nebyla čeleď pracující ve vsi a pocházející z jiných lokalit, na což někteří autoři zapomínají.³⁴² Zřejmě jedinou prací, která by se na základě stejného pramene pokoušela o podchycení pracovní migrace čeledě, je studie Věry Slovákové.³⁴³ Jinou cestou se vydal Josef Grulich při svých výzkumech migrací na Českobudějovicku. Založil je totiž především na podrobné analýze propouštěcích listů doplněných o rozsáhlou databázi vytvořenou na základě matriční evidence.³⁴⁴ Zejména jeho poslední monografie poskytla české historiografii cenný vhled do motivací migrací venkovského a městského obyvatelstva a do při nich uplatňovaných strategií.³⁴⁵

Nacházel-li se vrchnostenský dvůr ve vsi, byla tato dvě místa chápána jako dvě samostatné lokality, což koresponduje s tím, jak jsou dané lokality uváděny v pramenech. Toto rozlišení se týká dvorů Dobevského, Kestřanského, Milenovického, Protivínského, Skočického a Tálínského. Ty se nacházely buď přímo ve vsi, nebo na jejím okraji. Sama vrchnost tímto způsobem rozlišovala, zda dotyčný slouží v jejím dvoře, nebo u hospodáře v dané vsi.

---

³⁴² Jaroslav ČECHURA, *Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015, s. 25–26.

³⁴³ V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 278–279.

³⁴⁴ J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva*, s. 204–221.

³⁴⁵ TÝŽ, *Migrační strategie*.

Tabulka č. III.13.

Lokality výkonu služby a jejich počet podle vzdálenosti k místu původu čeledi, Protivínsko (1775–1830)

VZDUŠNÁ VZDÁLENOST OD MÍSTA SLUŽBY (km)	MÍSTO PŮVODU ČELEDÍNA/DĚVEČKY					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	počet	%	Počet	%	počet	%
0–0,9	3	14,3	1	6,7	1	10,0
1,0–4,9	6	28,6	6	40,0	5	50,0
5,0–9,9	3	14,3	7	46,6	1	10,0
10,0–14,9	5	23,8	1	6,7	–	–
15,0–19,9	1	4,8	–	–	2	20,0
20,0 a více	2	9,5	–	–	–	–
Neurčeno	1	4,8	–	–	1	10,0
CELKEM	21	100,0	15	100,0	10	100,0

Celkem sloužili jednotliví sourozenci včetně dědiců usedlostí v období let (1775–1830) jako čeled' v 33 různých lokalitách.³⁴⁶ Z polohy jednotlivých měst a vesnic ve vztahu k bydlišti vyplývá, že největší část míst, do kterých odcházeli čeledíni a děvečky za službou, ležela vzdušnou čarou nejvýše 10 kilometrů od jejich bydliště. V této vzdálenosti se nacházelo 57,2 % vsí, kde po dobu alespoň jednoho roku vykonávala službu selská mládež z Kestřan. Čeled' z Vítkova volila lokality pro svou službu v této vzdálenosti v 70,0 % případů (7 z 10). Nejvýrazněji působí situace v případě Selibova. Z 15 lokalit, do kterých směřovali čeledíni a děvečky z této vsi, leželo 14 ve vzdálenosti do deseti kilometrů (93,3 %). V Kestřanech, kde se nacházel zámek, vrchnostenský dvůr a panské úřednictvo, nebyla pracovní mobilita tak omezená. Díky tomu, že vesnice byla střediskem pro část panství, poskytovala větší možnosti změny místa pobytu. Důvodem bylo již nezbytné udržování kontaktu lokálního centra s hlavní správou panství v Protivíně. Tamní čeled' díky širším rozhledům lokálního centra zcela ojediněle volila i lokality vzdálenější, jako Prahu či Český Krumlov. Pouze čeled' z Kestřan směřovala za prací do více než 20 kilometrů vzdálených lokalit.³⁴⁷

³⁴⁶ Ve dvou případech se zaměstnavatele nepodařilo přesně lokalizovat. Důvodem bylo uvedení dotyčných pouze formou jejich příjmení bez názvu vesnice.

³⁴⁷ Omezený okruh migrací doložil při svých výzkumech na Chýnovsku i Českobudějovicku Josef Grulich, který uvádí, že pracovní migrace obyvatel vesnic obvykle probíhala v okruhu 15, nejvýše 20 kilometrů. Jednalo se o vzdálenost, kterou bylo možné překonat v rámci jednoho dne. J. GRULICH, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva*, s. 206. Na Štáhlavsku odešlo do pěti

Tabulka č. III.14.

**Počet lokalit spojených s výkonem čelední služby (obě pohlaví),
Protivínsko (1775–1830)**

POČET LOKALIT	MÍSTO PŮVODU ČELEDNÍKA/DĚVEČKY						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
1	17	54,8	17	50,0	3	30,0	37	49,4
2	6	19,4	7	20,6	2	20,0	15	20,0
3	4	12,9	4	11,8	2	20,0	10	13,3
4	4	12,9	4	11,8	1	10,0	9	12,0
5	–	–	2	5,8	2	20,0	4	5,3
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

Úloha centra měla značný vliv na čeleď, která se do vsi stahovala. Zvyšovala tím totiž migrační atraktivitu lokality. S velikostí vesnice souvisely větší možnosti nalezení zaměstnavatele pro čeleď z okolních vsí. Tím mohlo docházet k jistému nasycení místního pracovního trhu, a tak museli někteří čeledníci, ale zejména děvečky hledat pracovní místa v širším okolí.³⁴⁸

Díky využitému prameni je možné si na základě počtu míst, kde se služba jednotlivých sledovaných osob odehrávala, udělat představu o mobilitě čeledi. Ze získaných dat zřetelně vyplývá, že téměř polovina osob – 37 (49,4 %) – vykonávala službu pouze v jediné lokalitě. Čeledi, která za dobu své služby vystřídala dvě, tři a více lokalit, bylo méně (tabulka č. III.14.). Z toho je zřejmé, že podobně jako v jiných oblastech Čech se čelední služba nejčastěji odbyvala v jedné lokalitě, obvykle v bydlišti, a změny spočívaly především v přechodech mezi jednotlivými hospodáři.³⁴⁹

kilometrů od bydliště sloužit 17,0 % žen a 13,0 % mužů. Důležité však je, že 18,3 % mužů v tomto regionu v roce 1820 vykonávalo službu v místě bydliště. Stejně činilo 29,6 % žen. A. VELKOVÁ, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750–1850*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006, s. 82.

³⁴⁸ Rozdíly mezi lokálním centrem a běžnou vesnicí prokázal i výzkum Věry Slovákové. Zjistila, že čeleď z Křenovic migrovala na kratší vzdálenosti než ta, která pocházela z městečka Slavkov. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 287.

³⁴⁹ Na počátku 17. století zůstávala většina obyvatelstva na panství Libějovice v místech svého původu (92 %). Do okolních lokalit, avšak maximálně na vzdálenost 20 kilometrů odcházelo pouze 7 % osob. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 219. Na Štáhlavsku v roce 1820 pocházela čeleď, která přišla do zkoumaných lokalit, ze stejného místa v 24,6 % případů mužů a 27,6 % žen. Ze vzdálenosti do pěti kilometrů pocházelo 24,6 % mužské a 23,7 % ženské čeledi. A. VELKOVÁ, *Složení*, s. 153–154.

Tabulka č. III.15.

Místa výkonu služby čeledínů mimo panské dvory podle vzdálenosti (km) a počtu osob, Protivínsko (1778–1830)

LOKALITA	BYDLIŠTĚ ČELEDÍNA					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	vzdál.	počet	vzdál.	počet	vzdál.	počet
Dobev	3,5	2	–	–	1,9	2
Kestrāny	0	8	–	–	4,2	2
Krč	–	–	7,5	1	–	–
Lhota u Kestrān	0,9	4	–	–	–	–
Lidmovice	–	–	9,7	1	–	–
Maletice	–	–	1,9	1	–	–
Myšenec	–	–	3,5	5	–	–
Pohorovice	–	–	–	1	–	–
Protivín	–	–	6,4	3	–	–
Selibov	–	–	0	15	–	–
Skály	–	–	4,2	1	–	–
Vítkov	4,2	1	–	–	–	–
Vodňany	–	–	11,7	1	–	–
Zátaví	2,4	2	–	–	–	–
Žďár	–	–	3,3	2	–	–
CELKEM ČELEDÍNŮ		13		19		6

Převážná většina čeledínů v Kestrānech i v Selibově strávila alespoň jeden rok čelední službou přímo v místě bydliště (tabulka č. III.15.). V Kestrānech službou v rodné vsi prošlo osm (61,5 %) čeledínů, a v případě Selibova dokonce 15 (78,9 %). Ze šesti vítkovských čeledínů pocházejících ze sledovaných selských rodů nestrávil službou doma alespoň jeden rok nikdo. Znovu je však nutné připomenout, že z 38 mladých mužů narozených do selských rodin ve Vítkově čelední službou prošlo pouze šest.³⁵⁰

³⁵⁰ Na jižní Moravě prošlo službou v rodné lokalitě 45,0 % neosiřelých chlapců a 54,0 % kunovických dívek. U osiřelých dětí na venkově se jednalo o menší podíl (40,0 % chlapců a 48,0 % dívek). Z čeledi původem ze Slavkova sloužilo v dané lokalitě 61,0 % neosiřelých chlapců a 52,0 % dívek. Osiřelé děti volily rodnou lokalitu pro čelední službu shodně podle pohlaví v 55,0 % případů. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 286.

Tabulka č. III.16.

Počet zaměstnavatelů, u kterých čeledíni postupně vykonávali svou službu, Protivínsko (1778–1830)

POČET ZAMĚSTNA- VATELŮ	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI CHLAPCI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	13	34,2	9	29,0
2	5	13,2	4	12,9
3	7	18,4	6	19,4
4	6	15,8	5	16,1
5	2	5,3	2	6,5
6	3	7,9	3	9,7
7	–	–	–	–
8	1	2,6	1	3,2
9	1	2,6	1	3,2
CELKEM	38	100,0	31	100,0

Při vynechání panských dvorů, které byly vyhodnocovány samostatně, se všech pět lokalit, kam za službou odešli čeledíni z Kestřan, nachází do pěti kilometrů od vesnice. Podobná situace byla doložena i u Vítkova, kde s výjimkou dvorů sloužili pouze v sousední Dobevi (Staré Dobevi) a lokálním centru – Kestřanech. Trochu jiný obraz mobility čeledínů mimo vrchnostenské hospodářské dvory nabízejí data pro Selibov. Je zde patrná větší různorodost, co se místa výkonu služby týče. Zároveň s tím se muži dostávali do vzdálenějších lokalit. Běžná pracovní mobilita mimo vrchnostenské dvory se však nejběžněji u mužské čeledi uskutečňovala na vzdálenost nejvýše pěti kilometrů. Více mužů za tuto hranici putovalo pouze do Protivína, avšak ten se vymyká především proto, že se jednalo o hlavní centrum panství. Toto městečko nabízelo více pracovních příležitostí, ale čas od času ho museli při vyřizování svých žádostí směřovaných vrchnosti navštívit i obyvatelé vzdálenějších lokalit. Příčinou mohlo být povolení ke sňatku, vandru či například přepis usedlosti, kvůli němuž se odstupující a nastupující hospodář, dědicové či prodávající a kupující museli dostavit do vrchnostenské kanceláře, kde byly uloženy pozemkové knihy.³⁵¹

³⁵¹ Na Štáhlavsku našlo práci přímo v místě bydliště 30,0 % žen a 18,0 % mužů. Tato čísla však vycházejí z izolovaného soupisu pro rok 1820. Na základě jednoho soupisu není – na rozdíl od

Tabulka č. III.17.

Místa výkonu služby děveček mimo panské dvory podle vzdálenosti (km) a počtu osob, Protivínsko (1775–1830)

LOKALITA	BYDLIŠTĚ DĚVEČKY					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	vzdál.	počet	vzdál.	počet	vzdál.	počet
Čavyně	15,8	1	–	–	–	–
Český Krumlov	58,2	1	–	–	–	–
Dobev	–	–	–	–	1,9	1
Kestřany	0	11	–	–	4,2	2
Kloub	10,2	1	–	–	–	–
Krašovice	12,2	1	–	–	–	–
Lhota u Kestřan	0,9	3	–	–	–	–
Maletice	–	–	1,9	4	–	–
Myšenec	–	–	3,5	3	–	–
Praha	93,4	2	–	–	–	–
Protivín	13,1	1	6,4	1	–	–
Putim	3,2	1	–	–	–	–
Selibov	–	–	0	11		
Sudoměř	2,8	1	–	–	–	–
Štětice	5,0	1	–	–	–	–
Vítkov	–	–	–	–	0	2
Zátaví	2,4	–	–	–	–	–
Žďár	11,8	1	3,3	2	–	–
CELKEM DĚVEČEK		18		15		4

Tento zjednodušený pohled doplňuje a významnou měrou rozšiřuje analýza jednotlivých míst, která postupně muži během své služby vystřídali (tabulka č. III.16.). Nejběžněji strávili všichni čeledíni službu pouze u jednoho hospodáře – v jednom dvoře (34,2 %). Avšak právě v této skupině bylo také nejvíce dědiců usedlostí, pro které neměla služba do budoucna s ohledem na převzetí otcovy usedlosti ekonomický potenciál. Přesto tvořili muži pracující pouze na jednom místě i mezi bratry dědiců

každoročních soupisů poddaných – možné říci, zda službou v domovské obci čeled' vůbec neprošla, nebo jí prošla v roce 1821, 1822 či 1819. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 370.

usedlostí téměř jednu třetinu (29,0 %). Více než polovina z nich pracovala postupně v pozici čeledě u tří a více hospodářů či byla zaměstnána na více vrchnostenských dvorech. To zřetelně dokládá, že přes průměrnou dobu setrvání na jednom místě (tabulka č. III. 8.) byla čelední služba také důležitým způsobem získání pracovních a zkušeností.³⁵²

Nejméně polovina děveček, podobně jako čeledíni, absolvovala službu u některého z hospodářů v místě bydliště (tabulka č. III.17.). Přesto však byla skladba měst a vesnic spojených s jejich zaměstnáním velmi různorodá, a to zejména v případě žen z Kestřan. Děvečky ze všech tří vesnic prošly alespoň v polovině případů službou v dobře známém prostředí svého bydliště, na rozdíl od Selibova, kde ženy volily pouze mezi čtyřmi dalšími sídelními lokalitami, a Vítkova – tamní ženská čeleď sloužila jen ve dvou dalších vesnicích. Naproti tomu pracovní migrace dívek z Kestřan byla různorodější.³⁵³ Většina lokalit spojených se službou děveček se nacházela v maximální vzdálenosti 15 kilometrů od místa jejich bydliště, kterou mírně překročila vzdálenost mezi Kestřany a Čavyní, činící 15,8 kilometrů.³⁵⁴ Ovšem směřování za prací na vzdálenost přesahující pět kilometrů bylo výjimečné a jednalo se vždy o jednotlivé případy.

Naprostou výjimkou v tomto směru byly migrace tří děveček, z nichž dvě pracovaly v Praze (93,4 km) a jedna našla zaměstnání v Českém Krumlově (58,2 km). Pro sestavení příběhů dvou dívek, které získaly místo v hlavním městě království, bohužel nebyl nalezen dostatek materiálu. Nemohla tak být objasněna jejich motivace ani důvod jejich působení v Praze, respektive jestli v místě alespoň zpočátku přebývaly u příbuzných osob. Jisté je pouze to, že se obě mladé ženy po čase vrátily do rodné vsi, kde se provdaly.³⁵⁵

---

³⁵² Zvyk často střídát místo výkonu služby dokládá i Věra Slovácová. Na Slavkovsku bylo běžné v druhé polovině 18. století strávit u hospodáře nanejvýše rok a poté se přesunout jinam. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 289–290.

³⁵³ To by odpovídalo zjištěním Beatrice Moring, která po analýze venkovských oblastí Finska tvrdí, že tam byly v 18. století výrazněji mobilnější než muži. Beatrice MORING, *Marriage and social change in south-western Finland*, CC 11, 1996, s. 103. Velková naproti tomu pro Štáhlavsko zjistila, že na vzdálenost větší než 20 kilometrů odešla pracovat více než polovina mužů, ale pouze 18,0 % tamních žen. A. VELKOVÁ, *Migrace*, s. 82.

³⁵⁴ Vzdálenosti změřeny pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 19. května 2019.

³⁵⁵ Nejpozději roku 1808 pobývala v Praze Mariana Knězová, narozená roku 1778 v Kestřanech. Již následujícího roku se však v Kestřanech provdala za obdankovaného vojáka (vojáka propuštěného, nastal-li mír) Marina Fialu. S ním posléze žila v poddanství. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1776), s. 194; tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1030, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, s. 291; Jan Antonín MAGER, *Příběh s neznámým koncem*, Rodopisná revue online 17, 2015, č. 2, s. 13; V. ELZNIC, *Glosář*, s. 9; SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 17; tamtéž, inv. č. 2666, kniha č. 6, N (1800–1819), pag. 93.

Tabulka č. III.18.

**Počet míst, kde děvečky postupně vykonávaly svou službu,
Protivínsko (1775–1830)**

DÉLKA ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNY DÍVKY		POUZE SESTRY DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
1	14	37,9	14	38,9
2	6	16,2	6	16,7
3	7	18,9	7	19,4
4	4	10,8	3	8,3
5	3	8,1	3	8,3
6	1	2,7	1	2,8
7	1	2,7	1	2,8
8	1	2,7	1	2,8
9	–	–	–	–
CELKEM	37	100,0	36	100,0

Ve zkoumaném vzorku je pozoruhodný příklad zaměstnání dcery ze selské rodiny **Marie Zábranské neb Marešové**, která jako svobodná našla uplatnění u různých úředníků v Českém Krumlově. Pocházela z usedlosti čp. 37 v Kestřanech, kterou ještě za života jejího otce Tomáš Zábranského neb Mareše získal roku 1793 manžel její nejstarší polorodé sestry Magdaleny (Anny).³⁵⁶ Výměnkář Tomáš Zábranský neb Mareš roku 1811 zemřel³⁵⁷ a v tomto roce se již Marie nacházela na krumlovském panství.³⁵⁸ Těžko říci, proč se na uvedené panství dostala. Od následujícího roku však již byla zmiňována přímo v Českém Krumlově, kde až do roku 1825 v roli děvečky vystřídala několik zaměstnavatelů, povětšinou z řad knížecího úřednictva. Sloužila tak u „*Jagereiner Herchafter Kraus in Krumau*“ (1811,

---

Druhou dívkou byla Alžběta Barbora Voctová neb Dolejší, narozená v Kestřanech čp. 6 roku 1805, která sloužila v Praze s povolením vrchnosti v letech 1822–1823. Alžběta se poté vrátila do rodné vsi, kde se po šesti letech provdala za Johana Sterwiba, syna tesařského plavbymistra v Rechlich čp. 33 u Nových Kestřan. V matrice je uvedeno povolání otce jako „*Schwemmzimmermeister von Rechle bei Neu Kestřan Nro 33*“. Český ekvivalent byl přiřazen pomocí mladších matričních zápisů. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 20; tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 275; tamtéž, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2673, kniha č. 13, O (1828–1856), pag. 3.

³⁵⁶ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 376r–376v.

³⁵⁷ Tamtéž, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 48.

³⁵⁸ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1032, sign. IIA 5AU No 1/8, kniha č. 951, SP (1811), s. 303.

1812, 1814),³⁵⁹ u dvorského sekretáře (1816–1818)³⁶⁰ či byla služebnou „*bei h. zimmerauer*“ (1822–1823).³⁶¹ V roce 1825 byla zřejmě na krumlovské panství propuštěna a její stopy v pramenech mizí.³⁶²

Jak doložila Věra Slováková, vrchnost najímala na svých panstvích i sloužící pro své „domy“ v jednotlivých městech. Mezi jinými bylo pro přední šlechtice království důležité mít vlastní palác v hlavním městě monarchie.³⁶³ Jediným členem v rámci sondy sledovaných selských rodů, který našel uplatnění v knížecím domě ve Vídni, byl **Antonín Hrnčír neb Bůžek** (* 1779).³⁶⁴ Ten byl poté, co mezi roky 1800 a 1814 prošel službou v různých vrchnostenských dvorech,³⁶⁵ dva roky evidován jako tulák. Avšak od roku 1820 až do konce soupisů poddaných v roce 1830 byl pravidelně zapisován jako sluha v knížecím domě ve Vídni.³⁶⁶ Přes veškerou autorovu snahu zůstaly jeho osudy po roce 1830 neobjasněny.³⁶⁷ Jeho případ je však v rámci prezentovaného výzkumu zcela ojedinělý. Podobně jako v příběhu Marie Zábranské neb Marešové zůstává nezodpovězenou otázkou, jak se do služby ve vídeňském vrchnostenském sídle dostal a jaké byly jeho další osudy.

Podobně jako u čeledínů není možné dát rovnítko mezi počet lokalit, kde děvečky sloužily, a počet hospodářů či vrchnostenských dvorů, ve kterých

---

³⁵⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1032, sign. IIA 5AU No 1/8, kniha č. 951, SP (1811), s. 303; tamtéž, inv. č. 1033, sign. IIA 5AU No 1/9, kniha č. 952, SP (1812), s. 283; tamtéž, inv. č. 1035, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 954, s. 282.

³⁶⁰ „*b. Herrn Hofsekretär in Krummau.*“ Tamtéž, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, SP (1816–1817), s. 290. V roce 1818 poznámka „*sollen in Krummau b. Herrn Hofsekretär sein.*“ Tamtéž, inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, kniha č. 957, SP (1818), s. 288. Transkripce českých i německých textů vycházela do značné míry z pravidel shrnutých Ivanem ŠTOVÍČKEM a kol., *Zásady vydávání novověkých historických pramenů z období od počátku 16. století do současnosti. Příprava vědeckých edic dokumentů ze 16.–20. století pro potřeby historiografie*, Praha 2002.

³⁶¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 284.

³⁶² Pro rok 1825 zapsán přípisek „*entlassen.*“ Tamtéž, inv. č. 1041, sign. IIA 5AU No 1/17, kniha č. 960, SP (1824–1825), s. 324. Sice byly prozkoumány matriční zápisy farnosti Český Krumlov, zdali důvodem k propuštění nebyl sňatek, avšak odpovídající matriční záznam prozatím nalezen nebyl.

³⁶³ Najímáním služebnictva z panství Slavkov vysvětluje Věra Slováková pracovní migrace jí sledované čeledě do Vídně a do Brna, kde měli Kounicové své domy. V případě Brna to však odůvodňuje i jeho roli nejbližšího velkého hospodářského centra. V. SLOVÁKOVÁ, *Služba*, s. 287.

³⁶⁴ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5540, kniha č. 4, NOZ (1771–1790), fol. 41r.

³⁶⁵ 1801–1802 Kestřanský dvůr; 1803 Protivínský dvůr; 1804–1805 Kestřanský dvůr; 1808–1814 Protivínský dvůr.

³⁶⁶ „*In Wien in fürstl. Haus.*“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1039, sign. IIA 5AU No 1/15, kniha č. 958, SP (1820–1821), s. 182. „*Im fürstl. Haus zu Wien.*“ Tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 233.

³⁶⁷ Autor prošel matriční knihy farnosti 04., St. Karl Borromaeus, dnes spíše známé jako Karlskirche, a to mezi roky 1830–1879. Bohužel nenalezl úmrtí ani oddací záznam, a to ani pod příjmením po chalupě. <http://data.matricula-online.eu/en/oesterreich/wien/04-st-karl-borromaeus/?page=1#register-header>. Odkaz vyhledán dne 6. září 2019.

pracovaly. Badatel totiž opět získá odlišný pohled na situaci (tabulka č. III.17.). Oproti čeledínům zcela zásadní podíl děveček sloužil pouze na jedné usedlosti či dvoře (38,9 %), což není překvapivým zjištěním při srovnání průměrné délky služby u jednoho zaměstnavatele s celkovou délkou služby u mladých žen, která byla kratší než u mužů. Děvečky obecně místo působení měnily méně často (tabulka č. III.18.). U více než tři zaměstnavatelů po sobě pracovalo pouze 25,0 % z řad sester dědiců usedlostí, které vstoupily do služby. Některé z nich sice postupně vystřídalily čtyři a více hospodářů, ale to nebylo pravidlem. Mladé ženy na rozdíl od mužských sourozenců bez vidiny zisku usedlosti neměly potřebu měnit zaměstnavatele a tím získávat rozličné pracovní zkušenosti. Ostatně jejich budoucí pracovní náplň v domácnosti, pokud se provdaly, jim byla důvěrně známa z domácího prostředí.

Alternativou ke službě u jednotlivých hospodářů bylo zaměstnání na vrchnostenských dvorech. V soupisech poddaných se služba ve vrchnostenských dvorech zpravidla objevuje pouze ve formě místa, kde dotyční sloužili – „*in Tallinerhof, in Kestřzannerhof, Protiwinerhof, in Kestrzaner Maierhof*“ a další. Méně často se již objevují označení vykonávané práce. Přesto se však výjimečně u některých osob vyskytly. Označení „*Manner*“ či „*Männer*“ bylo zaregistrováno ve dvou případech.³⁶⁸ V případě dívek se výjimečně vyskytlo ve spojitosti se službou ve vrchnostenských dvorech označení „*Magd*“.³⁶⁹ Znaky specializace je možné pozorovat u pracovní náplně na pozici „*Viehhürt*“, kterou v Novém dvoře zastával Jakub Vlach v letech 1785–1787.³⁷⁰ V každém vrchnostenském dvoře byla i specializovaná mužská čeleď. Logické předpoklady k práci s koňmi i voly měli synové ze selských rodin, neboť nepochybně s voly a v menší míře i s koňmi přicházeli do styku na rodném statku. Pak mohli ve vrchnostenských dvorech zastávat práci jako „*Ochsenknecht*“³⁷¹ a „*Pferdknecht*“.³⁷²

---

³⁶⁸ U Šimona Vlacha z Kestřan čp. 5, který jako „*männer*“ sloužil v Kestřanském dvoře v letech 1783 a 1786–1789. Rovněž tak v Klokočinském dvoře v letech 1785 sloužil Vojtěch Čecha. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 460, sign. V AU No 6/86, kniha č. 379, SP (1783), pag. 300; tamtéž, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 317.

³⁶⁹ Sloužila tak například Anna Čechová ve Dvoreckém dvoře v roce 1787. Tamtéž, inv. č. 361, sign. V AU No 6/90, kniha č. 383, SP (1787), pag. 361.

³⁷⁰ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 462, sign. V AU No 6/88, kniha č. 381, SP (1785), pag. 299; tamtéž, inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, SP (1786), pag. 317; tamtéž, inv. č. 361, sign. V AU No 6/90, kniha č. 383, SP (1787), pag. 361.

³⁷¹ Tuto pozici například zastával Matěj Reitmaier neb Mareš z gruntochalupy čp. 37 v Kestřanech, a to v Kestřanském dvoře v roce 1823 [SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 279], ale také Šimon Vlach z Kestřan čp. 5 v roce 1787 [tamtéž, inv. č. 361, sign. V AU No 6/90, kniha č. 383, SP (1787), pag. 361].

Tabulka č. III.19.

Služba mužů ve vrchnostenských dvorech podle vzdálenosti a počtu čeledínů, Protivínsko (1778–1830)

DVŮR	BYDLIŠTĚ ČELEDÍNŮ					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	vzdál.	počet	vzdál.	počet	vzdál.	počet
Dobevský dvůr	–	–	–	–	2,1	2
Dvorecký dvůr	–	–	–	–	–	–
Humňanský dvůr	–	–	7,1	1	–	–
Kestránský dvůr	0	3	–	–	4,1	6
Klokočinský dvůr	9,2	1	–	–	–	–
Milenovický dvůr	–	–	–	–	–	–
Nový dvůr	2,4	1	–	–	2,1	3
Protivínský dvůr	–	–	6,1	3	17,1	1
Skočický dvůr	–	–	9,7	1	–	–
Tálinský dvůr	–	–	2,6	7	15,4	1
CELKEM ČELEDÍNŮ		13		19		6

Čelední služba ve vrchnostenských dvorech rovněž nabízela mladým mužům a ženám příležitost k setkání se svými vrstevníky a nalezení budoucích partnerů. Tuto možnost samozřejmě nabízela i služba u hospodáře, ale tím, že dvory odčerpávaly pracovní sílu z okolí a navíc ve velkém počtu, se zde na jednom místě potkávalo více mladých mužů a žen než na jednotlivých usedlostech. Dobrou představu o vzájemném setkávání mužské a ženské čeledi ve vrchnostenských dvorech podává srovnání toho, ve kterých z nich na Protivínsku sloužili čeledíni a děvečky ze sledovaných lokalit.³⁷³

³⁷² Zachyceni byli dva muži z Vítkova v této pozici – Bartoloměj Hrnčír neb Bůžek v roce 1803 v Kestránském dvoře a Antonín Hrnčír neb Bůžek v letech 1803, 1804, 1808 a 1812 rovněž v Kestránském a Protivínském dvoře (1808). V roce 1803 za práci u koní pobíral každý z bratrů 16 zlatých ročně. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, SP (1803), s. 304; tamtéž, inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, SP (1804), pag. 282; tamtéž, inv. č. 187, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, SP (1808), s. 256; tamtéž, inv. č. 1033, sign. IIA 5AU No 1/9, kniha č. 952, SP (1812), s. 158.

³⁷³ Tabulky byly sestaveny na základě stejného schématu jako lokality mimo vrchnostenské dvory, tedy udávají, kolik čeledínů a děveček z těch, jejichž službu se podařilo zachytit v soupisech poddaných, prošlo v průběhu let 1775–1830 danými dvory. Důležité je upozornit na to, že mnozí čeledíni i děvečky samozřejmě prošli za dobu své čelední služby, obzvláště trvala-li více let, více dvorů, a tudíž se součet čeledi u všech lokalit nerovná počtu čeledínů a děveček, kteří absolvovali službu na vrchnostenských dvorech. Vzdálenosti byly opět měřeny pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 20. května 2019.

Tabulka č. III.20.

Služba děveček v panských dvorech, Protivínsko (1775–1830)

LOKALITA	BYDLIŠTĚ DĚVEČKY					
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV	
	vzdál.	počet	vzdál.	počet	vzdál.	počet
Dobevský dvůr	–	–	–	–	2,1	1
Dvorecký dvůr	8,3	1	–	–	–	–
Humňanský dvůr	–	–	–	–	9,4	1
Kestřanský dvůr	0	1	–	–	4,1	1
Klokočínský dvůr	9,2	1	2,5	2	–	–
Milenovický dvůr	14,6	1	–	–	–	–
Nový dvůr	2,4	2	–	–	–	–
Protivínský dvůr	–	–	–	–	–	–
Skočický dvůr	–	–	–	–	–	–
Tálínský dvůr	–	–	2,6	3	–	–
CELKEM DĚVEČEK		18		15		4

Nejvíce čeledi prošlo službou v nejbližším vrchnostenském dvoře. Muži v něm nacházeli uplatnění častěji než ženy, což potvrzují i výzkumy Eduarda Maura.³⁷⁴ To bylo dáno skutečností, že vrchnost do dvorů najímala jen plně dospělé a silné jedince. Ti měli zvýšit ekonomickou výkonnost vrchnostenských dvorů v porovnání s poddanskými hospodářstvími.³⁷⁵ Zde se nabízí nezodpověditelná otázka, do jaké míry měla čeleď možnost zvolit si místo výkonu služby a do jaké míry jí byla určena panskými úředníky v zájmu potřeb jednotlivých vrchnostenských hospodářství.

Více než třetina mužské čeledi pracovala alespoň část své služby v některém z vrchnostenských dvorů. Vliv na frekvenci služby v určitém místě měly i vzdálenosti mezi jednotlivými dvory a velikost oblasti, z které odčerpávaly přebytečnou pracovní sílu. Podstatná byla také blízkost takového dvora k jedné ze tří zkoumaných lokalit.

³⁷⁴ Eduard Maur to zřetelně doložil na příkladu osazenstva vrchnostenských dvorů na devíti jím sledovaných českých panstvích k roku 1651. Na všech výrazně převažovala mužská čeleď nad ženskou, která mezi 485 zaměstnanci 51 vrchnostenských dvorů tvořila pouze pětinu (20,8 %). E. MAUR, *Čeleď*, s. 128.

³⁷⁵ Tamtéž, s. 132.

Mapa č. III.1.

Poloha zkoumaných lokalit a vrchnostenských dvorů na panství Protivín

To je zřejmé zejména v případě Nového dvora, který ležel v katastru obce Vítkov. Pracovní zkušeností v něm prošli všichni muži z Vítkova, kteří nastoupili čelední službu (tabulka č. III.19.).

Práci ve vrchnostenských dvorech nelze v rámci čelední služby označit za prvořadou. Tou byla spíše služba u jednotlivých hospodářů. Dvě třetiny venkovské mládeže, která získala zkušenosti v čelední službě, tak učinila u několika hospodářů v místě bydliště či v okolních vesnicích. O to odlišnější byl příběh **Víta Wolfa**

neb Talafouse (* 1769), pocházejícího z Vítkova čp. 3.³⁷⁶ Ten strávil v čelední službě plných ničím nepřerušovaných 16 let, která s výjimkou jediného roku odsloužil na vrchnostenských dvorech protivínského panství. Ve službě jej poprvé zaznamenali tamní úředníci do soupisu poddaných pro rok 1789, když byl čeledínem „*männer*“ v Novém dvoře,³⁷⁷ ležícím nedaleko od Vítkova (2,1 km jihovýchodním směrem).³⁷⁸ Jeho druhým působištěm byl Dobeveský dvůr (1790),³⁷⁹ odkud se následně přesunul na čtyři roky do Kestřanského dvora (1791–1794).³⁸⁰ V letech 1795–1800 sloužil opět na Dobeveském dvoře.³⁸¹ Další rok sloužil za 20 zlatých u vrchního hajného³⁸² a poté – s výjimkou roku 1804, kdy působil coby plavec dřeva³⁸³ – sloužil na vrchnostenském dvoře tálínském jako „*ochsenknecht*“.³⁸⁴ V květnu roku 1805 se Vít Wolf neb Talafous oženil s mladou vdovou Dorotou Krejčí neb Cibulkovou,³⁸⁵ rozenou Hrubcovou, z Budičovic.³⁸⁶ Vít s Dorotou pak odešli do Nového dvora, kde Vít coby pachtýř³⁸⁷ v 54 letech zemřel.³⁸⁸ Mladí muži ze selských rodin skutečně sloužili ve vrchnostenských dvorech častěji a déle než jejich sestry, avšak Vítův průběh čelední služby se v rámci zkoumaného vzorku vymyká obvyklým zvyklostem.

³⁷⁶ Narodil se do rodiny Josefa Wolfa neb Talafouse a Anny, rozené Talafousové. Pokřtěn byl v den svého narození 28. května 1769. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5538, kniha č. 2, N (1739–1770), fol. 193v.

³⁷⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 466, sign. V AU No 6/92, kniha č. 385, SP (1789), pag. 273.

³⁷⁸ Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 17. května 2019.

³⁷⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 3135, sign. V AU No 6/93, kniha č. 386, SP (1790), pag. 305.

³⁸⁰ Tamtéž, inv. č. 468, sign. V AU No 6/94, kniha č. 387, SP (1791), pag. 324; tamtéž, inv. č. 469, sign. V AU No 6/95, kniha č. 388, SP (1792), pag. 332; tamtéž, inv. č. 470, sign. V AU No 6/96, kniha č. 389, SP (1793), pag. 326; tamtéž, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, SP (1794), pag. 335.

³⁸¹ Tamtéž, inv. č. 472, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, SP (1795), pag. 336; tamtéž, inv. č. 473, sign. V AU No 6/99, kniha č. 392, SP (1796), pag. 336; tamtéž, inv. č. 747, sign. V AU No 6/100, kniha č. 393, SP (1797), pag. 313; tamtéž, inv. č. 475, sign. V AU No 6/101, kniha č. 394, SP (1798), pag. 311; tamtéž, inv. č. 477, sign. V AU No 6/103, kniha č. 396, SP (1800), pag. 162.

³⁸² Tamtéž, inv. č. 1025, sign. IIA 5AU No 1/1, kniha č. 944, SP (1801), pag. 385 (357).

³⁸³ „*Flößer*“ bylo v okolí velmi rozšířené povolání i s ohledem na nedaleké cíleně založené osady Nové Kestřany a Novou Dobeč, z nichž prvně jmenovaná se nacházela a dodnes nachází v katastrálním území Vítkova. Tamtéž, inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, SP (1804), s. 282.

³⁸⁴ Tamtéž, inv. č. 1026, sign. IIA 5AU No 1/2, kniha č. 945, SP (1802), pag. 372. V roce 1803 dostával za svou službu 16 zlatých. Tamtéž, inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, SP (1803), s. 304.

³⁸⁵ SOA v Třeboni, *SMJK, FÚ Heřmaň*, inv. č. 1448, kniha č. 3, NOZ 1785-1827, s. 13 / s. 748.

³⁸⁶ Pokřtěna 4. ledna 1772. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Heřmaň*, inv. č. 1447, kniha č. 2, NOZ (1748–1785), fol. 116v. Její předchozí manžel Pavel Krejčí neb Cibulka byl sedlákem v Heřmaně, avšak Vít skrze sňatek s třiatřicetiletou vdovou nezískal. Důvodem se stal odchod Doroty s předchozím manželem na výměnek, neboť usedlost převzal syn z předchozího manželství Pavla Krejčího neb Cibulky. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, pag. 237–238.

³⁸⁷ Nájemce. Odvozeno od původem německého slova „pacht“ = nájem. V. ELZNIC, *Glosář*, s. 76.

³⁸⁸ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2676, kniha č. 16, Z (1800-1826), fol. 55v–56r.

Tabulka č. III.21.

Věk čeledi při konci služby, Protivínsko (1775–1830)

VĚK PŘI KONCI ČELEDNÍ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
5–9	–	–	–	–	–	–	–	–
10–14	1	3,2	1	2,9	–	–	2	2,7
15–19	2	6,4	6	17,7	–	–	8	10,6
20–24	11	35,5	11	32,4	1	10,0	23	30,7
25–29	5	16,1	10	29,4	6	60,0	21	28,0
30–34	6	19,4	4	11,8	1	10,0	11	14,7
35–39	6	19,4	1	2,9	2	20,0	9	12,0
40–44	–	–	1	2,9	–	–	1	1,3
45 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	31	100,0	34	100,0	10	100,0	75	100,0

III. 5. Věk při konci služby

S délkou čelední služby souvisí i věk, ve kterém vesnická mládež opouštěla domov, uzavírala sňatky a zakládala rodiny. Nejběžněji odcházely ze služby děti ze selských rodin na Protivínsku ve věku 20–29 let; v tomto věku opustila službu více než polovina (58,7 %) všech sloužících ve zkoumaném vzorku. Mírnou převahu měli ti, kteří byli naposledy zachyceni v čelední službě mezi dvacátým a dvacátým čtvrtým rokem života. Již méně často odcházeli děvečky a čeledíni ze služby po uplynutí třicátého roku života. Byť tyto osoby se na celkovém počtu podíleli více než čtvrtinou, byl prokázán výrazný propad v jejich počtech a stálý pokles s přibývajícím věkem. Naproti tomu velmi málo sloužících ukončilo svůj pracovní poměr před dvacátým rokem života (13,3 %), jak ukazuje tabulka č. III.21.³⁸⁹

Ukončení čelední služby je však vždy potřeba konfrontovat s nástupem mladých mužů a žen do ní. Důležitou proměnnou je také samozřejmě odlišná délka služby u čeledínů a děveček. Čeledíni nejčastěji nastupovali do čelední služby ve věku

³⁸⁹ Na panství Horní Police byl průměrný věk při konci čelední služby 24,5 roku. Nejvíce čeledi zde ukončilo službu ve dvacátém druhém nebo dvacátém třetím roku věku. Za běžný interval považuje autorka 18–25 let. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 313.

Tabulka č. III.22.

Věk čeledínů při konci služby, Protivínsko (1778–1830)

VĚK PŘI KONCI ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI CHLAPCI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
5–9	–	–	–	–
10–14	1	2,6	1	3,2
15–19	3	7,9	2	6,5
20–24	13	34,2	10	32,3
25–29	11	28,9	9	29,0
30–34	5	13,2	4	12,9
35–39	5	13,2	5	16,1
40–44	–	–	–	–
45 a více	–	–	–	–
CELKEM	38	100,0	31	100,0

15-24 let (tabulka č. III.5.). Oproti dívkám však přibližně pětina bratrů nových hospodářů započala s čelední službou před dvacátým rokem života. Přesto však vzhledem k tomu, že muži trávili v čelední službě delší čas, a to i ve vztahu k jednotlivým místům jejího výkonu, opouštěli čelední službu většinou ve vyšším věku než dívky. Nejvíce bratrů dědiců ukončilo pracovní poměr v rozmezí 20–24 let, konkrétně 10 (32,3 %), což nikterak neodporuje obecným zjištěným kvůli vysokému podílu čeledínů, kteří se službou započali před patnáctým rokem života. Do 30 let z ní odešly více než dvě třetiny všech čeledínů bez nároků na převzetí usedlosti – 22 (71,0 %). Je však potřeba upozornit na to, že téměř třetina mužských sourozenců dědiců selských usedlostí opouštěla čelední službu až mezi 30 a 40 roky věku. Zejména ve vztahu k bratrům nových hospodářů to však pouze potvrzuje domněnku, že délka čelední služby společně s množstvím získaných prostředků představovaly faktory, které zejména u mužů značně ovlivňovaly budoucnost i možnosti založení rodiny. Proto také zůstávali bratři nových sedláků v čelední službě déle, neboť tímto způsobem získané finance pro ně představovaly základ pro vlastní osamostatnění.

Tabulka č. III.23.

Věk děveček při konci čelední služby, Protivínsko (1775–1830)

VĚK PŘI KONCI ČELEDNÍ SLUŽBY	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠECHNY DÍVKY		POUZE SESTRY DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
5–9	–	–	–	–
10–14	1	2,7	1	2,8
15–19	5	13,6	5	13,9
20–24	10	27,0	9	25,0
25–29	10	27,0	10	27,8
30–34	6	16,2	6	16,6
35–39	4	10,8	4	11,1
40–44	1	2,7	1	2,8
45 a více	–	–	–	–
CELKEM	37	100,0	36	100,0

Věk dívek, které ukončily svou čelední službu, nedosahoval v celkovém měřítku takových rozdílů jako v případě čeledínů. Přesto bylo možné i zde pozorovat odlišnosti. Na rozdíl od svých bratrů odešla nemalá část děveček ze služby dříve. Před dvacátým rokem života opustila službu více než jedna šestina sester dědiců – šest (16,7 %) –, tedy více, než takový krok ve stejném věku učinilo bratrů – tři (9,7 %). Příčinou odchodu ze služby u mladých žen ze selských rodin byl nejčastěji sňatek, který z nich před dvacátým rokem života uzavřela více než čtvrtina.³⁹⁰

Ve vyšších věkových kategoriích se však vývoj velmi srovnal a počty končících dívek opisovaly stavy tak činících chlapců. Jejich podíl stoupal až do třicátého roku. Poté podobně jako u čeledínů došlo i u sester nových hospodářů k zásadnímu poklesu. Do třicátého roku života ukončilo čelední službu 69,5 % sester oproti 71,0 % bratrů. Podobnost vývoje ve srovnávací perspektivě bratrů a sester dědiců usedlostí byla způsobena dvěma okolnostmi. První byl věk při počátku čelední služby a druhou byla její délka. Větší část mladých mužů ze selských rodin sice vstoupila do čelední služby před završením patnáctého roku života a ve věku 15–24 let začalo sloužit dalších

³⁹⁰ Markéta Pražáková Seligová dává rovněž konec čelední služby do souvislosti se sňatkem. Jedním dechem však dodává, že tento výklad nemusí být tak jednoznačný, byť se jeví jako pravděpodobný. M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 313–317.

61,3 % mužských sourozenců, avšak sestry v tomto věku nastoupily do čelední služby v 75,0 % případů. Tím, že muži sloužili průměrně déle než dívky, se počty odcházejících čeledínů a děveček s rostoucím věkem srovnaly. Po třicátém pátém roce života ukončilo službu pět (16,1 %) bratrů oproti pěti (13,9 %) sestrám nových sedláků. Byly sice zjištěny rozdíly mezi mládenci a dívkami ze sledovaných rodů, ale celková data ze tří sond pro čeled' odpovídají výsledkům Markéty Pražákové Seligové pro Hornopolicko.³⁹¹

Oddalování sňatku vedlo kromě některých případů doživotního celibátu také k prodlužování čelední služby či později k jejímu přechodu do podružství. Dobrým příkladem takového vývoje, který skončil přirozenou smrtí hlavní postavy ve svobodném stavu, je příběh **Anny Maškové neb Nováčkové** ze Selibova (* 1762).³⁹² Ta byla jedinou děvečkou, která při své službě překročila čtyřicátý rok života. Pocházela z „Nováčkovského gruntu“ v Selibově čp. 11.³⁹³ Její otec roku 1790 předal usedlost nejmladšímu synovi Vojtěchovi a s manželkou odešel na výměnek.³⁹⁴ Následujícího roku byla Anna ještě psána u svého otce,³⁹⁵ avšak rok poté již byla u svého bratra.³⁹⁶ V letech 1793–1795 ve službě u svého sourozence pokračovala, přičemž první rok za svou službu dostávala 6 zlatých 20 krejcarů a další dva roky již jen 6 zlatých.³⁹⁷ V roce 1796 sloužila Anna stále za 6 zlatých u selibovského rychtáře,³⁹⁸ kterým byl v té době Matěj Jaroš neb Kovář.³⁹⁹ Rok 1797 strávila u Matěje Lukáše

---

³⁹¹ Díky tomu, že autorka jako jedna z mála pracovala i s věkem čeledě při odchodu ze služby, se nabízí srovnání s prací Markéty Pražákové Seligové. Ta sice, zřejmě vzhledem k velikosti vzorku, nerozlišuje ve své statistice muže a ženy a nevyhodnocuje je odděleně, i tak je však tato možnost srovnání vzácná. Na Hornopolicku končila čeled' nejčastěji službu v rozmezí 20–24 let (44,3 %). Více než pětina čeledínů a děveček skončila ve službě mezi dvacátým pátým a třicátým rokem věku (21,6 %). I v tomto regionu byl velmi častý konec čelední služby v rozmezí 15–19 let (16,1 %). M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 479.

³⁹² SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 469, sign. V AU No 6/95, kniha č. 388, SP (1792), pag. 96.

³⁹³ Její otec Petr Mašek neb Nováček grunt získal skrze sňatek s dcerou předchozího hospodáře Alžbětou v roce 1745. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 297.

³⁹⁴ Grunt synovi odprodal v ceně 574 zlatých 33 krejcarů a 3 denáry. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 299r.

³⁹⁵ „b. Vater.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 468, sign. V AU No 6/94, kniha č. 387, SP (1791), pag. 100.

³⁹⁶ „b. Nowáčzek.“ Tamtéž, inv. č. 496, sign. V AU No 6/95, kniha č. 388, SP (1792), pag. 96.

³⁹⁷ Tamtéž, inv. č. 470, sign. V AU No 6/96, kniha č. 389, SP (1793), pag. 92; tamtéž, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, SP (1794), pag. 92; tamtéž, inv. č. 472, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, SP (1795), pag. 93.

³⁹⁸ Tamtéž, inv. č. 473, sign. V AU No 6/99, kniha č. 1796, kniha č. 392, SP (1796), pag. 93.

³⁹⁹ Všechna příjmení za sebou jsou v pořadí „Jaroš neb Krčal neb Dvořák neb Kovář“. Výkon této funkce Matějem Jarošem neb Kovářem se podařilo doložit skrze matriční evidenci. Matěj totiž vystupoval v pozici rychtáře jako svědek u dvou svateb v roce 1792, jedné v roce 1795 a další v roce 1798. U svateb uskutečněných v Selibově sice vystupuje dvakrát i konšel Matěj Strnad, ale žádný jiný

neb Šátavy,⁴⁰⁰ sedláka na selibovském gruntě čp. 18, s platem 8 zlatých.⁴⁰¹ Svou službu zakončila Anna třemi roky u bratra v rozmezí let 1801 a 1803.⁴⁰² Zemřela svobodná mezi roky 1810 a 1811.⁴⁰³

III. 6. Řemeslo cestou k osamostatnění

Vyučení se řemeslu⁴⁰⁴ bylo u dětí ze selských rodin výjimečné, přesto autor považoval za důležité ho zmínit odděleně od čelední služby. Uvedeným způsobem si živobytí mohli zajistit ti synové z rodin na nejvyšších příčkách venkovské společnosti, kteří neměli možnost získat otcovskou usedlost. Tato možnost se samozřejmě týkala jen mužských potomků a navíc bylo potřeba, aby jejich vyučení se řemeslu otec zaplatil. Pro všechny vrstvy venkovského obyvatelstva Alice Velková uvádí, že čelední službu volili mladí muži až v případě, že se řemeslu vyučit nemohli. Na západočeském Štáhlavsku odcházela do učení obzvláště vysoký podíl – 21,0 % – synů ze selských rodin. Obvykle však učni pocházeli z domkářských a řemeslnických rodin, jejichž malá hospodářství ke svému chodu nepotřebovala čeleď. Vyučení bylo obvyklé i u synů z podružských rodin. Na panství Štáhlavy bylo rovněž doložitelné u třetiny synů z rodin chalupnických.⁴⁰⁵ Přes tyto výrazné podíly zřejmě nelze v obecné rovině považovat původ učňů ve venkovském prostředí za zcela běžný. Vyučení se týkalo především měst, kde fungovaly cechy a kde do učení odcházeli především synové z řemeslnických rodin. Důležitým faktorem bylo také následné uplatnění tovaryšů, resp. mistrů. To bylo mnohem větší ve městech, která představovala spádová ekonomická centra s mnoha příležitostmi k prodeji řemeslných výrobků.

---

rychtář. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 4–5 / fol. 398v–399r.

⁴⁰⁰ Po statku Šátavy neb Charpače.

⁴⁰¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 474, sign. V.AU No 6/100, kniha č. 393, SP (1797), pag. 89.

⁴⁰² Tamtéž, inv. č. 1025, sign. IIA 5AU No 1/1, kniha č. 944, SP (1801), pag. 120; tamtéž, inv. č. 1026, sign. IIA 5AU No 1/2, kniha č. 945, SP (1802), pag. 120; tamtéž, inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, SP (1803), s. 91.

⁴⁰³ Přestože se nepodařilo nalézt zápis o jejím úmrtí, v soupise poddaných z roku 1811 je uvedena jako zemřelá a byla vyřazena z evidence soupisů poddaných. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1032, sign. IIA 5AU No 1/8, kniha č. 951, SP (1811), s. 92.

⁴⁰⁴ K řemeslům přehledně Miroslav JANOTKA – Karel LINHART, *Zapomenutá řemesla. Vyprávění o lidech a věcech*, Praha 1984; TÍŽ, *Řemesla našich předků*, Praha 1987; Alena VONDRUŠKOVÁ – Vlastimil VONDRUŠKA, *Řemesla a výroba*, Praha 2015.

⁴⁰⁵ Z domkářských rodin odcházelo do učení 92 % synů domkářů-řemeslníků a nejméně 71,4 % synů řemeslníků. Z podružských rodin odcházelo do učení nejméně 43,0 % synů a z chalupnických minimálně 33,0 %. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 363–364.

Tabulka č. III.24.

Bratři nových hospodářů v učení se řemeslu, Protivínsko (1778–1830)

SYNOVÉ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
Dědicové usedlostí	13	26,0	21	39,6	8	21,0	42	29,8
Řemeslník	11	22,0	2	3,8	3	7,9	16	11,3
Ostatní nedědicové	26	52,0	30	56,6	27	71,1	83	58,9
CELKEM	50	100,0	53	100,0	38	100,0	141	100,0

Eduard Maur spatřuje postavení čeledínů a tovaryšů jako „v zásadě shodné“. Hlavní důvody vidí v najímání obou skupin do dlouhodobé služby a jejich integrování do rodinné domácnosti „celého domu“ řemeslnického mistra. Přesto však byli tovaryši díky uzavřené smlouvě uchráněni před nekvalifikovanou prací, kterou po nich mistr nemohl vyžadovat. V jiném postavení však byli prostí učni, které mistr občas k neodborným činnostem využíval. To, že bývají mezi čeled' řazení i tovaryši, vychází z nejednotného označování i pozdější právní kodifikace, kterou čelední i tovaryšská smlouva prodělaly až kolem poloviny 18. století.⁴⁰⁶

Identifikace tovaryšů a obecně osob učících se řemeslu neskýtá taková úskalí jako v případě identifikace čeledi v soupisech poddaných. Díky zvolenému prameni se podařilo zaevidovat 16 mužů, kteří se rozhodli vykonávat řemeslo. V soupisech poddaných jsou ve shodě s jinými oblastmi Čech tovaryši označováni jako „*gesell*“ či „*gessel*“⁴⁰⁷ a to i ve spojení s příslušným řemeslem: „*Maurergesell*“⁴⁰⁸ V případě, že dotyčný byl teprve v učení, zapsali vrchnostenští úředníci i zvolené řemeslo. V soupisech poddaných tak lze nalézt poznámky typu „*lernt Schneider Handwerk*“.⁴⁰⁹

⁴⁰⁶ E. MAUR, *Čeled'*, s. 92–93.

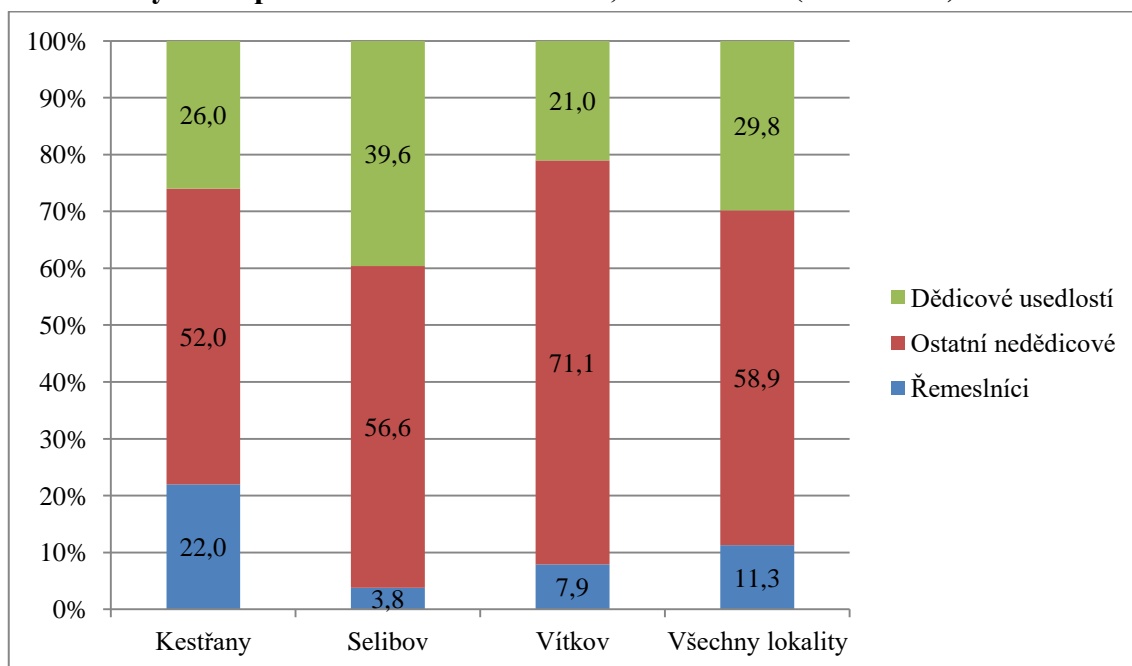
⁴⁰⁷ Maur dokládá používání různých ekvivalentů českého označení tovaryš, odvislých od druhu řemesla a jeho náročnosti na tovaryšovy dovednosti. Zatímco v textilních řemeslech byli v německojazyčném prostředí tovaryši označováni jako *knapové*, v méně náročných a především potravinářských řemeslech byli označováni jako *knechtové*. E. MAUR, *Čeled'*, s. 92–93.

⁴⁰⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 154.

⁴⁰⁹ Tamtéž, inv. č. 1025, sign. IIA 5AU No 1/1, kniha č. 944, SP (1801), pag. 89/119.

Graf č. III.2.

Bratři nových hospodářů v učení se řemeslu, Protivínsko (1778–1830)

Ze sledovaných selských rodů odešlo do učení se řemesla pouze 11,3 % z mužských potomků (16 ze 141). To nepředstavuje velké zastoupení, zvláště při srovnání s údaji Alice Velkové pro Štáhlavsko, kde ze selských rodin odcházelo do učení dvojnásobný počet mužů. Přesto to dokládá, že právě u selských rodů na Protivínsku se nejednalo o běžný postup. Celkově ze sourozenců, kteří nemohli převzít otcovu usedlost, nalezlo životní uplatnění v řemesle pouze 16,2 % (15 z 99). Do učení odcházelo nízké procento selských synů. Odlišnou situaci se podařilo doložit pro Kestřany (tabulka č. III.24.). Z této lokality pocházely více než dvě třetiny řemeslnických tovaryšů ze sledovaných rodů (68,8 %). Zde tvořili jednu pětinu všech synů zapsaných v databázi (22,0 %), což se nejvíce blížilo situaci na Štáhlavsku.⁴¹⁰ V rámci ostatních sourozenců nových hospodářů v Kestřanech zvolila řemeslo jako zajištění budoucnosti téměř třetina (29,7 %, tj. 11 z 37). Značná odlišnost výsledků získaných pro Kestřany vyplývala z většího počtu selských usedlostí, vyššího počtu obyvatel i významu lokálního centra.

⁴¹⁰ Zde mělo uplatnění v řemesle najít 21,0 % synů ze selských rodin. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 364.

Tabulka č. III.25.

Pořadí synů (tovaryšů) ze selských rodin podle narození, Protivínsko (1778–1830)

POŘADÍ SYNŮ PODLE NAROZENÍ	TOVARYŠI	
	Počet	%
Nejstarší	4	25,0
Prostřední	5	31,2
Nejmladší	7	43,7
CELKEM	16	100,0

Analýza rovněž ukázala, že nejčastěji volili řemeslo jako východisko životní situace mladší a nejmladší synové – sedm jedinců (46,6 %). Ti byli nejvíce zasaženi změnou dědického práva z roku 1787. Zkoumaný vzorek tovaryšů byl sice velmi malý pro vyvození obecnějších závěrů, nicméně by tato volba byla pro nejmladší syny logickou – šlo o důsledek jejich vlastního hledání adekvátního zajištění budoucnosti. Příležitosti k jejich nalezení ať v podobě ovdovělých hospodyní, prodávajících hospodářů, či možnosti uzavřít sociálně rovný sňatek však byly omezené.⁴¹¹ Finanční opora z domova byla zcela zásadní, neboť vyučení musel zaplatit otec, avšak stále se jednalo o levnější variantu než koupi jiné usedlosti pro syna. Zisk výučního listu dotyčnému nabízel zásadním způsobem rozšířené možnosti uplatnění, než pokud byl pouze bratrem nového hospodáře. Alice Velková v tomto směru přirovnává vlastnictví výučního listu k velmi slušnému věnu dcery.⁴¹²

Kvůli charakteru základního pramene – soupisů poddaných – byli budoucí řemeslníci mnohdy zachyceni až v době, kdy odcházeli na často několikaletý vandru, kvůli kterému museli opustit vesnici, a úředníci si tak poznamenali důvod jejich nepřítomnosti.⁴¹³ Cesta za získáním zkušeností byla vrchnostenskými úředníky při vyhotovování soupisů zapsána u deseti ze šestnácti sledovaných tovaryšů.⁴¹⁴

⁴¹¹ Je však potřeba připomenout, že ne vždy měl dotyčný řemeslu se učící muž dva a více bratrů. Ze tří a více synů přesto pocházela naprostá většina v pramenech zachycených řemeslníků (13 z 16). Ve dvou případech se jednalo o mladší syny ze dvou žijících a v jednom případě se do učení dal starší ze dvou bratrů.

⁴¹² A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 365.

⁴¹³ K vandru jako instituci existuje dostatečná literatura: Václav PETRÁSEK, *Vandrující řemeslníci a podomní obchodníci na hanáckém Slovácku*, Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 49, 2013, č. 3, s. 9; Jolande MINÁŘOVÁ, *Vandrování řemeslníků. Spolupráce jihočeských a rakouských řemeslníků v 17. až 19. století*, in: Andrea Komlosyová – Václav Bůžek – František Svátek (edd.), *Kultury na hranici: jižní Čechy – jižní Morava – Waldviertel – Weinviertel*, Wien 1995, s. 123–126; Zdeňka STOKLÁSKOVÁ, „... Neboť je léto a milo vandrovati.“ *Vandrovní tovaryši a státní intence*, in: Bronislav Chocholáč – Jiří Malíř (edd.), *Pocta Janu Janákovi, předsedovi Matice*

Tabulka č. III.26.

Syny ze selských rodin zvolená řemesla, Protivínsko (1778–1830)

ŘEMESLO	TOVARYŠI	
	Počet	%
Kolář	1	6,2
Krejčí	3	18,8
Řezník	3	18,8
Švec	2	12,5
Tesař	1	6,2
Tkadlec	1	6,2
Zedník	2	12,5
Neurčeno	3	18,8
CELKEM	16	100,0

Velmi zajímavý pohled do motivace mladých mužů při výběru vhodného řemesla nabízí tabulka (č. III.26.) s přehledem zvolených řemesel. Oproti městům, kde byla potřeba specializovaných potravinářských řemesel, byli obyvatelé venkova v tomto směru plně soběstační, a tak nepotřebovali služeb pekařů či řezníků. Naopak řemeslníci zabývající se výrobou a spravováním jednotlivých částí oděvu byli vždy žádoucí. Tato interpretace volby jednotlivých řemesel u mládenců ze selských rodů působí sice logicky a přesvědčivě, bohužel ji však nelze v pramenech potvrdit. Lze tím nicméně vysvětlit, že pokud se mladý muž ze selské rodiny rozhodl pro řemeslo, volil nejčastěji krejčovství (3), které si spolu s obuvnictvím (2) a tkalcovstvím (1) vybralo 37,5 % sledovaných mladíků. Možnost jejich budoucího uplatnění v rámci profese zůstává otázkou. Bližší osudy se podařilo doložit pouze u dvou z nich. V obou případech získali ke svému řemeslu i domek.

---

moravské, profesoru Masarykovy univerzity věnují k sedmdesátinám jeho přátelé a žáci, Brno 2002, s. 345–354. Samostatný příběh dalekého vandru směřujícího až do Benátek popsali J. GRULICH – M. SKOŘEPOVÁ, *Cesta z Pelhřimova do Benátek a zpět za 941 dní. Vandr Václava Pokorného v letech 1827–1829*, HD 37, 2013, s. 169–193; Annemarie STEIDL, *Auf nach Wien! Die Mobilität des mitteleuropäischen Handwerks im 18. und 19. Jahrhundert am Beispiel der Haupt- und Residenzstadt*, Wien 2003.

⁴¹⁴ Poprvé byli jednotliví muži zachyceni na vandru v dosti rozličném věku. Nejmladšímu bylo 13 let a dvěma nejstarším 34 let, přičemž do 20 let byli poprvé na vandru tři ze sledovaných 15 mužů. Nejvíce (3) jich započalo vandr ve věku 21 let. U tří tovaryšů se vůbec nepodařilo určit druh jimi vybraného řemesla, neboť byli zachyceni pouze jako vandrující. Nejběžnější délkou vandru bylo období od jednoho roku do čtyř let. Pouze jeden rok byli na vandru evidováni čtyři tovaryši, přičemž však u třech z nich není o jejich dalším postupu v učení více zmínek. Před získáním statusu tovaryše měl dotyčný projít vyučením.

Prvním z uvedené dvojice byl **Tomáš Černý** (* 1763), syn sedláka z usedlosti čp. 12 v Kestřanech.⁴¹⁵ Ten byl roku 1784 označen jako krejčí na vandru a nejpozději roku 1788 dosáhl hodnosti mistra.⁴¹⁶ Roku 1792 se oženil s dcerou panského porybného v Kestřanech Františkou Hájkovou.⁴¹⁷ Na podzim téhož roku získal od vrchnosti svolení k výstavbě domku na panských pozemcích, který vlastnil až do roku 1820.⁴¹⁸ Zde rovněž vykonával své řemeslo. Skutečnost, že první potomek se manželům narodil v Kestřanech čp. 1,⁴¹⁹ tedy v panském komplexu zámku, dvou tvrzí a rozsáhlého vrchnostenského dvora, by mohla nasvědčovat tomu, že Tomáš poskytoval své krejčovské služby vrchnosti. Pravým důvodem však bude spíše původ jeho manželky, jejíž otec se zde jako porybný právě pohyboval. Navíc další potomci se, zřejmě v souvislosti s dokončením výstavby domku, který dostal číslo popisné 53, narodili přímo tam.⁴²⁰

Druhým byl **Bartoloměj Jarolímek** (* 1782), syn sedláka z kestřanské usedlosti čp. 42,⁴²¹ který se vyučil ševcem. Jako vandrující švec byl poprvé zachycen v soupise poddaných z roku 1810.⁴²² V roce 1818 již jako ševcovský mistr získal prostřednictvím sňatku s vdovou po předchozím majiteli domek čp. 38 v 10 kilometrech vzdálené Řepici.⁴²³ Bartoloměj byl na štěkeňské panství, pod které Řepice spadala, propuštěn a v domku vykonával své řemeslo.⁴²⁴

Dále lze pozorovat skupinu stavebních řemesel, a to tesařství (1) a zednictví (2), která v 18. a na počátku 19. století na venkově ve spojitosti s výstavbou domků na vesnicích našla své uplatnění.⁴²⁵ Menší zájem byl o kolářství, zaměřené

⁴¹⁵ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1776), s. 108.

⁴¹⁶ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 461, sign. V AU No 6/87, kniha č. 380, SP (1784), pag. 304; tamtéž, inv. č. 465, sign. V AU No 6/91, kniha č. 384, SP (1788), pag. 323.

⁴¹⁷ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 4.

⁴¹⁸ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 520r–521r.

⁴¹⁹ Nejstarší syn v čp. 1 narozený – Václav – byl pokřtěn 25. července 1793. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 14.

⁴²⁰ Dcera Marie Anna byla pokřtěna 15. července 1796. Tamtéž, s. 19.

⁴²¹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1776), s. 218.

⁴²² Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 1031, sign. IIA 5AU No 1/7, kniha č. 950, SP (1810), s. 298.

⁴²³ Změřeno vzdušnou čarou pomocí www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 24. září 2019. Svatba se uskutečnila 28. července 1818 ve Štěkni. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Štěkeň*, inv. č. 5548, kniha č. 12, O (1812–1832), pag. 60.

⁴²⁴ O tom svědčí zápis o narození jeho syna Martina. Tamtéž, inv. č. 5542, kniha č. 6, N (1806–1829), pag. 213.

⁴²⁵ Nárůst domkářské vrstvy na venkově ve spojitosti s nárůstem počtu obyvatelstva a jako uplatňované řešení zajištění synů ze selských rodin doložila na Štáhlavsku Alice Velková. Za vrchol považuje přelom 18. a 19. století. V první polovině 19. století již přebytky obyvatelstva na venkově v hojně míře odcházely do měst. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 420–424, 443; TÁŽ, *Proměny venkovské společnosti*, ČCH 105, 2007, s. 821–826.

ve sledovaném období především na opravy a výrobu loukoťových kol (1),⁴²⁶ kterému se vyučil a nakonec se stal i jeho mistrem Martin Holý neb Sláma.⁴²⁷

K vesnickému životu patřil i kovář, avšak důvod, proč si žádný ze selských synů toto řemeslo nevybral, je možné spatřovat ve specializaci tohoto řemesla. Až do druhé poloviny 19. století bylo spojováno s podkovářstvím, současně bylo spjato s vysokými nároky na učně a dlouhou dobou vyučení. Výkon kovářství byl navíc vázán na vlastnictví či pronájem vhodného objektu, kterých nebylo neomezené množství, a řemeslo se tak i s kovárnou dědilo z otce na syna.⁴²⁸

Za velmi specifických okolností si tři ze sledovaných za své řemeslo zvolili řeznictví. Pro venkovské prostředí se jedná o zcela výjimečný případ. Pocházeli ze dvou generací jednoho rodu, vlastnícího v Kestřanech usedlost s hospodou Voctů neb Dolejších. V jejich případě tato volba řemesla nemohla být náhodná a řemeslo se muselo předávat v rodině po více generací. Nápovědou by rovněž mohly být příbuzenské vazby rodu na měšťanské prostředí v nedalekých Strakonících. Přesvědčivým dokladem je skutečnost, že když Bartoloměj Vocet neb Dolejší v roce 1790 převzal od svého otce Václava usedlost v Kestřanech čp. 6, zavázal se v rámci splátek přednostně platit do knížecího důchodu nájem z masných krámů.⁴²⁹

Výjimečně úspěšným příkladem toho, jak vyučení řemeslu mohlo synovi zajistit budoucnost, představuje příběh **Václava Vocta neb Dolejšího**, jenž se narodil do rodiny hospodáře a knížecího šenkýře Bartoloměje Vocta neb Dolejšího a Barbory, dcery po Adamu Kouteckém, barvíři z města Strakonice čp. 58, dne 25. července 1800.⁴³⁰ Od roku 1816 se učil řeznickému řemeslu,⁴³¹ které již roku 1818 provozoval v sousedním cizopanském městečku Štěkni.⁴³² Snad díky příbuzenským kontaktům plynoucím z původu své matky byl propuštěn z protivínského panství do 9,4 kilometrů⁴³³ vzdáleného města Strakonice.⁴³⁴ Zde pravděpodobně také složil mistrovskou zkoušku a stal se plnohodnotným členem strakonického řeznického cechu,

⁴²⁶ Ve sledovaném období nejběžnější typ dřevěného kola s kovovou obručí. Ráfek kola je tvořen z několika segmentů – loukotí. A. VONDRUŠKOVÁ – V. VONDRUŠKA, *Řemesla*, s. 158–159.

⁴²⁷ V daném roce měl Martin již rodinu, dvě dcery a byl podruhem v Selibově. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1042, sign. IIA 5AU No 1/18, kniha č. 961, SP (1826–1827), s. 77.

⁴²⁸ A. VONDRUŠKOVÁ – V. VONDRUŠKA, *Řemesla*, s. 78–81.

⁴²⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 430v.

⁴³⁰ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 19 / s. 315.

⁴³¹ „Lernt Fleischer handw.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279.

⁴³² Tamtéž, inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, kniha č. 957, s. 276.

⁴³³ Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 21. května 2019.

⁴³⁴ Tamtéž.

neboť již následujícího roku je tak titulován v matričním zápise o jeho sňatku s měšťanskou dcerou původem z Vodňan Veronikou Skalickou.⁴³⁵ Jeho příběh je jedním z několika vzácných případů sociálního vzestupu členů selského stavu. Dobře dokumentuje, že vyučení se řemeslu mohlo synovi bez dědických nároků zajistit výjimečný společenský vzestup.

---

⁴³⁵ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Vodňany*, inv. č. 6120, kniha č. 7, O (1784-1849), fol. 59v–60r.

IV. Služba v armádě a návrat mužů do venkovské společnosti

Prerod od žoldnéřské armády, známé z období třicetileté války, v pravidelné vojsko probíhal pomalu. Již roku 1649 vydal císař Ferdinand III. nařízení o zachování devíti pěších, devíti kyrysnických a jednoho dragounského pluku. Přesto byla zapotřebí celá řada reforem, které napomohly vzniku pravidelné armády.⁴³⁶

Největší změny prodělalo vojsko v souvislosti s válkou o rakouské dědictví a válkami s Pruskem. První výraznější změnou byla proměna způsobu získávání rekrutů, které bylo chápáno jako velký problém. V červenci roku 1748 bylo zrušeno verbování skrze stavy a veškerou kontrolu nad ním převzal stát. Ten se nově také staral o zásobování a opatrování výstroje vojáků. Naproti tomu stavy odsouhlasily zvýšení kontribuce po dobu následujících deseti let. Ačkoliv mělo být verbování dobrovolné, probíhalo zpravidla násilnou formou. Stát se do něho snažil vnést určitý řád a systém, a tak byly roku 1771 přiděleny jednotlivým plukům stálé verbovací okresy (*Conscriptions Werbbezirks Systeme*).⁴³⁷ Zásadního zlepšení náboru mužů pro potřeby armády se však nepodařilo dosáhnout.⁴³⁸

Pro zlepšení získávání rekrutů bylo nutné mít přehled o obyvatelstvu, především vhodné mužské populaci. Tomu měly napomoci tzv. konskripce obyvatelstva, iniciované císařovnou Marií Terezií. První byly prováděny odděleně podle vlastníků jednotlivých panství ve světské a církevní režii a jejich výsledky byly velmi rozdílné – zatímco církevní lze označit za relativně přesné, u světských se projevila snaha zatajovat poddané. Zejména první konskripce, provedené v letech 1754 a 1761, byly z těchto důvodů velmi nespolehlivé. Až nový, podrobný systém spojený s číslováním domů a zákazem změn příjmení zavedených v letech 1770–1771 přispělo k jejich zpřesnění.⁴³⁹

To vše vytvořilo předpoklady k vydání *Conscriptions und Werbbezirks Systeme für Deutschen Landen und für Galicien in Frieden und Kriegs Zeiten*, kterým byly v dubnu 1781 namísto dosavadního verbování zavedeny odvody, jež byly povinné. Podléhali jim všichni muži ve věku 17–40 let, v případě vozatajstva dokonce 17–50 let. Konskripční systém se však, jak vyplývá z jeho názvu, vztahoval pouze na některé země

⁴³⁶ Karel Alois STARA, *Vývoj vojenství v českých zemích z pohledu genealoga*, in: Václav Hásek a kol. (edd.), *Sborník učebních textů kurzu pro pokročilé rodopisce*, Praha 2007, s. 232.

⁴³⁷ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 183.

⁴³⁸ Andrej ROMAŇÁK – Vojtěch DANGL (edd.), *Vojenské dějiny Československa (1526–1918). II. díl*, Praha 1986, s. 238–239.

⁴³⁹ Petra BERROVÁ, *Konskripce a sčítání lidu na našem území v kontextu zjišťování národnosti obyvatelstva a se zohledněním nálezů Nejvyššího správního soudu*, HD 31, 2007, s. 148–150.

habsburské monarchie. Rekruty z českých zemí, tedy včetně Moravy, bylo doplňováno 23 pěších a 14 jízdních pluků a dva pluky dělostřelecké. Zároveň měl každý z nich povinnost vytvořit a ve svém odvodním okresu udržovat zálohu 640 rekrutů, z nichž byly doplňovány případné ztráty. Po doplnění stavu jednotky však měl být vyrovnány i počty záložních rekrutů tak, aby odpovídaly nařízení.⁴⁴⁰

Po neúspěších v bojích s Francií, které vyvrcholily porážkou rakouského vojska v bitvě u Marenga 14. června 1800,⁴⁴¹ byly hledány způsoby, jak zdokonalit zjevně neúspěšný vojenský systém.⁴⁴² V čele následných reforem stál jeden ze zasloužilých rakouských vojevůdců arcivévoda Karel.⁴⁴³ Ten započal s reformami od nejvyšších příček a zreorganizoval nejdříve dvorskou válečnou radu, která se nově členila do tří grémií.⁴⁴⁴ Následně zrekonstruoval generální štáb, kterému uložil za cíl vytvořit mapové podklady habsburské monarchie. Důležitým úkolem bylo rovněž vytvoření válečného archivu.⁴⁴⁵

Přelomovým bodem reformních procesů byla Karlova snaha zrušit stále platnou doživotní vojenskou službu a nahradit ji pouze několik let trvající službou v armádě. Ze všech arcivévodových reforem tato snaha budila největší odpor v konzervativních kruzích. Nakonec však byla přece jen císařským patentem ze 4. května 1802 zavedena desetiletá služba u pěchoty, dvanáctiletá u jezdeckta a čtrnáctiletá u dělostřelectva a ženistů.⁴⁴⁶ Posléze došlo též k přepracování doplňovacího systému, který byl od 25. října 1804 označován jako konskripční a odvodní (*Conscription und Recrutierungssystem*). Země byly rozděleny na okresy, ve kterých se měly

---

⁴⁴⁰ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 239–240.

⁴⁴¹ K bitvě podrobně Terry E. CROWDY ve svých studiích pro Napoleon Series, dostupných on-line na https://www.napoleon-series.org/military/c_cross_military.html. Odkaz vyhledán dne 20. srpna 2019.

⁴⁴² A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 281.

⁴⁴³ Byl v pořadí třetím synem toskánského velkovévody a pozdějšího císaře Leopolda II. Vychováván byl v rodině Alberta Sasko-Těšínského, jehož manželství s Karlovou sestrou bylo bezdětné. Po předčasné smrti jeho otce se císařem stal bratr arcivévody Karla František II., který jej jmenoval roku 1793 generálmajorem v císařské armádě a nizozemským místodržícím. Díky tomu, že jako jeden z mála členů habsburského rodu projevoval vojenský talent, se stal velitelem rakouských armád v Německu, kde se jim, na rozdíl od Itálie, dařilo vítězit. Za krajně nepříznivé situace byl roku 1801 jmenován prezidentem dvorské válečné rady a ihned započal s reformami armády. Znovu porazil Francouze roku 1805 v Itálii, ale Napoleon Bonaparte zvítězil u Slavkova. Svůj návrat do vedení dvorské válečné rady podmínil samostatností jednání, a tak byl jmenován teprve třetím rakouským generalisimem armády. V letech 1806–1809 provedl řadu dalších reforem a vystupoval proti další válce s Francií. Když jí však nezabránil, postavil se do čela armády a úspěšně čelil napoleonským armádám u Wagramu a Aspernu. Koncem války odešel z vrcholných pozic v armádě a věnoval se spíše správě svých statků a vojenské teorii. KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem. Historie habsburské armády 1526–1918*, Praha 2003, s. 203.

⁴⁴⁴ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 281.

⁴⁴⁵ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 204.

⁴⁴⁶ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 282.

doplňovat jednotlivé pluky.⁴⁴⁷ Reorganizace však doznala i celá armáda. Arcivévoda Karel zavedl nové výcvikové postupy, omezil fyzické tresty a zasadil se o přechod od zastaralé lineární taktiky, uplatňované při pohybu vojsk na bojišti, k taktice kolon, upřednostňované ve francouzské armádě.⁴⁴⁸

Důležitou změnou, která se dotkla rovněž venkova, bylo zřízení dvou nových druhů jednotek. Jednalo se o zeměbranu (*Landwehr*)⁴⁴⁹ a armádní zálohu (*Reserveanstalt*). První z nich byla zřízena císařským patentem z 8. června 1808 a jejím účelem byla výhradně obrana rodné půdy.⁴⁵⁰ Povinnost v ní sloužit měli všichni zdraví muži mezi 18 a 45 lety, kteří předtím neprošli službou v armádě. Osvobozeni byli kromě služby neschopných mužů také duchovní, učitelé a státní úředníci. Předpokládal se vznik 150 praporů o celkové síle 150 000 mužů, v nichž jen v Čechách mělo sloužit 80 000 osob. Výcvik zeměbranců tvořil nedílnou součást venkovské každodennosti dané doby. Byl odstupňován podle velikosti jednotky; každou neděli měl probíhat výcvik v četě či poločetě. Jednou za měsíc absolvovali zeměbranci výcvik v rámci setniny a každoročně museli povinně po dobu tří týdnů ve výcvikových táborech cvičit střelbu.⁴⁵¹ Ačkoliv měla zeměbrana sloužit výhradně k obraně vlastního území, kvůli nedostatečnému stavu vlastní armády byla roku 1809 nasazena do bojů proti francouzským armádám jakožto klasická řadová pěchota.⁴⁵²

Armádní záloha vznikla z rozhodnutí císaře jeho patentem z 12. května 1808. Mělo se jednat o muže, kteří sice podléhali vojenské povinnosti, ale nebyli zatím odvedeni k vojsku. Zařazení byli po dvou batalionech u každého ze 46 řadových pluků, přičemž oba měly 1 300 mužů. Jejich výcvik probíhal sedm týdnů hned po odvodu a následující roky vždy tři týdny u náhradní divize. Cílem záloh bylo rychlé doplňování početních stavů řadových pluků bez výraznějšího navýšení financí. Zároveň v případě potřeby umožňovaly snadné a rychlé navýšení početních stavů armády.⁴⁵³

Všechny tyto reformy, které v době ohrožení samotné existence habsburské monarchie podstatným způsobem zvýšily bojeschopnost rakouské armády, byly sice

---

⁴⁴⁷ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 204.

⁴⁴⁸ Tamtéž, s. 205.

⁴⁴⁹ Jako jeden z mála se Landwehru a jeho zřizování na Moravě v souvislosti s napoleonskými válkami věnoval Miroslav SVOBODA, *Zřizování zeměbrany na jižní Moravě r. 1808*, in: Miroslav Svoboda (ed.), *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské*. XXX. mikulovské sympozium. 22.-23. října 2008, Brno 2008, s. 227–248.

⁴⁵⁰ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 283.

⁴⁵¹ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 207–208.

⁴⁵² A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 283.

⁴⁵³ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 206.

zachovány, ale zároveň došlo k zakonzervování vývoje. Důvodem bylo kromě mírového období především obrovské zadlužení ve výši desítek milionů zlatých.⁴⁵⁴ Nový odvodní předpis ze 4. dubna 1827 dokonce částečně vracel stav před reformy arcivévody Karla.⁴⁵⁵ Nebyla sice znovuzavedena doživotní služba ani stávající čtrnáctiletá služba prodloužena, nově odvedení muži však museli všichni odsloužit dlouhých 14 let nehledě na druh vojska, ke kterému byli přiděleni.⁴⁵⁶ Toto nařízení zůstalo následně v platnosti až do roku 1845, kdy byla délka služby v armádě v konskripčních zemích⁴⁵⁷ snížena na osm let.⁴⁵⁸

IV. 1. Venkov a armáda v historiografii

Služba v armádě představuje atraktivní badatelské téma, především ve vztahu k dějinám 19.⁴⁵⁹ a 20. století.⁴⁶⁰ Při studiu staršího období se zájem soustřeďuje především na „velké“ dějiny armád, válečných konfliktů⁴⁶¹ a životní osudy vojevůdců.⁴⁶² Pouze ve výjimečných případech se objevila snaha o vzájemné provázání „velkého příběhu“ – neosobní války s obrazem soudobé civilní nebo vojenské každodennosti.⁴⁶³

Na možnosti studia válečných událostí v souvislosti s venkovem upozornil již Josef Pekař v prvním díle své *Knihy o Kosti*.⁴⁶⁴ V souvislosti s postupným edičním zpřístupněním prvního českého katastru – berní ruly z roku 1654 – byly sledovány dopady třicetileté války (1618–1648) na venkovskou ekonomiku. Tento jedinečný pramen, díky edicím badatelům snadno dostupný,⁴⁶⁵ doložil na většině území Čech

⁴⁵⁴ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 237.

⁴⁵⁵ K. A. STARA, *Vývoj*, s. 237.

⁴⁵⁶ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 238.

⁴⁵⁷ Rakouské země, Čechy, Morava a Halič.

⁴⁵⁸ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 296.

⁴⁵⁹ Milan ŠVANKMAJER, *Čechy na sklonku napoleonských válek: 1810–1815*, Praha 2004; Otto URBAN, *Vzpomínka na Hradec Králové (Drama roku 1866)*, Praha 1986; Marco BARATTO, *Třetí koaliční válka 1805*, Třebíč 2004; Rudolf von OTTENFELD, *Rakouská armáda za napoleonských válek 1792–1815*, Ostrava 2005.

⁴⁶⁰ Ivan ŠEDIVÝ, *Češi, české země a Velká válka 1914–1918*, Praha 2001; Ivan ŠEDIVÝ – Marie KOLDINSKÁ, *Válka a armáda v českých dějinách. Sociohistorické črty*, Praha 2008.

⁴⁶¹ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*; A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*; František STELLNER, *Sedmiletá válka v Evropě*, Praha 2000.

⁴⁶² Radek FUKALA, *Jan Jiří Krnovský. Stavovské povstání a zápas s Habsburky*, České Budějovice 2005.

⁴⁶³ Peter ENGLUND, *Nepokojná léta: Historie třicetileté války*, Praha 2000.

⁴⁶⁴ Josef PEKAŘ, *Knihy o Kosti. Kus české historie. Díl první*, Praha 1998, s. 15–138; František Augustin SLAVÍK, *O popisu Čech po třicetileté válce*, Zprávy zemského archivu Království českého 3, 1910, s. 17–114.

⁴⁶⁵ Edičně byla zpracovávána od počátku padesátých let 20. století a do současnosti (květen 2019) nebyla edice dokončena, chybí například Chrudimsko. Otakar BAUER – František, BENEŠ – Karel DOSKOČIL – Eva LISÁ (edd.), *Berní rula 1. K edici Berní ruly: úvodní pojednání*, Praha 1950; Karel DOSKOČIL, *Berní rula 2. Popis Čech r. 1654. Souhrnný index obcí, osad a samot k berní rule*,

„pohořalé“ a opuštěné usedlosti, a to včetně rozloh k nim příslušejících a nevyužívaných polí.⁴⁶⁶ Tématu se věnovali i členové mezinárodního výzkumného týmu pracujícího na projektu *Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert* (1992-1999)⁴⁶⁷ Otázka „dopadu válečných událostí na venkovskou ekonomiku“ nicméně rezonovala i ve výzkumech jiných badatelů.⁴⁶⁸

Kromě důsledků ekonomických, které měla třicetiletá válka na venkovské prostředí, neunikly pozornosti badatelů ani dopady sociální. Do popředí zájmu historiků se tak dostal jedinečný pramen, který bývá označován jako *Soupis obyvatelstva podle víry z roku 1651*.⁴⁶⁹ Tato evidence obyvatelstva, přestože byla vytvořena pod vlivem sílíci rekatolizace, kromě náboženské příslušnosti uvádí konkrétní jména, věk, rodinné postavení a socioprofesionální příslušnost evidovaných osob. Na základě uvedených informací bylo možné doložit válečné ztráty i proměny společenské skladby obyvatelstva Čech.⁴⁷⁰ Studiu důsledků třicetileté války na strukturu venkovského obyvatelstva se nevyhnuli ani historikové podílející se na již zmiňovaném projektu *Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert*.⁴⁷¹

Praha 1953; Antonín HAAS (ed.), *Berní rula 27.–28. Kraj Prácheňský I–II*, Praha 1954. K berní rule, resp. k jejím vydaným i dosud nevydaným částem, existuje generální jmenný rejstřík, místy při nedochování doplněný o údaje z SPPV. Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ (edd.), *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. I. svazek / A–L*, Praha 2003; TÍŽ (edd.), *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. 2. Svazek / M–Ž*, Praha 2003.

⁴⁶⁶ Anna KUBÍKOVÁ, *Panství Český Krumlov ve světle berní ruly*, JSH 51, 1982, s. 88–101; TÁŽ, *Panství Třeboň ve světle berní ruly a její revizitace*, JSH 55, 1986, s. 144–160; TÁŽ, *Panství Rožmberk ve světle berní ruly*, JSH 60–61, 1991–1992, s. 91–99.

⁴⁶⁷ Markus CERMAN, *Das Projekt „Soziale Strukturen in Böhmen, 16.–19. Jahrhundert“*, Preger wirtschafts- und sozialhistorische Mitteilungen 5, 1999, s. 185–203; Markus CERMAN – Lenka MATUŠÍKOVÁ – Hermann ZEITLHOFER, *Projekt „Sociální struktury v Čechách“*. *Rozbor pramenů s použitím počítače*, Archivní časopis 49, 1999, s. 107–128, 171–190; J. GRULICH, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44–54; Alena PAZDEROVÁ, *Sociální kategorie obyvatel rychnovského panství ve světle nejstarších katastrů*, Východočeský sborník historický 7, 1998, s. 19–62; E. MAUR, *K postavení poddaných na českých komorních panstvích po válce třicetileté*, Acta Universitatis Carolinae – phil. et hist. 5, 1996, s. 143–153.

⁴⁶⁸ Petr ODEHNAL, *Po spálení města Klobouk. Hospodaření poddaných na jihovýchodní Moravě ve stínu válečných událostí 17. a počátku 18. Století*, disertační práce, FF Univerzity Palackého v Olomouci, Olomouc 2007.

⁴⁶⁹ Eliška ČÁŇOVÁ, *Status libri animarum pražské arcidiecéze z roku 1651*, SAP 1979, s. 20–55; TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry a studium historické rodiny*, AČ 42, 1992, s. 28–34; TÁŽ, *Soupis poddaných podle víry*, Paginae Historiae – Sborník SÚA v Praze, 1992, s. 69–81.

⁴⁷⁰ Otto PLACHT, *Lidnatost a společenská skladba českého státu v 16.–18. století*, Praha 1957, s. 77–118; E. ČÁŇOVÁ, *Složení domácností v roce 1651*, HD 16, 1992, s. 63–66; E. MAUR, *La structure démographique de la Bohême après la guerre de trente ans: quelque aperçus*, HD 7, 1974, s. 29–98; TÝŽ, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137–152.

⁴⁷¹ Markus CERMAN – Hermann ZEITLHOFER (edd.), *Soziale Strukturen in Böhmen. Ein regionaler Vergleich von Wirtschaft und Gesellschaft in Gutsherrschaften, 16.–19. Jahrhundert*, Wien – Oldenbourg 2002; Markus CERMAN – Robert LUFT (edd.), *Untertanen, Herrschaft und Staat in Böhmen und im „Alten Reich“*. Sozialgeschichtliche Studien zur Frühen Neuzeit, München 2005;

V odborné literatuře lze dohledat zmínky o vojenských vysloužilcích, avšak konkrétní okolnosti, které doprovázely jejich návrat do domácího prostředí, nikdo systematicky nestudoval. Nejenom řadovým vojákům,⁴⁷² ale i okrajovým vrstvám z řad vojenského personálu (např. invalidům, zběhům, delikventům) zůstává česká historiografie z hlediska jejich poznání hodně dlužna.⁴⁷³ V evropské historiografii je situace obdobná – více pozornosti se zde dostává pouze dezertérům.⁴⁷⁴

Vzájemné propojení venkovana a války v českém prostředí nabízí nová neprobádaná témata. Venkovan (sedlák, rolník) se v dějinách válek a ozbrojených konfliktů promítá zcela samozřejmě, přestože se v nich vlastně ztrácí. Zpravidla bývá jejich opomíjeným aktérem nebo snadno zmanipulovatelným objektem.⁴⁷⁵

IV. 2. Muži z Protivínska a vojenská služba

Základním pramenem pro poznání vojenské služby mladých mužů ze selských rodin a jejich aspektů byly soupisy poddaných. Služba v armádě totiž byla jednou z nejčastějších příčin nepřítomnosti mladých mužů v jejich bydlišti. Právě z tohoto důvodu se pravidelné soupisy poddaných jeví jako jeden z nejvhodnějších pramenů pro poznání tohoto aspektu venkovské každodennosti přelomu 18. a 19. století.

Počet vojáků evidovaný v pětiletých intervalech odrážel potřeby rakouské armády v souvislosti s válkami s revoluční a napoleonskou Francií. Služba v armádě byla vedle čelední služby nejčastějším důvodem nepřítomnosti mladých mužů v místě bydliště (tabulka č. IV.1.). Na počátku sledovaného období, tj. v roce 1780, byl podíl vojáků na nepřítomných osobách 35,4 % (51 ze 144). Poté přišlo do roku 1785 krátké

J. GRULICH, *Obyvatelstvo chýnovského panství po třicetileté válce*, in: Václav Bůžek (ed.), *Příspěvky ke každodenní kultuře novověku*, České Budějovice 1995 (= Opera Historica 4), s. 125–143; Josef GRULICH – Hermann ZEITLHOFER, *Migration of the South Bohemia Population Before and After the Thirty Years War*, in: James R. Palmitessa (ed.), *Between Lipany and White Mountain. Essays in Late Medieval and Early Modern Bohemian History in Modern Czech Scholarship*, Leiden – Boston 2014, s. 269–299.

⁴⁷² Klára ANDRESOVÁ, *Mušketýři za třicetileté války podle J. J. von Wallhausena*, in: Sborník Replicon: soubor vybraných přednášek z ročníků 2013–2016, Mníšek pod Brdy 2017, s. 21–28.

⁴⁷³ Pavel HEŘMÁNEK, *Aby nemuseli nakonec žebrati. Příběhy z dějin karlínské Invalidovny*, Praha 2015; Ondřej ŠVEHELKA, *Na okraji vojenské společnosti. Vojenští invalidé, zběhové a delikventi v císařsko-královské armádě za sedmileté války*, disertační práce, FF UK Praha 2017.

⁴⁷⁴ Thomas AGOSTINI, “Deserted His Majesty’s Service”: *Military Runaways, the British-American Press, and the Problem of Desertion during the Seven Years’ War*, *Journal of Social History* 40, 2007, č. 4, s. 957–985; Marcus VON SALISCH, *Treue Deserteure. Das kursächsische Militär und der Siebenjährige Krieg in den zeitgenössischen Flugschriften*, Frankfurt am Main 2006.

⁴⁷⁵ Jitka BALCAROVÁ – Eduard KUBŮ – Jiří ŠOUŠA (edd.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017, s. 11–14.

Tabulka č. IV.1.

Vojenská služba jako důvod nepřítomnosti ve vsi, Protivínsko (1780–1830)

ROK	LOKALITA						VŠECHNY LOKALITY		
	KESTŘANY		SELIBOV		VÍTKOV		nepřít.	voj.	%
	nepřít.*	voj.**	nepřít.	voj.	nepřít.	voj.			
1780	65	28	56	14	23	9	144	51	35,4
1785	75	15	39	7	12	3	126	25	19,8
1790	64	26	30	17	21	3	111	46	41,4
1795	33	14	31	15	23	5	87	34	39,1
1800	47	34	36	22	17	7	100	63	63,0
1805	49	31	30	23	13	6	92	60	66,7
1810	74	34	21	9	19	8	114	51	44,7
1815	64	41	18	9	24	14	106	64	60,4
1820	48	19	19	1	14	7	81	27	33,3
1825	25	9	25	6	9	5	59	20	33,9
1830	34	9	53	2	22	9	109	20	18,3

* Celkem v lokalitě nepřítomných osob.

** Muži na vojně.

období poklesu na 25 vojáků (19,8 % z nepřítomných osob), jež následoval růst počtu odvedených rekrutů při pokračujícím poklesu nepřítomných. Za náhlým poklesem stál způsob jejich zápisu v soupisech poddaných, který prováděli vrchnostenští úředníci. Příčinu je třeba hledat především v pohledu vrchnosti na pravděpodobnost návratu mužů odvedených v době platné doživotní služby.

Po vymezení zkoumaného vzorku populace sice byly prozkoumány veškeré soupisy poddaných v rozmezí let 1750–1830, ale první rekrut ze sledovaných generací selských rodů byl poprvé zaevidován ve vojenské službě až k roku 1779. Přesto však v evidenci setrvačně – až do velmi pozdního věku – zůstávali ti vojáci, o nichž neměla vrchnost žádné zprávy. Vyškrtnuti byli zpravidla až v době, kdy úředníci usoudili, že se v tak pozdním věku – například po 60 letech služby – jistě nevrátí. Nalezení doby, po jejímž uplynutí byl návrat vojáka považován za nepravděpodobný, by si vyžádalo studium soupisů poddaných již od první poloviny 17. století, bylo by totiž zapotřebí zjistit, v jakém roce byli odvedeni. Těžko ze soupisů poddaných soudit, odkdy o nich

vrchnost, resp. armáda neměla přehled. Největší část těchto vojáků byla vynechána v letech následujících po roce 1780.

Ukončení setrvalé evidence těchto mužů v letech 1781–1782 jednoznačně souviselo se zavedením konskripčního systému vojenských odvodů, díky němuž získal státní aparát přehled o mužích ve službě a vhodných k odvodu.⁴⁷⁶ Právě tehdy mohlo padnout rozhodnutí vyřadit z evidence ty, o kterých zjevně ani vrchnost, ani sama armáda neměla informace. Pouze v Kestřanech bylo k roku 1780 takovýchto mužů evidováno 19 a jejich průměrný věk činil 67,6 roku. Nejstaršímu z nich, Šimonovi Starému, bylo v roce 1780 již 88 let,⁴⁷⁷ vyškrtnut byl o rok později.⁴⁷⁸

Růst zastoupení vojáků mezi nepřítomnými poddanými ve sledovaných lokalitách dosáhl svého vrcholu v letech 1800, 1805 a 1815, kdy jejich podíl v rámci nepřítomných osob neklesl pod 60,0 %. Na zásadní snížení počtu vojáků v rozmezí 1815 a 1820 je možné nahlížet jako na projev ukončení válečných operací a s tím spojeného návratu vojáků do domovů, a to bez nutnosti neustálého doplňování početního stavu vojska.⁴⁷⁹

K roku 1815 bylo ve službě stále ještě 64 vojáků rekrutovaných ze tří sledovaných lokalit. O pět let později se počet vojáků snížil na méně než polovinu a jejich podíl v rámci nepřítomných poddaných klesl na 33,3 %. Na konci sledovaného období sloužilo v armádě stále pouze 20 mužů, kteří se s ohledem na zvýšení pracovních migrací na venkově podíleli na počtu v bydlišti nepřítomných poddaných pouze 18,3 %. Tento podíl byl nejnižší v rámci sledovaných pětiletých intervalů mezi roky 1780–1830 (tabulka č. IV.1.).

Celkem se mezi muže vykonávající vojenskou službu dostalo 48 mladíků ze 147 narozených do selských rodin. Ve zkoumaném vzorku se nacházelo 141 mužských členů těchto rodin. Bez těch, kteří zemřeli ve službě před rokem 1780, a těch, jejichž usedlost byla převedena až po roce 1830, zůstalo pro potřeby následné analýzy ve zkoumaném vzorku 42 mužů (tabulka č. IV.2.). Devět z nich bylo dědiců, kteří přesto, že později získali otcův grunt, byli odvedeni. Zbýlých 33 sourozenců

---

⁴⁷⁶ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 239–240.

⁴⁷⁷ Podle soupisu byl v roce 1780 starý 84 let. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 457, sign. V AU No 6/83, SP (1780), pag. 275.

⁴⁷⁸ Vyškrtnut byl spolu s mladším bratrem Vítem. Tamtéž, inv. č. 458, sign. V AU No 6/84, kniha č. 377, SP (1781), s. 271.

⁴⁷⁹ V období po napoleonských válkách byl mírový stav rakouské armády výrazně nižší než válečný. V mírovém stavu měla armáda okolo 270 000 mužů, zatímco ve válečných letech dosahoval počet mužů, které mohla postavit do pole, až 400 000 vojáků.

Tabulka č. IV.2.

Počty odvedených synů ze selských rodin, Protivínsko (1779–1830)

SYNOVÉ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
Voják	17	30,9	9	17,0	7	17,9	33	22,5
Voják-dědic	1	1,8	5	9,4	3	7,7	9	6,1
Neodvedený bratr	20	36,4	23	43,4	23	59,0	66	44,9
Bratr-dědic	12	21,8	16	30,2	5	12,8	33	22,5
<i>Voják – † > přev. *</i>	1	1,8	–	–	1	2,6	2	1,3
<i>Voják – přev. < 1830**</i>	4	7,3	–	–	–	–	4	2,7
CELKEM	55	100,0	53	100,0	39	100,0	147	100,0

* *Voják, který sice pocházel ze sledovaných generací analyzovaných rodů, ale zemřel před převodem rodné usedlosti.*

** *Voják, jehož rodnou usedlost získal jeden ze sourozenců až po roce 1830.*

nových hospodářů, kteří v letech 1779–1830 prošli vojenskou službou, tvořilo 23,4 % mužských členů sledovaných rodů (33 ze 141). Vojenská služba se tak týkala třetiny (33,3 %) mužských sourozenců nových hospodářů (33 z 99).

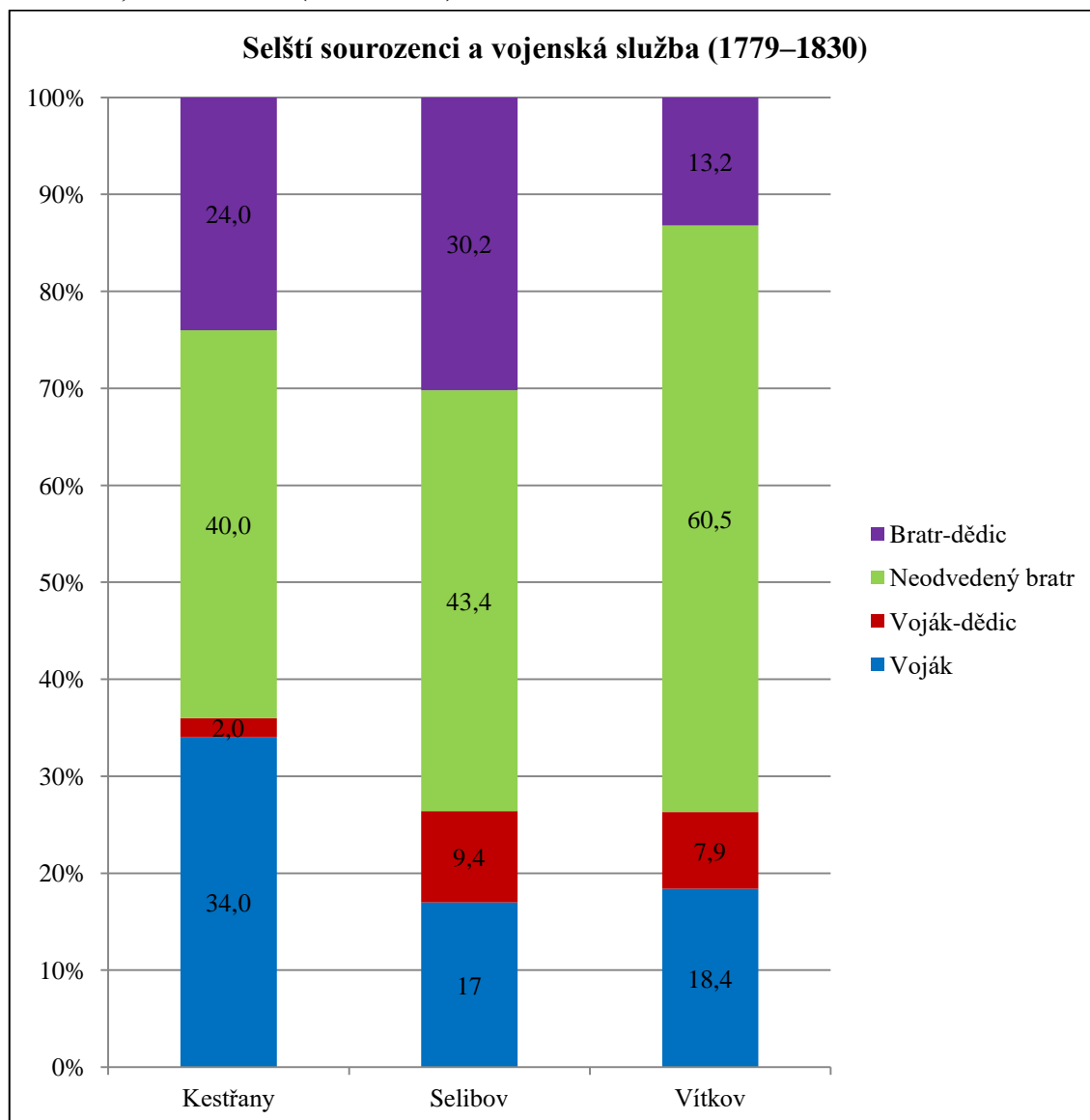
IV. 3. Odvody rekrutů

Získávání nových rekrutů pro potřeby habsburské armády probíhalo až roku 1781 verbováním, které mělo být dobrovolné, a příslušní verbíři nesměli užívat lsti a násilí při získávání nových rekrutů. Skutečná praxe se však od normy značně odlišovala – vrchnost a její úředníci neradi viděli procházet verbíře po svých vsích a najímat všechny, kteří jim přišli do cesty. A tak proto, aby vrchnost chránila pracovní sílu na svých panstvích, s verbíři spolupracovala a sama jim připravovala ze svého pohledu k odvodu „vhodné“ osoby. Snažila se tak ze svých vesnic a městeček zbavit všelijakých nespokojenců, buřičů, rebelů a obecně problémových osob. Častým cílem verbířů se stávali také sirotci, tuláci a obecně potulující se osoby.⁴⁸⁰

⁴⁸⁰ Ladislav ŠULÁK, *Povídání o bílém kabátě aneb Verbování a odvody. 1. část*, Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 48, 2012, č. 3, s. 8.

Graf č. IV.1.

Vojenská služba a mužští členové selských rodin žijící v době převodu otcovy usedlosti, Protivínsko (1779–1830)

Reforma tohoto systému byla provedena až roku 1781. Tehdy došlo ke změně a přechodu od verbování k odvodům. To mohlo být uskutečněno především díky zkvalitnění státní správy, jejíž přehled o potenciálních rekrutech byl díky konskripčním výrazně lepší než dříve.⁴⁸¹ Přestože byl nově zavedený tzv. konskripční systém *Conscriptio und Werbbezirks Systeme für Deutschen Landen und für Gallicien in Frieden und Kriegs Zeiten*⁴⁸² rekrutování založen na myšlence všeobecné branné povinnosti, netýkal se všech vrstev obyvatelstva. Úloha jednotlivých

⁴⁸¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, kart. 107, inv. č. 1928, sign. IV.K y 6. Podrobnější informace ke konskripčním E. MAUR, *Základy*, s. 48–51.

⁴⁸² A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 238–239.

složek obyvatel monarchie v něm nebyla stejná. Početně největší část armády, tj. řadové mužstvo, byla doplňována především z řad obyvatel venkova, řemeslníků a dělnických profesí. Až do reformy Josefa II. stál v protikladu důstojnický sbor, jehož členové pocházeli z řad nižší šlechty a bohatších vrstev obyvatelstva habsburského soustátí.⁴⁸³ Císaři se k nelibosti šlechty podařilo důstojnický sbor očistit od bohatých, ale neschopných důstojníků, pro které byla služba v armádě zdrojem vysokých příjmů, a tak zakázat hluboce zakořeněnou praxi prodeje důstojnických míst. Snažil se doplňovat důstojnický sbor nadanými jedinci, včetně obyvatel měst, i vychovávat nové důstojníky vzděláváním ke službě předurčené mládeže.⁴⁸⁴

Vlastní odvod rekrutů probíhal v kompetenci vrchnostenských úředníků. Ti určovali, kteří z poddaných půjdou k odvodu, a ručili za to, že se předem určení muži k odvodům skutečně dostavili. Dělo se tak nejčastěji v noci v doprovodu ozbrojené eskorty a za pomoci rychtářů.⁴⁸⁵ Po příchodu na místo byli rekruti podrobeni lékařské prohlídce, která rozhodovala o tom, zda dotyční jsou, či nejsou vhodní pro vojenskou službu. Kromě dostatečné fyzické zdatnosti se jednalo především o výšku, kterou museli rekruti splňovat. Rozmezí bylo stanoveno od pěti stop a dvou palců do pěti stop a šesti palců (168–180 cm).⁴⁸⁶ Ti z příchozích, kteří byli shledáni vyhovujícími požadavkům, byli zařazeni do seznamu rekrutů a vyčkávali na své přidělení ke konkrétním plukům.⁴⁸⁷

Muži původem z protivínského panství odcházeli k odvodu a zdravotním prohlídkám nejčastěji do nedalekého Týna nad Vltavou,⁴⁸⁸ Strakonice⁴⁸⁹ a Písku.⁴⁹⁰ Zajímavé je, že někteří z nich navštívili místo odvodu opakovaně, jen aby bylo shledáno, že stále zůstávají schopní služby.⁴⁹¹ Za tímto jevem stála procedura vlastního

---

⁴⁸³ L. ŠULÁK, *Povídání*, s. 8.

⁴⁸⁴ Důležitou úlohu hrála již v roce 1752 založená Tereziánská vojenská akademie ve Vídeňském Novém Městě. Do ní byli přijímáni chlapci ve věku šest až sedm let, kteří po absolvování 11 let studia odcházeli na důstojnické a poddůstojnické posty, nejlepší z nich jako praporečníci k pěchotě nebo jako důstojníci k janičářským jednotkám, ostatní jako kadeti k dělostřelectvu a pěchotě. V roce 1782 bylo z popudu Josefa II. zřízeno 30 vzdělávacích a výchovných ústavů pro vojenské děti při 18 německých (tedy i českých) a 12 uherských plucích. A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 243.

⁴⁸⁵ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 184.

⁴⁸⁶ A. ROMAŇÁK – V. DANGL (edd.), *Vojenské dějiny*, s. 240.

⁴⁸⁷ L. ŠULÁK, *Povídání*, s. 8.

⁴⁸⁸ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, kart. 107, inv. č. 1928, sign. IV.K y'6, fol. 146r–148r.

⁴⁸⁹ Tamtéž, fol. 139r–140r.

⁴⁹⁰ Tamtéž, fol. 190r.

⁴⁹¹ Tamtéž, fol. 146r–148r.

Tabulka č. IV.3.

Vojáci ze selských rodin podle vztahu k usedlosti a nástupu vojenské služby, Protivínsko (1779–1830)

SYNOVÉ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Bratr (před 1802)	13	72,2	5	35,7	1	10,0	19	45,3
Dědic (před 1802)	–	–	3	21,4	1	10,0	4	9,5
Bratr (po 1802)	4	22,2	4	28,6	6	60,0	14	33,3
Dědic (po 1802)	1	5,6	2	14,3	2	20,0	5	11,9
CELKEM	18	100,0	14	100,0	10	100,0	42	100,0

odvodu k jednotce. Když měl být rekrut přidělen k příslušnému pluku, byla lékařem znovu ověřena jeho bojeschopnost. Teprve poté složil vojenskou přípravu, získal kapesné ve výši tří zlatých a mohl být zařazen mezi mužstvo. Až pak došlo k vlastnímu základnímu výcviku, označovanému jako „abrichtuňk“ (z německého *Abrichtung*).⁴⁹²

Odvody se staly nedílnou součástí venkovské každodennosti. Podléhali jim všichni muži ve věku od 17 do 40 let. V případě, že byli určeni pro službu u vozatajstva, byla horní hranice odvodního věku navýšena na 50 let.⁴⁹³ Vrchnost i členové jejího úřednického aparátu si byli samozřejmě velmi dobře vědomi potřeby zabezpečení chodu hospodářského zázemí dominií – jak jednotlivých usedlostí, tak i vrchnostenských dvorů a podniků. S ohledem na ekonomické hledisko bylo stanoveno, že odvody jednotlivých mužů nesmějí narušit selská a šlechtická hospodářství, řemeslnické dílny, manufakturní provozy, doly a hutě.⁴⁹⁴ Uvedené nařízení se týkalo i výroby určené pro armádní potřeby. Ze stejných důvodů neměl být vojenskými odvody ohrožen chod dolů, železáren či lodní dopravy. O tom, že se vojenská služba netýkala všech obyvatel

⁴⁹² KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 184. V případě, že dotyční byli nevhodní pro armádní službu, byl rovněž uveden důvod jejich nevhodnosti. Nejčastější příčinou byla výška v konškrpících, zapisovaná nejčastěji formou „*klein gar klein*“, ale i různá tělesná postižení a deformace. Aby byl přehled úplný, obsahují seznamy i informace o aktuálním místě pobytu dotyčného. Tak bylo u Víta Těhleho z Vítkova čp. 6 uvedeno, že „*dienst in Dobew als Knecht*“ a není vhodný pro službu, neboť „*soll krumpfen Finger haben*“. Jiný muž nebyl vhodný pro službu, neboť měl „*beiden Augen blind*“, další byl již příliš star. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, kart. 107, inv. č. 1928, sign. IV.K y 6, fol. 146r-148r; tamtéž, fol. 66v; tamtéž, fol. 274v.

⁴⁹³ K. A. STARÁ, *Vývoj*, s. 236–237.

⁴⁹⁴ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 184.

monarchie stejně, svědčí i možnost výkupu z ní po uhrazení vysoké částky 300 zlatých. Této možnosti využívali zejména synové z bohatých rodin, a to i na venkově.⁴⁹⁵

Za vlády císaře Františka I. v roce 1802, konkrétně 4. května, došlo k zásadní změně, když byla provedena reforma vojenské služby. Jednalo se o přímou reakci na nepříznivý vývoj válečných událostí. Autorem této reformy byl arcivévoda Karel, prezident dvorské válečné rady, válečný a námořní ministr. Tehdy stále platná doživotní vojenská služba byla zrušena a délka vojenské služby byla rozčleněna podle druhu vojska a náročnosti výcviku. Nejkratší doba, kterou měl rekrut strávit v armádě, představovala deset let, pokud byl přidělen k pěchotě. 12 let služby čekalo na toho, kdo byl povolán k jezdecku, a u technicky náročných jednotek, jakými byli dělostřelci a ženisté, byla délka služby stanovena na 14 let.⁴⁹⁶

Rok 1802 je zásadním rokem, který není možné při vyhodnocování zkoumaného vzorku mužů ze selských rodů opomenout. Proto byli rozděleni na ty, kteří nastoupili vojenskou službu před tímto rokem a po něm. Z 33 sourozenců nových hospodářů bylo před zrušením doživotní služby odvedeno 19 (57,6 %).

Zcela zásadním faktorem při odvodu rekrutů byl jejich společenský status. Předpoklad, že čím níže se na společenském žebříčku nacházela vrstva venkovské společnosti, tím více jejich mužských členů bylo odváděno do armády, se ve sledovaném regionu podařilo doložit pouze částečně. V období před reformou z roku 1802 (1779–1802) rekruti nejčastěji pocházeli z řad sirotků (tabulka č. IV.4.). Na venkově jich bylo poměrně hodně a pro vrchnost mohlo být jejich odvedení do vojenské služby výhodné.⁴⁹⁷

Bez rekonstrukce rodin je navíc značně obtížné rozlišit původní společenské zařazení sirotků před úmrtím otce. Na Protivínsku tak před reformou z roku 1802 představovali sirotci bez rozlišení jejich předchozího rodinného statusu polovinu všech odvedených rekrutů. Překvapivě druhou nejpočetnější skupinu tvořili rekruti z řad synů selských hospodářů, kterých byla více než pětina (20,5 %). Syny selských hospodářů doplňovali potomci selských výměnkářů, z nichž byli v období let 1779–1802 odvedeni tři (3,8 %). Třetí nejčastější skupinou, ze které si armáda vybírala nové rekruty, byli

---

⁴⁹⁵ L. ŠULÁK, *Povídání*, s. 9.

⁴⁹⁶ KOL. AUTORŮ, *Pod císařským praporem*, s. 203; Petr HAVEL, *Sloužit až do roztrhání těla. Doba vojákova „ležení“ od konce třicetileté války dodnes*, *ŽAS* 28, 2006, č. 12, s. 30–32.

⁴⁹⁷ Souvislosti mezi osiřením a odvedením do armády se doposud nikdo nevěnoval. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016.

Tabulka č. IV.4.

Společenská příslušnost odvedených rekrutů, Protivínsko (1779–1802)

PŮVOD	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		Počet	%
	Počet	%	Počet	%	Počet	%		
Syn sedláka	7	15,9	7	35,0	2	14,3	16	20,5
Syn sel. výměn.	2	4,5	–	–	1	7,1	3	3,8
Syn po sedlákovi	4	9,1	1	5,0	2	14,3	7	9,0
Syn chalupníka	–	–	–	–	1	7,1	1	1,3
Syn domkáře	1	2,3	–	–	–	–	1	1,3
Podruh	–	–	–	–	–	–	–	–
Syn podruha	7	15,9	3	15,0	1	7,1	11	14,1
Sirotek (nerozl.)	22	50,0	6	30,0	4	28,6	32	41,0
Ostatní	–	–	3	15,0	3	21,5	6	7,7
Neurčeno	1	2,3	–	–	–	–	1	1,3
CELKEM	44	100,0	20	100,0	14	100,0	78	100,0

synové z podružských rodin (14,1 %). Poslední početnější skupinou byli „ostatní“, které při podílu 7,7 % a počtu šesti rekrutů ve starším období tvořili členové rodin vrchnostenských zaměstnanců, jakými byli zahradníci, kuchaři, panští hajní, ale mimo jiné rovněž synové vesnických kovářů.

Díky genealogii a podrobnému rozpoznání členů jednotlivých rodů bylo možné rozlišit sirotky ze selských rodin od ostatních. To přispělo k určení přesného podílu mužů pocházejících ze selské vrstvy venkovské společnosti.⁴⁹⁸ Tak mohli být synové sedláků (20,5 %) a selských výměnkářů (3,8 %) doplněni o ty, kteří byli pozůstalými po hospodářích ze sledovaných usedlostí (9,0 %). Podíl všech členů selských rodin odvedených ze tří sledovaných lokalit protivínského panství dosáhl jedné třetiny všech evidovaných rekrutů (tabulka č. IV.4.). Pravdou nicméně zůstává, že rozložení rekrutů z řad selských rodin bylo mezi jednotlivými lokalitami nerovnoměrné. Jejich podíly

⁴⁹⁸ V případech, kdy otec rekruta zemřel v roce, kdy byl jeho syn poprvé zaevidován jako voják, bylo rozhodujícím kritériem, které určovalo, zdali na něj bude, nebo nebude nahlíženo jako na sirotka, jak byl uveden v soupise poddaných. Byl-li v daném soupise jeho otec již označen za mrtvého, byl chápán jako sirotek, v opačném případě nikoliv.

Tabulka č. IV.5.

Společenská příslušnost odvedených rekrutů, Protivínsko (1803–1830)

PŮVOD	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Syn sedláka	7	13,7	3	16,7	2	11,1	12	13,8
Syn sel. výměn.	–	–	–	–	3	16,7	3	3,5
Syn po sedlákoví	3	5,9	3	16,7	3	16,7	9	10,3
Syn chalupníka	11	27,5	3	16,7	–	–	14	16,1
Syn domkáře	12	23,6	4	22,2	–	–	16	18,4
Podruh	2	3,9	–	–	–	–	2	2,3
Syn podruha	2	3,9	1	5,5	6	33,3	9	10,3
Sirotek	10	19,6	4	22,2	–	–	14	16,1
Ostatní	4	7,8	–	–	4	22,2	8	9,2
Neurčeno	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	51	100,0	18	100,0	18	100,0	87	100,0

na celkovém počtu odvedených mužů z daných vsí byly odlišné. Důvodem byly odlišné společenské struktury a především rozdílné počty selských gruntů ve sledovaných vesnicích. I tak však uvedená skutečnost dokládá, že se selské rodiny zásadním způsobem podílely na počtu odvedených mužů. To by odporovalo tvrzením dřívějších autorů o verbování z řad pro vrchnost nepohodlných skupin obyvatelstva. Jedná se však spíše o důsledek vysokého počtu synů v těchto rodinách, kteří mohli být odvedeni. Především to ale s ohledem na válečné události dokládá zvýšenou potřebu rekrutů ze strany armády, která získávala rekruty, kde jen to bylo možné.

V druhé polovině sledovaného období, ovlivněné nařízením z roku 1802, se původ jednotlivých rekrutů stal mnohem rovnoměrněji rozloženým napříč společenskými vrstvami venkovské společnosti. Opět platí, že k identifikaci dětí po zemřelých sedlácích napomohla vytvořená genealogická databáze. V mladším období let 1803–1830 by tak stále byli nejpočetnější skupinou odvedených mužů sirotci (23,0 %), kdežto souhrnný podíl synů sedláků a synů selských výměnkářů by se snížil na 13,8 %. Nicméně po zapracování poznatků z genealogické databáze se ukázalo,

že podíl synů původem ze selských rodin se tak dramaticky nesnížil a že ani zbývající, nerozlišení sirotci netvořili nejpočetnější skupinu obyvatelstva při odvedech.

Synové sedáků a selských výměnkářů společně se sirotky z těchto rodů tvořili téměř třetinu všech odvedených rekrutů po roce 1803 včetně (27,6 %). Velmi nápadný je v tomto ohledu nárůst synů z domkářských rodin (18,4 %), kteří byli po reformě z roku 1802 nejčastějšími rekruty, i z rodin chalupnických (16,1 %). Tento nárůst obzvláště vynikne při srovnání s počty rekrutů z těchto rodin v období let 1779–1802, kdy obě skupiny měly po jednom zástupci a jejich souhrnný podíl činil 2,6 %. V tomto období však mohli být osiřelí potomci chalupníků a domkářů zahrnuti do dále již nerozlišované skupiny sirotků. Po reformě z roku 1802 tvořili stále početnou skupinu s podílem 16,1 %, byť pokles jejich počtu mezi rekruty oproti období předcházejícímu (tabulka č. IV.5.) byl značný.

K podobným výsledkům na základě vzorku téměř shodného rozsahu došla i Alice Velková při svých výzkumech na západočeském Štáhlavsku, byť se jí službě podařilo doložit velmi málo jedinců ve vojenské.⁴⁹⁹ Z mužů narozených v letech 1791–1800 na tamním panství se novými rekruty nejčastěji stávali synové domkářů a „*kupodivu i sedláků (kolem 22%)*“.⁵⁰⁰ Naopak na velmi malém vzorku 25 případů vojenské služby mužů z panství Horní Police určovala Markéta Pražáková Seligová příslušnost k jednotlivým vrstvám společnosti a to se jí podařilo u 13 z nich. Pouze jeden ze zahrnutých mužů byl synem sedláka, naproti tomu 10 jich bylo odvedeno z neusedlých rodin.⁵⁰¹

Podíly jednotlivých společenských vrstev, ze kterých pocházeli odvedení rekruti, odrážely sociální strukturu sledovaných lokalit. Stejně jako tomu bylo ve starším období let 1779–1802, i v mladším období (1803–1830) mezi nimi existovaly rozdíly. Zřetelné je to při porovnání podílů rekrutů z řad synů selských hospodářů. Kromě velikosti vesnice byl důležitý i charakter zástavby v jednotlivých lokalitách, od něhož se odvíjely počty chalupníků a především domkářů. Vzhledem k tomu byl poměr odvedených členů sledovaných rodin z Kestřan vůči ostatním rekrutům poměrně nízký (19,6 %). Naopak

---

⁴⁹⁹ Alice Velková doložila armádní službu pouze u sedmi ze 153 mužů narozených na Štáhlavsku v letech 1791–1800. Navíc těchto sedm mužů pocházelo z rodin napříč všemi skupinami venkovské společnosti. Ze selských rodin byli odvedeni pouze tři z nich. A. VELKOVÁ, *Migrace*, s. 83.

⁵⁰⁰ Tamtéž.

⁵⁰¹ M. PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, *Život poddaných*, s. 320.

Tabulka č. IV.6.

Věk rekrutů ze sledovaných selských rodin, Protivínsko (1779–1802)

VĚK PŘI ODVODU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
17–19	2	15,4	–	–	–	–	2	8,7
20–24	5	38,4	6	75,0	–	–	11	47,8
25–29	4	30,8	2	25,0	2	100,0	8	34,8
30–34	–	–	–	–	–	–	–	–
35–39	2	15,4	–	–	–	–	2	8,7
40 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	13	100,0	8	100,0	2	100,0	23	100,0

v důsledku diferenciované zástavby a silné chalupnické a domkářské vrstvy měli jejich synové vysoké podíly mezi odvedenými muži. Ve zbylých dvou lokalitách poskytly nejvíce mladých mužů pro službu v armádě rodiny na selských gruntech (tabulka č. IV.5.).

IV. 4. Věk rekrutů

Těžko opominutelným faktorem při výběru vhodných rekrutů byl věk. Ten mohl být značně proměnlivý kvůli věkovému rozpětí 17–40 let a 17–50 let u vozatajstva danému reformou uvedenou praxi roku 1781.⁵⁰² Na základě tohoto rozmezí by se dalo očekávat více či méně rovnoměrné rozložení rekrutů napříč téměř všemi věkovými kategoriemi. Tuto hypotézu by podporovaly i okolnosti v podobě proměnlivých výsledků rakouských vojsk v průběhu válek s revoluční Francií i válek napoleonských, jež by mohly způsobit, že by monarchie odváděla všechny muže schopné služby v armádě.

Přesto však byl v období od roku 1779 do roku 1802 ve zkoumaném regionu nejobvyklejším rekrutem mladý muž ve věku od 15 do 29 let včetně (77,1 %). Celkové zastoupení této věkové kategorie se odráželo ve všech třech sledovaných lokalitách (tabulka č. IV.7.). Vůbec nejobvyklejším věkem při nástupu vojenské služby bylo rozmezí 20–24 let. V letech 1780–1802 se v uvedené kategorii nacházelo 36 mužů ze 78 odvedených osob (46,2 %).

⁵⁰² K. A. STARA, *Vývoj*, s. 237.

Tabulka č. IV.7.

Věk odvedenců, Protivínsko (1780–1802)

VĚK PŘI ODVODU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
10–14	1	2,3	0	0,0	1	7,1	2	2,6
15–19	3	6,8	2	10,0	2	14,3	7	9,0
20–24	20	45,5	11	55,0	5	35,8	36	46,2
25–29	10	22,8	5	25,0	2	14,3	17	21,9
30–34	3	6,8	0	0,0	0	0,0	3	3,8
35–39	2	4,5	0	0,0	1	7,1	3	3,8
40–44	2	4,5	1	5,0	0	0,0	3	3,8
45–49	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
50–54	2	4,5	0	0,0	1	7,1	3	3,8
55–59	1	2,3	0	0,0	2	14,3	3	3,8
60–64	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
65–69	0	0,0	1	5,0	0	0,0	1	1,3
CELKEM	44	100,0	20	100,0	14	100,0	78	100,0

Tabulka č. IV.8.

Věk rekrutů ze sledovaných selských rodin, Protivínsko (1803–1830)

VĚK PŘI ODVODU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
17–19	–	–	–	–	–	–	–	–
20–24	4	80,0	6	100,0	7	87,5	17	89,5
25–29	1	20,0	–	–	1	12,5	2	10,5
30–34	–	–	–	–	–	–	–	–
35–39	–	–	–	–	–	–	–	–
40 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	5	100,0	6	100,0	8	100,0	19	100,0

Při zaměření pozornosti pouze na členy sledovaných rodů odpovídají výsledky celkové situaci na Protivínsku. V letech 1779–1802 bylo do armády povoláno

23 rekrutů pocházejících ze sledovaných generací selských rodů. Z těchto 23 mužů nastoupila téměř polovina do služby před reformou z roku 1802 ve věku 20–24 let (47,8 %). Do třicátého roku života do armády vstoupila další třetina selských synů. Celkově přijala armáda více než čtyři pětiny mládenců původem z gruntů (82,6 %) ve věku mezi 20 a 30 lety.

V období před reformou z roku 1802 byla odvedena větší polovina (54,7 %) ze 42 rekrutů ze tří sledovaných lokalit na Protivínsku patřících do rodů sedláků. Nejvíce jich bylo odvedeno z nejlidnatější vsi, kde rovněž nacházelo nejvíce usedlostí a rodů na nich hospodařících (56,5 %). Dalším osm rekrutů bylo odvedeno před rokem 1802 ze Selibova (34,8 %) a pouze dva z vítkovských rodin (8,7 %).

Reforma z roku 1802 měla na rozvrstvení rekrutů podle věkových kategorií zásadní vliv. S výjimkou dvou mužů, kteří započali vojenskou službu v pozdějším věku,⁵⁰³ nebyl žádný z rekrutů odvedený ze zkoumané oblasti starší než 29 let.⁵⁰⁴ Zúžením rozsahu odvodního věku rekrutů došlo rovněž k posílení skupiny rekrutů, která byla již před rokem 1802 nejpočetnější. Zatímco před reformou bylo ve věku 20–24 let odvedeno ze tří sledovaných lokalit 46,2 % všech rekrutů, v období po jejím vydání byly v tomto věku odvedeny dvě třetiny (58 z 87) mužů a jejich podíl vzrostl na 66,8 % (tabulka č. IV.9.).

Při pohledu pouze na 42 synů ze sledovaných rodin, tedy ty původem ze selských rodin z Kestřan, Selibova a Vítkova, ještě více vynikne změna upřednostňovaného věku, ve kterém byli rekruti z těchto rodů odváděni do armády. V letech 1803–1830 byli mladí muži ze statků odváděni do armády ve věku 20–24 let v 89,5 % případů. Plných 17 z 19 rekrutů bylo odvedeno v tomto věku a pouze dva ze sledovaných rodů byli odvedeni mezi dvacátým pátým a třicátým rokem života.

---

⁵⁰³ Mladším z nich byl Karel, syn podruha Vojtěcha Pokorného, který byl v roce 1808 zaevidován v soupisech poddaných jako voják ve věku 31 let. Starším byl sirotek Jakub, syn Jana Čecha, jenž byl jako voják poprvé označen v soupise z roku 1803, a to v 50 letech. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1030, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, SP (1808), s. 284/306; tamtéž, inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, SP (1803), s. 344.

⁵⁰⁴ Zároveň je však nutné připomenout, že žádný z rekrutů nebyl mladší 17 let. To by nasvědčovalo již plnému přijetí reformy z roku 1781, za spodní hranici rekrutů stanovující právě sedmnáctý rok života. Pouze jeden z rekrutů měl být mladší. Podle soupisu poddaných z roku 1810, kdy byl Vít Těhle, syn podruha z Vítkova, poprvé evidován coby voják, měl být 16 let star. Po kontrole údaje v příslušné matrice narozených se nicméně ukázalo, že Vítovi v daném roce nebylo 16, nýbrž 19 let. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1031, sign. IIA 5AU No 1/7, kniha č. 950, SP (1810), s. 159; tamtéž, *SMJK, ŘKFÚ Štětka*, inv. č. 5541, kniha č. 5, N (1791–1811), pag. 239.

Tabulka č. IV.9.

Věk odvedenců, Protivínsko (1803–1830)

VĚK PŘI ODVODU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		Počet	%
	Počet	%	Počet	%	Počet	%		
10–14	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
15–19	9	17,6	1	5,5	6	33,3	16	18,4
20–24	35	68,6	13	72,3	10	55,6	58	66,8
25–29	5	9,8	4	22,2	2	11,1	11	12,6
30–34	1	2,0	0	0,0	0	0,0	1	1,1
35–39	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
40–44	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
45–49	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
50–54	1	2,0	0	0,0	0	0,0	1	1,1
55–59	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
60–64	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
65–69	0	0,0	0	0,0	0	0,0	0	0,0
CELKEM	51	100,0	18	100,0	18	100,0	87	100,0

Překvapující je nejen poměrně velký podíl mužů odvedených ze selských rodin, pohybující se mezi jednou třetinou ve starším období (1780–1802) a jednou čtvrtinou v mladším období (1803–1830), ale i vysoký počet dědiců usedlostí mezi rekruty. To pouze podtrhuje složitou situaci habsburského soustátí na počátku 19. století, kdy byla potřeba stále nových vojáků podmíněna ohrožením monarchie.

Mezi 42 členy rodů vlastníků selské usedlosti ve sledovaných lokalitách, kteří byli odvedeni do armády, je zahrnuto rovněž devět dědiců otcovských hospodářství. Jeden z nich představuje specifický případ se složitějším vývojem, neboť dědicem usedlosti byl, ale hospodářství se posléze vzdal. **František Půlškorně neb Šalek** se narodil roku 1771 do rodiny sedláka na selibovském gruntě čp. 20 „Půlškorně neb Bíchy“ Vojtěcha a matky Kateřiny.⁵⁰⁵ František byl odveden do armády ve svých

⁵⁰⁵ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, SP (1804), s. 93.

Tabulka č. IV.10.

Věk bratrů dědiců selských usedlostí při odvodu, Protivínsko (1779–1830)

VĚK PŘI ODVODU	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI SYNOVÉ		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
17–19	2	4,8	2	6,1
20–24	28	66,6	20	60,6
25–29	10	23,8	9	27,2
30–34	–	–	–	–
35–39	2	4,8	2	6,1
40 a více	–	–	–	–
CELKEM	42	100,0	33	100,0

24 letech (1795)⁵⁰⁶ a ve službě setrval devět let.⁵⁰⁷ Mezitím však na něj jeho otec roku 1801 převedl svou usedlost,⁵⁰⁸ avšak následujícího roku zemřel.⁵⁰⁹ František se po návratu domů v roce 1804 oženil⁵¹⁰ a usedlost předal bratrovi Vojtěchovi 20. ledna následujícího roku,⁵¹¹ bohužel není známo proč. Mezi smrtí otce a návratem Františka z armády matce na usedlosti pomáhal zřejmě bratr Vojtěch. Ten s výjimkou roku 1799, kdy pracoval na Tálínském vrchnostenském dvoře, setrval na rodném gruntě.⁵¹²

Dědiců usedlostí ve sledovaném vzorku 42 rekrutů ze selských rodin tak bylo celkem devět, což není nízký podíl, a nabízí se otázka, jak to doopravdy bylo s možnou „ochranou před vojnou“ skrze předání usedlosti.⁵¹³ Všech devět dědiců usedlostí však bylo⁵¹⁴ odvedeno do armády v období aktivních válečných operací proti Francii mezi roky 1795–1815. V celém období let 1779–1830 bylo ze 42 rekrutů ve věku 20–29 let odvedeno 90,4 % (38 ze 42). Nejsilnější věkovou skupinu pak v souladu s celkovými

⁵⁰⁶ „In Krieg.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 472, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, SP (1795), pag. 87.

⁵⁰⁷ Naposledy evidován jako voják v roce 1803. Tamtéž, inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, SP (1803), s. 91.

⁵⁰⁸ Tamtéž, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 148r–149r.

⁵⁰⁹ Zemřel 2. června 1802. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3558, kniha č. 8, Z (1784–1830), (1848–1860), s. 9 / fol. 90r.

⁵¹⁰ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, SP (1804), s. 93.

⁵¹¹ Tamtéž, inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 149r–150r.

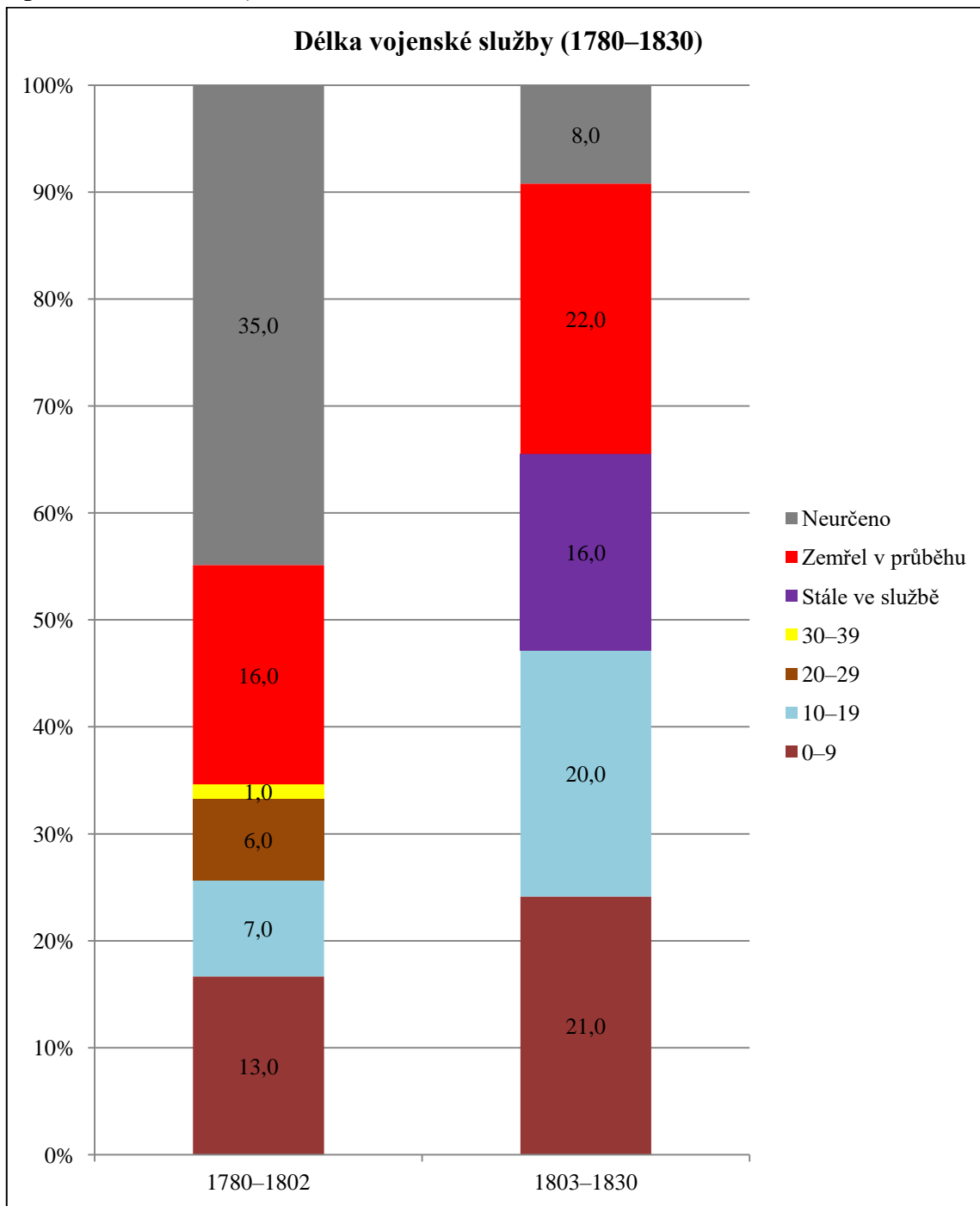
⁵¹² Vzhledem k těm čtyřem rokům, které František Půlškorně neb Bícha neb Šalek vlastnil otcovu usedlost, byl zařazen mezi dědice usedlostí.

⁵¹³ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 293.

⁵¹⁴ S výjimkou dvou odvedených roku 1793.

Graf č. IV.2.

Délka vojenské služby u mužů odvedených z regionu před reformou z roku 1802 a po ní, Protivínsko (1780–1830)

výsledky pro všechny odvedené ze zkoumaných tří lokalit bez rozlišení společenského postavení tvořili rekruti mezi 20–24 lety věku. Právě v tomto věku bylo odvedeno osm z devíti dědiců sledovaných usedlostí a pouze jeden z dědiců byl zrekrutován ve věku 27 let.

Tabulka č. IV.11.

Délka vojenské služby mužů z Protivínska odvedených v letech 1780–1802

DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRÁNY		SELIBOV		VÍTKOV		Počet	%
	Počet	%	Počet	%	Počet	%		
0–9	9	20,5	4	20,0	1	7,1	14	17,9
10–19	3	6,8	2	10,0	2	14,3	7	9,0
20–29	3	6,8	2	10,0	1	7,1	6	7,7
30–39	–	–	1	5,0	–	–	1	1,3
Zemřel v průběhu	9	20,5	4	20,0	3	21,5	16	20,5
Neurčeno	20	45,4	7	35,0	7	50,0	34	43,6
CELKEM	44	100,0	20	100,0	14	100,0	78	100,0

Po vyjmutí dědiců ze vzorku je tak možné říci, že pokud byl sourozenec nového či budoucího hospodáře „na vojnu vzat“,⁵¹⁵ stalo se tak nejčastěji mezi dvacátým a dvacátým čtvrtým rokem života (60,6 %). V tomto věku bylo odvedeno 20 z 33 mužských sourozenců nových hospodářů. V souladu s většinou rekrutů byli druhou nejsilnější skupinou ti bratři dědiců gruntů, kteří byli odvedeni po dosažení 25 let a před dosažením třicátého roku života.

IV. 5. Služba v armádě

Pokud se v nějakém aspektu vojenské služby mužů z venkovských oblastí Čech zásadně projevila reforma ze 4. května 1802, tak právě v délce vojenské služby. Opuštění do té doby uplatňovaného modelu doživotní služby bylo zlomovým momentem. Ten nabízel rekrutům alespoň nějakou vidinu konce jistě nelehkých let v armádě. Ta byla navíc na přelomu 18. a 19. století v téměř nepřetržitém válečném stavu.

Nejdůležitějším cílem byl pro muže odvedené nejen z venkova vlastní návrat, což především ve starším období let 1780–1802 nebylo vůbec jednoduché, o čemž svědčí graf (č. IV.2.).

⁵¹⁵ Často pouze ve formě zkratky „n. w. w.“, uváděné u vojáků ve starším období (před rokem 1780). Nezřídka byla tato poznámka v soupise poddaných doplněna o rok, kdy byl dotyčný odveden, přičemž se mohla vyskytnout v soupise z roku 1768 s přípisem „na wognu wzat. 1750“.

Tabulka č. IV.12.

Délka služby selských rekrutů odvedených v letech 1779–1802

DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0–9	5	38,5	3	37,5	1	50,0	9	39,1
10–14	–	–	–	–	–	–	–	–
15–19	–	–	1	12,5	1	50,0	2	8,7
20–24	–	–	–	–	–	–	–	–
25–29	–	–	1	12,5	–	–	1	4,3
Zemřel v průběhu	3	23,0	3	37,5	–	–	6	26,1
Neurčeno	5	38,5	–	–	–	–	5	21,8
CELKEM	13	100,0	8	100,0	2	100,0	23	100,0

Před reformou z roku 1802 se do místa svého bydliště nevrátilo 50 ze všech rekrutů (64,1 %) odvedených napříč všemi společenskými vrstvami. Pětina z nich (20,5 %) jich zemřela během výkonu vojenské služby. Dalších 34 mužů (43,6 %) se již nikdy nevrátilo do místa bydliště. Těžko říci, jestli všichni během výkonu služby zemřeli, nicméně doma se již neobjevili a vrchnost neměla povědomí ani o jejich úmrtí. Jakmile dosáhli věku, kdy byl jejich návrat již nepravděpodobný, byli ze soupisů poddaných vyřazeni.

Ze 78 rekrutů odvedených do armády před reformou z roku 1802 prožila většina ve vojenské službě deset let. Do 15 let se vrátili další čtyři rekruti. Naproti tomu 15 a více let zůstalo v armádě dalších deset mužů (tabulka č. IV.11.). Z 23 rekrutů ze selských rodů odvedených do armády mezi roky 1779 a 1802 jich své bydliště již nespatriilo 11 (47,9 %). To je sice méně než v případě celkové situace zjištěné pro Protivínsko, přesto však i pro ně znamenal nástup do armády nejistotu přežití. Čtvrtina z odvedených rekrutů padla v boji či zemřela na následky zranění a o jejich osudu byla vrchnost vyrozuměna.⁵¹⁶ O dalších pěti již vrchnost po nějaké době od jejich odvodu neměla žádné zprávy.

⁵¹⁶ Při započtení Františka Němce neb Domina, který zemřel před převodem usedlosti, a proto nebyl zařazen do zkoumaného vzorku populace, by se podíl těch, kteří padli při výkonu služby, se sedmi zástupci zvedl na 29,2 %. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Štěkeň*, inv. č. 5540, kniha č. 4, NOZ (1771-1790), fol. 32v; tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, SP (1794),

Tabulka č. IV.13.

Délka vojenské služby mužů z Protivínska odvedených v letech 1803–1830

DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0–9	11	21,6	6	33,3	4	22,2	21	24,1
10–14	12	17,6	2	11,1	6	22,2	20	23,0
20–29	–	–	–	–	–	–	–	–
30–39	–	–	–	–	–	–	–	–
Stále ve službě	9	17,6	2	11,2	5	27,8	16	18,4
Zemřel v průběhu	14	27,5	6	33,3	2	11,1	22	25,3
Neurčeno	5	9,8	2	11,1	1	5,6	8	9,2
CELKEM	51	100,0	18	100,0	18	100,0	87	100,0

Návratu do místa bydliště či své rodné vsi se dočkalo 12 rekrutů odvedených v letech 1779–1802 (52,1 %). Shodně s celkovými výsledky pro Protivínsko (tabulka č. IV.10.) největší část z nich strávila ve službě do deseti let od svého odvodu (39,1 %). Čtyři však ve službě setrvali pouze jeden rok. To by mohlo souviset s charakterem jejich služby. Tuto skutečnost se podařilo doložit u dvou rekrutů z jedné rodiny, kteří byli odvedeni k vozatajstvu. Jednalo se o bratry **Jana** (* 1750) a **Šimona** (* 1756) **Vlachovy**, sirotky ze selského gruntu čp. 5 v Kestřanech. K odvodu se dostavili na podzim roku 1784,⁵¹⁷ a přestože byli původně určeni pro službu u pěchoty,⁵¹⁸ byli zařazeni jako „*Fuhrweesen Knecht*“⁵¹⁹ Je pravděpodobné, že jako vozkové jezdili pro vrchnost již před odvodem, neboť je tak eviduje rovněž soupis poddaných pro rok 1784.⁵²⁰ Následujícího roku byli oba vedeni jako vojáci i v soupise poddaných.⁵²¹ Dva další rekruti strávili ve službě 15–19 let a jeden navrátilcec odsloužil 28 let.

Na proměnu délky služby v armádě mělo největší dopad opuštění modelu doživotní služby (1802), což výsledky výzkumu na Protivínsku potvrzují. Pokud rekrut odvedený v letech 1780–1802 přečkal armádní službu, zpravidla odsloužil maximálně

pag. 334; tamtéž, inv. č. 1025, sign. IIA 5AU No 1/1, kniha č. 944, SP (1801), pag. 356/384; tamtéž, inv. č. 208, sign. OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 79r–79v.

⁵¹⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, kart. 107, inv. č. 1928, sign. IV.K y/6, fol. 115r.

⁵¹⁸ Tamtéž, fol. 64r.

⁵¹⁹ Tamtéž, fol. 115r.

⁵²⁰ Tamtéž, inv. č. 461, sign. V AU No 6/87, kniha č. 380, SP (1784), pag. 304.

⁵²¹ Tamtéž, inv. č. 462, sign. V AU No 6/88, kniha č. 381, SP (1785), pag. 299.

15 let (35,7 %). Po roce 1803 již službu v takové délce nikdo nezažil. Pětina rekrutů odsloužila nejvýše deset let, další necelá čtvrtina odvedených mužů setrvala v armádě do 14 let služby. Z celé skupiny 87 rekrutů odvedených v letech 1803–1830 se do svého bydliště nevrátila ani polovina (47,1 %). Uvedené počty nepřímo potvrzují zkrácení vojenské služby.

Oproti předchozímu období tak výrazně poklesl počet těch, kteří se v průběhu vojenské služby „ztratili“ a vrchnost o nich neměla dalších zpráv. To by bylo možné dát do souvislosti jednak s uklidněním politické situace po roce 1815, ale i se zlepšením fungování státní správy a její komunikace s vrchnostmi. Podíl těch rekrutů, kteří se z armády nevrátili v důsledku svého úmrtí, se oproti předcházejícímu období – 16 mužů (20,5 %) – mírně zvýšil – 22 mužů (25,3 %). Zvláštní skupinu tvořili rekruti, kteří po svém nástupu do služby byli v roce 1830 stále ještě v armádě – 16 mužů (18,4 %) (tabulka č. IV.11. a č. IV.13.).

Po zaměření pozornosti pouze na členy selských rodin, jejichž jednotliví členové byli přítomni při převodech příslušných usedlostí uskutečněných v letech 1803–1830, se historikovi naskytne pohled na 19 mladých mužů, kteří jako rekruti odešli na vojnu. V souladu s celkovou situací na Protivínsku ani v případech těchto mužů nikdo nepřekročil 14 let služby v armádě. Do svého bydliště se navrátilo 11 z nich (57,9 %). Doba, kterou strávili na vojně, se lišila v závislosti na druhu vojska, ke kterému byli přiděleni (tabulka č. IV.13.). Všichni navrátilci tvořili 57,9 % rekrutů ze sledovaných rodů. To na rozdíl od situace všech odvedenců původem ze zkoumaného regionu nepřestavuje takový nárůst (tabulka č. IV.12. a č. IV.14.), neboť ze selských synů odvedených před reformou se z armády vrátilo 52,1 %. Díky zrušení doživotní služby a lepší evidenci nedošlo v mladším období k tomu, že by se některý ze synů nevrátil a přitom nebylo jasné, zda zemřel, či nikoliv. Počet padlých mladých mužů během válečných operací vzrostl. Stalo se tak u šesti mužských potomků sedláků původem ze sledovaného regionu (31,6 %). S ohledem na konec souvislé řady poddanských soupisů k roku 1830 nebylo možné sledovat dále osudy dvou rekrutů.⁵²²

---

⁵²² Jednalo se o Václava Pelikána neb Hrdličku ze Selibova čp. 19, který sloužil nejpozději od roku 1808, a Matouše Martínka neb Koudelku z Vítkova čp. 11, který byl v roce 1830 ve službě již osmnáctým rokem. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1030, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, SP (1808), s. 76; tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 126; tamtéž, inv. č. 1035, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 954, SP (1814), s. 156; tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 234.

Tabulka č. IV.14.

Délka služby selských rekrutů odvedených v letech 1803–1830

DÉLKA VOJENSKÉ SLUŽBY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
0–9	1	20,0	2	33,3	4	50,0	7	36,8
10–14	1	20,0	–	–	3	37,5	4	21,1
15–19	–	–	–	–	–	–	–	–
20–24	–	–	–	–	–	–	–	–
25–29	–	–	–	–	–	–	–	–
Stále ve službě	–	–	1	16,7	1	12,5	2	10,5
Zemřel v průběhu	3	60,0	3	50,0	–	–	6	31,6
Neurčeno	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	5	100,0	6	100,0	8	100,0	19	100,0

Oproti ostatním mužským potomkům sedláků měli dědicové jejich usedlostí přece jen výhodu v podobě kratší služby. Nejvíce (sedm z devíti) jich sloužilo v armádě do devíti let. Avšak dvě třetiny z nich neodsloužily dokonce ani pět let. Nabízí se pak samozřejmě otázka, zda pokud dědictví usedlosti neposkytovalo ochranu před odvodem na vojnu, zisk otcovy usedlosti nemohl poskytnout výhodu v podobě zkrácení služby v armádě.

Takové případy byly v případech dědiců běžné, a i když jejich vyřízení nemuselo být rychlé, mohlo vybraným vojákům pomoci k návratu. V Selibově se podařilo tyto žádosti doložit pro všechny tři odvedené dědice usedlostí. Ukázkovým případem je v tomto ohledu příběh **Matěje Nováčka neb Polanského** původem ze selské usedlosti čp. 14. Ten byl odveden ve svých 20 letech 22. srpna 1793.⁵²³ Již 6. října téhož roku žádal otec Vít Nováček neb Polanský o jeho propuštění ze služby. Žádost odůvodnil starostí o chod hospodářství, pro které měla být Matějova přítomnost vzhledem k absenci dalších mužských potomků zásadní.⁵²⁴ Žádosti bylo vyhověno, a tak se Matěj po dvou měsících služby⁵²⁵ vrátil na rodnou usedlost. Tu od svého otce

⁵²³ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, kart. č. 107, inv. č. 1929, sign. IV.K y7, fol. 285r.

⁵²⁴ Tamtéž, kart. č. 111, inv. č. 1933, sign. IV.K y13, fol. 410.

⁵²⁵ Tamtéž, fol. 464v–465r.

Tabulka č. IV.15.

Délka služby selských rekrutů, Protivínsko (1779–1830)

VĚK PŘI ODVODU	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI REKRUTI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
0–9	16	38,0	9	27,3
10–14	4	9,5	3	9,1
15–19	2	4,8	1	3,0
20–24	–	–	–	–
25–29	1	2,4	1	3,0
Stále ve službě	2	4,8	2	6,1
Zemřel v průběhu	12	28,6	12	36,4
Neurčeno	5	11,9	5	15,1
CELKEM	42	100,0	33	100,0

převzal již 23. října 1793.⁵²⁶ Vrchnost přímluvou a žádostí o propuštění budoucího hospodáře sledovala hlavně vlastní ekonomické zájmy.⁵²⁷

U bratrů dědiců selských gruntů byla za celé sledované období „návratovost“ samozřejmě nižší (42,4 %). Více než polovina bratrů nových hospodářů se z armády již nevrátila, ať je potkala smrt ve službě (36,4 %), nebo se ztratili ve válečných událostech přelomu 18. a 19. století (15,1 %). Dva z nich si vojenský život oblíbili natolik, že v armádě setrvali i po odsloužení předepsaných let.

Mladý muž mohl po letech praxe ve vojenské službě spatřovat své řemeslo či způsob vlastního zabezpečení. V takovém případě zůstal zpravidla déle či se nechával najmout na odsloužení povinnosti někoho jiného. Nejvíce strávených let v armádě zakončených návratem do místa původního bydliště měl za sebou **Václav Půlškorně neb Šalek**. Narodil se selibovskému sedláku Vojtěchovi „po chalupě“ Šalkovi, hospodáři na gruntě čp. 20, v roce 1763.⁵²⁸ Při odvodu, který proběhl v Týně nad Vltavou 14. prosince 1789,⁵²⁹ byl v necelých 27 letech přiřazen k dragounům.⁵³⁰

⁵²⁶ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. OS Písek 60, fol. 244r–244v.

⁵²⁷ Na Českobudějovicku vrchnost intervenovala ve prospěch poddaného s požadavkem jeho dřívějšího propuštění ze služby za účelem převzetí usedlosti od otce, který na ni již nestačil. J. GRULICH, *Migrační strategie*, s. 144.

⁵²⁸ Pokřtěn byl 2. ledna 1763. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Protivín*, inv. č. 4486, kniha č. 7, NOZ (1758–1772), pag. 53.

⁵²⁹ SOA Třeboň, *VS Protivín*, kart. 107, inv. č. 1928, sign. IV.K y'6, fol. 166.

Po nepředstavitelných 28 letech služby se ve věku 54 let vrátil do rodné vsi, kde dožil na rodné usedlosti u svého bratra. Zemřel svobodný 29. prosince 1836 ve vysokém věku 73 let na souchotiny.⁵³¹

IV. 6. Návrat vysloužilců do venkovské společnosti

Návrat vysloužilých vojáků do míst jejich původu nebyl jistě jednoduchý ani pro ně, ani pro vesnickou komunitu. Navrátilci se oproti obecně tradovanému názoru dokázali velmi dobře integrovat do venkovské společnosti. Už jen délka jejich služby znamenala, že se mnohdy vraceli do prostředí, které jim bylo naprosto cizí. Nevěděli, jaká bude „doma“ rodinná konstelace, zda vůbec někdo z jejich rodiny ve vsi zůstal nebo zda byl – v krajním případě – ještě na živu. Tyto otázky jim nepochybně vyvstaly na mysl, když se po deseti, dvanácti či čtrnácti letech vraceli. Důležitou otázkou zůstává, dokdy rodina mohla počítat s návratem odvedeného rekruta. Vrchnost navíc nevnímala muže propuštěné z armády zcela kladně, neboť povětšinou odvykli těžké fyzické práci, takže po svém návratu měli neblahý vliv na pracovní morálku ve svém působišti.⁵³²

Pokud dotyčné minul osud mnohých a nepadli v boji, což ve starším období potkalo pětinu odvedených rekrutů z Protivínska (20,5 %), a v mladším období dokonce více než čtvrtinu (25,3 %), měli poměrně vysoké šance na návrat domů. Důležitou proměnnou byly okolnosti, za jakých byli mladí muži odvedeni. Pokud byl rekrut povolán v čase právě probíhající války, vyhlídky na návrat neměl příliš dobré na rozdíl od toho, který byl odveden v době míru.

Po návratu se vysloužilcům nabízely tři možnosti, jak se zpětně začlenit do společnosti a zároveň se existenciálně zabezpečit. Prvním krokem na cestě k navázání kontaktů na sociální síť vsi byl sňatek. Roli zde samozřejmě hrál věk vysloužilců, který však byl silně závislý na délce služby. V dobách doživotní vojenské služby představovaly východisko z vojenské služby buď invalidita následkem zranění, fyzická nedostatečnost, či vyjednané propuštění.

---

⁵³⁰ Jezdecká jednotka vyzbrojená lehkou mušketou, šavlí a až čtyři metry dlouhým kopím. K. A. STARA, *Vývoj*, s. 247.

⁵³¹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3559, kniha. č. 9, Z (1831–1871), pag. 44.

⁵³² J. GRULICH, *Migrační strategie*, s. 142.

Tabulka č. IV.16.

Věk selských vysloužilců při návratu, Protivínsko (1779–1830)

VĚK PŘI NÁVRATU	VŠECHNY LOKALITY			
	VŠICHNI VYSLOUŽILCI		POUZE BRATŘI DĚDICŮ	
	počet	%	počet	%
20–24	4	17,4	–	–
25–29	5	21,7	3	21,5
30–34	9	39,1	8	57,2
35–39	3	13,0	1	7,1
40–44	–	–	–	–
45–49	1	4,4	1	7,1
50 a více	1	4,4	1	7,1
CELKEM	23	100,0	14	100,0

Z rekrutů odvedených v letech 1779–1830 (tabulka č. IV.15.) ze sledovaných rodin se jich do roku 1830 domů navrátila větší polovina (54,8 %). Nejběžnější věk těchto vysloužilců při návratu byl 30–34 let (39,1 %). Odráží se zde tak zřetelně dopad zrušení doživotní vojenské služby, neboť věk vysloužilců a nejběžnější nástupní věk od sebe dělí 10–14 let povinné služby.

Z celkového počtu 23 navrátilců bylo devět dědiců usedlostí, kteří se z vojny vraceli v nižším věku než ostatní sourozenci. Z bratrů nových hospodářů se před pětadvacátým rokem domů nevrátil nikdo, ale vyjmutím nových hospodářů posílila skupina navrátilců starých 30–34 let. V tomto věku se do svého původního bydliště navrátilo 57,2 % bratrů dědiců selských usedlostí.

Většina z navrátilců se tak navrátila ve věku, kdy si stále mohli hledat vhodné partnerky a zakládat rodiny. Tomu odpovídají i údaje pro všechny rekruty ze sledovaných tří lokalit. Ze 165 rekrutů se do roku 1830 navrátilo 65 (39,4 %), z nichž téměř dvě třetiny (40) krátce poté uzavřely sňatek (61,5 %). Ze sledovaných vysloužilců ze selských rodů (23) jich do manželství po svém návratu vstoupilo včetně dědiců usedlostí 18 (78,3 %). U dalších čtyř je situace s ohledem na jejich odchod z domovských lokalit nejistá a konečně jeden z vysloužilců zůstal do konce života svobodný. To však není možné spojit přímo se službou v armádě, neboť tzv. doživotní celibát nemusel být spojen pouze s vojáky. Ani nevoják se nemusel nikdy oženit,

ať ho k tomu vedly osobní pohnutky, či neschopnost vybudovat dostatečné zázemí pro založení rodiny.

Druhou nejčastější formou začlenění vysloužilců do společnosti na Protivínsku byl zisk usedlosti. Z 65 vysloužilců z regionu se to podařilo 16 (24,6 %), a to včetně devíti sledovaných dědiců selských usedlostí. Kromě těchto devíti mužů získali na Protivínsku převzetím za života nebo po smrti otce usedlost další tři muži. Dva z nich mimo touto prací sledovaný vzorek získali usedlost prostřednictvím sňatku a jeden pořídil chalupu za značný obnos v hotovosti. Avšak ze sledované skupiny mužských sourozenců ze selských rodů získal jedinečným způsobem usedlost **Tomáš Černý** z kestřanské usedlosti čp. 12, který po svém sňatku s Františkou Hájkovou⁵³³ vystavěl v Kestřanech se svolením vrchnosti chalupu, která následně dostala číslo popisné 53.⁵³⁴

Třetí možnost uplatnění pro vysloužilce představovalo řemeslo, kterému se jich po návratu rozhodlo na Protivínsku věnovat osm (12,3 %). Čtyři si zvolili kovářství, ovšem roli jistě hrálo, že tři z nich byli syny kováře, dva se stali zedníky a jeden krejčím. Ze sledovaného vzorku 23 vysloužilců ze selských rodů v tomto ohledu zaujme **Bartoloměj Mašek neb Pašek** z usedlosti čp. 16 v Kestřanech. Narodil se na této usedlosti v roce 1788 a po osmi letech služby u zeměbrany, kterou nastoupil v roce 1810,⁵³⁵ přerušené jedním rokem čelední služby u kestřanského porybného,⁵³⁶ se vyučil tesařem. Během vandru (od roku 1822)⁵³⁷ se dostal do Rakous a od roku 1824 se s povolením vrchnosti zdržoval ve Vídni.⁵³⁸ Tento příklad dokládá, že obzvláště pro vysloužilce se řemeslo stávalo lákavou alternativou.

Veškeré vyhlídky na možné začlenění do běžného chodu venkovské společnosti byly však podmíněny zdravotním stavem vysloužilce. Mnoho z vysloužilců sice přežilo válečný konflikt, ale do konce života byli poznamenáni fyzickým postižením, o psychických problémech nemluvě. Ty však zůstávají pro historika nedoložitelné. Přesto však nebyla skupina válečných invalidů jednotvárnou skupinou na okraji společnosti.

---

⁵³³ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), pag. 4.

⁵³⁴ Tamtéž, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 520.

⁵³⁵ Tamtéž, inv. č. 1031, sign. IIA 5AU No 1/7, kniha č. 950, SP (1810), pag. 293.

⁵³⁶ „*Beim Fischmeister in Kestřan.*“ Tamtéž, inv. č. 1034, sign. IIA 5AU No 1/10, kniha č. 953, SP (1813), s. 297.

⁵³⁷ Tamtéž, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 284.

⁵³⁸ Tamtéž, inv. č. 1041, sign. IIA 5AU No 1/17, kniha č. 960, SP (1824–1825), s. 324.

Invalidů bylo mezi veterány z Protivínska odvedenými v letech 1780–1830 zaznamenáno sedm. Míra jejich postižení je diskutabilní, neboť s výjimkou jednoho z nich se všichni oženili. Pouze **Vavřinec Těhle z Kestřan** po 22 letech ve službě skončil jako invalida „in Prager Invalid Haus“.⁵³⁹ O tom, že ani „*patentální invalida*“⁵⁴⁰ nemusel být výrazně limitován na kvalitě svého života, svědčí případ Františka Jareše ze Selibova, který po otci převzal kovárnu.⁵⁴¹ Ze 42 rekrutů ve sledovaném vzorku populace této práce byla zmínka o invaliditě doložena u dvou mužů. Oba byli odvedeni do armády před rokem 1802.

Ne všichni vojáci spěchali s návratem domů. V armádě existovala skupina mužů označovaných jako kapitulanti. Ti sloužili v armádě nad rámec své povinnosti, tedy déle než po čas jim stanový při odvodu volbou druhu vojska,⁵⁴² po roce 1827 obecně déle než 14 let. Pro takové muže se armádní služba stala živobytím. Jejich služeb mohli využít ti, kteří se chtěli vojenské službě vyhnout a mohli si dovolit za úplatu ji nechat odsloužit někým jiným.⁵⁴³ Prokazatelně se na Protivínsku podařilo doložit pouze jednoho kapitulanta – Josefa Švantnera, syna chalupníka z Kestřan. Ten vykonával službu od roku 1804⁵⁴⁴ až do konce sledovaného období, kdy byl přímo jako „*Capitulant*“ označen.⁵⁴⁵ Za kapitulanty bylo jistě možné označit i Václava Pelikána neb Hrdličku ze Selibova, který v roce 1830 sloužil již 23. rok,⁵⁴⁶ a Matouše Martínka neb Koudelku z Vítkova, který na konci evidence přesluhoval minimálně třetí rok.⁵⁴⁷

---

⁵³⁹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 283.

⁵⁴⁰ Tamtéž, inv. č. 1036, sign. IIA 5AU No 1/12, kniha č. 955, SP (1815), s. 80.

⁵⁴¹ Tamtéž, inv. č. 1030, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, SP (1808), s. 74.

⁵⁴² Václav ELZNIC, *Glosář pro rodopisce a kronikáře*, Praha 1978, s. 33.

⁵⁴³ K takovým případům docházelo v průběhu 18. století i na Českobudějovicku. J. GRULICH, *Migrační strategie*, s. 141–142.

⁵⁴⁴ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, SP (1804), s. 311.

⁵⁴⁵ Tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 436.

⁵⁴⁶ „*Soldat*.“ Tamtéž, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 126.

⁵⁴⁷ „*Soldat*.“ Tamtéž, s. 234.

V. Okolnosti vstupu do manželství

Sňatek v minulosti představoval důležitou životní událost v životě jednotlivce, která do značné míry předurčovala jeho další životní osudy. Vstup do manželství také patřil k nejčastějším příčinám trvalého opuštění rodné usedlosti, tím spíše jednalo-li se o bratry či sestry nového hospodáře, kteří si museli hledat nové místo pro svůj život.⁵⁴⁸

Podobu a význam svatebního obřadu stanovil Tridentský koncil, který byl však primárně svolán z důvodu reformy katolické církve, která měla být lépe připravena pro zápas evropskou reformací. Na jeho konci došlo roku 1563 k vyhlášení dvanácti kánonů⁵⁴⁹ a dekretu o sňatkové reformě o deseti kapitolách, který byl nazván podle prvního slova *Tametsi*. Jeho prostřednictvím byly vyhlášeny nové zásady platné pro uskutečnění svatebního obřadu. Před Tridentským koncilem význam svatebního obřadu spočíval především ve společenské rovině a k jeho uzavření postačovalo sepsání svatební smlouvy, výměna snubního prstenu a prožití svatební noci. Po přijetí závěrů koncilu pražskou synodou byl již vstup do manželství plně podřízen římskokatolické církvi. V první řadě se jednalo o přijetí církevní svátosti, která mohla být udělena pouze v kostele za přítomnosti kněze a svědků. To je zásadní rozdíl oproti dřívějšímu období, kdy se požehnání odbyvalo pouze na zápraží kostela a mělo spíše formální charakter, neboť i bez něj bylo manželství považováno za právoplatné.⁵⁵⁰

Přestože se sňatek stal předmětem zájmu mnoha zahraničních i českých historiků, pozornost věnovaná odlišným sociálním prostředím je nevyvážená.⁵⁵¹ Nejvíce pozornosti bylo v českém prostředí věnováno uzavírání manželství v šlechtickém prostředí. Uvedená skutečnost je dána dostatkem pramenů osobní povahy. Na jejich základě je možné v šlechtickém prostředí studovat pohnutky či obavy snoubenců, uzavírání mezirodových aliancí, případně symbolickou komunikaci spojenou

⁵⁴⁸ Alexandra NAVRÁTILOVÁ, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012, s. 205-207.

⁵⁴⁹ Koncil prostřednictvím dvanácti kánonů vyhlásil „posvátný charakter sňatku (kánon 1), monogamii (kánon 2), pravomoc církve stanovit překážky manželství (kánony 3–4), nerozlučitelnost manželského svazku (kánony 5–7), možnost rozluky od stolu a lože (kánon 8), zákaz sňatků kněží (kánon 10), liturgický kalendář (kánon 11) a výlučnou kompetenci církevních soudů v manželských otázkách (kánon 12)“. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 230–232.

⁵⁵⁰ Tamtéž, s. 231–232.

⁵⁵¹ Ze zásadních prací je možné zmínit Jean Claude BOLOGNE, *Svatba. Dějiny svatebních obřadů na Západě*, Praha 1997. Měšťanskému a vesnickému prostředí se obecně věnoval Richard VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999. Bohatá literatura je věnována šlechtickému prostředí. Významná je práce historičky Beatrix BASTL, *Tugend, Liebe, Ehre. Die adelige Frau in der Frühen Neuzeit*, Wien 2000. Dále například Jack GOODY, *The Development of the Family and Marriage in Europe*, Cambridge 1983. Pro 18. a 19. století ve vztahu ke vstupu do manželství je zásadní prací Christophe DUHAMELLE – Jürgen SCHLUMBOM (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003.

se svatebním obřadem.⁵⁵² Tyto metodologie nelze využívat v měšťanském a venkovském prostředí. V případě vesnického obyvatelstva je studium vstupu do manželství založeno téměř na evidenčních pramenech, a to hlavně matriční evidenci.⁵⁵³ Tyto prameny však nemohou poskytnout žádné informace o osobních pohnutkách snoubenců, které vedly k uzavření sňatku. Již vůbec z nich nelze vyčíst nic o jejich pocitech či vzájemné náklonnosti mezi partnery. Výjimkou jsou studie založené na svatebních smlouvách.⁵⁵⁴ Pro studium sňatečnosti v mladším období je nesmírně cenným pramenem soubor snubních protokolů vedených faráři.⁵⁵⁵ Najít vhodného partnera a založit rodinu představovalo jeden z hlavních životních cílů ve venkovském prostředí. Konkrétní okolnosti vstupu do manželství mohly být velmi různorodé – mohlo jít třeba o úmrtí rodičů či o snahu vyhnout se vojenské službě.

---

⁵⁵² Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA – Pavel KRÁL – Zdeněk VYBÍRAL, *Věk urozených. Šlechta v českých zemích na prahu novověku*, Praha – Litomyšl 2002; Václav BŮŽEK – Josef HRDLIČKA a kol., *Dvory velmožů s erbem růže. Všední a sváteční dny posledních Rožmberků a pánů z Hradce*, Praha 1997; Petr MAŤA, *Svět české aristokracie (1500–1700)*, Praha 2004; Petr VOREL, *Aristokratické svatby v Čechách a na Moravě v 16. století jako prostředek společenské komunikace a stavovské diplomacie*, in: Václav Bůžek – Pavel Král (edd.), *Slavnosti a zábavy na dvorech a v rezidenčních městech raného novověku, České Budějovice 2000* (= Opera Historica 8), s. 191–206; TÝŽ, *Pernštejnská svatba v Prostějově roku 1550*, ČMM 114, 1995, s. 143–159; Martin HOLÝ, „Čehož sem také při ní, panně šlechtičně, aby mě za manžela sobě oblíbila, vyhledávati neobmeškal.“ *Sňatky české a moravské šlechty na prahu novověku (1500–1620)*, in: Martina Halířová (ed.), *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Sborník z konference konané 13.–14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, Pardubice 2007, s. 7–18. Nerovné sňatky ve šlechtickém prostředí studoval Lubor MALOŇ, „*Nesouhlasíme s Tvou svatbou, a jestliže ji uzavřeš, vyvodíme důsledky.*“ *Šlechtické mesaliance na přelomu 19. a 20. století*, in: M. Halířová (ed.), *Oznamuje se láskám našim... aneb svatby a svatební zvyky v českých zemích v průběhu staletí*. Sborník z konference konané 13.–14. září 2007 ve Východočeském muzeu v Pardubicích, Pardubice 2007, s. 87–94.

⁵⁵³ Petra BRABCOVÁ, *Svatby v 18. století z hlediska církevních matrik*, ČL 85, 1998, s. 257–262; Ludmila FIALOVÁ, *Vývoj sňatečnosti a plodnosti obyvatelstva v Českých zemích v 19. století*, HD 12, 1987, s. 207–224; Ludmila KÁRNÍKOVÁ, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965; Blanka ŠTĚRBOVÁ, *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645–1890*, JSH 58, 1989, s. 125–136; TÁŽ, *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891–1999*, HD 23, 1999, s. 151–182; TÁŽ, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910*, HD 11, 1987, s. 97–140; Věra KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900*, HD 30, 2006, s. 67–147; Markéta VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj Žitenic v 19. století*, HD 30, 2006, s. 145–194; Alexandra ŠIKULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785–1914)*, HD 34, 2010, s. 217–262; M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*; Šárka NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v 18. století*, HD 33, 2009, s. 109–144; Vendula KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století*, HD 35, 2011, s. 45–82.

⁵⁵⁴ Pavla NÁCOVSKÁ, *Svatební smlouvy jako pramen sociálně-dějinného a historicko-demografického poznání (Kutná Hora 1550–1600)*, HD 21, 1997, s. 37–72; Jana MRÁZKOVÁ, „*Prislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.*“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – pansví Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, HD 29, 2005, s. 53–107.

⁵⁵⁵ Hanka TLAMSOVÁ – Václav ČERNÝ, *Okolnosti uzavírání sňatků „světských“ osob od konce 18. do první třetiny 20. století*, HD 43, 2019, s. 76. Přestože jsou snubní protokoly součástí matriční agendy, bývají uloženy v archívech zvlášť a často nejsou volně přístupné badatelům.

Tabulka č. V.1.

**Vstup mužských selských potomků do prvního manželství,
Protivínsko (1770–1847)**

RODINNÝ STAV	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Sňatek – matrika O	23	46,0	27	50,9	28	73,7	78	55,3
Sňatek – SP / matrika N	6	12,0	4	7,6	2	5,3	12	8,5
Zemřel svobodný	14	28,0	10	18,9	–	–	24	17,0
Neznámo	7	14,0	12	22,6	8	21,0	27	19,2
CELKEM	50	100,0	53	100,0	38	100,0	141	100,0

Ze sledovaného počtu 286 potomků selských rodů jich do manželství vstoupilo 210. U 190 z nich bylo uzavření sňatku podloženo matričním záznamem. U dalších dvanácti mužů a sedmi žen byla svatba prokázána soupisy poddaných nebo matričními zápisy týkajícími se křtů jejich dětí. Ve zbylých 19 případech se bohužel vůbec nepodařilo nalézt příslušný matriční záznam. Zkoumaný vzorek populace byl z hlediska pohlaví početně vyrovnaný (141 mužů a 145 žen), nicméně rozdíly v počtech dohledaných sňatků byly znatelné. Zatímco u mužů bylo v matriční agendě doloženo 78 záznamů o uzavření sňatků (55,3 %), u žen byl jejich podíl mnohem vyšší, a sice 77,1 %. Hlavní příčinou úspěšnosti při hledání jednotlivých matričních zápisů byl zvyk uskutečnit svatbu v bydlišti nevěsty. Díky tomu jsou tyto sňatky snáze dohledatelné. Do vysokého podílu mužů, kteří zemřeli svobodní, se negativně promítla služba v armádě, zejména úmrtí ve službě ve službě (12), ale i zmizení v jejím v průběhu.

V. 1. Rodinný stav

Předmětem prováděného výzkumu bylo 173 záznamů o uzavření sňatku muži a ženami obsažených v genealogické databázi z let 1770–1856. Nejběžnější byly sňatky dvou svobodných snoubenců (protogamní), které se podařilo prokázat ve 133 případech (76,9 %).⁵⁵⁶ Sňatky, při nichž byl alespoň jeden ze snoubenců ovdovělým (palingamní),

⁵⁵⁶ V lochenické farnosti se v letech 1784–1819 protogamní sňatky podílely na počtu uzavřených svateb 79,0 %. V následujícím období let 1820–1859 činil jejich podíl 83,2 % a do konce 19. století neklesl pod 80,0 %. V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 85. Na panství Nový Rychnov tvořily

Tabulka č. V.2.

**Vstup ženských selských potomků do prvního manželství,
Protivínsko (1770–1847)**

RODINNÝ STAV	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Sňatek – matrika O	40	72,7	43	82,7	29	76,3	112	77,3
Sňatek – SP / matrika N	3	5,5	1	1,9	3	7,9	7	4,8
Zemřela svobodná	5	9,1	7	13,5	3	7,9	15	10,3
Neznámo	7	12,7	1	1,9	3	7,9	11	7,6
CELKEM	55	100,0	52	100,0	38	100,0	145	100,0

Tabulka č. V.3.

**Snoubenci ze sledovaných selských rodin podle rodinného stavu,
Protivínsko (1770–1856)**

RODINNÝ STAV	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	počet	%	počet	%	počet	%	počet	%
Svobodný – svobodná	43	70,5	51	85,0	39	75,0	133	76,9
Vdovec – svobodná	14	23,0	7	11,7	8	15,4	29	16,7
Svobodný – vdova	3	4,9	2	3,3	5	9,6	10	5,8
Vdovec – vdova	1	1,6	–	–	–	–	1	0,6
CELKEM	61	100,0	60	100,0	52	100,0	173	100,0

tvorily necelou čtvrtinu případů, včetně osmi druhých a následných sňatků prokázaných v případě dědiců selských usedlostí.⁵⁵⁷

protogamní sňatky průměrný podíl v letech 1786–1855 jen 78,9 %. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 102. V prvních 25 letech 19. století tvořily protogamní sňatky v Žitenicích 70,4 %, v Rožmberku nad Vltavou kolem 81,7 %. M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 156; M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 198.

⁵⁵⁷ Ve srovnávací perspektivě zkoumali palingamní sňatky Markéta SKOŘEPOVÁ – Josef GRULICH, *Palingamní sňatky na území českobudějovické diecéze ve srovnávací perspektivě. Farnosti České Budějovice a Nový Rychnov, 1786–1825*, HD 41, 2017, s. 151–171, zde s. 156. Ve venkovských panstvích Novém Rychnově a vsích patřících městu České Budějovice tvořily v letech 1786–1825

Ve sledovém vzorku 40 sňatků ovdovělých osob byl nejběžnější palingamní sňatek vdovce se svobodnou nevěstou – 29 událostí (72,5 %). V dalších 27 případech se jednalo o sňatek mezi svobodnou ženou a vdovcem uzavřený dcerami ze sledovaných rodů.⁵⁵⁸ Téměř v polovině případů (11 z 27) se jejich manžely stali ovdovělí muži vlastníci selskou usedlost⁵⁵⁹ a v dalších dvou se jednalo o měšťany z Písku.⁵⁶⁰

Méně častým druhem palingamního sňatku byl sňatek svobodného muže a vdovy. Silnou motivaci k němu představovala především možnost stát se, byť mnohdy dočasně, hospodářem na usedlosti. Takový sňatek představoval příležitost k zajištění vlastní budoucnosti, zvláště když byla vdova mladá. Navíc právoplatný dědic mnohdy zajistil svému předchůdci – otčímovi – výhodný výměnek. Jeho zřízení mohlo být odůvodněno buď jako odměna za příkladnou správu hospodářství, nebo mohl být spjat s výměnkem pro matku nového hospodáře, a tím pádem také pro jejího muže. Ukázalo se, že ani velikost nebo typ hospodářství zde nehrál roli. Synové ze selských rodů však v případě takových sňatků preferovali ovdovělé hospodyně z gruntů (4 případy z 9).⁵⁶¹

Jedinou ženou ze vzorku, která se po úmrtí svého předchozího manžela znovu provdala, byla **Dorota Jandová neb Štětinová** (1772–1803),⁵⁶² dcera sedláka Václava Jandy neb Štětiny ze selského gruntu čp. 4 v Kestřanech.⁵⁶³ Ten měl pouze dvě dcery – Dorotu a mladší Marianu (* 1775), přičemž starší z nich byla předurčena k převzetí otcovy usedlosti. Do svého prvního manželství s o pět let starším Josefem Noskem

---

palingamní sňatky 23,2 % a 29,0 %. V rámci městského obyvatelstva byly palingamní sňatky častější s podílem 30,6 %.

⁵⁵⁸ Ve dvou z 29 případů sňatků vdovec–svobodná se jednalo o sňatek ovdovělého dědice usedlosti s mladou dívkou původem z jiné lokality. V dalších čtyřech případech se svobodné sestry nových sedláků provdaly za ovdovělé sedláky původem rovněž ze sledovaných rodin.

⁵⁵⁹ Dva z nich byli označeni jako sousedé. Definice pojmu je složitější. Většinou však bývá toto označení spojováno s plnoprávnými obyvateli měst, kde se označení vyskytuje častěji, ale i vesnic. Přestože ztotožnění pojmu soused a měšťan či soused a sedlák se nabízí a mnohdy tak bývá prezentováno, je lepší vždy jej ověřovat skrze další prameny, je-li to možné. V. ELZNIC, *Glosář*, s. 106; <https://cs.wikipedia.org/wiki/Soused>. Odkaz vyhledán dne 13. června 2019.

⁵⁶⁰ Jeden označen jako měšťan, druhý jako soused. Původ ostatních manželů–vdovců, za něž se svobodné selské dcery provdaly, byl již početně velmi vyrovnaný: domkáři (4), chalupníci (3), podruzi (3) a knížecí plavci (3). V jednom případě se sociální příslušnost vdovce nepodařilo určit.

⁵⁶¹ Ve třech případech se synové ze selských rodin oženili s vdovami po domkářích, v jednom s vdovou po chalupníkově. V jednom případě se původ vdovy nepodařilo určit.

⁵⁶² Narodena 3. ledna 1772. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1784), s. 161. Zemřela ve věku 31 let (podle matričního zápisu 33) na „horkou nemoc“ 29. července 1803. Pohřbena byla 31. téhož měsíce. Tamtéž, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 23.

⁵⁶³ Byla dědičkou usedlosti, proto se v databázi ocitl i její druhý sňatek.

Tabulka č. V.4.

Druhé a další sňatky dědiců selských usedlostí, Protivínsko (1789-1856)

JMÉNO	DRUHÝ A DALŠÍ SŇATEK MUŽŮ							
	II.				III.			
	ženich	nevěsta			ženich	nevěsta		
	VĚK	VĚK	RS	SS	VĚK	VĚK	RS	SS
Petr Němec	45	23	svob.	selský	–	–	–	–
Petr Klavík neb Pich	30	19	svob.	chal.	–	–	–	–
Tomáš Černý neb Hrnčír	27	23	svob.	selský	–	–	–	–
Vít Vavruška neb Tesař	27	24	svob.	selský	–	–	–	–
Václav Reitmaier	60	61	vdov.	selský	–	–	–	–
Matěj Reitmaier	31	21	svob.	selský	34	17	svob.	selský
PRŮMĚR	36,7	28,5	–	–	34	17	–	–
JMÉNO	DRUHÝ A DALŠÍ SŇATEK ŽEN							
	II.				III.			
	nevěsta	ženich			nevěsta	ženich		
	VĚK	VĚK	RS	SS	VĚK	RS	VĚK	RS
Dorota Janda neb Štětina	17	28	svob.	?	–	–	–	–
PRŮMĚR	17	28	–	–	–	–	–	–

* RS = rodinný stav, SS = společenský status

vstoupila již v 16 letech 27. ledna 1788.⁵⁶⁴ Je zřejmé, že se s Josefem počítalo jako s novým hospodářem, neboť jejímu otci bylo tehdy skoro 60 let. Dne 31. prosince 1788 však její manžel zemřel.⁵⁶⁵ Již 15. února 1789 se sedmnáctiletá mladá vdova Dorota Jandová neb Štětinová provdala za svobodného mládence z Chvaletic Matěje Fouska, který byl o 11 let starší.⁵⁶⁶ Její atraktivitu nepochybně zvyšovalo věno ve formě otcovy

⁵⁶⁴ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 2.

⁵⁶⁵ Příčinou úmrtí byla „oznobenina“, kožní onemocnění vzniklé opakovaným dlouhodobým působením chladu. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 4.

⁵⁶⁶ Tamtéž, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 2.

usedlosti. K převodu gruntu na zetě došlo téměř měsíc před svatbou 18. ledna 1789.⁵⁶⁷ Její ojedinělý příklad zřetelně dokládá, že pro dědičky usedlosti bylo možné snadno a rychle najít vhodného partnera. Kombinace jejího nízkého věku a absence potomků z předchozího manželství z ní udělala velice žádanou nevěstu.⁵⁶⁸

V. 2. Sezónnost sňatků

Svou váhu v zkoumaném období mělo správné načasování svatby, což dokládá rozložení sňatků po jednotlivých měsících v průběhu kalendářního roku. Nejčastěji děti sedláků vstupovaly do manželství v únoru, kdy uzavřela sňatek více než pětina z nich (20,8 %). Pouze o jednu svatbu méně se uskutečnilo v listopadu, kdy proběhlo 35 svatebních obřadů (20,2 %). Třetím nejsilnějším měsícem byl leden s 27 svatbami a podílem 15,6 %. Nízké počty sňatků byly zaznamenány v březnu a dubnu, což je možné dát do souvislosti s pohyblivým výpočtem Velikonoc, řídícím se lunárním kalendářem.⁵⁶⁹ Vzhledem k němu se může nejvýznamnější církevní svátek v roce uskutečnit v poměrně širokém časovém rozpětí mezi 22. březnem a 25. dubnem.⁵⁷⁰ Zásadní vliv na sňatky usedlého obyvatelstva mělo dodržování církevních předpisů. Ty neumožňovaly konání svatebních obřadů v průběhu čtyř adventních týdnů před Vánocemi a během šesti týdnů postního období předcházejících oslavám Velikonoc. U selských rodin byl současně důležitý také hospodářský rok, od něhož se odvíjel konkrétní průběh polních prací.

⁵⁶⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 5.

⁵⁶⁸ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění a osiřeni*, s. 149–151. Větší část historiků věnujících se při svých výzkumech usedlému obyvatelstvu došla k závěru, že vdovci měli zásadně vyšší šanci na uzavření dalšího sňatku než ovdovělé ženy. V Libčanech činil mezi roky 1785 a 1899 podíl vdov mezi nevěstami 8,7 %, zatímco vdovců mezi všemi ženichy bylo 15,5 %. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 132. V Lochenicích tvořili vdovci v letech 1784–1899 13,6 % ženichů. Naproti tomu vdovy figurovaly pouze u 5,7 % uzavřených sňatků. V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 85. V letech 1786–1825 v českobudějovické farnosti tvořily v rámci města sňatky vdovců 22,9 % oproti 22,8 % vdov a 21,5 % ženichů oproti 11,3 % nevěst na vsích. Pro stejné období doložila Markéta Skořepová pro panství Nový Rychnov vstup vdovců do dalšího manželství v 17,8 % případech, ale pouze v 8,3 % případech u vdov. M. SKOŘEPOVÁ – J. GRULICH, *Palingamní sňatky*, s. 156. Naproti tomu však Alice Velková upozorňuje na skutečnost, že záleželo také na svobodné volbě ovdovělých žen. Na rozdíl od vdovců nemusely další sňatek uzavřít. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 255.

⁵⁶⁹ Preferenci listopadu a února potvrdily výzkumy i pro jiné oblasti Čech. V únětické farnosti (1666–1770) se v listopadu uskutečnilo 30 % všech uzavřených sňatků. Marie HERMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 89–90. Vysoké počty svatebních obřadů uskutečněných v listopadu a prvních dvou měsících doložila i pro Ústí nad Labem Sabina DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 120–121. Stejnou preferenci jednotlivých měsíců jako u selských rodů na Protivínsku doložila Šikulová v Libčanech v 19. století. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 155–157.

⁵⁷⁰ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 240.

Tabulka č. V.5.

Počet sňatků podle měsíců, Protivínsko (1770–1856)

MĚSÍC	I.	II.	III.	IV.	V.	VI.
POČET	27	36	6	5	17	10
%	15,6	20,8	3,5	2,9	9,8	5,8
MĚSÍC	VII.	VIII.	IX.	X.	XI.	XII.
POČET	13	–	10	14	35	–
%	7,5	–	5,8	8,1	20,2	–

Tabulka č. V.6.

Počet sňatků podle dnů v týdnu, Protivínsko (1770–1856)

DEN	Pondělí	Úterý	Středa	Čtvrtek	Pátek	Sobota	Neděle	Celkem
POČET	18	67	6	3	2	4	73	173
%	10,4	38,7	3,5	1,7	1,2	2,3	42,2	100,0
POŘADÍ	3.	2.	4.	6.	7.	5.	1.	x

Během srpna a prosince nebyly zaznamenány žádné obřady, u kterých by alespoň jeden ze snoubenců pocházel ze selské rodiny. V případě prosince je možné tento jev dát přesvědčivě do souvislosti s církevním rokem. Vzhledem k agrárnímu charakteru jihočeské oblasti, včetně Protivínska, lze i nízký výskyt sňatků v období od května do září spojit s polními pracemi.⁵⁷¹ Pokud byla svatba naplánována v období v církvi zapovězeném termínu, například kvůli pokročilému těhotenství v případě nevěsty, bylo nutné vyřídit udělení dispenze.⁵⁷²

Nejběžnějším dnem pro konání svatby byla v rámci sledovaného vzorku 173 svatebních obřadů neděle. V tento den se uskutečnilo 73 svateb potomků selských rodin v letech 1770–1856 (42,2 %).⁵⁷³ Druhým nejoblíbenějším dnem bylo úterý. Na něj

⁵⁷¹ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 160.

⁵⁷² „*A tempore clauso.*“ Přehledně k dispenzím David NEBESKÝ, *Překážky manželství v církevním právu před rokem 1918*, GHJ 36, 2016, č. 2, s. 58–64; TÝŽ, *Dispenze od překážek manželství v kanonickém právu*, GHJ 36, 2016, č. 3, s. 17–22. Pro studium dispenzí je nutné znát důsledně příbuzenské systémy obou snoubenců, a to i několik generací nazpět. Často totiž nebyly dispenze v matričních zápisech uvedeny, a tak jediným dokladem, že musely být vystaveny, je blízký příbuzenský poměr mezi nevěstou a ženichem zjištěný skrze genealogii. H. TLAMSOVÁ – V. ČERNÝ, *Okolnosti*, s. 90-93.

⁵⁷³ Podobné pořadí bylo doloženo i v Únětčích, kde převládaly nedělní sňatky (40,3 %) nad úterními (21,6 %) a pondělními (13,4 %). M. HERMÁNKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 91.

případlo 38,7 % sňatků.⁵⁷⁴ Se značným odstupem následovalo pondělí s 10,4 %. V ostatní dny v týdnu se svatby konaly ojediněle.

Oblíbenost nedělních sňatků lze vysvětlit souvislostí s nedělními mšemi; spojení svatebního obřadu s ní se nabízelo. Navíc vše také souviselo s ohláškami. Povinné trojitě ohlášky, které se konaly za účelem zjištění existence případných námitek k uzavření sňatků, se zpravidla konaly právě při nedělních mších za shromáždění všech věřících. Pocházeli-li snoubenci z různých farností, tak se ohlášky konaly v obou lokalitách. Po třech nedělích spojených s ohláškami se tak ve čtvrtou mohla uskutečnit vlastní svatba. To bylo možné, jen pokud nikdo nevznesl oprávněné námítky proti uzavření sňatku. Naproti tomu oblíbenost úterý jako svatebního dne interpretuje Blanka Lednická prostřednictvím biblické tradice vycházející z Janova evangelia (Jan 2,1): „*Třetího dne byla svatba v Káni Galigejské. Byla tam Ježíšova matka; na svatbu byl pozván také Ježíš a jeho učedníci.*“ V židovském kalendáři byla jako počátek týdne chápána neděle, proto bylo úterý ke svatbě vhodnější než jiné všední dny.⁵⁷⁵

Takovou interpretaci lze minimálně považovat za pochybnou, či spíše za neprokazatelnou. Přijatelnější se v tomto případě jeví interpretace Lenky Peremské, založená na tvrzení Richarda van Dülmena. Ten oblíbenost nedělních, pondělních a úterních svateb dával do souvislosti s třídním svatebním veselím. To podle něj nesmělo z náboženských důvodů připadnout na pátek.⁵⁷⁶ Lenka Peremská tuto interpretaci doplnila o sociální aspekt, když tvrdí, že rodiny sedláků vystrojovaly svatby v úterý a chudší rodiny ve čtvrtek. Podle ní tak mohli sedláci držet svatební veselí po tři dny, zatímco chudší rodiny tak činily z finančních důvodů pouze po dobu jednoho dne.⁵⁷⁷

Oproti jiným publikovaným výzkumům, v nichž se autoři povětšinou omezují na prosté konstatování o oblíbenosti toho či jiného dne, se mi podařilo doložit proměnu oblíbenosti jednotlivých dní v týdnu. Mezi členy sledovaných selských rodů byly nedělní sňatky jednoznačně preferovány především ve starším období, kdy měly naprostou převahu. Zlom nastal v prvním desetiletí 19. století. Do roku 1807

---

⁵⁷⁴ Oblibu úterý doložila i S. Dušková pro Ústí nad Labem. Zde se mezi roky 1800–1829 uskutečnilo v úterý 60 % všech uzavřených sňatků. S. DUŠKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 119.

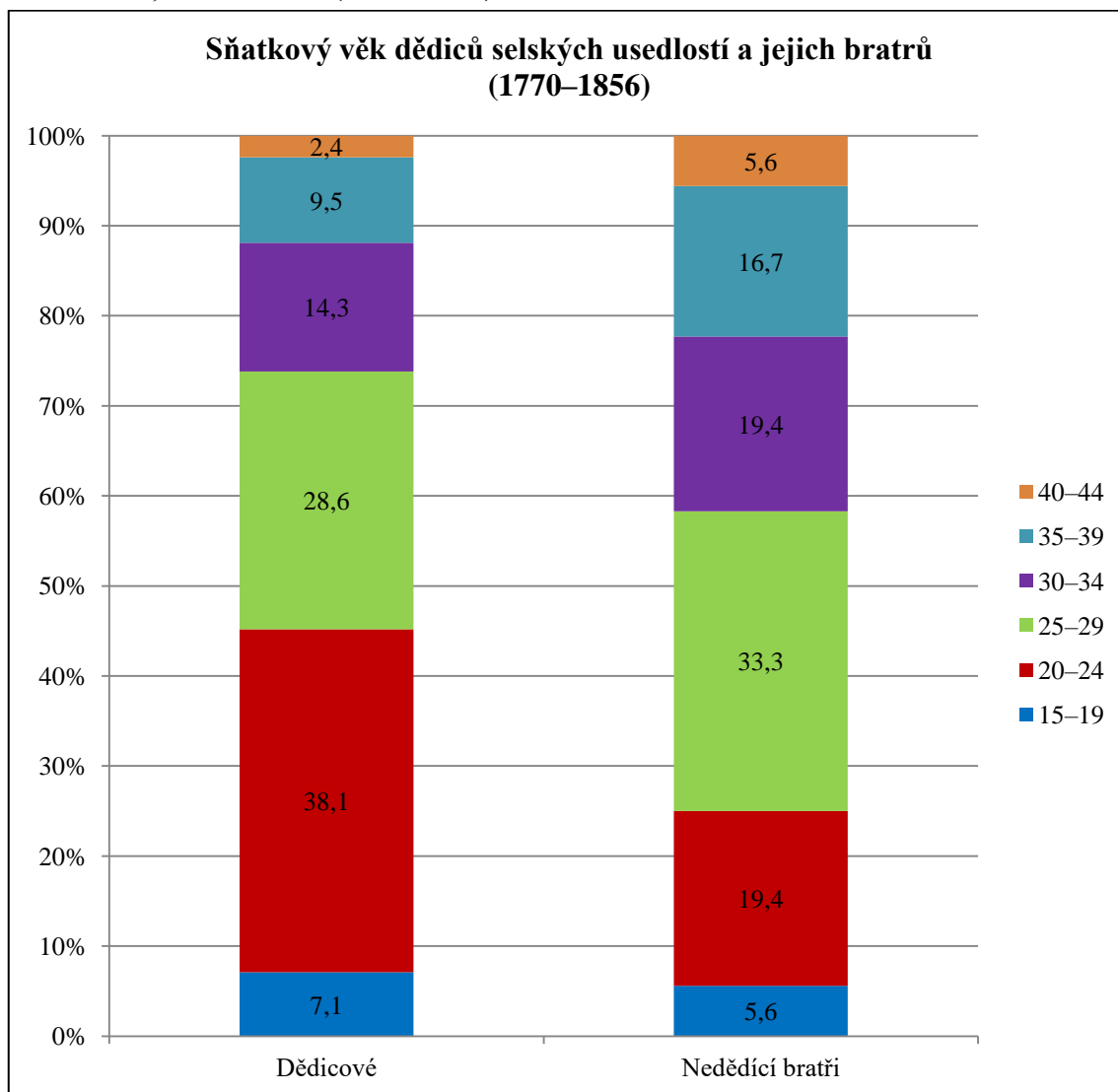
⁵⁷⁵ B. LEDNICKÁ, *Sestavte*, s. 116.

⁵⁷⁶ Richard VAN DÜLMEN, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.–18. století) I.*, s. 155.

⁵⁷⁷ L. PEREMSKÁ, *Váš rodokmen*, s. 54.

Graf č. V.1.

Věk dědiců selských usedlostí a jejich sourozenců při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

měly převahu nedělní svatby, které se na 94 svatebních obřadech podílely 67,0 %, zatímco úterních sňatků bylo pouze 17 (18,1 %). Od roku 1808 dále došlo k obratu, kdy bylo ze 79 sňatků 63,3 % úterních a pouze 10 případů nedělních (12,7 %). Důvody této změny nejsou zcela jasné. Vysvětlení nabízí Hana Stoklasová, podle jejíhož názoru stáli za změnou upřednostňovaného svatebního dne v týdnu samotní faráři. Pro ně bylo konání svateb v neděle a svátky z důvodu konání bohoslužeb ve farních i filiálních kostelech organizačně velmi náročné.⁵⁷⁸

⁵⁷⁸ Hana STOKLASOVÁ, *Katolické přechodové rituály v českých zemích v „dlouhém“ 19. století*, Pardubice 2017, s. 187–188.

V. 3. Sňatkový věk

Významnou roli při volbě životních partnerů hrál věk obou snoubenců. Ten se lišil podle pohlaví. Pokud existoval mezi snoubenci věkový rozdíl, ve většině případů byl starším z nich muž. To souviselo s očekávaným dostatečným materiálním zabezpečením budoucí rodiny. Z toho plynula delší doba strávená v čelední službě či učení se řemeslu.

V případě sourozenců nového sedláka, kteří se rozhodli pro výkon řemesla, jejich vstup do manželství oddaloval proces vyučení se a tovaryšských let, který byl obvyklý v případě profesionálního řemeslníka. Tím se jedinec zpravidla stával až po složení mistrovských zkoušek, kterým předcházely roky v učení a na tovaryšském vandru. Na druhou stranu cílená strategie žen při hledání životních partnerů preferujících právě zajištěné muže schopné uživit jejich budoucí potomstvo tomuto ještě více nahrávala.⁵⁷⁹

Pro syny původem ze selských usedlostí bylo nejběžnější vstoupit do prvního manželství ve věku 25–29 let (30,8 %). Přesto však silně početnou skupinu představovali též synové, kterým v době uzavření sňatku bylo 20–24 let (29,5 %). Do dvacátého roku života do manželství vstoupilo pouze pět mužů (6,4 %), což svědčí o tom, že tyto sňatky nebyly obvyklé. Naopak po třicátém roce života uzavřela sňatek pouze třetina mužů a po čtyřicátém roce života se jejich šance na manželský život stala minimální. To odráží i výsledky jiných výzkumů. Ty prokázaly, že nejběžnějším sňatkovým věkem svobodných ženichů na přelomu 18. a 19. století bylo rozmezí 20–24 let. Avšak zároveň v těch lokalitách, kde byl po roce 1785 tento věk u mužů nejběžnějším, došlo později k jejich úbytku a naproti tomu značnému nárůstu podílu mužů ve věku 25–29 let. Jejich podíl následně ve většině míst rostl po celé 19. století.⁵⁸⁰

---

⁵⁷⁹ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 246.

⁵⁸⁰ Ve farnosti Zdechovice tvořili svobodní muži ve věku 20–24 let mezi roky 1785–1799 téměř polovinu všech ženichů. Ke konci století však jejich podíl klesal ve prospěch věkové skupiny 25–29 let. Š. NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 114. V rožmberské farnosti byly obě věkové skupiny mládenců na počátku 19. století ještě vyrovnané – 35 ve věku 20–24 let a 45 ve věku 25–29. Po roce 1825 však již převažovali ženiši ve věku 25–29 let (85 oproti 53) a do konce století tento rozdíl narostl ještě výrazněji (1875–1899 – 97 ženichů ve věku 25–29 oproti 13 ve věku 20–24 let). M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 202. V Libčanech naopak mezi roky 1785–1819 převažovaly sňatky svobodných mužů ve věku 20–24 let (54 %) oproti těm ve věku 25–29 let (27,6 %). Po období let 1820–1849 se obě skupiny vyrovnaly, byť stále měli převahu ženiši ve věku 20–24 let (38,3 % oproti 35,5 %). A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 137. V Žitenicích byly obě věkové skupiny v prvním čtvrtstoletí 19. století vyrovnané (35,7 %). V následujících 25 letech však nabyli na převaze ti, kteří vstupovali do manželství mezi pětadvacátým a devětadvacátým rokem života (37,6 % oproti 26,2 %). M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 157. V Lochenicích byl vysledován stejný vývoj. V letech 1784–1819 vstupovali mladí muži do prvního sňatku nejčastěji mezi dvacátým až čtyřadvacátým rokem života (48,2 %). Mužů ve věku 25–29 let byla více než čtvrtina (27,3 %). V následujících 40 letech byly obě skupiny vyrovnané, byť již převažovala skupina mužů ve věku 25–29 let (33,0 % proti 29,3 %). Do konce 19. století se však situace obrátila a navrch získala prokazatelně skupinu

Tabulka č. V.7.

**Věk synů ze selských rodin při vstupu do prvního manželství,
Protivínsko (1770-1856)**

VĚK	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15–19	1	4,4	2	7,4	2	7,1	5	6,4
20–24	7	30,4	10	37,1	6	21,4	23	29,5
25–29	7	30,4	8	29,6	9	32,1	24	30,8
30–34	4	17,4	4	14,8	5	17,9	13	16,7
35–39	3	13,0	2	7,4	5	17,9	10	12,8
40–44	1	4,4	1	3,7	1	3,6	3	3,8
45–49	–	–	–	–	–	–	–	–
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	23	100,0	27	100,0	28	100,0	78	100,0

Tento jev, který se samozřejmě promítl do průměrného sňatkového věku, byl vypořádaný zahraničními badateli.⁵⁸¹

Spojitosť mezi hmotným zabezpečením rodiny a vstupem do manželství se naplno projevila po zaměření pozornosti pouze na bratry nových sedláků. Právě dědicové usedlostí tvořili převažující část těch synů sedláků, kteří uzavřeli manželství v dřívějším věku. Ze 42 dědiců otcovských usedlostí jich téměř polovina (19) začala s manželským životem před dvacátým pátým rokem života. To jen potvrzuje, jak silný vliv převzetí usedlosti mělo na uzavření sňatku. Budoucí hospodáři nemuseli své

mužů právě ve věku 25–29 let (49,4 %) oproti mladším (25,7 % ve věku 20–24 let). V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 82. Ve farnosti Stařeč byl nejběžnějším věkem při prvním sňatku mužů až do roku 1825 věk 20–24 let. Ve druhé čtvrtině 19. století došlo ke zvratu a 40,7 % svobodných mužů vstoupilo do manželství ve věku 25–29 let. V. KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 59.

⁵⁸¹ Ve Vestfálsku došlo k postupnému nárůstu průměrného sňatkového věku mužů od 24,1 let v období 1780–1789 po 26,6 let mezi roky 1860–1869. Hranice 25 let průměrného věku dosáhli muži v období let 1800–1809. Růst průměrného sňatkového věku ve farnosti Löhne byl zejména po roce 1800 s drobnými odchylkami zachycen i v dalších vestfálských lokalitách. Georg FERTIG, „*Wenn zwey Menschen eine Stelle sehen*“. *Heirat, Besitztransfer und Lebenslauf im ländlichen Westfalen des 19. Jahrhunderts*, in: Ch. Duhamelle – J. Schlumbohm (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 103. Například Schlumbohm však pro farnost Belm doložil jednak vyšší průměrný věk po celé jím sledované období a jednak skutečnost, že s určitými výkyvy zůstával o roku 1781 téměř stejný. V jednotlivých desetiletích mezi roky 1781 a 1830 nestoupil průměrný věk mužů při prvním sňatku nad 30 let a neklesl pod 27,2 roku. J. SCHLUMBOHM, *Lebensläufe*, s. 100.

Tabulka č. V.8.

Věk mužských sourozenců nových vlastníků selských usedlostí při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770-1856)

VĚK	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15–19	–	–	1	12,5	1	7,7	2	5,6
20–24	4	26,7	2	25,0	1	7,7	7	19,4
25–29	4	26,7	3	37,5	5	38,4	12	33,3
30–34	3	20,0	1	12,5	3	23,1	7	19,4
35–39	3	20,0	1	12,5	2	15,4	6	16,7
40–44	1	6,6	–	–	1	7,7	2	5,6
45–49	–	–	–	–	–	–	–	–
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	15	100,0	8	100,0	13	100,0	36	100,0

zázemí pro založení rodiny cíleně budovat, zejména pokud v souvislosti s úpravami dědického práva věděli nebo měli alespoň reálnou vyhlídku, že se jimi někdy stanou.⁵⁸² Je tak zřejmé, že mužští sourozenci nových hospodářů vstupovali do manželství později (tabulka č. IV.8.).

Uzavření sňatku mezi dvacátým a dvacátým čtvrtým rokem života sice nebylo u bratrů nových hospodářů neobvyklé, ale naprostá většina jich do manželství vstoupila až po dvacátém pátém roce života. S tím, jak byla možnost vstoupit do manželství a založit rodinu silně závislá na ekonomických možnostech mužů, se některým mohlo rovněž stát, že do manželství nevstoupili nikdy. V dobách hospodářských krizí se rovněž svatby odkládaly, neboť se prodlužovala doba nutná k získání potřebných prostředků. Na sňatkovém věku mužských sourozenců nových hospodářů a hospodyň se tak projevila i čelední služba. Až třetina bratrů bez dědických nároků ji absolvovala totiž až po třicátém roce života (tabulka č. III.21.). To vše přispívalo k pozdějšímu vstupu nedědicích sourozenců do manželství.⁵⁸³

⁵⁸² M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 282.

⁵⁸³ Nízký sňatkový věk dědiců usedlostí potvrdila i Alice Velková na Šťáhlavsku. Zároveň dodává, že jejich průměrný sňatkový věk byl nižší oproti ostatním bratrům. Navíc si ve čtyřech pětinach případů zvolili mladší nevěsty, než byli oni sami. Pro dědice selských usedlostí udává pro období let 1788-1850 průměrný věk při prvním sňatku 24,7 let. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 221.

Tabulka č. V.9.

**Věk dívek ze selských rodin při vstupu do prvního manželství,
Protivínsko (1770–1856)**

VĚK	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
15–19	10	24,4	14	32,6	7	24,1	31	27,7
20–24	10	29,7	8	18,6	11	38,0	29	25,9
25–29	12	29,7	15	34,9	7	24,1	34	30,4
30–34	4	8,1	3	7,0	2	6,9	9	8,0
35–39	3	5,4	2	4,6	2	6,9	7	6,2
40–44	1	2,7	–	–	–	–	1	0,9
45–49	–	–	1	2,3	–	–	1	0,9
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	40	100,0	43	100,0	29	100,0	112	100,0

Oproti mužům nebyl u žen vstup do manželství v ranějším věku podmíněn jejich ekonomickým zázemím. To samozřejmě neznamená, že by sociální původ nevěsty a s ním jednoznačně související výše věna neměly vliv na její pozici na sňatkovém trhu. Ve srovnání s muži, na kterých závisela ekonomická situace budoucí rodiny, byla u žen rozhodujícím faktorem jejich plodnost. Ženy ze selských rodin byly v době svého vstupu na sňatkový trh ekonomicky zaštitěny mužskými zástupci svých rodin. Těmi mohl být jak jejich otec, tak bratr coby nový hospodář. Jeho role se posilovala, obzvláště byl-li otec již po smrti. Markéta Skořepová dala do jasné spojitosti dědictví usedlostí bratrem s dřívějšími sňatky dorůstajících dcer. Především díky věnu své nevěsty byl schopen vyplácet věna a dědické podíly, čímž umožnil dřívější sňatky svých sourozenců.⁵⁸⁴ Proto nelze považovat výrazný podíl mladých žen, které při své první svatbě nepřekročily hranici dvaceti let, za výjimečný. Takových dívek původem ze sledovaných selských rodů bylo 31 (27,7 %).⁵⁸⁵

⁵⁸⁴ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 286–287.

⁵⁸⁵ Podíl nevěst mladších dvaceti let je podobný zjištěným poznatkům z farnosti Libčany pro roky 1785–1819. Tam tvořily nevěsty ve věku 15–19 let při prvním sňatku s podílem 29,6 % druhou nejsilnější věkovou skupinu. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 138. Naopak v Žitenicích se mezi roky 1800–1824 takto staré nevěsty podílely na celkovém počtu provdaných ženách jen 11,9 %. M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 157. V Lochenicích byl jejich podíl v období let 1784–1819 dokonce 33,2 %. V. KALOUSKOVÁ, *Demografický vývoj*, 82.

Vůbec nejmladší z takových nevěst ve sledovaném vzorku se stala dědička usedlosti **Dorota Jandová neb Štětínová**, která se nevěstou stala necelé tři týdny po svých šestnáctých narozeninách.⁵⁸⁶ Příčina takto brzkého sňatku nebyla nalezena. Teorie, že sňatek byl uspíšen Dorotíným těhotenstvím, se v matriční agendě nepodařilo potvrdit. Nebyl nalezen ani zápis o jejím nemanželském dítěti, ani o dítěti narozeném v krátkém čase po její svatbě. To však její těhotenství jako příčinu dřívějšího vstupu do manželství nevylučuje, pouze jej činí neprůkazným. Díky tomu, že v daném období byly zapisovány pouze pokřtěné děti, by záznam o případném potratu či mrtvě narozeném dítěti nebyl zapsán.⁵⁸⁷

Nejsilnější věkovou skupinou, ve které dcery ze selských rodin vstupovaly do svého prvního manželství, bylo rozpětí 25–29 let (30,4 %). Je však potřeba zdůraznit, že mezi patnáctým a třicátým rokem života jsou jednotlivé věkové skupiny velmi vyrovnané (tabulka č. V.9.). Dřívější vstup mladých dívek do manželství byl žádoucí i z biologického hlediska, neboť čím dříve uzavřela dívka manželství, tím delší bylo její plodné období. Muži jakéhokoliv věku tak nejčastěji volili mladé nevěsty, neboť takový postup jim dával naději na zplození dalšího potomstva. Do třicátého roku života započala s manželským životem naprostá většina dívek (84,0 %). Následně se šance ženy na nalezení partnera snížily a po čtyřicátinách byly velmi malé. Ženy v tomto věku měly velmi omezené možnosti výběru ženicha. Zaměřovaly se prakticky pouze na vdovce, především na starší muže, kteří měli dostatek potomků.⁵⁸⁸

Mezi prvními sňatky žen starších třiceti let je tak velmi nápadný podíl těch, které se provdaly za ovdovělé muže. Z 18 žen oddaných ve třiceti letech a později se stalo manželkami vdovců deset (55,6 %). Přesto do 35 let našla svobodného

---

⁵⁸⁶ Dorota Jandová neb Štětínová se narodila 9. ledna 1772 v Kestřanech (čp. 4) a její první svatba se uskutečnila v Kestřanech 27. ledna 1788. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2663, kniha č. 3, NOZ (1739–1784), s. 161; tamtéž, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 2.

⁵⁸⁷ Pro dcery sedláků na Štáhlavsku uvádí Alice Velková průměrný sňatkový věk podle jednotlivých kohort. Nejbliže časovému rozmezí této práce je kohorta narozených mezi roky 1791 a 1800. Zde pro 32 dcer sedláků uvádí Velková průměrný sňatkový věk 21,1 let. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 386.

⁵⁸⁸ Nejnápadnějším rozdílem oproti sňatkovému věku mladých mužů je silné zastoupení věkové skupiny 15–19 let u žen, které bylo doloženo i v jiných oblastech Čech. Přestože se ve Stařeči ženy v letech 1785–1799 poprvé vdávaly nejčastěji ve věku 20–24 let (52,0 %), další čtvrtina se provdala již před dvacátým rokem života (26,5 %). V letech 1800–1824 v této farnosti jejich počet ještě narostl na 32,0 %, zatímco nevěst ve věku 20–24 let bylo již jen 39,7 %. V. KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 59. Naproti tomu v rožmberské farnosti byl v období let 1800–1824 nejobvyklejším sňatkovým věkem dívek věk 25–29 let (33,6 %), následovaný věkovou kategorií 20–24 let (28,9 %). Překvapující v tomto období je absence nevěst mladších dvaceti let, dokonce i v následujícím čtvrtstoletí jich bylo málo (10,9 %). M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 201.

Tabulka č. V.10.

**Věk sester dědiců selských usedlostí při vstupu do prvního manželství,
Protivínsko (1770–1856)**

VĚK	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		Počet	%
	Počet	%	Počet	%	Počet	%		
15–19	6	18,2	13	31,0	6	21,5	25	24,2
20–24	9	27,3	8	19,0	11	39,3	28	27,2
25–29	10	30,3	15	35,7	7	25,0	32	31,1
30–34	4	12,1	3	7,1	2	7,1	9	8,7
35–39	3	9,1	2	4,8	2	7,1	7	6,8
40–44	1	3,0	–	–	–	–	1	1,0
45–49	–	–	1	2,4	–	–	1	1,0
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	33	100,0	42	100,0	28	100,0	104	100,0

snoubence třetina žen (z devíti sňatků pouze tři s vdovci). Poté se situace obrací a z těch, které uzavřely sňatek ve věku 35–49 let, jich takového partnera našla pouze třetina (tři z devíti sňatků). Takový sňatek ženě nabízel jisté výhody, neboť ovdovělí muži již měli vybudované své zázemí. V něm se však již pohybovaly jeho děti z předchozího či předchozích manželství a přijetí případné macechy nemuselo být snadné. (Doložit tuto skutečnost však není možné.) Žena, která se provdala za vdovce, se musela se situací vyrovnat. Obtížnost pozice žen starších třiceti let na sňatkovém trhu zřetelně ilustruje poměr jejich sňatků se svobodnými muži a vdovci.

Osud v podobě sňatku s vdovcem, nadto výrazně starším, potkal i nejstarší dceru ze sledovaných selských rodů, které se podařilo v pozdním věku nalézt vhodného partnera ke sňatku. Tou byla **Kateřina Mašková neb Nováčková** ze Selibova. Narodila se do rodiny sedláka Petra Maška neb Nováčka na usedlosti čp. 11 v roce 1757.⁵⁸⁹ Dne 25. července 1803 vstoupila do manželství s vdovcem Martinem Svobodou, selským výměnkářem z čp. 23 v Chvaleticích. Tehdy dosáhla již věku 46 let a její manžel byl o 14 let starší.⁵⁹⁰

⁵⁸⁹ Narodena a pokřtěna byla téhož dne – 9. září 1757. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Protivín*, inv. č. 4485, kniha č. 6, NOŽ (1745–1757), fol. 102r / s. 197.

⁵⁹⁰ Tamtéž, *ŘKFÚ Myšelec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 7 / fol. 400r.

Podobně jako v případě mužských dědiců byly i ženy v pozici dědiček gruntů nejžádanějšími nevěstami na sňatkovém trhu. Dcery ze selských rodin měly obecně velmi dobré vyhlídky na uzavření sociálně rovného sňatku. Důvodem bylo nepochybně vysoké věno a také rodinné hospodářství. Úspěšný hospodář na selském gruntě byl přece jen schopen rychleji nashromáždit potřebné finance jak na výplatu dědických peněz, tak na věno, popřípadě k zajištění svatby. Díky tomu si dívky mohly dovolit provdat se v nižším věku. Nepřekvapí proto, že šest z devíti dcer, které zůstaly na rodné usedlosti jako hospodyně, se provdalo před dvacátým rokem života. Žádná z dědiček nebyla v době svého prvního sňatku starší třiceti let.⁵⁹¹

Oproti situaci u synů ze selských rodin se nepodařilo zjistit výraznější posun při izolovaném pohledu na věk sester dědiců selských usedlostí při jejich prvním vstupu do manželství. Naprostá většina z těch, které nezdědily usedlost, se provdala do třicátého roku života (82,5 %). U dcer, které neměly nárok na převzetí usedlosti, byl podobně jako u bratrů-nedědiců nejběžnějším věkem při vstupu do prvního manželství věk v rozmezí 25–29 let. To odpovídá zjištěním Alice Velkové, která rozpracovala spojitost mezi sociální skupinou a sňatkovým věkem z českých autorů nejdetailněji.⁵⁹²

Neopomenutelnou roli, a to zejména při reprodukci, hrál věkový rozdíl mezi snoubenci. V případech, kdy synové a dcery ze selských rodů vstupovali jako svobodní do protogamních sňatků, byl téměř ve třech čtvrtinách (72,9 %) starším partnerem muž. V 51 ze 173 dohledaných sňatků vystupovali v rolích svobodných snoubenců dědicové či dědičky usedlostí. Ve všech těchto případech se jednalo o jejich první sňatky se svobodnými snoubenci, byť šest mužů a jedna žena z této skupiny vstoupili po svém ovdovění do dalšího manželství. Věkové rozdíly mezi snoubenci při sňatcích uzavřených dědici selských usedlostí se téměř shodují s obecnými poznatky

---

⁵⁹¹ Souvislost mezi sociálním původem nevěsty a jejím věkem doložila i Alice Velková na Štáhlavsku. Podle jejích výzkumů se dcery sedláků narozené v letech 1791–1800 vzdávaly v průměrném věku 21,1 let, což je o více než dva roky méně než už u dcer chalupníků. Podobně nejnižší sňatkový věk mezi dcerami sedlákům, chalupníků a domkářů doložila u kohorty narozených 1741–1750. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 385–389.

⁵⁹² Tamtéž. Alice Velková doložila pro farnost Starý Plzenec v období let 1787–1835 průměrný sňatkový věk u bratrů velkých sedláků 23,8 roku a u sester 19,4 roku. U menších sedláků pak 26,6 let u bratrů a 21,7 let u sester. Je tak zřejmé, že sourozenci z větších bohatších usedlostí se vdávaly a ženili dříve než sourozenci z menších ale rovněž selských usedlostí. Ekonomické hledisko se v jejich případě promítlo i do věku jejich protějšků. Zatímco synové a dcery větších hospodářů volili partnery v podobně nízkém věku (23,8 let nevěsty bratrů a 19,3 let ženichové nevěst), tak zejména bratři dědiců menších selských hospodářství se ženili se staršími nevěstami (27,3 roku), než jaké staré volily jejich sestry ženichy (21,3 roku). A. KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145–168, zde s. 156.

Tabulka č. V.11.

Věkové rozdíly mezi svobodnými snoubenci, Protivínsko (1770–1856)

VĚKOVÝ ROZDÍL	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ženy starší celkem	6	14,0	10	19,6	10	25,6	26	19,5
V tom: 5–9	1	2,3	2	3,9	4	10,2	7	5,3
1–4	5	11,7	8	15,7	6	15,4	19	14,2
Stejný věk	2	4,6	1	2,0	4	10,3	7	5,3
Muži starší o: 1–4	15	34,9	16	31,4	4	10,3	35	26,3
5–9	16	37,2	13	25,5	12	30,8	41	30,8
10–14	4	9,3	6	11,8	6	15,4	16	12,0
15–19	–	–	2	3,9	1	2,5	3	2,3
20+	–	–	1	1,9	1	2,5	2	1,5
Muži starší celkem	35	81,4	38	74,5	24	61,5	97	72,9
Neurčeno	–	–	2	3,9	1	2,6	3	2,3
ÚHRNEM	43	100,0	51	100,0	39	100,0	133	100,0

pro všechny první sňatky svobodných snoubenců. V této skupině sourozenců byli však ještě silněji zastoupeni starší muži (82,3 %). Naopak nižší byl podíl sňatků, v nichž starší byla svobodná snoubenka (11,8 %). Dědicové si díky nárokům na otcovu usedlost mohli novou manželku vybírat. Díky tomu volili ve čtyřech pětinach případů ženu mladší (tabulka č. V.12.). Tato volba jim dávala dostatečné šance na zplození početného potomstva. Tím se také zvyšovala šance, že se více potomků dožije dospělosti.⁵⁹³

Zajímavé je, že byla-li svobodná žena starší než její svobodný snoubenec, nebylo to nikdy o více než osm let (dva případy). Pokud byla nevěsta starší, u protogamních sňatků se nejčastěji jednalo o rozdíl jeden až čtyři roky (14,2 %).⁵⁹⁴

⁵⁹³ Ve farnosti Starý Plzenec volili dědicové usedlostí mladší nevěstu v letech 1700–1835 vždy ve více než třech čtvrtinách případů. Týkalo se to jak dědiců velkých hospodářství (81,0 %), tak i menších selských gruntů (77,7 %). A. KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Výběr*, s. 161.

⁵⁹⁴ U sester dědiců velkých selských usedlostí na Štáhlavsku byl nejčastějším rozdílem, byla-li nevěsta starší než ženich, rozdíl od jednoho do pěti let (19,5 % z 27,8 % sňatků). U malých sedláků naopak

Tabulka č. V.12.

Věkové rozdíly mezi snoubenci u prvních sňatků uzavřených dědici a dědičkami selských usedlostí, Protivínsko (1770-1856)

VĚKOVÝ ROZDÍL	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Ženy starší celkem	1	7,1	1	5,0	4	25,6	6	11,8
Stejný věk	1	7,1	–	–	2	10,3	3	5,9
Muži starší celkem	12	85,8	19	95,0	11	61,5	42	82,3
ÚHRNEM	14	100,0	20	100,0	17	100,0	51	100,0

Naproti tomu byl-li ve snoubeneckém páru starším partnerem muž, bylo rozpětí věkového rozdílu mnohem širší. Tento fenomén byl způsoben rozdílným důrazem kladeným na obě pohlaví.

Výzkumy pro jiné oblasti Čech doložily v případech sňatků mezi svobodnými snoubenci nejčastější rozdíl jeden až čtyři roky, o které byl starší ženich. Na Protivínsku však nejběžnějším rozdílem v těchto případech bylo pět až devět let (30,8 %). Je však nutné přiznat, že ostatní výzkumy byly zaměřeny na celkovou populaci zkoumaných oblastí.⁵⁹⁵ Výsledky získané pro selské rodiny na Protivínsku vykazují více shodných znaků se situací na Štáhlavsku. Zde se Alici Velkové podařilo doložit nejběžnější rozdíly při sňatcích dědiců jak velkých, tak i malých selských usedlostí rovnoměrně rozložené do tří kategorií: dva roky, tři až pět let a šest až deset let. U dědiců velkých sedláků měly tyto kategorie stejný podíl 23,8 %, v případě malých sedláků 16,7 %.

převažovaly s případy, kdy pokud již nevěsta byla starší než ženich, byla starší o šest až deset let. Tamtéž, s. 163.

⁵⁹⁵ Ve farnosti Stařeč byl při protogamním sňatku muž starší než nevěsta nejběžněji o jeden rok až pět let (v letech 1785–1799 – 48,9 % všech sňatků; 1800–1824 – 39,2 % všech sňatků). V. KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 60. Ve farnosti Libčany byli muži v letech 1785–1819 starší o jeden rok až pět let v 41,1 % protogamních sňatků. A. ŠIKULOVÁ, *Vývoj*, s. 139. K podobným výsledkům došla Markéta Vaňková pro Žitenice. Pro celou populaci farnosti sice doložila menší převahu sňatků se staršími muži (57,2 % a 57,7 % v letech 1800–1824 a 1825–1850), ale větší zastoupení těch sňatků, kdy muž byl starší pouze o jeden až čtyři roky (38,2 % a 44,7 % ze sňatků starších mužů v letech 1800–1824 a 1825–1850). M. VAŇKOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 160. V lochenické farnosti v letech 1784–1819 převládaly u protogamních sňatků ty, které byly uzavřeny ženami se staršími muži (61,0 %). V tomto období byl rovněž nejobvyklejší věkový rozdíl u sňatků se starším mužem jeden až čtyři roky (37,4 % všech sňatků). V. KALOUSOVÁ, *Demografický vývoj*, s. 83.

Pro jejich bratry naopak autorka doložila nejběžnější rozdíl šest až deset let, byl-li bratr starší (tabulka č. V.11.).⁵⁹⁶

Ve zkoumaném vzorku byly doloženy dva zcela ojedinělé případy, kdy ženichové byli dokonce o 21 let starší než nevěsty. Oba uvedené sňatky spojuje sociální nerovnost mezi snoubenci. Zatímco totiž ženichové pocházeli ze sledovaných selských rodů, a jeden z nich byl dokonce dědicem usedlosti, původ nevěst neležel ve vyšších patrech vesnické společnosti. Jedna byla dcerou domkáře a druhá dcerou knížecího plavce. V prvním případě bylo příčinou oddálení ženichova vstupu do manželství dlouhé hospodaření jeho otce. Sňatek dědice usedlosti byl logicky podmíněn její držbou nebo uzavřením svatební smlouvy. V jejím znění bylo definováno, za jakých podmínek dojde k převodu. Druhou možností bylo statek nejdříve převzít a následně si hledat vhodnou nevěstu. Tak učinil 42letý **Tomáš Nečas neb Mareš** ze selské usedlosti čp. 21 v Selibově, který uzavřel sňatek s 21letou Kateřinou Šalkovou,⁵⁹⁷ pozůstalou dcerou po domkáři Františkovi Šalkovi z čp. 25.⁵⁹⁸ Muž se oženil v tak pozdním věku proto, že teprve dva roky předtím převzal usedlost od otce, který hospodařil příliš dlouho. Když se již rozhodl odejít na výměnek, dosáhl jeho dědic věku 40 let.⁵⁹⁹

Za oddálením sňatku, a tím i možným navýšením věkového rozdílu mezi snoubenci mohla stát i služba v armádě. Tím by bylo možné vysvětlit vysoký sňatkový věk **Václava Klavíka neb Picha** z Vítkova (čp. 1),⁶⁰⁰ který strávil ve vojenské službě 13 let a vrátil se z ní jako 32letý.⁶⁰¹ Se sňatkem nechvátal a určitou dobu se živil jako podruh. Snažil se zřejmě vydělat nějaké peníze, protože sňatek uzavřel až o 12 let

---

⁵⁹⁶ Bratři sedláků byli o tento rozdíl starší v 16,7 % případů, jednalo-li se o velké sedláky, a ve 22,2 % případů, jednalo-li se o bratry malých sedláků. A. KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Výběr*, s. 161–162.

⁵⁹⁷ Svatba se uskutečnila v Myšenci 17. listopadu 1822. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 14–15; Tomáš Nečas neb Mareš, pokřtěn 7. prosince 1780. Tamtéž, *ŘKFÚ Protivín*, inv. č. 4487, kniha č. 8, NOZ (1773–1784), s. 166. Kateřina Šalková, pokřtěna 25. dubna 1801. Tamtéž, *ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3551, kniha č. 1, N (1784–1812), (1848–1850), s. 24–25 / fol. 218v–219r.

⁵⁹⁸ Domek si František Šalek vystavěl se svolením vrchnosti na obecních pozemcích v roce 1791. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. fol. 193, sign. OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 356r. Domek v roce 1825 získal Kateřinin bratr Tomáš Šalek, který se oženil se selskou dcerou ze vsi Marií Annou Maškovou neb Nováčkovou. Tamtéž, fol. 356v–357r.

⁵⁹⁹ Tamtéž, fol. 131v–132r.

⁶⁰⁰ Narodil se jako pohrobek a pokřtěn byl 27. srpna 1795 ve Štěkni. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Štěkeň*, inv. č. 5541, kniha č. 5, N (1791–1811), pag. 241.

⁶⁰¹ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1036–1042, sign. IIA 5AU No 1/12-IIA 5AU No 1/18, kniha č. 955–961.

později, roku 1839. Tehdy mu bylo již 44 let, zatímco nevěstě Rozálii Němcové, pozůstalé dceři po knížecím plavci z Nové Dobeve (čp. 25) pouze 23 let.⁶⁰²

Svobodné ženy zpravidla nebyvaly výrazně starší než jejich svobodní snoubenci. Nevěsta zpravidla nebyla starší o více než osm let, což bylo doloženo pouze ve dvou případech. Rozdíl tedy nebyl nikterak zásadní a jen potvrzuje, že v případech, kdy byla svobodná nevěsta starší než její svobodný ženich, byl jejich věkový rozdíl většinou minimální. V roce 1785 se oženil 21letý dědic usedlosti ve Vítkově s čp. 9 Jakub Domin neb Sláva s 29letou Voršilou Noskovou, selskou dcerou ze 14,5 kilometru vzdáleného⁶⁰³ Bílska.⁶⁰⁴ Druhým sňatkem s o tolik let starší nevěstou bylo manželství Jakubovy 28leté dcery Terezie s 20letým Vojtěchem Polanským, synem domkáře z téměř 16 kilometrů⁶⁰⁵ vzdáleného Žďáru.⁶⁰⁶

S mnohem většími věkovými rozdíly je možné se setkat u sňatků, v nichž jeden ze snoubenců dříve ovdověl. Přestože se motivace svobodných lidí pro vstup do manželství s výrazně starším ovdovělým partnerem u obou pohlaví lišily, nesou společné znaky. Hlavní motivací mužů pro vstup do manželství s vdovou byl především zisk usedlosti a zajištění možnosti nezávislé existence. Mladé vdovy na selských gruntech představovaly atraktivní nevěsty, zejména pro muže, kteří museli dříve či později opustit rodnou usedlost.

Z devíti sňatků svobodných mužů ze selských rodů s ovdovělými ženami byl opravdu výrazný věkový rozdíl zjištěn pouze v jednom případě. To dokládá, že i věk vdov byl důležitým faktorem při jejich dalším sňatku. Navíc vdovy nevstupovaly do dalších sňatků tak často jako ovdovělí muži. Ve zbylých osmi případech nedělilo snoubence více než devět let. Nejstarší ovdovělou nevěstou byla 38letá Alžběta

---

⁶⁰² Svatba se uskutečnila 5. února 1839 v Kestřanech. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Kestřany*, inv. č. 2673, kniha č. 13, O (1828–1856), pag. 41.

⁶⁰³ Změřeno pomocí www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 21. června 2019.

⁶⁰⁴ Svatba se uskutečnila v Bílsku 20. listopadu 1785. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Bílsko*, inv. č. 216, kniha č. 5, NOZ (1785–1811), s. 1 / s. 50. Ženich narozen ve Vítkově a pokřtěn ve Štěkni 12. července 1764. Tamtéž, *ŘkFÚ Štěkeň*, inv. č. 5538, kniha č. 2, N (1739–1770), fol. 155r.

⁶⁰⁵ Vysvětlení neobvykle velké vzdálenosti mezi snoubenci není složité. Stál za ním dvojitý sňatek, který uzavřely Tereziiny sestry o několik let dříve s bratry původem právě ze Žďáru. Zatímco jedna sestra zůstala na gruntě ve Vítkově s manželem ze Žďáru, druhá se stala selkou na statku svého manžela právě v této necelých 16 kilometrů vzdálené vesnici. Je tedy možné poukázat na silné příbuzenské pouto mezi usedlostmi a kontakty mezi takto vzdálenými lokalitami. To umožnilo seznámení obou snoubenců. Změřeno pomocí www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 21. června 2019.

⁶⁰⁶ Ženich byl pokřtěn 9. dubna 1805 v Myšenci. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Myšelec*, inv. č. 3551, kniha č. 1, N (1784–1812), (1848–1850), s. 46–47. Nevěsta pokřtěna ve Štěkni 22. července 1797. Tamtéž, *ŘkFÚ Štěkeň*, inv. č. 5541, kniha č. 5, N (1791–1811), pag. 242. Svatební obřad se uskutečnil ve Štěkni 24. května 1825. Tamtéž, inv. č. 5548, kniha č. 12, O (1812–1832), pag. 98.

Tabulka č. V.13.

Věkové rozdíly mezi snoubenci při prvním sňatku členů selských rodin s ovdovělymi partnery, Protivínsko (1770-1856)

VĚKOVÝ ROZDÍL	DRUH PALINGAMNÍHO SŇATKU				CELKEM	
	Svobodný–vdova		Svobodná–vdovec		Počet	%
	Počet	%	Počet	%		
Ženy starší	6	66,7	–	–	6	16,7
Stejný věk	–	–	–	–	–	–
Muži starší	3	33,3	26	96,3	29	80,5
Neurčeno	–	–	1	3,7	1	2,8
ÚHRNEM	9	100,0	27	100,0	36	100,0

Sobolíková, ovdovělá Sobolíková,⁶⁰⁷ chalupnice ze Žďárských Chalup (čp. 1).⁶⁰⁸ S ní se oženil 19letý bratr nového hospodáře v Selibově (čp. 6), Josef Louženský neb Vavruška. Přes výrazný, 19letý odstup mezi manželi byl zisk dominikální chalupy vzdálené pouze 4,2 kilometru od rodné vesnice velmi lákavý. A to i přesto, že se ženich stal hospodářem pouze dočasným a navíc na sousedním panství.⁶⁰⁹ Přes věkový rozdíl mezi manželi Alžběta mohla Josefovi stále porodit potomka.⁶¹⁰

Sestry nových hospodářů a hospodyní hledaly ve sňatcích s vdovci především sociální zajištění a jistotu živobytí. Ekonomické zázemí měli vdovci v době svých předchozích manželství zajištěné, chod jejich domácností však po úmrtí předchozí manželky narušovala absence hospodyně. Ta se stávala o to aktuálnější, měl-li vdovec z předchozího manželství více malých dětí. Zaplnění prázdného místa a také možnost zplození dalších potomků motivovala vdovce ke sňatkům s mladými ženami.

⁶⁰⁷ Nejedná se o chybu. Alžběta byla vdovou po Matějovi Sobolíkovi, dominikálním chalupníkem ve Žďárských Chalupách (čp. 1), ale byla také dcerou Jana Sobolíka, sedláka ze sousedního Žďáru (čp. 24). SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 3 / fol. 369r.

⁶⁰⁸ Svatba se uskutečnila v Myšenci 22. července 1807. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 5 / fol. 448r. Ženich se narodil v Selibově a pokřtěn byl v Myšenci 12. ledna 1787. Tamtéž, inv. č. 3551, kniha č. 1, N (1784–1812), (1848–1850), s. 2 / fol. 207v.

⁶⁰⁹ Ves Žďárské Chalupy již spadala pod část panství Libějovice. I tak Josef Louženský nyní neb Sobolík hospodařil s Alžbětou následujících 20 let až do roku 1828, kdy usedlost předal synovi předchozího hospodáře Jakubovi Sobolíkovi. SOA v Třeboni, *VS Libějovice*, inv. č. 32, sign. OS Vodňany 37, kniha č. 32, fol. 3r–5r.

⁶¹⁰ Z manželství vzešla pouze jediná dcera Alžběta, narozená 8. října 1810. Zemřela však ve věku sedmi let 15. srpna 1818. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Myšenec*, inv. č. 3551, kniha č. 1, N (1784–1812), (1848–1850), s. 42–43; tamtéž, inv. č. 3558, kniha č. 8, Z (1784–1830), (1848–1860), s. 19 / fol. 173r.

Ty následovaly krátce po ovdovění. Věno nové manželky znamenalo vzpruhu pro hospodářství a značnou pomoc při výplatě váznoucích dědických podílů. Přišlo hospodáři vhod i k zaplacení jiných závazků spojených s vlastnictvím usedlosti.⁶¹¹ Z toho logicky vyplývá, že v naprosté většině sňatků svobodných žen s ovdovělými muži byli muži těmi staršími (tabulka č. V.13.). Na rozdíl od sňatků svobodných mužů s vdovami nebyla žádná ze svobodných selských dcer ze sledovaných rodů starší než její nastávající manžel – vdovec.⁶¹²

Naprosto extrémním příkladem značného věkového rozdílu mezi takovými snoubenci je sňatek 25leté **Barbory Lukášové neb Šatavové**, selské dcery ze Selibova (čp. 18), a podruha Matěje Truhláře, kterému v době sňatku bylo již 67 let.⁶¹³ Nebývalý věkový rozdíl 42 let je velmi těžko vysvětlitelný. Matěj Truhlář bydlel na obecní pazderně s čp. 10, kde žilo pohromadě více podružských rodin. O čtyři roky později již byl mrtev.⁶¹⁴ Barbora sice měla v 21 letech nemanželskou dceru Františku, která zemřela do jednoho měsíce od narození,⁶¹⁵ jestli při výběru partnera ovlivnilo Barboru její okolí, nebo ji k uzavření sňatku vedly její vlastní pohnutky, ovšem nelze blíže posoudit. Vzhledem k ženichovu věku nemohla žena počítat s dlouhotrvajícím manželstvím, přesto se za něj Barbora provdala.

V. 4. Sňatkové migrace

Sňatek představoval ve venkovské společnosti nejčastější příčinu trvalé migrace obyvatel. Nejběžnější a pro badatele nejjednodušeji odhalitelné jsou sňatky uzavřené mezi snoubenci ze stejné farnosti. Zejména u žen byla situace ulehčena skutečností, že svatba se většinou konala v jejich bydlišti. Vliv na to měly i omezené možnosti seznámení.

---

⁶¹¹ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 140.

⁶¹² Na základě srovnání Českobudějovicka a Novorychnovska došli Josef Grulich a Markéta Skořepová k závěru, že k největším rozdílům docházelo u sňatků ovdovělých mužů se svobodnými dívkami. Naproti tomu u sňatků svobodných mužů s vdovami byly sice vdovy velmi často starší, ale věkový rozdíl nebyl tak výrazný. Pohyboval se v řádu „několika málo let“. J. GRULICH – M. SKOŘEPOVÁ, *Palingamní sňatky*, s. 168–169.

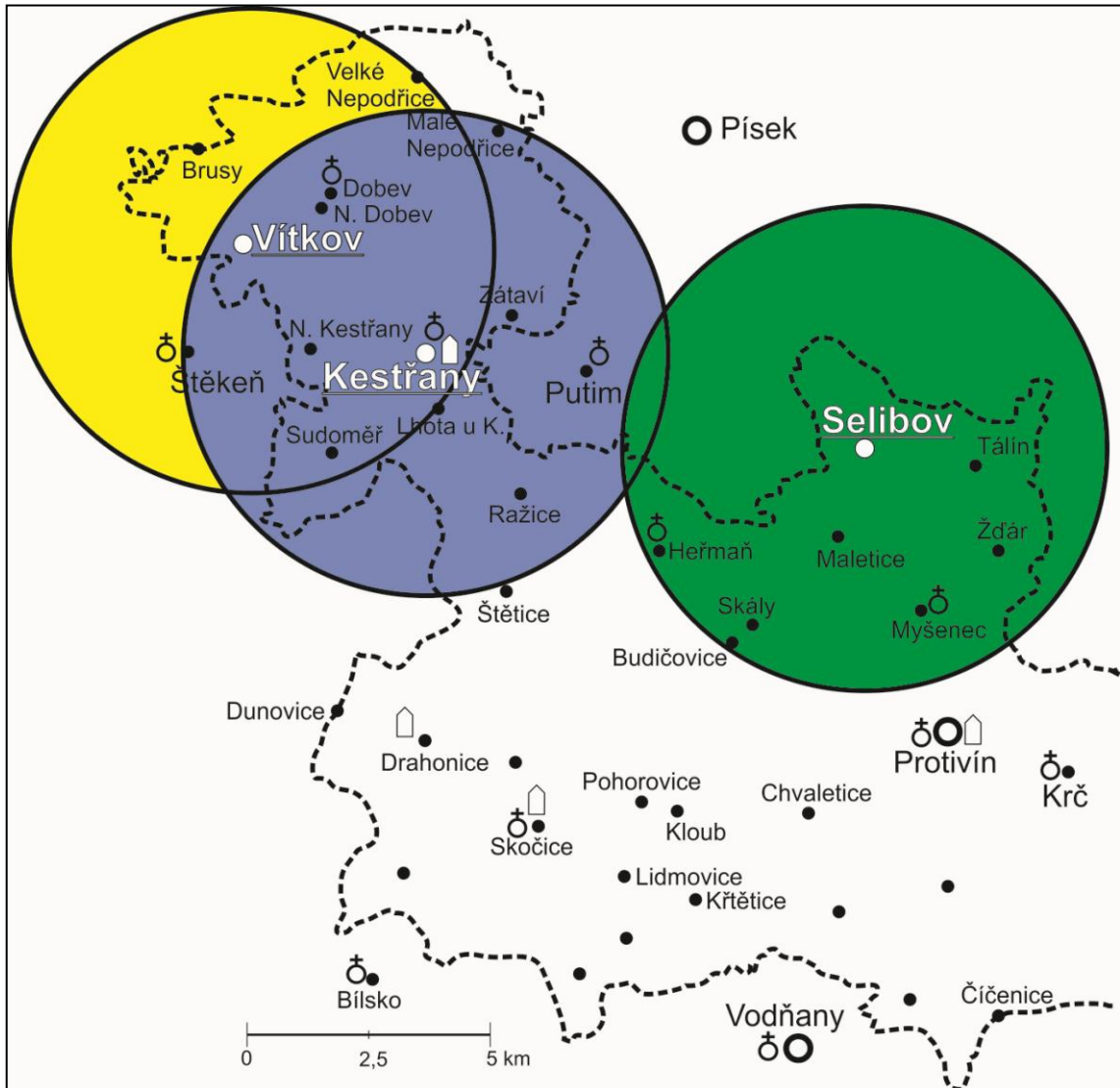
⁶¹³ Svatba se uskutečnila v Myšenci 18. dubna 1820. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 13 / fol. 403r.

⁶¹⁴ Matěj Truhlář zemřel 8. února 1824 v Selibově (čp. 10). Byl sice označen za domkáře, ale čp. 10 již několik desetiletí patřilo obci jako pazderna. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Myšenec*, inv. č. 3558, kniha č. 8, Z (1784–1830), (1848–1860), s. 26–27 / fol. 98v–99r.

⁶¹⁵ Tamtéž, s. 20–21 / fol. 95v–96r.

Mapa č. V.1.

Nejběžnější vzdálenost mezi bydlišti snoubenců, Protivínsko (1770–1856)

Příležitost k seznámení se nabývala v místech, kde docházelo ke shromáždění velkého množství lidí ze širokého okolí. Nejčastěji se tak stávalo během pravidelných či výročních trhů. Ty byly často spojeny se světskou zábavou, a tak poskytovaly mnoho příležitostí k navázání známosti nejen mezi mladými lidmi. Další příležitosti byly různé slavnosti, při nichž se scházelo venkovské obyvatelstvo všech věkových kategorií. Pominout nelze ani roli čelední služby.⁶¹⁶

Jeden ze středobodů venkovského světa představoval farní kostel. Církevní obřady poskytovaly časté příležitosti k setkání, ať se jednalo o nedělní mše, církevní

⁶¹⁶ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 257.

Tabulka č. V.14.

Vzdálenost mezi bydlišti snoubenců (vzdušnou čarou), Protivínsko (1770–1856)

VZDÁLENOST (km)	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Poččet	%	Poččet	%	Poččet	%	Poččet	%
0–0,9	18	29,5	22	36,7	12	23,1	52	30,1
1–4,9	15	24,6	20	33,3	28	53,8	63	36,4
5–9,9	9	14,8	12	20,0	5	9,6	26	15,0
10–14,9	10	16,4	3	5,0	2	3,9	15	8,7
15–19,9	4	6,5	–	–	5	9,6	9	5,2
20 a více	2	3,3	–	–	–	–	2	1,1
Nezjištěno	3	4,9	3	5,0	–	–	6	3,5
CELKEM	61	100,0	60	100,0	52	100,0	173	100,0

svátky, či obřady spojené s životním cyklem venkovského obyvatelstva.⁶¹⁷ Ovšem ani farnost s vesnicemi v jejím obvodu nemusela vždy tvořit ucelenou oblast. Mnoho se jich nacházelo na hranicích panství patřících rozdílné vrchnosti. A tak podobně jako v případě Vítkova, který farností spadal pod sousední, avšak již cizopanskou Štřeň, docházeli poddaní jedné vrchnosti do kostela ve vesnici jiné vrchnosti. To podporovalo sňatkovou migraci mezi panstvími. Nerespektování církevní správy v závislosti na geografických okolnostech prokázal Josef Grulich na Českobudějovicku. Doložil, že tamní poddaní chodili spíše do blíže položeného a s pohledu reliéfu snadněji dosažitelného kostela než do svého farního. S ohledem na reliéf a vzdálenost farních kostelů však podobné chování farníků v rámci zkoumaných lokalit nebude pravděpodobné.⁶¹⁸

Přes všechny možné příležitosti k seznámení spojené s většími vzdálenostmi hrály významnou úlohu sňatky uzavřené mezi snoubenci pocházejícími ze stejné lokality. Ve sledovaných vesnicích tvořil podíl tohoto druh sňatků mezi jednou čtvrtinou a jednou třetinou všech manželských svazků (tabulka č. V.14.). Celkově svatby mezi snoubenci ze stejné lokality představovaly 28,9 % (50 ze 173 případů).⁶¹⁹

⁶¹⁷ J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 257.

⁶¹⁸ TÝŽ, *Migrační strategie*, s. 35.

⁶¹⁹ Na Chýnovsku tvořily sňatky uzavřené mezi snoubenci pocházejícími z jedné lokality v letech 1640-1680 34,1 %. U vesnic vřesecké rychty se jednalo o 12,9 %. TÝŽ, *Populační vývoj*, s. 260.

Ve dvou dalších případech byla vzdálenost mezi bydlišti snoubenců menší než jeden kilometr.⁶²⁰

Nejběžnější vzdálenost spojená se sňatkovou migrací se pohybovala v rozmezí do pěti kilometrů. Rozsah této migrace byl odvislý nejen od velikosti farního obvodu, ale vstupoval do něj i vliv patrimoniální příslušnosti poddaných. To je patrné zejména u lokalit ležících na hranicích velkých dominií. Muži a ženy z nich migrovali převážně do vnitřního prostoru panství, ke kterému příslušeli. Sňatky mezi snoubenci z takto vzdálených lokalit tvořily přibližně dvě třetiny ze 173 sledovaných svatebních obřadů potomků selských rodin (66,5 %).⁶²¹ Tato vzdálenost kolem jednotlivých sledovaných lokalit je vyznačena na mapě č. V.1., a to včetně jejich překrytí v případě Vítkova a Kestřan, daného blízkostí jejich geografické polohy.⁶²²

Svatebních obřadů, kdy jeden ze snoubenců musel překonat vzdálenost větší než pět kilometrů, bylo již méně, což je jasně patrné z tabulky č. V.14. Najít si vhodného partnera ve vzdálenosti mezi pěti a deseti kilometry od svého bydliště nebylo pro muže a ženy ze selských rodin zcela neobvyklé (15,0 %). Avšak sňatky mezi snoubenci, jejichž bydliště od sebe byla vzdálena více než deset kilometrů, byly spíše ojedinělé (8,7 %). Je tak zřejmé, že pokud mladí lidé nenašli celoživotního partnera v místě svého bydliště, hledali v nejbližších okolních lokalitách. Roli zde hrála jak místa možného setkání, tak nepochybně i rodinné vazby a vztahy rodičů, což potvrzují i jiné výzkumy.⁶²³

---

⁶²⁰ Pro Českobudějovicko prokázal Josef Grulich u svobodných mužů, že v průběhu 18. století osm desetin z nich zůstalo po sňatku v místě bydliště. Na vzdálenost jeden až čtyři kilometry migrovalo pouze 5,0–8,9 % svobodných mužů. Ještě méně jich po sňatku odešlo do lokality vzdálené pět až devět kilometrů a sňatkové migrace nad 10 km byly vzácné (1,0 %). J. GRULICH, *Migrace*, s. 269; TÝŽ, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750–1824)*, in: E. Maur – J. Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku (= Historická demografie 30 – Supplement)*, Praha 2006, s. 19–72, zde s. 45–47.

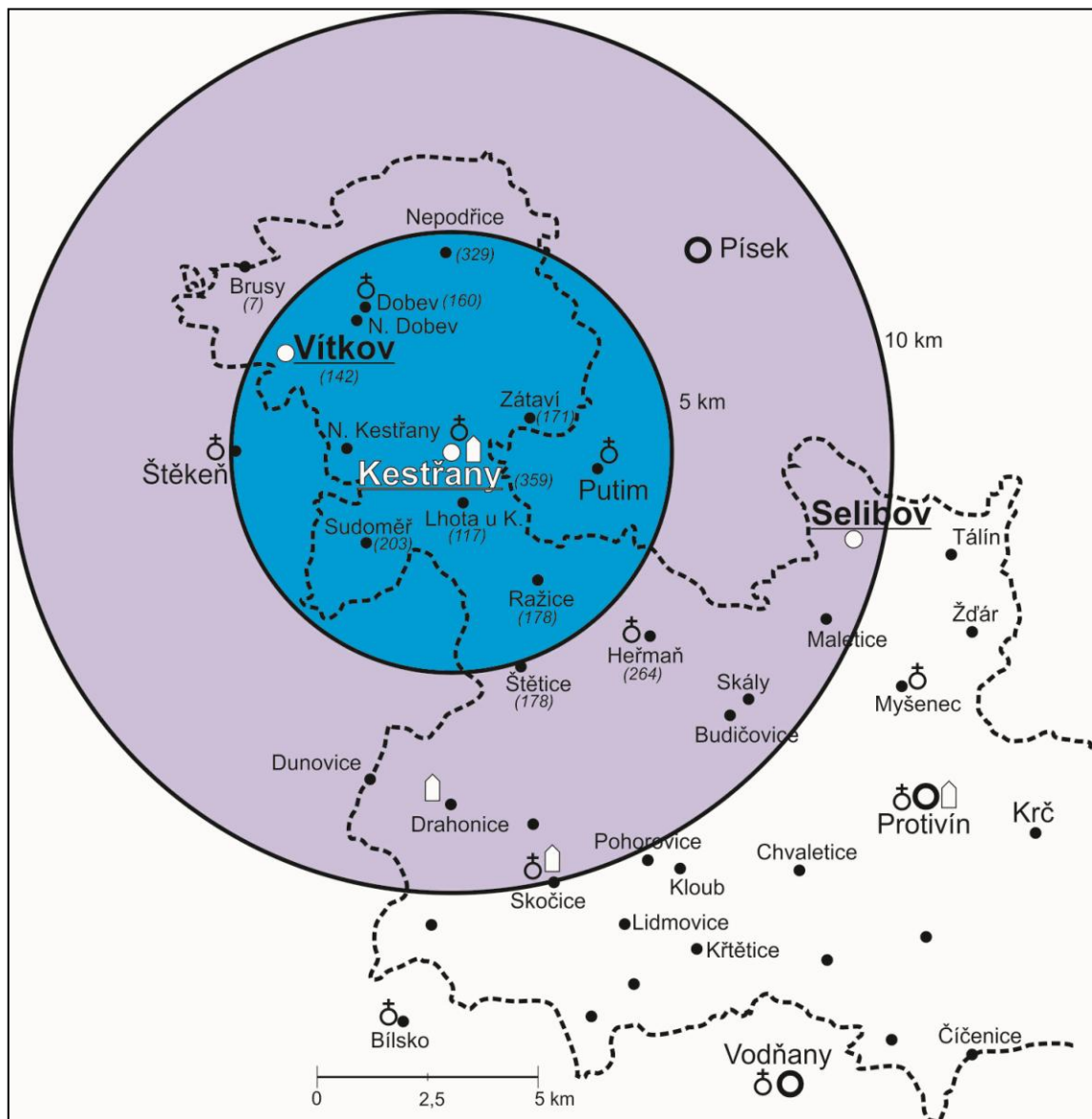
⁶²¹ Na Chýnovsku tvořily tyto sňatky v letech 1640–1680 55,6 % pro vřeseckou rychtu, ve stejném období zjistil Josef Grulich 45,2 % sňatků, kdy snoubenci pocházeli ze vsí vzdálených od sebe do pěti kilometrů. J. GRULICH, *Populační vývoj*, s. 260.

⁶²² Většina studií věnovaných sňatečnosti zohledňuje téma sňatkových migrací v menší míře, než by bylo záhodno. Autoři se většinou v konstatování omezí na fakt, že většinou oba svobodní snoubenci pocházeli ze stejné farnosti. Podařilo se jim však doložit rozdílné rozložení původu ženichů a nevěst. Ve farnosti Stařeč pocházelo z jejího obvodu 80 % ženichů. V. KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 67–68. Přes blízkost hranic s Rakousy a územím dnešního Německa pocházelo z farnosti Rožmberk 70,0 % ženichů a 56,0 % nevěst. Ze všech manželských párů si ve farnosti partnera našlo 37,2 %. M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 209–210. V případě farnosti Novosedly nad Nežárkou pocházelo v letech 1686–1910 z farnosti 69,2 % ženichů, a dokonce 91,9 % nevěst. B. ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 117.

⁶²³ Na příkladu dvou kohort osob narozených v letech 1741–1750 a 1791–1800 se snažila doložit sňatkové migrace Alice Velková. Ženichové nevěst narozených mezi roky 1741–1750 pocházeli v pětině případů ze stejné lokality (22,5 %). Další čtvrtina pocházela z lokalit vzdálených do pěti kilometrů a 20,0 % z míst vzdálených pět až deset kilometrů. U kohorty narozených mezi roky

Mapa č. V.2.

Lidnatost lokalit v okolí Kestrňan k roku 1800

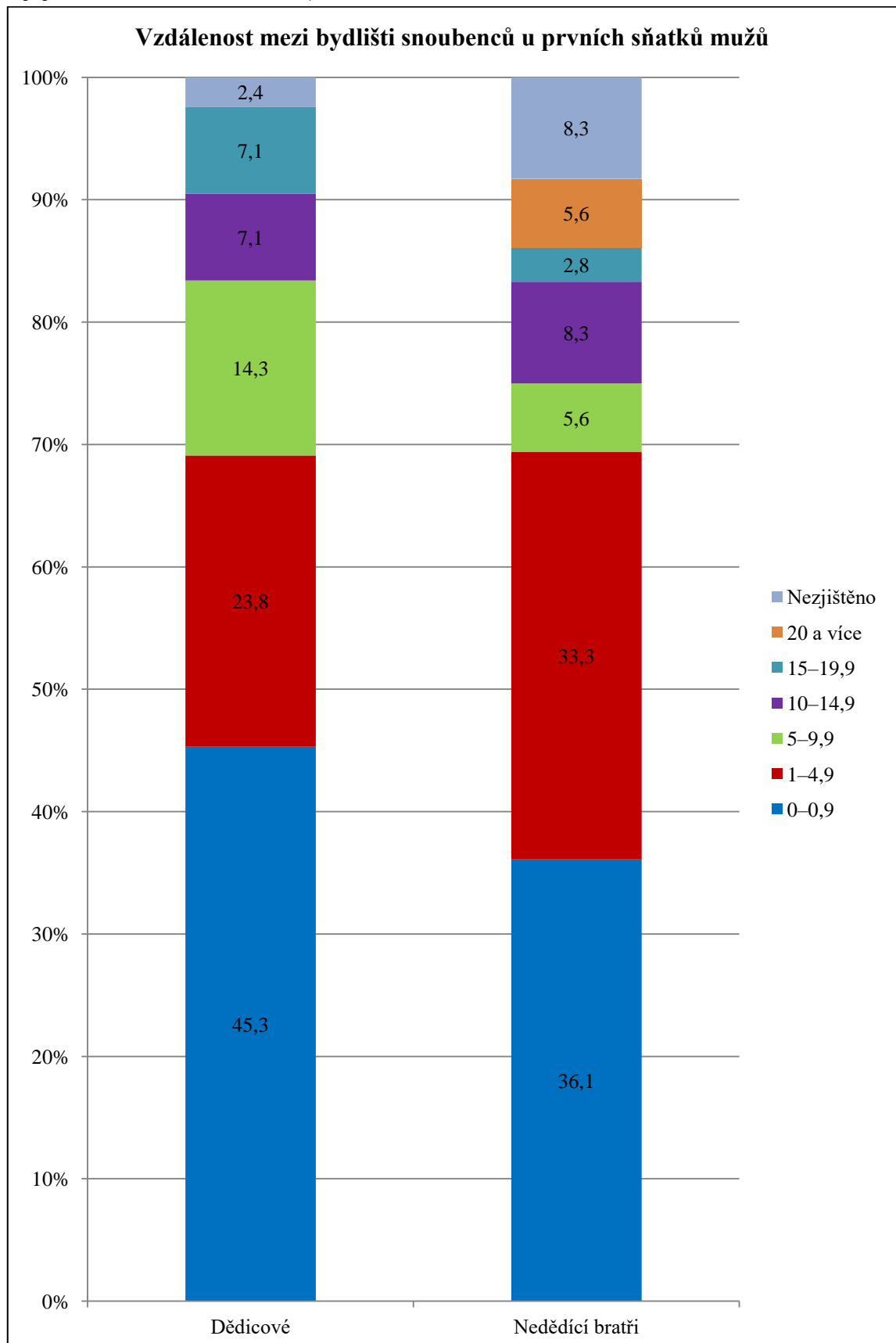

1791-1800 byla třetina ženichů ze stejné lokality (33,1 %), ze vzdálenosti nula až pět kilometrů bylo 27,8 % ženichů a do deseti kilometrů dalších 14,3 %. U nevěst nedošlo mezi kohortami k takovým změnám. Ze stejné lokality pocházelo ze starší kohorty 25,7 % nevěst, z mladší 23,4 %. Mírně se snížil počet nevěst, které přišly z lokalit vzdálených do pěti kilometrů (z 24,3 % na 20,6 % nevěst mužů narozených v letech 1791–1800). Výrazně však přibýlo nevěst, jejichž bydliště od bydliště ženicha patřícího do kohorty dělilo pět až deset kilometrů – z 1,4 % na 11,3 %. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 400–401.

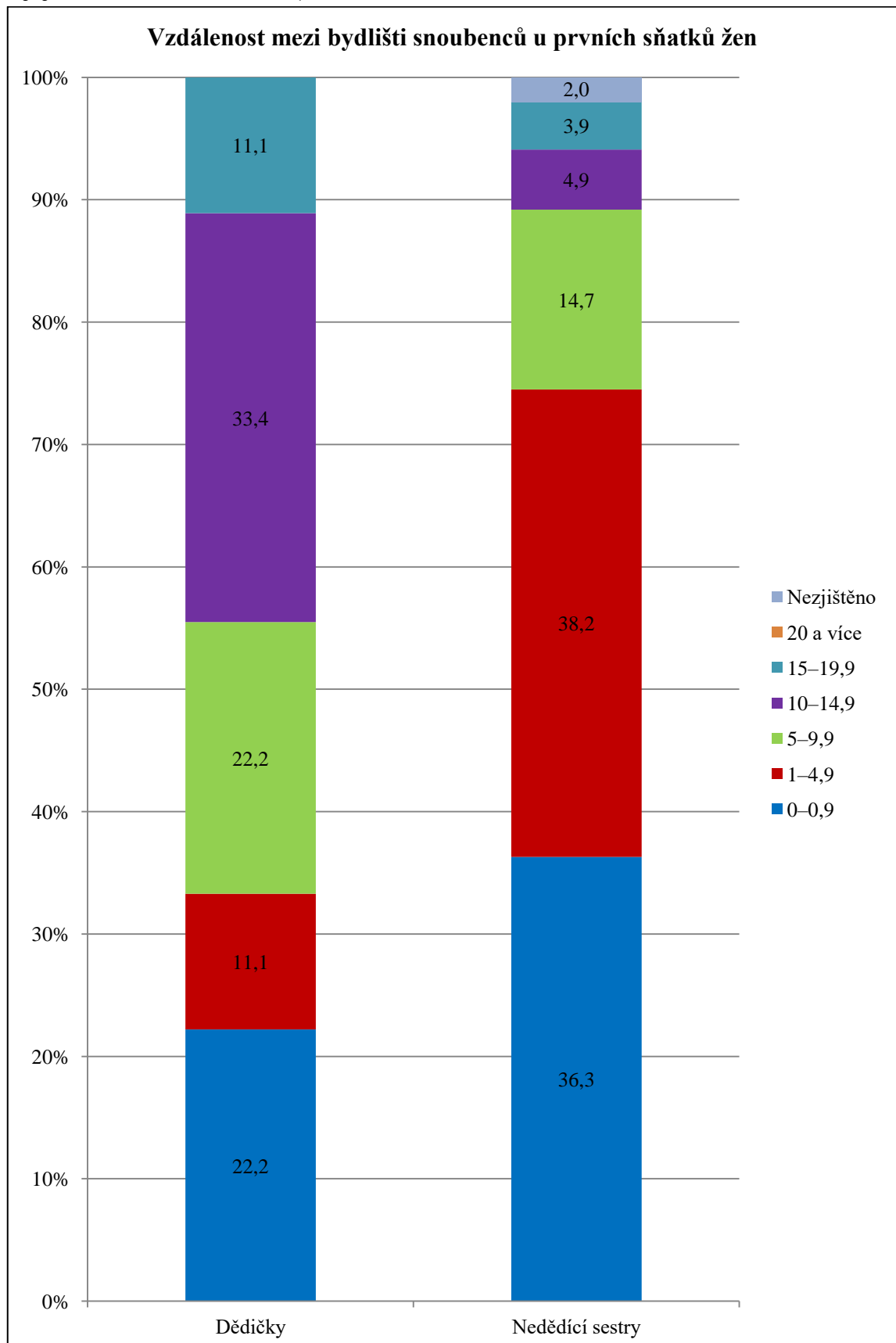
Graf č. V.2.

Rozdíl ve vzdálenosti mezi bydlišti snoubenců u prvních sňatků dědiců usedlostí a jejich bratrů, Protivínsko (1770–1847)

Graf č. V.3.

Rozdíl ve vzdálenosti mezi bydlišti snoubenců u prvních sňatků dědiček usedlostí a jejich sester, Protivínsko (1774–1836)

Z výzkumu však vyplynul zřetelný rozdíl mezi sledovanými lokalitami. V Selibově (5,0 %) i ve Vítkově (13,5 %) byl podíl sňatků mezi snoubenci, jejichž bydliště dělilo více než deset kilometrů, malý. Avšak v Kestřanech tvořily více než čtvrtinu z celkového počtu (tabulka č. V.14.). Příčinou vyššího podílu takových sňatkových migrací byly dvě okolnosti spojené s polohou vesnice.

Její poloha v rámci protivínského panství nebyla pro lokalitu takové velikosti výhodná, což je zřejmé z mapy č. V.2. Vesnice ležela stranou od hlavní části panství a navíc v zúženém území, které spojovalo statek Kestřany se zbytkem panství. Při nejobvyklejší volbě partnera se stejnou patrimoniální příslušností museli lidé vybírat ze vzdálenějších lokalit. Druhým problémem byla lidnatost vsi. Kestřany byly v rámci panství jedním z lokálních center, což se odráželo ve vyšším počtu obyvatel. Počtem obyvatel značně převyšovaly většinu okolních vesnic. Vesnická sídla pod stejnou vrchností v nejbližším okolí nemohla nabídnout dostatek příležitostí ke vstupu do manželství.⁶²⁴

Jestliže sňatkové migrace na vzdálenosti delší než deset kilometrů nepatřily mezi nejběžnější, pak migrace spojené se svatbou na vzdálenosti 20 a více kilometrů lze označit za výjimečné. U potomků selských rodů byly doloženy dvě, a to za velmi specifických okolností.⁶²⁵ Z porovnání vzdáleností mezi bydlišti snoubenců u prvních sňatků dědiců selských usedlostí a jejich bratrů (graf č. V.2.) vyplývá, že dědicové usedlostí mnohem častěji volili nevěsty z místa bydliště. Naopak jejich bratři, kteří neměli příležitost k převzetí otcovy usedlosti, volili výrazně častěji nevěsty z míst vzdálených více než 10 kilometrů od svého bydliště. Nevěsta žádného z dědiců také nepocházela z lokality vzdálenější než 20 kilometrů. Svou roli hraje rovněž vyšší podíl těch sňatků, u nichž se nepodařilo původ nevěsty spolehlivě doložit.

---

⁶²⁴ V roce 1800 bylo v obci evidováno 359 obyvatel, z nichž opravdu přítomno bylo 312. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 477, sign. V AU No 6/103, kniha č. 396, SP (1800).

⁶²⁵ Sňatkové migrace svobodných žen na vzdálenost větší než 20 kilometrů se v letech 1775–1799 na Českobudějovicku uskutečnily pouze ve 9,9 % případů, v letech 1800–1824 však již ve 13,6 % případů. U mužů k takovým sňatkům došlo v poslední čtvrtině 18. století jen v 3,1 % případů, mezi roky 1800–1824 již v 7,7 % případů, ale i tak se jednalo o jednotlivé případy a ve zkoumaném vzorku 1 241 sňatků nanejvýše o pět desítek případů. J. GRULICH, *Sňatkové migrace*, s. 46–47, 53–54. Podobně na Štáhlavsku docházelo k případům, kdy by snoubence dělilo více než 20 kilometrů, zřídka a oproti Českobudějovicku bylo takových mužů více než žen. U žen narozených v letech 1741–1750 pocházeli ženiši z takto vzdálených lokalit v 10,0 % případů, u kohorty žen narozených v letech 1791–1800 pouze 8,3 %. U dívek bylo toto zastoupení výrazně nižší. Muži narození v letech 1741–1750 si vybrali nevěstu z větší vzdálenosti než 20 kilometrů pouze v 2,7 % případů. U druhé kohorty tento podíl činil 4,3 %. Je však potřeba zdůraznit, že oproti Grulichovi operuje Velková při této analýze s výrazně nižšími počty, a tak sňatků, kdy bydliště partnerů byla od sebe vzdálená 20 a více kilometrů, bylo pro jednu kohortu a pohlaví nanejvýše 11. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 400–401.

Rozdílná situace byla doložena pro dcery ze sledovaných selských rodů. V jejich případě naopak nedědicí sestry volily ženichy ve třech čtvrtinách případů z nejbližšího okolí pěti kilometrů – 74,5 % (graf. č. V.3). Takových případů bylo u dědiček výrazně méně (33,3 %). Ze vzdálenosti větší než 10 kilometrů pocházelo pouze 8,8 % snoubenců nedědicích sester oproti 33,4 % u dědiček selských usedlostí. Nicméně je nutné k tomuto porovnání přistupovat opatrně, jelikož dědiček selských usedlostí bylo v porovnání s jejich sestrami velmi málo (devět jejich doložených sňatků oproti 102 u sester). Při studiu sňatkových migrací potomků selských rodin je nutné připomenout jednu důležitou skutečnost, a to že dědicové a dědičky usedlostí ve skutečnosti v souvislosti s touto událostí nemigrovali, neboť jejich partneři migrovali za nimi, na jejich usedlost. Je patrné, že s ohledem na jejich lepší výchozí pozici při hledání budoucího partnera měli možnost jej častěji volit v rodné lokalitě. Ostatní sedláci se navíc nezdřáhali provdat své dcery za dědice gruntů původem ze stejné lokality. Nejběžnější vzdálenosti oddělující místa původu snoubenců tak v souladu s dostupnou literaturou byly ve venkovském prostředí omezeny na vzdálenost deseti, nanejvýše patnácti kilometrů.⁶²⁶

Z těchto dvou případů překonal kratší vzdálenost do bydliště nevěsty **Jan Vocet neb Dolejší** (* 1795). Byl synem hospodáře a šenkýře z Kestřan (čp. 6), Bartoloměje Vocta, po chalupě Dolejšího.⁶²⁷ Janovou snoubenkou se stala Magdalena, 20letá dcera Vojtěcha Cafourka, mlynáře z 22 kilometrů⁶²⁸ vzdálených Čimelic.⁶²⁹ Do tohoto místa se Jan dostal díky tomu, že se stal vrchnostenským úředníkem a po vystřídání několika míst zůstal roku 1817 natrvalo v Čimelicích.⁶³⁰ Když se 28. ledna 1821 s Magdalenou ženil, byl už na čimelickém panství obročním písařem.⁶³¹ Přesto byl až do této chvíle stále poddaným náležejícím k schwarzenberskému panství, zatímco čimelické panství v té době stále ještě patřilo Vratislavům z Mitrovic.⁶³²

⁶²⁶ J. GRULICH, *Migrace*, s. 281.

⁶²⁷ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 17.

⁶²⁸ Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 26. června 2019.

⁶²⁹ Do Čimelic přišel Vojtěch Cafourek ze středočeské Hostovnice v roce 1810, když mlýn s čp. 65 koupil od Václava Schmidmajera ze Strakonice. SOA v Třeboni, *VS Čimelice*, poř. č. 2, sign. OS Mirovice 52, kniha č. 2, fol. 118r–119v.

⁶³⁰ Tamtéž, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279.

⁶³¹ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Čimelice*, inv. č. 948, kniha č. 14, O (1818–1848), fol. 9v–10r.

⁶³² Nejdříve pracoval v kanceláři v Mirovicích, patřících pod panství Orlík, odkud v roce 1815 přešel na panství Tochovice, které krátce předtím získali Vratislavové z Mitrovic, do jejichž služeb musel vstoupit. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1034, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 953, s. 295; tamtéž, inv. č. 1036, sign. IIA 5AU No 1/12, kniha č. 955, s. 275; tamtéž, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, s. 279. Schwarzenbergové panství přebírají roku 1840, definitivně pak v roce 1850. <http://www.cimelice.cz/historie/d-1064>. Odkaz vyhledán dne 26. června 2019.

Tabulka č. V.15.

**Patrimoniální příslušnost snoubenek synů ze selských rodin,
Protivínsko (1770–1856)**

VRCHNOST	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Stejná vrchnost	20	74,1	20	71,4	23	76,7	63	74,1
Cizopanský/á	5	18,5	6	21,4	7	23,3	18	21,2
Nezjištěno	2	7,4	2	7,2	–	–	4	4,7
CELKEM	27	100,0	28	100,0	30	100,0	85	100,0

Tabulka č. V.16.

**Patrimoniální příslušnost snoubenců dcer ze selských rodin,
Protivínsko (1774–1836)**

VRCHNOST	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Stejná vrchnost	35	85,4	36	85,7	25	86,2	96	85,7
Cizopanský/á	5	12,2	5	11,9	4	13,8	14	12,5
Nezjištěno	1	2,4	1	2,4	–	–	2	1,8
CELKEM	41	100,0	42	100,0	29	100,0	112	100,0

Pokud se poddaným dostalo náležitého vzdělání, mohli své uplatnění nalézt i na místech poměrně vzdálených od svého domova. Jak uvádí Josef Grulich, pokud si nebyli jistí svým úspěchem v daném místě, neusilovali předem o zbavení původní poddanské příslušnosti. Ostatně pracovní mobilita byla důvodem pro udělení zhostu pouze výjimečně.⁶³³

Více než dvojnásobná vzdálenost dělila místa bydlišť **Václava Vlacha** (* 1799), syna sedláka z Kestřan (čp. 5),⁶³⁴ a **Rozálie** (* 1798), dcery schwarzenberského pojezdného Johanna Kreusse z Prášil.⁶³⁵ Obě lokality jsou od sebe vzdáleny

⁶³³ J. GRULICH, *Migrační strategie*, s. 145.

⁶³⁴ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkfÚ Kestřany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 26.

⁶³⁵ „Fürstl. schwarzenbergischen Wirtschaftsbereiters.“ SOA v Plzni, *SMZČ, ŘkfÚ Prášily*, sign. Prášily 01, O (1786–1849), s. 75.

53,8 kilometrů,⁶³⁶ což je vzdálenost, která se vymyká běžným sňatkovým migracím usdelého venkovského obyvatelstva. Václava Vlacha do Prášil přivedla podobně jako Jana Vocta neb Dolejšího jeho pracovní kariéra. Na tamní škole nejpozději od roku 1822 působil jako pomocný učitel.⁶³⁷ Svatba se uskutečnila v Prášilech 2. února 1829.⁶³⁸

Vrchnost samotná potřebovala doplňovat počty svých zaměstnanců a nejjednodušší cestou k tomu bylo vzdělávání vlastních poddaných. Ty mohla podle potřeby umístit tam, kde jich bylo nejvíce potřeba. Po určité době se chtěli dotyční v místě svého působiště usadit a k tomu nejlépe posloužil sňatek s místní dívkou.

Tyto migrace je potřeba chápat ze dvou úhlů pohledu. Domovy ženichů se sice nacházely desítky kilometrů daleko od bydlišť jejich nastávajících manželek, ale díky tomu, že v oblasti pracovali a žili po několik let, se vlastně jednalo i o migraci na vzdálenost velmi krátkou. Václav Vlach učil ve škole ve stejné osadě, kde žila jeho snoubenka. Stejně tak Jan Vocet působil ve vrchnostenské kanceláři v Čimelicích, kde byl otec jeho manželky mlynářem.

Přestože se všechny sledované lokality nacházely na okrajích protivínského panství, většina sňatkových migrací selských sourozenců směřovala dovnitř panství. Zásadní vliv poddanské příslušnosti na výběr budoucího partnera jasně dokládají přehledně uspořádané údaje v tabulkách č. V.15.–V.18.⁶³⁹ Tři čtvrtiny ze 173 analyzovaných sňatků se odehrály mezi partnery příslušejícími ke stejné vrchnosti (77,5 %). V naprosté většině z nich pocházeli snoubenci ze stejného panství (72,3 % všech sňatků),⁶⁴⁰ pouze v osmi případech pocházel budoucí partner

⁶³⁶ Změřeno pomocí mapového portálu www.mapy.cz. Odkaz vyhledán dne 26. června 2019.

⁶³⁷ V soupisu poddaných pro roky 1822–1823 je označen jako „*schulgehilft*“. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, SP (1822–1823), s. 275. Je však možné, že školu rovněž navštěvoval jako žák. V soupise z roku 1818 je totiž u jeho osoby poznamenáno „*in Stubenbach Schullese*“. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, kniha č. 957, SP (1818), s. 276.

⁶³⁸ SOA v Plzni, *SMZČ, ŘkFÚ Prášily*, sign. Prášily 01, O (1786–1849), s. 75. Tehdy bylo do matričního zápisu jako jeho profese zapsáno „*Jugendlehere oder Lehrergehilft*“, v soupise poddaných pro roky 1828–1830 je pak uvedeno „*Schullehrer in Stubenbach*“. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, SP (1828–1830), s. 423.

⁶³⁹ Na druhou stranu srovnání se situací ve Vítkově v průběhu 18. století prokázalo, že zrušení nevolnictví v roce 1781 mělo vliv na nárůst sňatečních migrací směřovaných na panství jiné vrchnosti. V. ČERNÝ, *Rodinné strategie*, s. 86–87.

⁶⁴⁰ Ve farnosti Stařeč pocházelo 80,0 % ženichů z vesnic, které pod ni spadaly. Z 288 ženichů, kteří měli původ mimo farní obvod, pocházelo 77 (26,7 %) ze stejného – třebíčského – panství. V. KRAUSOVÁ, *Obyvatelstvo*, s. 67. V rožmberské farnosti pocházeli ženich i nevěsta ze stejné farnosti v 37,2 % případů. Další 24,6 % sňatků bylo uzavřeno mezi snoubenci původem z rožmberské farnosti a jiných farností spadajících pod vyšebrodský vikariát. M. POULOVÁ, *Vývoj sňatečnosti*, s. 211. Ve vztahu k farnosti Novosedly nad Nežárkou pocházeli migrující snoubenci nejčastěji ze stejného panství Třeboň. Z tohoto panství, vyjma ve studii analyzované farnosti

Tabulka č. V.17.

Původ snoubenců z panství stejné vrchnosti, Protivínsko (1770–1856)

PANSTVÍ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Poččet	%	Poččet	%	Poččet	%	Poččet	%
Hluboká n. Vlt.	1	2,2	–	–	–	–	1	0,8
Chřešťovice	–	–	1	2,1	–	–	1	0,8
Libějovice (po 1801)	–	–	2	4,3	–	–	2	1,4
Netolice	–	–	–	–	1	2,4	1	0,8
Orlík n. Vlt.	1	2,2	1	2,1	–	–	2	1,4
Prášily – Dlouhá Ves	1	2,2	–	–	–	–	1	0,8
Protivín	43	93,4	43	91,5	40	97,6	126	94,0
CELKEM	46	100,0	47	100,0	41	100,0	134	100,0

ze sousedního schwarzenberského panství. Vliv sňatkových migrací se promítl i do příslušnosti snoubenců dětí ze selských rodin. Zatímco synové přibližně v jedné pětině až čtvrtině případů volili nevěsty z panství jiné vrchnosti, selské dcery tak činily pouze v míře o něco málo překračující desetinu případů jejich sňatků (tabulky č. V.15.-V.16.).

Manželství synů a dcer ze selských rodů s osobami cizopanskými byla méně častá a tvořila necelou pětinu všech případů (19,1 %). To bylo způsobeno především polohou sledovaných lokalit na severním a severozápadním okraji panství Protivín. Vzhledem k tomu se místní poddaní včetně vesnické mládeže mnohem častěji střetávali s poddanými jiné vrchnosti. Patrné je to zejména v případě tří panství, z nichž pocházel největší podíl cizopanských snoubenců. Největší podíl na tom mělo panství Štěkeň.

Novosedly, pocházelo 71,4 % snoubenců. B. ŠTĚRBOVÁ, *Vývoj*, s. 118–119. Z hlediska příslušnosti partnerů osob na Štáhlavsku pocházela ze stejného panství Štáhlavy-Nebílovy víc než polovina partnerů. Velková však vysledovala rozdíly mezi muži a ženami. Zatímco muži z obou kohort (narození mezi lety 1741–1750 a 1791–1800) volili nevěstu ze stejného panství minimálně v 53,0 % případů, ženy narozené v kohortě (1741–1750) volily za manžela muže ze stejného panství v 60,0 % případů a ženy narozené v mladší kohortě v 70,0 % případů. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 402–403. Ve farnosti Dobrovice byly na konci 18. století (1781–1790) tři čtvrtiny sňatků uzavřeny snoubenci ze stejného panství. V jedné pětině případů byli poddanými odlišné vrchnosti. Mezi roky 1821–1830 byli oba snoubenci ze stejného panství v 70,0 % případů. Michaela HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 111-155, zde s. 119, 122.

Tabulka č. V.18.

Původ snoubenců z panství cizí vrchnosti, Protivínsko (1770–1856)

VRCHNOST – PANSTVÍ	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Čimelice	1	8,3	–	–	–	–	1	3,0
Drhovle	1	8,3	1	10,0	2	18,2	4	12,2
Libějovice (před 1801)	–	–	1	10,0	–	–	1	3,0
Osek	1	8,3	–	–	1	9,1	2	6,1
Písek	3	25,0	8	80,0	–	–	11	33,3
Strakonice	1	8,3	–	–	–	–	1	3,0
Štěkeň	4	33,5	–	–	8	72,7	12	36,4
Vodňany	1	8,3	–	–	–	–	1	3,0
CELKEM	12	100,0	10	100,0	11	100,0	33	100,0

Poddaní z tohoto panství vystupovali v rolích snoubenců při více než třetině cizopanských sňatků členů sledovaných selských rodů (tabulka č. V.17.). Nejviditelněji zasáhli do sňatků ve Vítkově. Důvodem byla blízkost vsi k hranici mezi panstvími, především však skutečnost, že příslušela ke štěkeňské farnosti.

Téměř stejně důležitou roli hráli ve sledovaných cizopanských sňatcích snoubenci příslušní ke královskému městu Písek. Město mělo rozsáhlé panství, pod které patřily i vesnice na sever od panství protivínského. Třetina cizopanských snoubenců dětí ze selských rodin pocházela právě z tohoto panství. Nejméně v jednom sňatku v každé sledované lokalitě byl snoubencem poddaný z panství Drhovle. Toto panství hraničilo s protivínským severně od vesnice Dobeč (mapa č. V.3.).

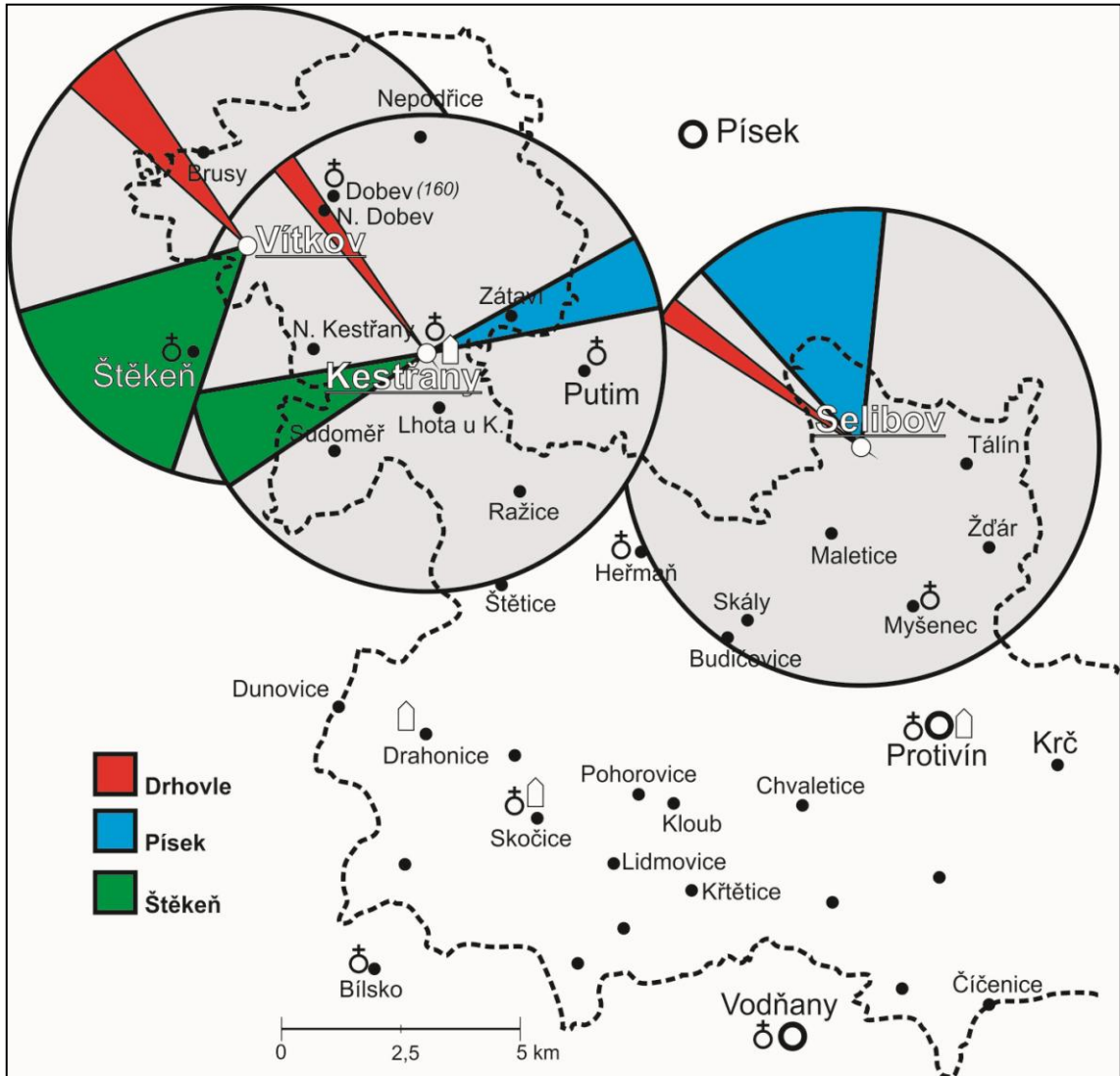
V. 5. Sňatek jako nástroj sociální mobility

Sňatek představoval jeden ze zásadních přechodových rituálů. Kromě založení rodiny a definitivního opuštění domova se jím manželé především začleňovali do nového sociálního prostředí. To se samozřejmě týká především sourozenců nového hospodáře, kteří si svým sociálním postavením nemohli být jistí – u jejich rodů bylo spojeno s vlastnictvím usedlosti, kterou museli opustit. Byť se na gruntu nemuseli již nějaký čas zdržovat, stále k usedlosti patřili, a to i v očích vrchnosti.

Mapa č. V.3.

Podíly sňatků s poddanými z panství Drhovle, Písek a Štěkeň, Protivínsko (1770–1856)

Výběr vhodného, nejlépe sobě společensky dobře postaveného partnera byl důležitý pro muže i ženy ze všech společenských vrstev venkovské společnosti. Zatímco však pro domkáře či podruhy byla prioritní snaha nalézt partnera stojícího na společenském žebříčku výše, pro potomky selských rodin bylo zásadní nalézt ideálně partnera sobě rovného. Na rozdíl od nižších vrstev, jejichž členové měli možnost společenského růstu, byla sociální mobilita selského stavu, pokud k ní došlo, v naprosté většině sestupného charakteru. Příčinou byla pozice selského stavu ve venkovské společnosti.

Tabulka č. V.19.

**Sociální příslušnost partnerek synů ze selských rodin u prvních sňatků,
Protivínsko (1770–1856)**

SOCIÁLNÍ PŘÍSLUŠNOST OTCE NEVĚSTY	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Měšťan	1	4,3	1	3,7	1	3,6	3	3,9
Sedlák	8	34,9	16	59,3	19	68,0	43	55,1
Mlynář	1	4,3	–	–	–	–	1	1,3
Chalupník	2	8,7	6	22,2	2	7,1	10	12,8
Domkář	5	21,8	1	3,7	2	7,1	8	10,2
Knížecí plavec	–	–	–	–	2	7,1	2	2,6
Podruh	1	4,3	–	–	–	–	1	1,3
Řemeslník	1	4,3	–	–	–	–	1	1,3
Vrchnostenský zaměstnanec	2	8,7	–	–	–	–	2	2,6
Neurčeno	2	8,7	3	11,1	2	7,1	7	8,9
CELKEM	23	100,0	27	100,0	28	100,0	78	100,0

Svobodní synové ze selských rodin uzavřeli sňatek se ženou ze stejné skupiny venkovské společnosti v 55,0 % případů (tabulka č. V.18.). Výrazně méně bylo následně sňatků s dívkami a ženami z chalupnických (12,8 %) a domkářských (10,3 %) rodin.⁶⁴¹ Ostatní sňatky tvořily pouze ojedinělé případy. Je však nutné zmínit, že ne vždy se podařilo sociální původ snoubenky mužských členů selských rodů určit.⁶⁴² Zásadní vliv na možnosti sociálně rovných sňatků měl omezený počet selských usedlostí ať již ve sledovaných lokalitách, nebo v lokalitách okolních.

⁶⁴¹ Ve farnosti Starý Plzenec měli celkově synové sedláků šanci uzavřít sňatek s dcerou sedláka v letech 1700–1835 v 57,1 % případů. S dcerou chalupníka se oženilo 27,3 % a s dcerou domkáře 15,6 % z nich. A. KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Výběr*, s. 166. Muži ze selských rodin na Štáhlavsku narození v letech 1791–1800 uzavřeli rovný sňatek ve 40,0 % případů. Z žen narozených ve stejném období uzavřelo rovný sňatek 62,5 %. Výsledky této sondy však mohou podobně jako při některých analýzách v této práci ovlivnit nízké počty událostí. Velková pracovala s 15 sňatky sedláků a 32 sňatky žen ze selských rodů. Alice VELKOVÁ, *Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791–1800 na panství Štáhlavy*, HD 27, 2003, s. 173–224, zde s. 195–196.

⁶⁴² V těch několika případech byly nápomocny zejména soupisy poddaných, gruntovní knihy a v případě vzdálenějších sňatkových migrací spojených s některým ne tak běžným příjmem velmi pomohl rejstřík k berní ruce. Václav ČERVENÝ – Jarmila ČERVENÁ (edd.), *Berní rula. Generální rejstřík, I. svazek / A–L; TÍŽ* (edd.), *Berní rula. Generální rejstřík. 2. Svazek / M–Ž*.

Tabulka č. V.20.

Sociální příslušnost prvních manželek bratrů nových hospodářů u prvních sňatků, Protivínsko (1770–1856)

SOCIÁLNÍ PŘISLUŠNOST	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Měšťan	1	6,7	–	–	–	–	1	2,8
Sedlák	4	26,6	2	25,0	6	46,1	12	33,3
Mlynář	1	6,7	–	–	–	–	1	2,8
Chalupník	–	–	4	50,0	1	7,7	5	13,9
Domkář	4	26,6	–	–	2	15,4	6	16,7
Knížecí plavec	–	–	–	–	2	15,4	2	5,5
Podruh	1	6,7	–	–	–	–	1	2,8
Řemeslník	1	6,7	–	–	–	–	1	2,8
Vrchnostenský zaměstnanec	2	13,3	–	–	–	–	2	5,5
Neurčeno	1	6,7	2	25,0	2	15,4	5	13,9
CELKEM	15	100,0	8	100,0	13	100,0	36	100,0

Právě pro dědice usedlostí bylo zcela zásadní nalézt sobě rovnou partnerku a dědictví usedlosti výrazně vylepšovalo jejich pozici na sňatkovém trhu. To se zřetelně odrazilo ve vysokém zastoupení společensky rovných sňatků u této skupiny sourozenců. Ze 42 dědiců pojalo za manželku ženu sobě společensky rovnou 31, a u dalších dvou první manželka pocházela dokonce z měšťanského stavu. To zcela jasně reflektuje výhodnou pozici majitelů a budoucích vlastníků selských gruntů na sňatkovém trhu, ale i jejich potřebu sociálně rovných sňatků. Dědicové usedlostí měli ale výrazný podíl i na sňatcích se ženami a dívkami z chalupnických rodin.⁶⁴³

Možnosti mužských sourozenců dědiců usedlostí tak byly ještě výrazněji limitovány omezeným počtem selských rodin. Na druhou stranu jejich dědický podíl, pokud by měl být vyplacen krátce po převodu usedlosti, jejich šance na rovný sňatek

⁶⁴³ Dědicové velkých selských usedlostí na Štáhlavsku se oženili s dcerou sedláka v 55,6 % případů, dědicové malých selských gruntů v 35,7 % případů. Čím nižší byla dále sociální skupina, tím menší byl logicky podíl dcer sedláků. Přesto ještě velcí i malí chalupníci měli za manželky dcery sedláků poměrně často (32,0 % a 19,2 %). A. VELKOVÁ, *Výběr*, s. 164. Dokonce i v případě osiřeni byly šance dědiců a dědiček na rovný sňatek sníženy. Na Novorychnovsku uzavřelo rovný sňatek 84,2 % dědiců a dědiček selských usedlostí. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 343.

zvyšoval. Přesto našli bratři dědiců a dědiček selských usedlostí sobě rovnou partnerku pouze ve třetině sledovaných případů (33,3 %). Naopak vyšší byly podíly sňatků se členkami chalupnických (13,9 %) a zejména domkářských rodin (16,7 %).⁶⁴⁴

Vzhledem k tomu, že neměli šanci získat otcovu usedlost, u nich lze zaznamenat vyšší podíl svateb s vdovami. Tyto sňatky tvořily polovinu uzavřených rovných manželství mužských sourozenců dědiců. Takový svazek totiž představoval jednu z mála možností zisku cizí selské usedlosti. V největší lokalitě byl pozorován rozmanitější původ nevěst bratrů bez dědických nároků na usedlost. Své místo tam měly i dcery vrchnostenských úředníků a zaměstnanců. To lze vysvětlit tím, že v Kestřanech se nacházelo nejen panské sídlo, ale i vrchnostenský dvůr, a tak synové ze selských rodin běžně přicházeli do kontaktu s dcerami členů vrchnostenského personálu.⁶⁴⁵

Je nesporně zajímavé, i když očekávatelné, že existovaly rozdíly mezi šancemi na rovný sňatek u sester a bratrů nových vlastníků otcovského gruntu. Při analýze prvních manželství dcer ze selských rodin bez ohledu na dědictví usedlosti vyšlo najevo, že i dívky měly více než poloviční šanci na uzavření sňatku se společensky rovným partnerem (50,9 %). Výraznější zastoupení měly podobně jako u jejich bratrů manželské svazky se členy chalupnických (12,5 %) a domkářských (8,0 %) rodů. Poněkud překvapivým se jeví vyšší počet sňatků dcer ze selských rodů s podruhy či syny podruhů. Takový sňatek byl pro podruha nepochybně velmi lákavý, neboť s ním byl spojen zisk věna a ani dědický podíl budoucí manželky nebyl nezajímavý. U dcer ze selských rodů se v mnohem větší míře než u synů projevil důraz na sociální homogamii manželství dědiček usedlostí, které ve všech případech provdaly za muže sobě společensky rovné.⁶⁴⁶

Sestry nových hospodářů neměly oproti svým sestrám-dědičkám o mnoho snížené šance na uzavření rovného sňatku oproti bratrům. Ze 103 se jich 48 provdalo za muže ze selských rodin nebo přímo sedláky vlastníci již svou usedlost (46,6 %). Jedná se o vyšší podíl než u mužských sourozenců nových hospodářů. Díky svému věnu měly selské dcery v rámci venkovské společnosti velmi dobrou výchozí pozici při hledání

---

⁶⁴⁴ Bratři dědiců selských usedlostí, kteří vstoupili do manželství ve farnosti Starý Plzenec, měli podobnou úspěšnost při hledání společensky rovných partnerek jako na Protivínsku. V letech 1700-1835 tam tvořily sňatky bratrů dědiců velkých a malých selských gruntů s dcerami sedláků 31,7 % a 15,5 %. Tamtéž, s. 165.

⁶⁴⁵ V jednom případě se však jednalo o sňatek syna ze selského rodu s dcerou vrchnostenského úředníka, ovšem z jiného panství, kde syn sedláka vykonával profesi učitele.

⁶⁴⁶ Ženy narozené na panství Štáhlavy v letech 1791–1800 měly 62,5% šanci na vstup do rovného manželství. A. VELKOVÁ, *Výzkum*, s. 195–196.

Tabulka č. V.21.

**Sociální příslušnost partnerů dcer ze selských rodin u prvních sňatků,
Protivínsko (1770–1856)**

SOCIÁLNÍ PŘISLUŠNOST	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Měšťan	1	2,5	2	4,7	–	–	3	2,7
Sedlák	20	50,0	20	46,5	17	58,6	57	50,9
Chalupník	5	12,5	7	16,2	2	6,9	14	12,5
Domkář	1	2,5	1	2,3	7	24,0	9	8,0
Knížecí plavec	4	10,0	–	–	1	3,5	5	4,5
Kovář	–	–	2	4,7	1	3,5	3	2,7
Podruh	2	5,0	6	13,9	–	–	8	7,1
Řemeslník	1	2,5	2	4,7	–	–	3	2,7
Vrchnostenský zaměstnanec	1	2,5	–	–	–	–	1	0,9
Vysloužilý voják	1	2,5	1	2,3	–	–	2	1,8
Neurčeno	4	10,0	2	4,7	1	3,5	7	6,2
CELKEM	40	100,0	43	100,0	29	100,0	112	100,0

vhodného partnera.⁶⁴⁷ Tyto šance znatelně nesnižovalo ani úmrtí otce před převodem usedlosti.⁶⁴⁸

Docházelo však i ke sňatkům spojeným se sestupnou sociální mobilitou, tedy provdáním do nižší společenské vrstvy. Nejčastěji se tak stávalo s partnery z chalupnických rodin (13,5 %) a překvapivě také s podruhy (7,7 %). Zatímco u selských synů se vyskytl pouze jeden případ sňatku se ženou z podružné rodiny, jejich

⁶⁴⁷ Naopak Alice Velková konstatuje, že oproti mužům měly ženy z usedlých rodin zhoršené šance na uzavření rovného sňatku. Podle v její knize prezentovaných dat se to však týká především chalupníků a domkářů. Jak dcery chalupníků, tak i dcery domkářů-řemeslníků a obyčejných domkářů se nejčastěji provdávaly za podruhy. Naproti tomu však pro Štáhlavsko doložila, že šance dcer sedláků na uzavření společensky vyrovnaného sňatku byly výrazně vyšší než u žen z ostatních sociálních skupin. Pokud ženy ze selských rodů narozené v letech 1791–1800 vstoupily do manželství, stalo se tak v 62,5 % případů. A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*, s. 391–392.

⁶⁴⁸ V souvislosti s panstvím Nový Rychnov na přelomu 18. a 19. století prokázala Markéta Skořepová, že i poté, co chlapcům ze selských rodin zemřel otec, uzavřeli rovný sňatek v 55,9 % případů. Pokud po sobě zemřelý sedlák zanechal osiřelé dívky, uzavřely tyto rovný sňatek ve 44,7 % případů. Zatímco v případě úmrtí matky se podíl rovných sňatků u dívek nelišil, u chlapců byl o 5,9 % nižší. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 344–347.

Tabulka č. V.22.

Sociální příslušnost partnerů sester nových hospodářů, Protivínsko (1770–1856)

SOCIÁLNÍ PŘISLUŠNOST	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Měšťan	1	3,0	2	4,8	–	–	3	2,9
Sedlák	13	39,5	19	45,2	16	57,1	48	46,6
Chalupník	5	15,2	7	16,6	2	7,1	14	13,6
Domkář	1	3,0	1	2,3	7	25,0	9	8,7
Knížecí plavec	4	12,1	–	–	1	3,6	5	4,9
Kovář	–	–	2	4,8	1	3,6	3	2,9
Podruh	2	6,1	6	14,3	–	–	8	7,8
Řemeslník	1	3,0	2	4,8	–	–	3	2,9
Vrchnostenský zaměstnanec	1	3,0	–	–	–	–	1	1,0
Vysloužilý voják (bez původu)	1	3,0	1	2,4	–	–	2	1,9
Neurčeno	4	12,1	2	4,8	1	3,6	7	6,8
CELKEM	33	100,0	42	100,0	28	100,0	103	100,0

sestry do takových společensky nevyrovnaných manželství vstoupily osmkrát. Příliš výhodné životní perspektivy jistě nenabízely ani sňatek s vysloužilým vojákem – nemusel být nutně označen za invalidu, a přesto mohl mít určitý fyzický handicap.⁶⁴⁹ Markéta Skořepová pro oblast Novorychnovska uvádí, že uzavření sňatku se snoubencem – dědicem menšího hospodářství mohlo být pro dcery ze selských rodin výhodnější. Výše „zánosu“ příslušejícího selských sourozencům umožnila rychlou výplatu dědických podílů a nevěsta se stala nepopiratelnou hospodyní, která zásadním způsobem přispěla k „očistění“ usedlosti od pohledávek.⁶⁵⁰

Jako sociálně silně nevyrovnané je možné chápat sňatky členů selských rodů s knížecími plavci. Jednalo o skupinu obyvatelstva odlišující se od okolí svou obživou

⁶⁴⁹ Ve farnosti Starý Plzenec si sestry dědiců velkých i malých sedláků v letech 1700–1835 za partnery vybraly syny chalupníků v 19,0 % a 11,2 % případů. Velmi málo případů tvořili synové domkářů v rolích snoubenců sester dědiců selských gruntů (6,0 %) a malých gruntů (6,5 %). A. KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, *Výběr*, s. 166. Osirelé dívky ze selských rodů se na Novorychnovsku provdaly za syny podruhů v 7,9 % případů při úmrtí otce a v 2,9 % případů při úmrtí matky. M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 346–347.

⁶⁵⁰ M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 295–296.

i charakterem jí obývaných vesnic. Knížecí plavci nebyli členové „schwarzenberského plaveckého oddílu“, ale osoby, jejichž obživou bylo plavení dřeva. Právě pro ně na konci 18. století vystavěla vrchnost dvě podél cesty se táhnoucí osady Nové Kestřany a Novou Dobeš. S ohledem na jejich geografickou polohu – Nové Kestřany byly založeny přímo v katastru vsi Vítkov – se jejich členové objevovali mezi partnery selských synů a dcer pocházejících pouze z Kestřan a Vítkova (tabulka č. V.19., č. V.21.). Jejich sociální postavení se odvíjelo od pracovní náplně a domku, který pro ně nechala vystavět vrchnost. Přesto znamenal sňatek s nimi pro členy selských rodin značný společenský sestup. Členové rodin jednotlivých plavců představovali v následujících letech novou skupinu na sňatkovém trhu v nejbližším okolí.

V. 5. 1. Vícenásobné sňatky

Výhodnou a nezřídka uplatňovanou cílenou sňatkovou strategií představovaly vícenásobné sňatky, které v české historiografii představují okrajové téma. Jako cílené jednání sloužící k navázání pevných příbuzenských pout a spojení mezi rody je tato strategie připisována především šlechtickému prostředí a panovnickému prostředí. Absence těchto pramenů osobní povahy omezuje možnosti vysledování těchto rodových „aliancí“ na studium svatebních smluv a smluv o převodech usedlostí obsahujících záznam o uzavření takového druhu dohody. Díky tomuto prameni se mohla tématem dvojnásobných sňatků zabývat Jan Mrázková. Označila je za velmi oblíbené, a to především v období let 1812–1816 v souvislosti s finanční situací hospodářů po státním bankrotu roku 1811.⁶⁵¹ Pro hospodáře tak bylo výhodnější nevyplácet věno v hotovosti, ale přepsat ho na hospodářství. K poznání této problematiky na Protivínku velmi napomohla sestavená genealogická databáze.⁶⁵²

Vícenásobné sňatky byly navázány na dědictví usedlosti a nejčastěji měly podobu dvojité svatby syna a dcery z jedné rodiny s dcerou a synem z rodiny druhé. Neměl-li jeden ze sedláků mužské potomky, jednalo se o manželství bratrů z jedné

---

⁶⁵¹ Blíže k tomuto tématu Jiří ŠTAJF, *Rakouský státní bankrot 1811 a jeho ohlas v Čechách aneb peníze a kolektivní paměť*, in: Martin Hrdina – Eva Bendová – Kateřina Piorecká (edd.), *Člověk a společnost 19. století tváří v tvář katastrofě: sborník příspěvků z 36. ročníku mezioborového symposia k problematice 19. století: Plzeň, 25.–27. února 2016, Praha 2017*, s. 41–57; Dana SVOBODOVÁ, *Státní bankrot roku 1811 v kronikářských zápisech milčického rychtáře Františka Jana Vaváka*, Východočeský sborník historický 5, 1996, s. 197–208; Jaromír INDRA, *Stahování rakouských měděných mincí po státním bankrotu v roce 1811*, Numismatické listy 58, 2003, č. 1, s. 18–19.

⁶⁵² Na Třeboňsku tvořily dvojité svatby v období let 1812–1816 téměř osminu případů (13,0 %) z celkového počtu protogamních sňatků a 4,0 % sňatků mezi vdovcem a svobodnou dívkou. Ve třicátých letech vysledovala Mrázková pokles na 3,0 % všech prvních sňatků. J. MRÁZKOVÁ, *„Přislubují sobě věrnost“*, s. 88–90.

rodiny se sestrami z druhé rodiny. Takovýto sňatek byl oboustranně výhodný zejména z hlediska finančního zatížení usedlostí. Zúčastněné strany se mohly domluvit například na vzájemné eliminaci věna nevěst. V případě, že se dva bratři z jedné usedlosti oženili se sestrami z jiné, mohli uzavřít dohodu, že se jedna ze sester vzdá věna pod podmínkou, že se její švagr vzdá svého dědického podílu na rodné usedlosti. Právě tato dílčí ustanovení zásadně napomáhala finanční situaci obou usedlostí. Dvojitý sňatek sloužil také k udržení sociálního statusu, neboť smysl měl především tehdy, jednalo-li se o dva rody na stejné společenské úrovni či majetkově jen minimálně odlišné.

Takovým příkladem byl převod usedlosti s čp. 43 v Kestřanech. Dosavadní hospodář Matěj Černý neb Klíma v březnu roku 1824 zemřel⁶⁵³ a kromě vdovy Veroniky po sobě zanechal tři dcery – Marianu (* 1801), Annu (* 1807) a Kateřinu (* 1810).⁶⁵⁴ Starší sestry se rozhodly uzavřít manželství s bratry Katzpundovými neb Lálovými z Brus (čp. 9) Václavem a Josefem.⁶⁵⁵ Otec obou otců Vojtěch Katzpunda neb Lála zemřel již roku 1815 a jeho usedlost převzal v roce 1819⁶⁵⁶ nejstarší, ale stále ještě nezletilý syn Václav (* 1800), zastoupený poručníkem Bartolomějem Černým neb Hrnčírěm,⁶⁵⁷ ujcem obou bratrů.⁶⁵⁸ Ačkoliv dědičkou usedlosti v Kestřanech měla být nejstarší Mariana, postoupila grunt za účasti poručníka Bartoloměje Zemana mladší sestře Anně.⁶⁵⁹ Součástí ujednání bylo rovněž oboustranné vzdání se věna resp. „zánosu“.⁶⁶⁰

⁶⁵³ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestřany*, inv. č. 2675, kniha č. 15, Z (1784–1828), s. 23 / s. 138.

⁶⁵⁴ Tamtéž, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 21 / s. 317, s. 22 / s. 343, s. 28 / s. 349.

⁶⁵⁵ Svatby se uskutečnily v Kestřanech 9. listopadu 1824. Tamtéž, inv. č. 2672, kniha č. 12, O (1784–1828), s. 9–10 / s. 361–362.

⁶⁵⁶ K převodu došlo 16. dubna 1819. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 189v–190r.

⁶⁵⁷ Upřednostňování strýců jako poručníků osiřelých dětí doložila na Novorychnovsku M. SKOŘEPOVÁ, *Ovdovění*, s. 245–246. Více k poručnictví TÁŽ, *Poručníci, kmotři a zástupci osiřelých dětí ve venkovské společnosti první poloviny 19. století*, Opera historica. Časopis pro dějiny raného novověku 17, 2016, č. 1, s. 69–84.

⁶⁵⁸ V dnes obvykle používaném označení „strýc“ se rozdíl mezi bratrem otce a bratrem matky stírají. Dříve však bylo příbuzenstvo podle rodičů odlišováno. J. PETERKA, *Cesta*, s. 365–366; Jan SKUTIL, *Poznaňský rukopis J. Jafeta „O stupních přátelství krevního“*, *GHL* 3, 1974, seš. 6, s. 5–14.

⁶⁵⁹ „(...) a když dle dědického sporádku po zemřelém Matějovi Klímovi de praes: 16^{ho} září 1824 N^{ro} 801 Mariana Klímová tu pod N^{ro}C:43 ve vsi Kestřanech položenou selskou gruntovní chalupu dědičně odkázanou má, nic méně ale ona prostředkem wechslu zase na tu živnost N^{ro}C:9 ve vsi Brus se vypravuje, tehdas ona nazrati tomu zaspolu se svou matkou a jejím poručníkem tu otcovskou gruntovní chalupu N^{ro}C:43 ve vsi Kestřanech své sestře Anně Klímové a jejímu zasnoubenému ženichovi Josefovi Kaczbundovi k jejich společné vlastnosti pod následujícími výminkami v rovnostejnosti rozvržením pozůstalosti po Matějovi Klímovi postupuje a odevzdává.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 368r.

⁶⁶⁰ „Přistupujícím držitelům odpisuje svůj podíl [Mariana Černá neb Klímová], který přistupující Anně Klímové pr (600 zl.) přináleží, dále poněvadž se Mariana Klímová, sestra přistupující hospodyni prostředkem wechslu zase na živnost N^{ro}C:9 do Brus be věna vypravuje, a Josef Kaczbunda zase taky nevěstě své žádné věno nezanáší, tak se ten podíl pr (225 zl. 33kr.), který by Marianě Klímové

Ve sledovaném vzorku selských rodů z Protivínska se podařilo vícenásobné sňatky doložit pouze v osmi případech. Rozhodně se tak nejednalo o všeobecně uplatňovanou strategii. Je však třeba si uvědomit, že pod tímto počtem se skrývá celkem 17 svateb.⁶⁶¹ V naprosté většině (v sedmi případech z osmi) se jednalo o dvojité svatby. Bylo by jednoduché za společný znak označit sňatky členů dvou rodů z jedné generace uskutečněné v jeden den – skutečně tak šest z osmi případů proběhlo. Ve dvou případech ovšem dělilo sňatky osm a dvanáct let, přesto se rovněž jednalo o sňatky dvojité. U dvojitých sňatků uskutečněných v jeden den je naprosto zřejmé, že se jednalo o sňatky domluvené. Sice není možné vyloučit i vliv osobních sympatií, které zapříčinily druhý sňatek, ale takové případy byly zřejmě v menšině. Důležitou proměnnou figurující u těchto dvojitých svateb bylo dědictví usedlosti, jež je možné nepochybně chápat jako hlavní motivaci k nim vedoucí. Naproti tomu mohli tři sourozenci vstoupit do manželství ve stejný den a o trojitou svatbu ve smyslu zde prezentovaném se nejednalo, byť ji ve všech případech odsvědčily stejné osoby.⁶⁶²

V tomto ohledu naprosto ojedinělým byl případ trojité svatby, která se ve farním kostele sv. Havla v Myšenci uskutečnila 24. září 1816. Ta je jedinečná jak počtem uzavřených sňatků, tak především tím, že se jí zúčastnily dvě generace. V roce 1814 zemřel stávající sedlák na usedlosti s čp. 14 v Selibově Martin Bruna neb Sláma.⁶⁶³ Zůstala po něm vdova Anna, rozená Smolová ze Smrkovic, a několik sirotek – sedm synů a tři dcery. Po více než dvou letech se konala svatba druhého nejstaršího syna Pavla Bruny neb Slámy (* 1793) s Alžbětou Batistovou (* 1796), dcerou píseckého

---

přináležel, též postupuje a zde quittiruje.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, fol. 368r. Přípis o této události byl vložen i do pozemkové knihy pro vsi Vítkov a Brusy: „(...) wird der hier hastende Erbtheil des Jozeph Katzbunda pr 200 zl. hiermit gelöscht und der Mariana Klima das Miteigentum dieser Stift versichert.“ Tamtéž, inv. č. 208, sign. OS Písek 52, kniha č. 127, fol. 189v.

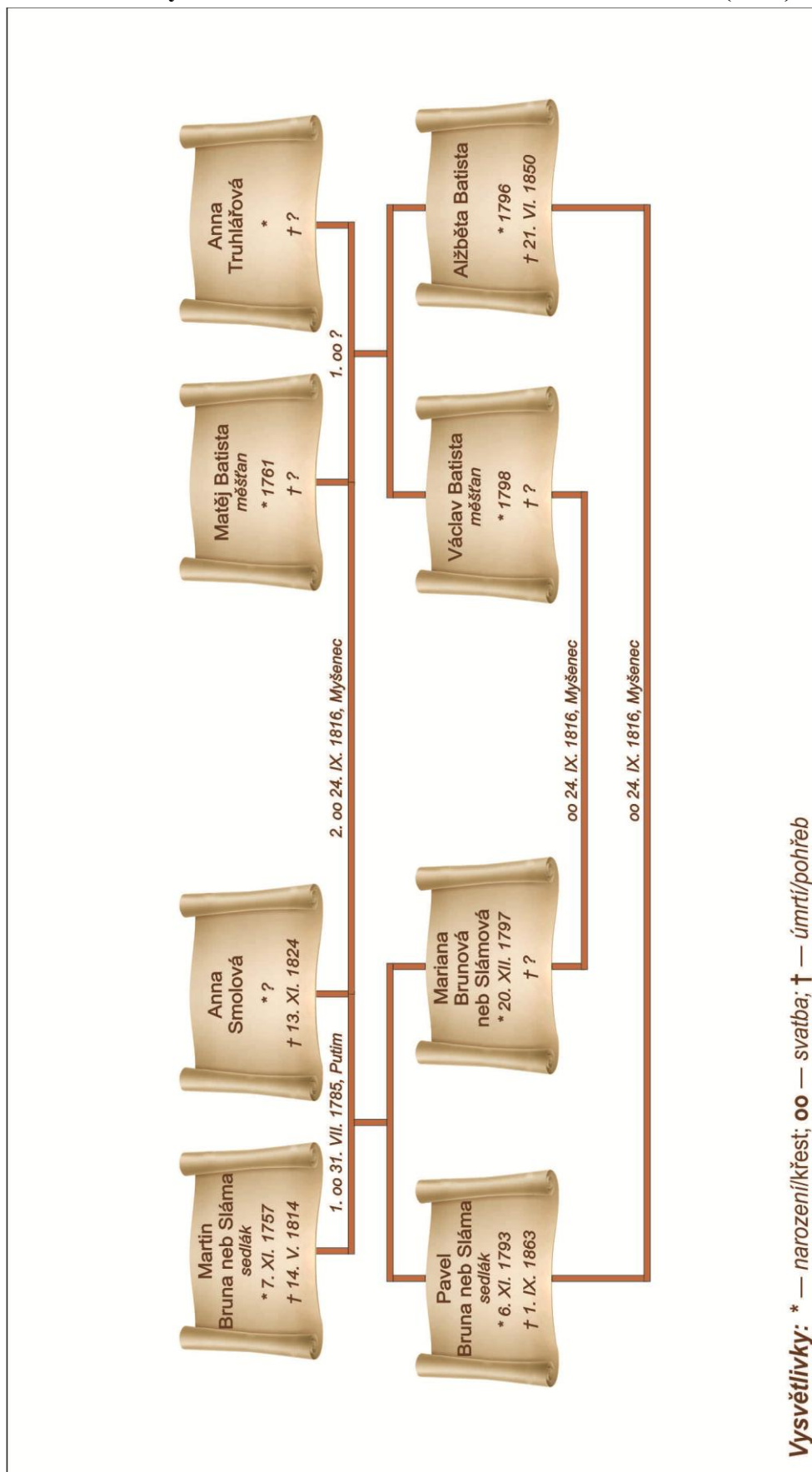
⁶⁶¹ Dva se uskutečnily ve Vítkově, šest v Selibově a jeden v Kestřanech.

⁶⁶² Dne 13. listopadu 1791 vstoupili do manželství sourozenci Anna, Šimon a Tomáš Poddaných neb Bínovi. Jejich protějšky byly různého věku, různého sociálního postavení a nebyly sourozenci. Tomáš Poddaný neb Bína byl dědicem otcovy usedlosti a jeho manželkou se stala selská dcera ze Selibova Anna Louženská neb Vavrušková. Jeho sestra Anna se provdala za podruha z Myšence Vojtěcha Kopeta. Sociální původ ani bydliště partnerky třetího ze sourozenců Tomáše – Rozálie Králičkové – se mi nepodařilo objasnit. Svědky všech tří svatebních obřadů se stali stejní muži – Matěj Ceplecha, sedlák z Myšence, a Matěj Sláma, výměnkář ze Selibova. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 3 / fol. 398r.

⁶⁶³ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Myšenec*, inv. č. 3558, kniha č. 8, Z (1784–1830), (1848–1860), s. 18 / fol. 94v.

Genealogické schéma č. V.1.

Trojitý sňatek mezi rody Batista z Písku a Bruna neb Sláma ze Selibova (1816)

souseda⁶⁶⁴ Matěje Batisty. Ve stejný den se konala svatba Pavlovy mladší sestry Mariany (* 1797) s Václavem Batistou (* 1798), Alžbětiným bratrem. Zároveň se však také uskutečnila svatba ovdovělých rodičů mladých snoubenců, když si vdovec a souseď z Písku (čp. 100), Matěj Batista vzal za manželku Annu Smolovou, ovdovělou Brunovou neb Slámovou.⁶⁶⁵ Vdova Anna, rozená Smolová, měla odejít se svým novým manželem Matějem Batistou a žít v domě u zetě Václava Batisty v Písku, nicméně si nárokovala byt, komoru, maštal a půdu, pokud by u zetě a zároveň nevlastního syna bydlet nemohla.⁶⁶⁶ Vrchností byla do Písku propuštěna.⁶⁶⁷ Hospodářem v Selibově se stal Pavel Bruna neb Sláma⁶⁶⁸ a skrze dvojitý sňatek se on i jeho sestra Mariana vzdali dědických podílů po otci.⁶⁶⁹

V. 5. 2. Sociální mobilita po uzavření rovného sňatku

Sňatek s partnerem pocházejícím ze shodné společenské vrstvy ještě nezaručoval zachování sociálního statusu. Ač je sociální mobilita jako taková frekventované badatelské téma,⁶⁷⁰ stále chybějí souhrnně pojaté výzkumy tohoto jevu ve venkovském prostředí.⁶⁷¹ Zůstává totiž otázkou, zdali rovný sňatek znamenal, či neznamenal

---

⁶⁶⁴ Skutečnost, že v tomto případě je možné položit rovnítko mezi slova souseď a měšťan, vychází z pozdějších záznamů. Dne 13. března 1819 se totiž Václavu Batistovi a Marianě rozené Brunové neb Slámové narodil syn Josef. Václav Batista je v tomto matričním záznamu označen jako měšťan z píseckého předměstí (čp. 71). SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Písek*, inv. č. 4170, kniha č. 13, N (1816–1828), pag. 64.

⁶⁶⁵ SOA v Třeboni, *SMJK, ŘkFÚ Myšenec*, inv. č. 3555, kniha č. 5, O (1784–1830), (1849–1860), s. 12 / fol. 402v.

⁶⁶⁶ „Poněvadž tato Anna nyní se svým nastávajícím manželem Matějem Batistou v Písku u jeho syna Václava bydliti, tak se zde ohraňuje, že kdyby tam v Písku v pokoji živa by nemohla býti, jí na tomto statku byt, komora, maštal a půda ujišťuje.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 52r.

⁶⁶⁷ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, SP (1816–1817), s. 78.

⁶⁶⁸ Protože byl Pavel druhý nejstarší syn, měl přednostní právo jeho starší bratr Martin, ten se však tohoto práva na usedlost vzdal výměnou za doživotní užívání části polností k usedlosti patřících. SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 52r.

⁶⁶⁹ „(...) a poněvadž tento Pavel sobě Alžbětu Batistovou za manželku bere, a Václav Batista zase Marianu sestru toho Pavla taky za manželku sobě oblíbil, tak tento Pavel, a tato Mariana z otcovské pozůstalosti žádné dědictví, a podíl žádati.“ SOA v Třeboni, *VS Protivín*, inv. č. 193, sign. OS Písek 60, kniha č. 112, fol. 52r.

⁶⁷⁰ Výběrově: Josef KADERÁBEK, *Sociální mobilita měšťanů v raném novověku. Případ Slaného v letech 1610–1635*, HD 38, 2014, s. 1–32; Lumír DOKOUPIL, *Teritoriální a sociální mobilita populace ostravské průmyslové oblasti v období její geneze a počátečního rozvoje*, ČsČH 71, 1973, s. 355–368; Andrea POKLUDOVÁ, *Mezigenerační sociální mobilita vzdělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě na základě církevních matrik sňatků*, HD 26, 2002, s. 101–120; Jana MACHÁČOVÁ – Jiří MATĚJČEK, *Sociální stratifikace a mobilita v Českých zemích v 19. století. Úvodní poznámky, základní poznatky*, Studie k sociálním dějinám = Studien zur Sozialgeschichte 2 (9), 1998, s. 9–138.

⁶⁷¹ A. VELKOVÁ, *Krutá vrchnost*; TÁŽ, *Výzkum*; M. HOLUBOVÁ, *Geografická a sociální mobilita*.

Tabulka č. V.23.

Souvislost mezi rovným sňatkem a následným sociálním postavením bratrů nových hospodářů/hospodyň, Protivínsko (1770–1856)

SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ PO SŇATKU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Sedlákem	1	25,0	1	50,0	1	16,7	3	25,0
Sedlákem do zrostu	–	–	–	–	3	50,0	3	25,0
Chalupníkem	–	–	–	–	2	33,3	2	16,7
Domkářem	2	50,0	–	–	–	–	2	16,7
Podruhem	–	–	1	50,0	–	–	1	8,3
Neurčeno	1	25,0	–	–	–	–	1	8,3
CELKEM	4	100,0	2	100,0	6	100,0	12	100,0

zachování pozice v hierarchii venkovské společnosti. Skutečnost, že oba snoubenci pocházeli ze stejné skupiny venkovského obyvatelstva, ještě nezajišťovala příslušnost k této vrstvě po uzavření sňatku. Důvodem bylo pevné spojení mezi společenským postavením a vlastnictvím. Právě u sourozenců nových vlastníků selských usedlostí na venkově se stává tato otázka velmi aktuální, především proto, že svou rodnou usedlosti opustit dříve či později museli.

Rozdílné šance obou pohlaví pozorovatelné u sociální homogenity bratrů a sester nových vlastníků usedlostí byly vysledovány i u možností zachování sociální příslušnosti po uzavření společensky rovného sňatku. Z 36 bratrů nových hospodářů vstoupilo do manželství s dcerou sedláka či vdovou po něm 12 mužů. Z nich se pouze šest stalo sedláky. Polovina z nich však usedlost držela pouze do dospělosti právoplatných dědiců – potomků předcházejícího hospodáře. Jako pro bratry dědiců otcovských usedlostí však pro ně bylo zachování sociálního statusu důležitým úspěchem.

Po nástupu právoplatného dědice odešli s manželkami na výměnek, který jim následně zajišťoval živobytí. To tedy znamená, že zachování příslušnosti k selské vrstvě představovalo pro bratry dědiců selských usedlostí velmi obtížný úkol. Z 36 mužských sourozenců nových hospodářů, u kterých se podařilo doložit matriční zápis o uzavření

Tabulka č. V.24.

Souvislost mezi rovným sňatkem a následným sociálním postavením sester nových hospodářů/hospodyň, Protivínsko (1770–1856)

SOCIÁLNÍ POSTAVENÍ PO SŇATKU	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV			
	Počet	%	Počet	%	Počet	%	Počet	%
Selkou	8	61,5	17	89,4	13	81,4	38	79,3
Selkou- výměnkářkou	–	–	1	5,3	–	–	1	2,1
Chalupníci	1	7,7	–	–	1	6,2	2	4,1
Domkářkou	1	7,7	–	–	1	6,2	2	4,1
Podruhyní	–	–	–	–	–	–	–	–
Neurčeno	3	23,1	1	5,3	1	6,2	5	10,4
CELKEM	13	100,0	19	100,0	16	100,0	48	100,0

sňatku, si sociální status zachovalo pouze šest (16,7 %). Opuštění rodné usedlosti znamenalo pro mužské sourozence dědiců selských gruntů ve velké většině případů společenský sestup. I když se jim podařilo vybudovat dostatečné zázemí pro uzavření sňatku a založení rodiny, většina z nich zaznamenala sociální propad. Trvalý zisk selského hospodářství, a to i pro jejich potomky, představoval ojedinělý úspěch.⁶⁷² Pouze jednomu z bratrů nového vlastníka otcovy usedlosti se podařilo uzavřít sňatek s dívkou s vyšším společenským statusem a spolu s výkonem řemesla své společenské postavení zlepšit.⁶⁷³

Sestry dědiců a dědiček selských gruntů byly výrazně úspěšnější než jejich bratři. Společensky rovný sňatek jich uzavřelo 46,6 % (tabulka č. V.21.), čtyřem pětina z nich posloužil k zachování sociálního postavení. Jedna z nich uzavřela sňatek s výměnkářek na selské usedlosti. Nejvhodnějším partnerem pro sestru dědice otcova gruntu byl vlastník selské usedlosti nebo její dědic. Vlivem vysokého počtu rovných

⁶⁷² Z 19 mužů narozených do selských rodin na Štáhlavsku si příslušnost k selskému stavu zachovalo pouze sedm (36,8 %). Autorka však do počtů zahrнула i dědice usedlosti a navíc blíže nezkoumala provázanost rovného sňatku a následného společenského postavení sourozenců dědiců usedlostí. A. VELKOVÁ, *Výzkum*, s. 208. Tytéž výsledky TÁŽ, *Krutá vrchnost*, s. 419.

⁶⁷³ Jednalo se o již dříve zmíněného Václava Vocta neb Dolejšího (* 1800), syna hospodáře a šenkýře z Kestrňan, který se vyučil řeznickému řemeslu a oženil se s dcerou měšťana ve Strakonících. Tamtéž se posléze stal řeznickým mistrem a měšťanem. SOA v Třeboni, *SMJK, ŘKFÚ Kestrňany*, inv. č. 2665, kniha č. 5, N (1784–1820), s. 19 / s. 315; tamtéž, *ŘKFÚ Vodňany*, inv. č. 6120, kniha č. 7, O (1784–1849), fol. 59v–60r.

sňatků s dědici gruntů v okolí jejich rodného statku se 37,9 % všech sester dědiců dostalo do pozice selských hospodyň.

U mužských sourozenců nových vlastníků mohou získaná data sice do značné míry znejistit nízké počty, přesto však lze soudit, že byly jejich sestry i bez dědických nároků výrazně úspěšnější. Za touto skutečností stálo zejména upřednostňování mužských dědiců usedlostí, které mělo přímý dopad na odlišné možnosti obou pohlaví. Více mužů – dědiců selských usedlostí totiž znamenalo více možností pro ženy získat skrze sňatek pozici hospodyně na cizím gruntě. Naopak malý počet dědiček usedlostí v tomto směru znevýhodňoval bratry nových hospodářů. Zvyšovala se tím však atraktivnost selských vdov, a to i těch, s nimiž se dotyčný stal hospodářem pouze do dospělosti právoplatných dědiců.

Toto omezení, dané zejména stavem sňatkového trhu, způsobilo, že pro naprostou většinu mužských sourozenců znamenalo převzetí otcovy usedlosti bratrem nebo sestrou jistotu společenského sestupu. Sestry nových hospodářů měly na zachování sociální příslušnosti výrazně vyšší šanci. O tom svědčí vyšší počty rovných sňatků. Ze 136 sester dědiců selských usedlostí na Protivínsku našlo společensky stejně postaveného manžela 48 (35,3 %). Z nich se navíc 39 provdalo přímo za sedláky či výměnkáře (28,7 %).

U mužských sourozenců byla situace odlišná. V jejich neprospěch paradoxně hrálo roli upřednostňování mužských potomků jako dědiců. Následně měli jen velmi málo příležitostí k uzavření rovného sňatku či zisku cizí usedlosti. Z 91 bratrů nových hospodářů se navíc podařilo vstup do manželství doložit v matričních knihách pouze u větší třetiny (39,6 %). Příčinou byl zvyk konat svatbu v bydlišti nevěsty. Pokud tak muži uzavřeli sňatek v sousední farnosti, mohli uniknout zaevidování při tvorbě databáze. Rovný manželský svazek se tak podařilo prokázat pouze u malé části z nich (13,2 %). Pouhým šesti mužům se pomocí sňatku podařilo získat alespoň na určitý čas usedlost (6,6 %). Svatby se členy měšťanských rodů byly vzácné, nabízely však pro muže i ženy původem ze selských rodů vzácnou možnost sociálního vzestupu. Ten pro ně byl jinak jako pro členy selské vrstvy téměř nedosažitelný.

Uzavření rovného sňatku v žádném případě automaticky neznamenalo, že se dotyčný či dotyčná stanou sedlákem či selkou. Právě v tomto směru měly sestry dědiců selských usedlostí významně lepší šance na udržení příslušnosti k selské vrstvě než jejich bratři. Téměř ve čtyřech pětinach případů (79,3 %) se díky rovnému sňatku dostaly na pozici hospodyně na selském gruntě. Jejich bratři byli výrazně méně úspěšní,

neboť sedláci se z nich po rovném sňatku stali pouze v 50,0 % případů. Nutno však podotknout, že v polovině z nich to bylo jen do zrostu právoplatného dědice. Navíc sestry, které nezískaly otcovu usedlost, uzavřely rovný sňatek ve 48 případech. Naproti tomu jejich bratři pouze ve 12. To zřetelná dokládá, o kolik měly sestry nových vlastníků selských usedlostí lepší možnosti uplatnění než jejich stejně postavení bratři.

VI. Shrnutí životních perspektiv sourozenců

VI. 1. Životní perspektivy bratra nového hospodáře

Zlomovým bodem v životech všech sourozenců byl akt převzetí usedlosti jedním z nich. Ať se tak stalo za života otce, který se rozhodl dožít výměnku, nebo po jeho smrti, rozdělila tato událost nejen mužské potomky sedláka na dvě skupiny. Na jedné straně stál dědic usedlosti a na druhé jeho bratři. Upřednostňované předání hospodářství synovi dávalo mužským potomkům sedláka větší naději na nástupnictví než jejich sestrám. Paradoxně v důsledku toho, že se 35,5 % (50 ze 141) ze synů předchozího hospodáře stalo dříve či později vlastníkem otcovy usedlosti, byly možnosti ostatních bratrů na zachování sociální příslušnosti silně omezeny, neboť stejně jako preferovali syny sedláci ve sledovaných lokalitách, činili tak i hospodáři na selských gruntech v okolních vsích. To do značné míry znemožňovalo vyžnění či zakoupení cizí usedlosti v nich.

Vztahy mezi sourozenci, ale i jejich snahu o vlastní zabezpečení ovlivňovala postupná kodifikace dědického práva v druhé polovině 18. století. Zásadním milníkem byla zejména změna preferovaného dědice z nejmladšího na nejstaršího syna v roce 1787. Tato změna znamenala důležitý obrat v rodinných poměrech hospodářů. Dopad měla především na nejmladší syny, kteří již nemohli počítat s tím, že po dosažení dospělosti převezmou usedlost.

Bratři nového hospodáře se nemohli bezmezně spolehnout na výplatu svého dědického podílu, pokud se chtěli osamostatnit. Pro vybudování své vlastní ekonomické základny, která by umožnila uzavření sňatku a založení rodiny, potřebovali hledat alternativní možnosti. Potřebné finanční zajištění jim mohla poskytnout práce u jiného hospodáře. Na rozdíl od dědiců usedlostí, kteří institut čelední služby využívali velmi málo, v ní získala zkušenosti více než jedna třetina jejich bratrů – 31 z 91 jedinců (34,1 %). Tento způsob získávání pracovních zkušeností představoval důležitou součást každodennosti života vesnické mládeže. V rodinách sedláků však nebyla čelední služba mimo rodnou usedlost nutně vyžadována, což souviselo s vyšší potřebou pracovní síly na selských gruntech.

Naprostá většina čeledínů (61,3 %) zahájila svou službu mezi patnáctým a dvacátým pátým rokem života. Naopak výjimečné byly případy, kdy bratři nového hospodáře nastoupili do pracovního poměru před patnáctými narozeninami. Ve všech doložených případech se však jednalo o sirotky, u nichž byla čelední služba vnímána jako způsob jejich zaopatření i výchovy. Ekonomický aspekt čelední služby se nejvíce

projevil právě u mužských potomků, kteří neměli nárok na nabytí otcovy usedlosti. Potřeba zisku vyšších finančních částek pro vlastní osamostatnění nutila mladé muže k delší službě. Vyloučit však nelze ani možnost vědomého prodlužování čelední služby mladíky ze selských rodin. Služba jim poskytovala dostatečné zajištění, aniž by na nich někdo byl existenčně závislý. Celková délka jejich služby se nejčastěji pohybovala mezi dvěma a čtyřmi roky (32,3 %), avšak neobvyklé nebylo ani rozpětí pět až devět let (25,9 %).

Do podoby čelední služby výrazně zasahovala poptávka jednotlivých zaměstnavatelů. Zatímco jednotliví hospodáři byli ochotni do svých služeb přijmout i relativně mladou čeleď, vrchnostenští úředníci vyžadovali pro práci v panských dvorech čeledíny starší a fyzicky zdatné. Pokud mohli, zůstávali bratři nových sedláků u jednoho zaměstnavatele déle než jejich sestry. Mladí muži nestřídali zaměstnavatele tak často, přesto setrvání na jediném místě po dobu více než tři let bylo výjimečné. Nejčastěji na jednom místě zůstávali dva až tři roky (45,2 %).

V závislosti na nástupním věku, rodinné konstelaci a délce služby opouštěli nedědicí bratři službu nejčastěji v rozmezí 20–24 let věku (32,3 %). Podobný počet jich však službu ukončil mezi dvacátým pátým a třicátým rokem života (29,0 %). U mužských sourozenců dědiců selských usedlostí však nebylo neobvyklé ukončit službu až v rozmezí 30–34 a 35–39 let (29,0 %). Prodlužování čelední služby mělo význam především z ekonomického hlediska.

Pro bratry nového hospodáře nabízelo velmi dobré zabezpečení také vyučení se řemeslu, pokud bylo zakončeno úspěšným složením zkoušky. Především po dobu učňovských let se jejich postavení v domácnosti mistra téměř shodovalo s postavením venkovské čeledi. Vyučení se řemeslu, ač mohlo nabídnout dobré vyhlídky na životní uplatnění, nebylo, alespoň v selských rodinách, běžné. Přesto se podařilo zachytit 16 mužů, kteří se na celkovém počtu bratrů bez dědických nároků na otcovu usedlost podíleli 17,6 %. I tento relativně nízký počet se pro zkoumanou společenskou skupinu jeví překvapivým. Je logické, že toto řešení bylo uplatňováno především v rodinách s vyšším počtem synů – ostatně z nejméně tří synů žijících v době převodu otcovy usedlosti pocházelo 13 ze 16 zachycených bratrů-řemeslníků.

Výběr řemesla byl podmíněn nejen budoucími možnostmi uplatnění, ale i rodinou. Tuto skutečnost se podařilo názorně doložit v případě Voctů neb Dolejších, kde dřívější vazby na řeznické řemeslo ovlivnily volbu tří mužů ze dvou po sobě jdoucích generací. Jednomu z těchto tří nedědicích bratrů pomohlo řemeslo

ke zcela ojedinělému zlepšení společenského postavení. Ostatní bratři, kteří se rozhodli pro vyučení se, volili takové druhy řemesel, které byly na venkově uplatnitelné.

Do čelední služby, učení se řemeslu, ale i do životních osudů mužských sourozenců dědiců selských gruntů mohla výrazně zasáhnout služba v armádě. Ta dopadala v podstatě na všechny vrstvy vesnické společnosti, neboť se v zásadě týkala veškeré mužské populace. Zrušení doživotní vojenské služby uvedené v platnost císařským patentem z roku 1802 znamenalo zásadní přelom. Do té doby byla jedinou cestou z armády neschopnost dále sloužit, zejména pak invalidita. Rovněž se proměnila struktura rekrutů podle jejich společenské příslušnosti.

V souvislosti s tím se nepotvrdila hypotéza, že jednotlivé vrstvy vesnické společnosti poskytovaly rekruty podle svého místa na sociálním žebříčku, tedy že čím níže se v něm nacházela daná skupina, tím více rekrutů z ní bylo odváděno. Z v databázi sledovaných selských synů bylo do armády odvedeno celkem 42 mužů (29,8 %), a to včetně devíti dědiců usedlostí. Před reformou z roku 1802 tvořili synové sedláků skoro třetinu všech rekrutů. Je však důležité doplnit, že čtvrtina z nich byli sirotci. Přes pozitivní dopad reformy na rovnoměrné rozložení rekrutů podle společenských vrstev tvořili mladí muži ze selských rodin stále více než čtvrtinu odvedených. Nejběžněji byli rekruti odvedeni mezi dvacátým a dvacátým pátým rokem života, zejména po zrušení doživotní služby bylo v tomto roce povoláno devět z deseti branců.

Do zrušení doživotní vojenské služby bylo odvedeno 19 a poté 14 bratrů nových vlastníků selských usedlostí. Je tak zřejmé, že služba v armádě se nedědicích bratrů dotkla velmi citelně, neboť odvedeno bylo 36,3 % všech mužských sourozenců (33 z 91). Stanovení maximální délky vojenské služby na 14 let přispělo k zásadnímu zvýšení šancí rekrutů na návrat do rodné vsi. Díky odvodnímu věku a délce služby se vraceli v době, kdy stále mohli založit rodinu a plně se začlenit do vesnické společnosti. Přesto se z 33 odvedených bratrů z armády na rodnou usedlost nevrátilo 19 (57,6 %), přičemž 12 jich prokazatelně zemřelo ve službě, o pěti již vrchnost neměla žádné zprávy a dva byli v roce 1830 stále ve službě. Samotný návrat vysloužilců zpět k normálnímu životu nebyl jednoduchý. Pokud se vrátili, pak nejčastěji ve věku 30-34 let. Většina vysloužilců se ovšem i díky rodinné síti dokázala dobře zpětně začlenit do společnosti. K tomu nejběžněji posloužil sňatek nebo v případě dědiců převzetí otcovy usedlosti.

Častá úmrtí a obecně ztráty v armádní službě měly velký vliv na druhý nejdůležitější bod v životě sourozenců, a sice sňatek. Z 91 bratrů nových hospodářů

sňatek prokazatelně uzavřelo pouze 40 (44,0 %). Příčinou byl jednak vysoký podíl těch, kteří zemřeli svobodní – 24 mužů (26,4 %) –, ale i těch, kteří z pramenů postupně mizí – 27 mužů (29,6 %). Příčinu je potřeba hledat jak ve ztrátě přehledu vrchnosti o vandrujících tovaryších, tak i ve sňatkových migracích nedědicích bratrů mimo sledované farnosti bez vodítek k dohledání jejich sňatku.

S ohledem na nutnost vybudování vlastního zázemí před založením rodiny vstupovali mužští sourozenci nových sedláků do manželství v pozdějším věku než dědicové. Nejčastěji tak činili v rozmezí 25–29 let věku – 12 bratrů (33,3 %). Nicméně ani sňatky uzavřené po třicátém roce života u nich nebyly zvláštností, mezi 30 a 39 roky života vstoupilo do manželství dalších 36,1 % z nich (13 bratrů). Oproti dědicům otcovských usedlostí také hledali nevěsty ze vzdálenějších lokalit. Zatímco snoubenky dědiců pocházely z lokalit vzdálených do 15 kilometrů v 90,5 % případů, u bratrů to bylo pouze 83,3 %. Vzhledem k vysokému podílu nevěst bratrů, u nichž se nepodařilo určit místo původu (8,3 %), lze předpokládat, že podíl vzdálenějších sňatkových migrací u nich bude ještě vyšší.

Pro mužské potomky sedláka, kteří nezískali otcovu usedlost, bylo zcela zásadní uzavřít společensky rovný sňatek. Ten totiž představoval s ohledem na stabilní držbu selských usedlostí jednu z mála možností na zachování společenské příslušnosti. Z 36 případů podložených matričním záznamem se bratrům podařilo takový sňatek uzavřít pouze ve třetině případů. Uzavření rovného sňatku však v žádném případě automaticky neznamenal, že se dotyčný stane sedlákem. Sedlákem se po vstupu do takového manželství stalo jen 50,0 % z nich a navíc polovina pouze dočasně. Závěrem lze tedy říci, že převod usedlosti znamenal pro naprostou většinu bratrů nového hospodáře na selském gruntě společenský sestup, neboť udržet si prokazatelně příslušnost k selské vrstvě se podařilo pouze šesti (6,6 %), respektive třem z nich (3,3 %).

VI. 2. Životní perspektivy sestry nového hospodáře

Stejně jako pro mužské potomky byl i pro dcery sedláků převod otcovy usedlosti životním zlomem. Upřednostňování mužského nástupce v čele selských usedlostí mělo logicky dopad i na dcery hospodářů. Ty sice nebyly zcela bez šancí na získání rodné usedlosti, vlastníkem se však povětšinou stal jejich manžel. Navíc jejich nástupnictví bylo téměř vždy podmíněno neexistencí mužských sourozenců schopných usedlost převzít. Zcela výjimečně se sestra mohla stát novou hospodyní na gruntě, i když měla

starší bratry. Šance, že by se některá z nich stala dědičkou usedlosti, byly přesto nízké. Ze skutečnosti, že se s jedinou výjimkou všech všechny takové převody odehrály za života otce, je možné vyvozovat cílenou strategii s cílem zachování gruntu v rodině. Převodů, při nichž se novým vlastníkem či spoluvlastníkem usedlosti stala dcera, bylo celkem devět. Oproti synům tak 93,8 % dcer sedláků (136) bylo bez nároku na převzetí rodné usedlosti.

Mladé ženy ze selských rodin nebyly oproti svým bratrům při zakládání rodiny tak silně omezovány ekonomickými faktory. Nebylo po nich totiž vyžadováno vytvoření ekonomické základny pro založení rodiny. Tento úkol náležel mužům. V jejich případě bylo především důležité věno, které jim měl zajistit otec. V případě jeho úmrtí přešla tato povinnost na nového hospodáře, ať se jím stal bratr, či sestra. Přesto i pro dcery ze selských rodin měla čelední služba význam, neboť kromě získávání pracovních zkušeností jim výnos z této činnosti sloužil k pořízení výbavy. Podobně jako v případě jejich bratrů není možné na základě dosažených výsledků říci, že by čelední služba byla u dcer sedláků běžná. I pro ně se v domácnosti našlo dost práce, včetně péče o mladší sourozence.

Z celkového počtu 136 sester nových vlastníků selských gruntů jich zkušenost s čelední službou získalo pouze 36 (26,5 %). Nejvíce jich začalo sloužit v rozmezí 20-24 let věku – 15 žen (41,7 %) –, přičemž v nejběžnějším věku pro čelední službu 15–24 let jich do ní nastoupily tři čtvrtiny – 27 z 36 žen (75,0 %). Oproti bratrům bylo zahájení služby před dvacátým rokem života u dcer sedláků skutečně výjimečné.

Dcery ze selských rodin neměly důvod, na rozdíl od svých bratrů, čelední službu prodlužovat. To se promítlo jak v její celkové délce, která se sice také nejběžněji pohybovala v rozmezí od dvou do čtyř let, kdy v tomto rozmezí jich vykonala celá polovina z nich – 18 sester (50,0 %). Do čtyř let odešly ze služby dvě třetiny sester nových hospodářů – tedy 24 (66,7 %). Na rozdíl od bratrů se děvečky rovněž u jednotlivých zaměstnavatelů zpravidla nezdržovaly po delší období. Pouze jednu sezonu strávilo průměrně na jednom místě 27,8 % z nich. Nanejvýše dva roky jich průměrně u jednoho hospodáře setrvala třetina (33,3 %).

Důvodem k ukončení čelední služby bylo pro mladé ženy uzavření sňatku. V tomto momentě jim paradoxně napomáhala upřednostňovaná volba mužských dědiců selských usedlostí, neboť díky tomu byl o sňatek s nimi velký zájem zejména ze strany dědiců cizích usedlostí. Ke krátkému průběhu čelední služby napomáhala jak tato konstelace na sňatkovém trhu, tak obecné upřednostňování nízkého věku nevěsty.

Ten byl důležitý především z biologického hlediska pro zajištění dostatečného množství potomků. Výsledkem bylo, že téměř tři čtvrtiny sester – 25 z 36 (69,5 %) – ukončily službu před třicátým rokem života. Mírně však s ohledem na nástupní věk a délku služby převažovaly ty, které z ní odešly v rozmezí 25–29 let věku – 10 sester (27,8 %).

Souvislost se vstupem do manželství je zřejmá, neboť v tomto věku se provdalo nejvíce sester nových hospodářů – 32 ze 103 doložených sňatků (31,1 %). Zde je nutné doplnit, že jednotlivá věková rozmezí od 15 do 29 let věku byla velmi vyrovnaná a do 30 let se provdalo 82,5 % sester (85 z 103). Vlivem absence rizikových faktorů, představovaných u bratrů především nebezpečnou službou v armádě, byl mezi sestrami výrazně nižší podíl těch, které zemřely svobodně. Ze 136 sester bez dědických nároků na otcovu selskou usedlost se prokazatelně provdalo 110 (80,9 %). Pouze desetina zemřela neprovdána – 15 žen (10,3 %) – a u dalších 11 dcer sedláků chybí o uzavření sňatku informace.

Nepotvrdil se předpoklad, že s ohledem na svou atraktivitu na sňatkovém trhu nacházely dědičky selských usedlostí velmi snadno partnery z nejbližšího okolí rodného gruntu. Většina jejich snoubenců sice pocházela ze vzdálenosti do 15 kilometrů (88,9 %), zatímco u jejich sester tvořili tito snoubenci 94,1 % partnerů, avšak pouze malé procento sester bez dědických nároků na otcovu usedlost volilo partnery původem ze vzdálenosti deset kilometrů a větší, zatímco z lokalit ležících do deseti kilometrů pocházelo 89,2 % jejich snoubenců. U dědiček selských gruntů pocházelo ze stejné vzdálenosti pouze 55,5 % jejich partnerů.

Vzhledem k obecnému důrazu dědiců selských usedlostí na nalezení společensky rovné snoubenky a zároveň k upřednostňování mužských dědiců měly dcery ze selských rodin výrazně vyšší šance na vstup do vyrovnaného svazku, a tím i na zachování svého společenského postavení. Vzhledem k jejich výchozímu statusu byl sociální vzestup zcela výjimečný. I když se podařilo doložit tři sňatky sester nových sedláků s měšťany (2,9 %), byly tyto případy vzácné a umožněné pouze prostřednictvím blízkosti královského města Písku.

Oproti svým bratrům uzavřela sňatek se snoubencem ze stejné společenské vrstvy téměř polovina sester dědiců selských usedlostí – 48 žen (46,6 %). Jejich prostřednictvím měly sestry dědiců selských usedlostí významně lepší šance na udržení příslušnosti k selské vrstvě než jejich bratři. Díky příhodné konstelaci na sňatkovém trhu, na který vstupovalo značné množství stávajících nebo budoucích vlastníků selských usedlostí nejen z nejbližšího okolí sledovaných lokalit, měly dcery sedláků

relativně vysokou šanci na nástup do pozice selské hospodyně. Po vstupu do rovného manželství se staly dcery sedláků partnerkami vlastníků jiných selských gruntů ve čtyřech pětinach případů (79,3 %).

Ve společenské rovině neměl převod otcovy usedlosti tak zásadně negativní dopad dívky ze selských rodin. O jejich vyšších šancích na zachování společenské příslušnosti svědčí i skutečnost, že ze 136 sester dědiců selských usedlostí na Protivínsku našlo společensky stejně postaveného manžela 48 (35,3 %). Z nich se 38 dcer provdalo přímo za stávající či nastupující hospodáře a jedna za selského výměnkáře. V souhrnu je sice zřejmé, že opuštění rodné usedlosti bylo stejně jako u bratrů nového hospodáře častěji spojeno se ztrátou společenského postavení, nicméně sestry měly přece jen lepší vyhlídky. S jistotou lze hovořit o téměř dvoutřetinové šanci na společenský sestup (61,1 %), včetně dcer, které zemřely svobodné – šlo o 15 žen (11,0 %). Naopak zachovat si příslušnost k selské vrstvě společnosti se podařilo více než čtvrtině všech sester dědiců – 39 ženám (28,7 %). Navíc se třem selským dcerám, které nezdědily otcovu usedlost, prostřednictvím sňatku s měšťany podařilo své společenské postavení zlepšit (2,2 %).

VII. Závěr

Výzkum rodiny představuje velmi zajímavé a dodnes reflektované badatelské téma i přesto, že první jí věnované výzkumy byly publikovány již od padesátých let 20. století. Vůdčí role v počátečním bouřlivém rozvoji dějin rodiny, zaštitěném historickou demografií, příslušela především francouzské a anglické historiografii. Největšího pokroku v tématu bylo dosaženo od padesátých do sedmdesátých let, byť zejména v českém prostředí nejvíce rezonovalo v devadesátých letech 20. století ve spojení s mezinárodním projektem *Soziale Strukturen in Böhmen, 16.-19. Jahrhundert*. Právě v jeho rámci vznikly dodnes citované mikrohistoricky orientované výzkumy Josefa Grulichy, Alice Velkové, Dany Štěfanové a Hermana Zeitlhofera. Ty se ukázaly nejen jako velmi vhodné pro komparaci výsledků dosažených v rámci zkoumaných lokalit, ale zároveň se staly inspirací při tvorbě této disertační práce. I po 60 letech výzkumů má venkovská rodina jako badatelské téma stále co nabídnout. Nové poznatky v takových případech nemusejí vždy přinést pouze dosud nevyužité prameny či odlišné regiony od doposud prozkoumaných, ale i užití odlišného způsobu práce s prameny.

Předkládaná disertační práce byla založena na, podle mínění autora, přínosném a metodologicky zcela relevantním kombinováním postupů historické demografie a genealogie. Přestože její potenciál byl v západní historiografii rozpoznán již v počátcích tamních historickodemografických výzkumů, nedočkala se genealogie v československém ani českém prostředí vřelejšího přijetí. Prováděný výzkum si na základě vybraných sond kladl za úkol tento stav změnit a poukázat na výhody tohoto spojení. Zejména v současnosti, kdy se historikové snaží „zaldnit“ dějiny a nepublikovat „suché výčty“ statistických dat, nabízí genealogie cestu k pochopení a interpretaci některých jevů prostřednictvím náhledu do vztahů jednotlivců, a to i vícegeneračních. Kombinace s prosopografickým přístupem k životním osudům jednotlivých sourozenců umožnila kvantifikační analýzy doplnit o konkrétní příklady a vhodně je interpretovat.

Převod usedlosti byl pro život selské rodiny naprosto zásadní událostí. Pokud otec odcházal na výměnek, v daném momentě ležely osudy jednotlivých sourozenců v jeho rukou. On určoval, kdo bude jeho nástupcem. Podobně jako v jiných oblastech Čech nebyla centrální nařízení ve věci volby nástupce dodržována striktně a přechod od preference nejmladšího k upřednostňování nejstaršího syna probíhal postupně. K jeho zavedení do praxe byla nutná generační obměna. Jiná situace nastala, pokud

hospodář v čele své usedlosti zemřel. Pokud v tomto momentě měl dospělého syna, velmi často se usedlosti ujal on. Důležité bylo především zachovat chod usedlosti. To byl také okamžik, kdy na scénu vstupovaly cizí osoby. Ať se jednalo o nové manžele selských vdov, poručníky osiřelých dětí, či administrátory selských usedlostí, bylo jejich základním cílem zachovat, popřípadě zlepšit ekonomickou kondici gruntu.

Vlastní převod usedlosti, ať již byla volba nástupce jakákoliv, rozdělil potomky hospodáře na dvě nesouměrně velké skupiny. Tu početnější tvořili sourozenci bez nároku na získání otcovy usedlosti, pro něž převod usedlosti předznamenával v souvislosti s obecně omezeným počtem selských usedlostí reálnou hrozbu poklesu jejich společenského statusu. Vzhledem k všeobecné preferenci mužských potomků jakožto nových vlastníků hospodářství jim byli ohroženi především jejich bratři.

Vhodně zvolená kombinace pramenů, především pak matričních a pozemkových knih se soupisy poddaných, umožnila autorovi věnovat se tématům, na která autoři ve svých pracích často poukazují, ale nevěnují se jim. Zároveň bylo možné probádat témata již zkoumaná, ale využít při nich nových badatelských postupů a dosáhnout tak novátorských poznatků. Takto lze vnímat přínos této disertační práce zejména v případě čelední služby. Ta byla až na nepočtené výjimky, především pak Věrou Slovákovou, autory nahlížena téměř výhradně na základě osamocených soupisů poddaných. S jejich použitím zachytili většinou statický obraz čeledě k určitému roku, avšak bez jakékoliv možnosti výzkumu aspektů, jakými byly otázka věku při počátku a konci služby či délka jejího trvání. Předkládaná disertační práce tak nabízí mnohem barvitější obraz čelední služby, než mohly načrtnout předcházející výzkumy. Její absolvování nebylo pro všechny děti ze selských rodin nutné a možná ani žádoucí. Selská hospodářství sama o sobě potřebovala více pracovní síly než například chalupníci. Navíc jednotliví zaměstnavatelé měli rozdílné požadavky na věk a fyzickou zdatnost čeledě. Zatímco majitelé zemědělských usedlostí si tak mohli dovolit zaměstnávat i relativně mladou čeled', šafáři na vrchnostenských dvorech raději využívali již dospělé a fyzicky zdatné jedince, kteří zvyšovali výkonnost vrchnostenské ekonomiky.

Ač by se mohlo zdát, že čelední služba nabízela rozsáhlé možnosti migrace, nebylo tomu tak. Většina čeledinů i děveček nacházela pracovní místa buď v místě původu, nebo v jeho nejbližším okolí. Naproti tomu vzdálenější migrace byla žádoucí u těch bratrů nových hospodářů, kteří se rozhodli vyučit řemeslu. Několikaletá vandrovní cesta vyžadovaná od tovaryšů k tomu přímo vybízela. Jakkoliv je zřejmé,

že vyučení řemeslu nebylo na venkově a tím spíše v selských rodinách obvyklé, nelze tyto případy opomenout. Představovaly totiž dobrou alternativu k vlastnictví zemědělské usedlosti adekvátního rozsahu.

Nesmírně důležitým z pohledu budoucího uplatnění byl výběr vhodného řemesla. Na rozdíl od městského prostředí, kde bylo vyučení se řemeslu běžným zaopatřením tamních synů, měl venkovský trh svá omezení a odlišnou poptávku po různých druzích výrobků. Dobré uplatnění nacházela především stavební řemesla, která patřila k nejčastěji voleným i v jiných oblastech Čech. Naproti tomu potravinářská výroba, reprezentovaná ve zkoumaném vzorku opakovaným vyučením se řeznickému řemeslu, na venkově neskýtala přílišné vyhlídky, což se ostatně odrazilo i v migraci zmíněných mužů do měst. Stejně tak vyučení se některým řemeslům pro syny ze selských rodin nemělo smysl, například v případě technologicky náročného kovářství, kde se zkušenosti předávaly z otce na syna a jehož výkon byl navíc navázán na vlastnictví či pronájem kovárny, kterých byl omezený počet.

Průkopnickou částí této disertační práce je kapitola věnovaná analýze vojenské služby členů selských rodů původem ze zkoumaných lokalit. Konkrétní osudy jednotlivých rekrutů představují nejen v české, ale i v zahraničí historii zcela nepochybně atraktivní téma. Přesto je tato část života venkovských mužů neprávem prosta jakýchkoliv soustavnějších výzkumů. Nabízí se tak zcela nový pohled na věc a zároveň se otevírají možnosti pro ostatní badatele, jak lze podobné téma zpracovávat v širším měřítku.

Armáda odváděla z venkova značnou část mužské populace a nemalá část z ní se již domů nevrátila. Tento aspekt vojenské služby může být vnímán negativně, přesto však jeho dopady měly zejména ve vztahu k usedlostem částečně i pozitivní vliv, a to ačkoliv následující konstatování může znít cynicky. Zejména před reformou z roku 1802, jejímž nařízením došlo ke zrušení doživotní služby, totiž vojenská služba snižovala sociální pnutí ve venkovské společnosti. Bylo odvedeno mnoho mužů, kteří – zejména jednalo-li se o bratry nových hospodářů – by složitě nacházeli po návratu uplatnění. Uvolnily se tak možnosti pro neodvedené bratry a „redukce“ počtu sourozenců mohla zejména v případě, že byli v aktivní vojenské službě v době rozdělování dědických podílů, snížit prostřednictvím odkladu jejich výplaty tlak na nového vlastníka gruntu a tím i pomoci ekonomické kondici usedlostí. Zejména v bouřlivých letech na přelomu 18 a 19. století, kdy nebyla o válečné konflikty v Evropě nouze, nabýval tento aspekt na významu.

Velmi důležitým byl následně vlastní návrat vysloužilců do venkovské společnosti. Ten oproti předpokladům nebyl nepřekonatelnou překážkou a zejména v období po zrušení celoživotní vojenské služby byli navrátilci schopni se dobře ať již prostřednictvím sňatku, či převzetí usedlosti zpětně zapojit do běžného života.

Okolnostem uzavírání sňatků již bylo nejen v evropské historiografii věnováno značné množství prací. Autor se však kromě obvyklých ukazatelů sňatečnosti, jakými jsou věk a jeho rozdíl mezi snoubenci či sňatková migrace, soustředil především na otázku svatby jakožto nástroje sociální mobility. Zaměřil svou pozornost na spojitost mezi vstupem do sociálně rovného manželství a výsledným společenským postavením manželů. Podařilo se poukázat na to, že pouhé analyzování sociální rovnosti snoubenců badateli neumožňuje plné uchopení problematiky proměny společenského pohybu prostřednictvím sňatku. Nalezení stejně postaveného snoubence, resp. pocházejícího ze stejné společenské vrstvy, sice zvyšovalo šance na zamezení sociálnímu poklesu, ale nevyklučovalo jej. Lepší vyhlídky však přece jen měly sestry nových hospodářů, neboť upřednostňování mužů v nástupnictví na grunttech zvyšovalo poptávku po adekvátně postavených nevěstách.

Ukázalo se rovněž, jak nesmírně účinným nástrojem sociální strategie byly „vícenásobné“ sňatky. V jejich případě není možné uvažovat o nahodilosti, jelikož byly důsledně provázány s finančními transakcemi mezi usedlostmi. Tyto dvojité a trojitě sňatky uzavřené mezi dvěma rodinami byly oboustranně výhodné. Ulevovaly finančnímu zatížení selských usedlostí, zejména v období následujícím po státním bankrotu Rakouského císařství v roce 1811. Analýza těchto sňatků není, s ohledem na náročnost excerpcí, v české historiografii obvyklá. Jejich studiu zůstávají české výzkumy sňatečnosti hodně dlužny.

Celkově se prováděný výzkum zaměřil na životní perspektivy mužských i ženských sourozenců dědiců selských usedlostí nacházejících se ve třech lokalitách na panství Protivín v letech 1780–1830. Prostřednictvím jejich jednotlivých biografí se podařilo doložit, že perspektivy obou pohlaví byly rozdílné. Za základní kritérium úspěšného životního uplatnění bylo považováno zachování sociální příslušnosti. Vysledovány byly i případy, kdy sociální mobilita sledovaných osob směřovala vzhůru, byly však vzácné. Zásadním faktorem, který určoval možnosti obou pohlaví, bylo již dříve zmíněné upřednostňování mužských dědiců. To otevíralo širší perspektivy pro nalezení vhodného životního partnera v pozici dědice cizí usedlosti pro sestry

nových hospodářů než pro jejich bratry. Pro ně bylo udržení výchozího sociálního postavení, natož jeho zlepšení v porovnání se sestrami výrazně obtížnější.

Omezení výzkumu leží především na poli komparace. Zásadní závěr dílčích otázek této práce nebylo mnohdy možné komparovat z důvodu neexistence podobně vystavěných či zaměřených studií u nás i v zahraničí. Zejména se to týká studia služby v armádě prostřednictvím osudů jednotlivých vojáků. Jako limitující se ukázala geografická poloha analyzovaných lokalit na okrajích protivínského panství, a to především v situacích, kdy byl některý ze sourozenců propuštěn na sousední panství. To zapříčinilo nemožnost jeho dalšího sledování, zejména v případech, kdy potřebné archiválie nebyly uloženy v jihočeských archivech, pročež nebyly doposud digitalizovány.

Předkládaná disertační práce rozhodně nemůže být vyčerpávajícím zpracováním zvoleného tématu. Zejména dílčí otázky věnované jednotlivým životním fázím života venkovské společnosti by si zasloužily hlubší rozpracování na základě výrazně rozšířeného vzorku populace. Zároveň se s ohledem na užitou metodologii přímo nabízí zasazení aspektů těchto životních etap do sítě příbuzenských a sociálních vztahů a prostřednictvím nich i jejich interpretace. Mohla by tak být posouzena role příbuzenství (i pokrevenství) při výběru místa pro výkon čelední služby. Na stejném principu by mohla být věnována pozornost výběru životního partnera. Hlubší výzkum by si zasloužilo i studium vojenské služby. Zde by se pozornost mohla zaměřit na strategie uplatňované hospodáři ve snaze ochránit syny před naverbováním do armády či na základě širšího vzorku konkrétní zmapování cest vedoucích ke zpětnému začlenění vysloužilců nejen do venkovské společnosti.

Předkládaná disertační práce je pokusem o komplexní uchopení tématu, jakým je vliv předání selské usedlosti na životní perspektivy jednotlivých sourozenců. Podařilo se jí nastínit základní rozdíly mezi možnostmi bratrů a sester dědiců usedlostí na zachování sociálního statusu. Díky tomu, že byl výzkum zaměřen pouze na jednu vrstvu venkovské společnosti, mohl rekonstruovat jednotlivé osudy sourozenců na jejich cestě od dětí hospodáře po založení vlastní rodiny. Na základě genealogické databáze bylo možné vyhodnocovat sledované jevy jak v rovině kvantitativní, tak – prostředním jednotlivých příběhů sourozenců – kvalitativní.

VIII. Přílohy

VIII. 1. Tabulky

Tabulka č. VIII.1.

**Věk nedědicích synů sedláka, při převodu usedlosti z otce / po otci,
Protivínsko (1780–1830)**

DÉLKA ŽIVOTA PO PŘEDÁNÍ USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRÁNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
-9-5	1	2,7	–	–	–	–	1	1,1
-4-1	–	–	–	–	–	–	–	–
0	–	–	1	2,9	–	–	1	1,1
1-4	–	–	–	–	–	–	–	–
5-9	2	5,4	5	14,7	–	–	7	7,4
10-14	2	5,4	7	20,6	3	13,1	12	12,8
15-19	6	16,2	4	11,8	8	34,8	18	19,1
20-24	9	24,4	3	8,8	2	8,7	14	14,9
25-29	7	18,9	4	11,8	4	17,4	15	15,9
30-34	7	18,9	5	14,7	2	8,7	14	14,9
35-39	2	5,4	2	5,9	1	4,3	5	5,3
40-44	–	–	1	2,9	2	8,7	3	3,2
45-49	–	–	2	5,9	1	4,3	3	3,2
50 a více	1	2,7	–	–	–	–	1	1,1
CELKEM	37	100,0	34	100,0	23	100,0	94	100,0

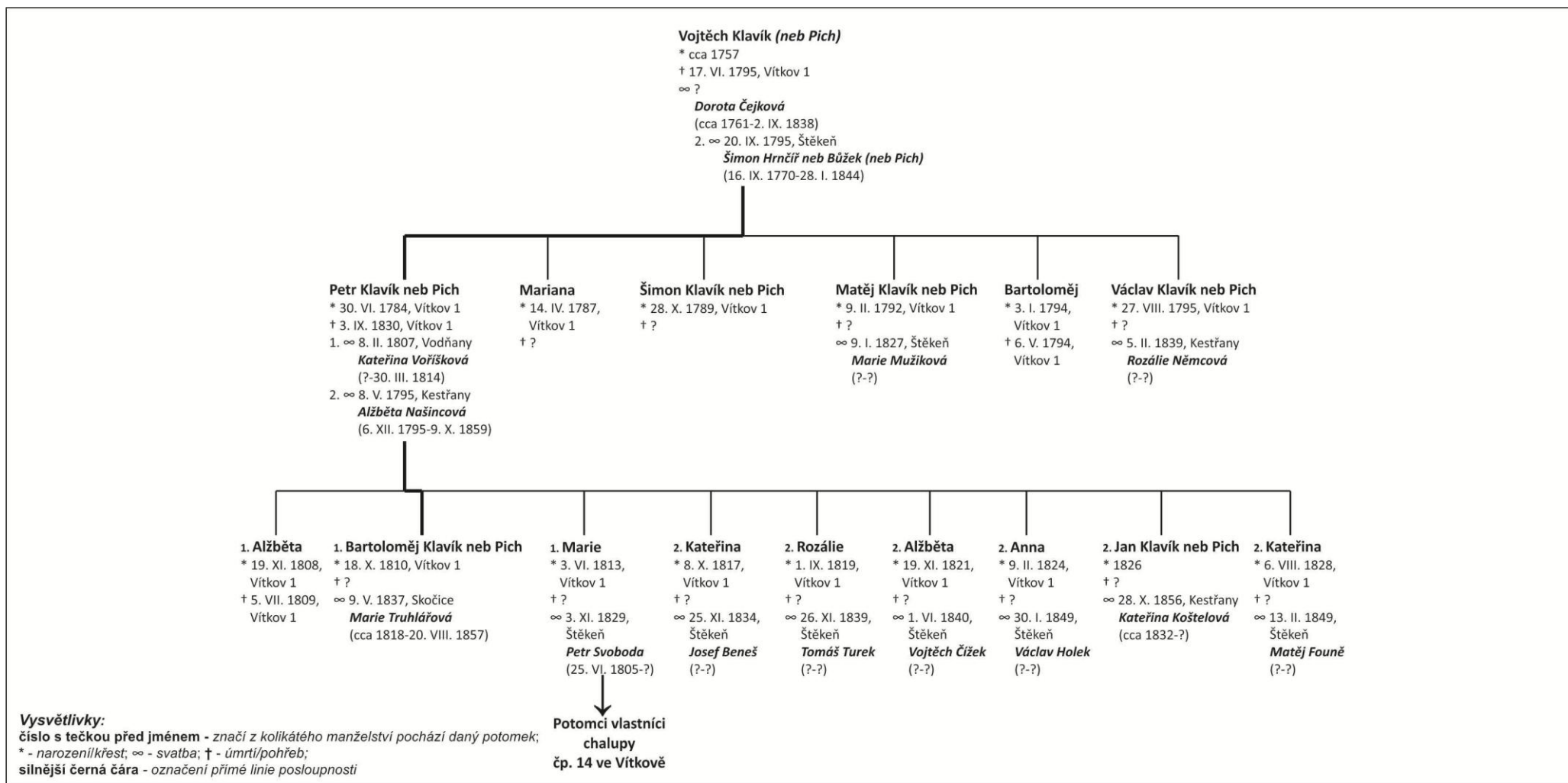
Tabulka č. VIII.2.

**Věk nedědicích dcer sedláka při převodu usedlosti z otce / po otci,
Protivínsko (1780–1830)**

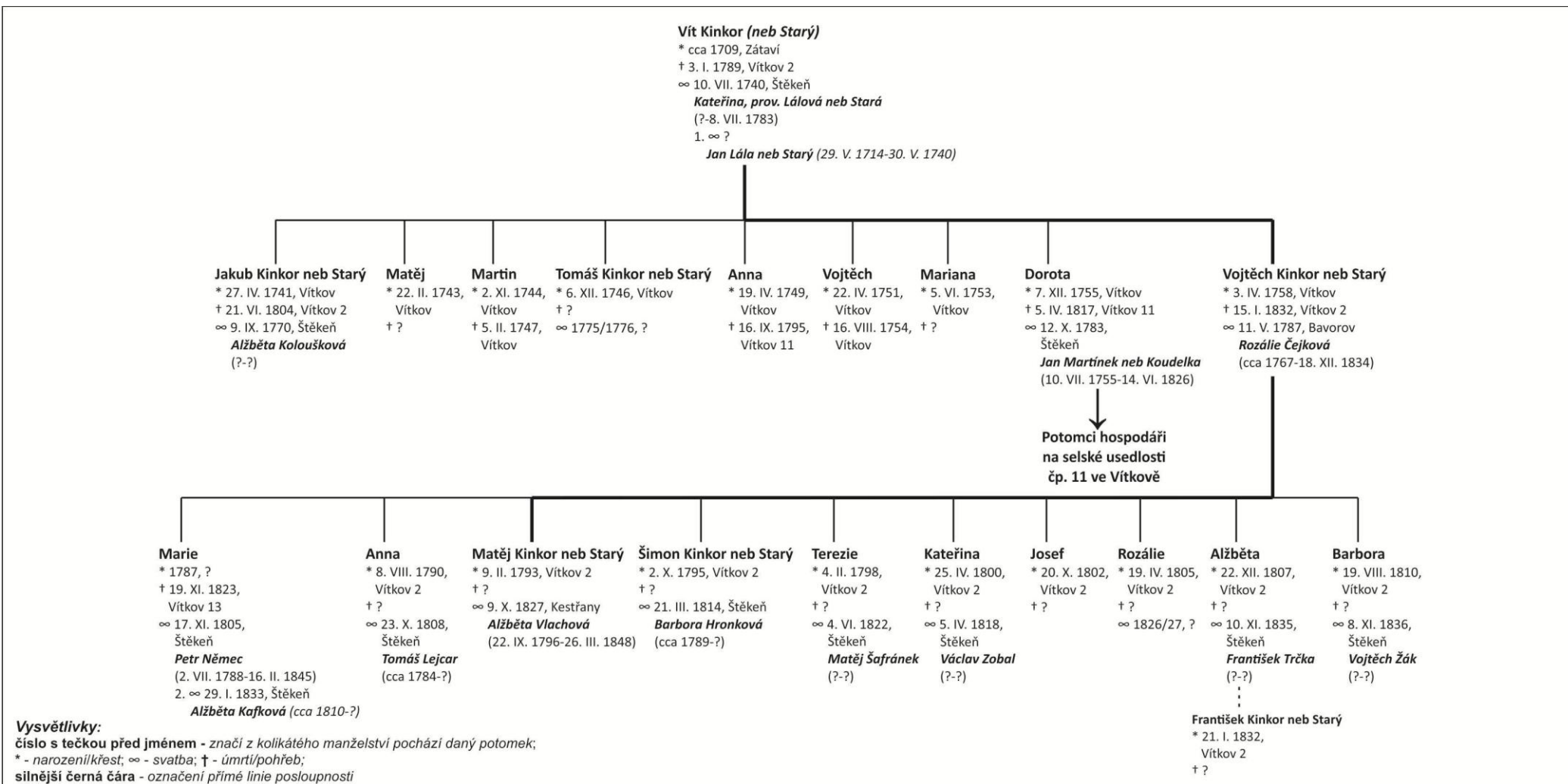
DÉLKA ŽIVOTA PO PŘEDÁNÍ USEDLOSTI	LOKALITA						CELKEM	
	KESTRĀNY		SELIBOV		VÍTKOV		počet	%
	počet	%	počet	%	počet	%		
-9–5	–	–	–	–	–	–	–	–
-4–1	2	4,3	1	2,0	–	–	3	2,2
0	–	–	–	–	–	–	–	–
1–4	5	10,6	1	2,0	–	–	6	4,5
5–9	9	19,2	3	5,9	1	2,7	13	9,6
10–14	4	8,5	4	7,8	2	5,4	10	7,4
15–19	7	14,9	9	17,6	5	13,5	21	15,5
20–24	5	10,6	9	17,6	10	27,0	24	17,8
25–29	8	17,0	8	15,7	9	24,4	25	18,5
30–34	7	14,9	6	11,8	5	13,5	18	13,3
35–39	–	–	7	13,7	2	5,4	9	6,7
40–44	–	–	3	5,9	3	8,1	6	4,5
45–49	–	–	–	–	–	–	–	–
50 a více	–	–	–	–	–	–	–	–
CELKEM	47	100,0	51	100,0	37	100,0	135	100,0

VIII. 2. Genealogická schémata

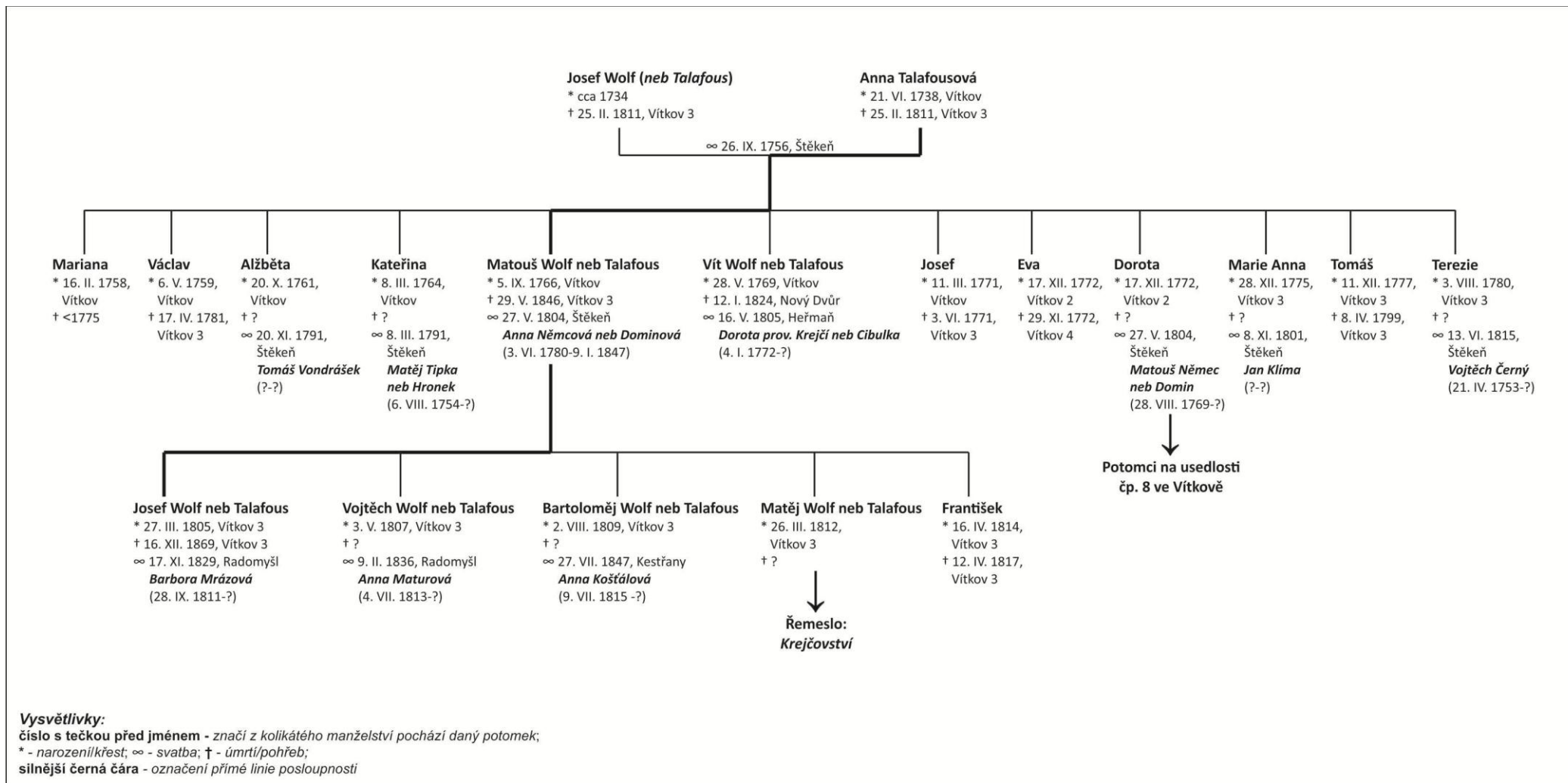
Genealogické schéma č. VIII.1. – Sourozenci na usedlosti čp. 1 ve Vítkově

Genealogické schéma č. VIII.2. – Sourozenci na usedlosti čp. 2 ve Vítkově

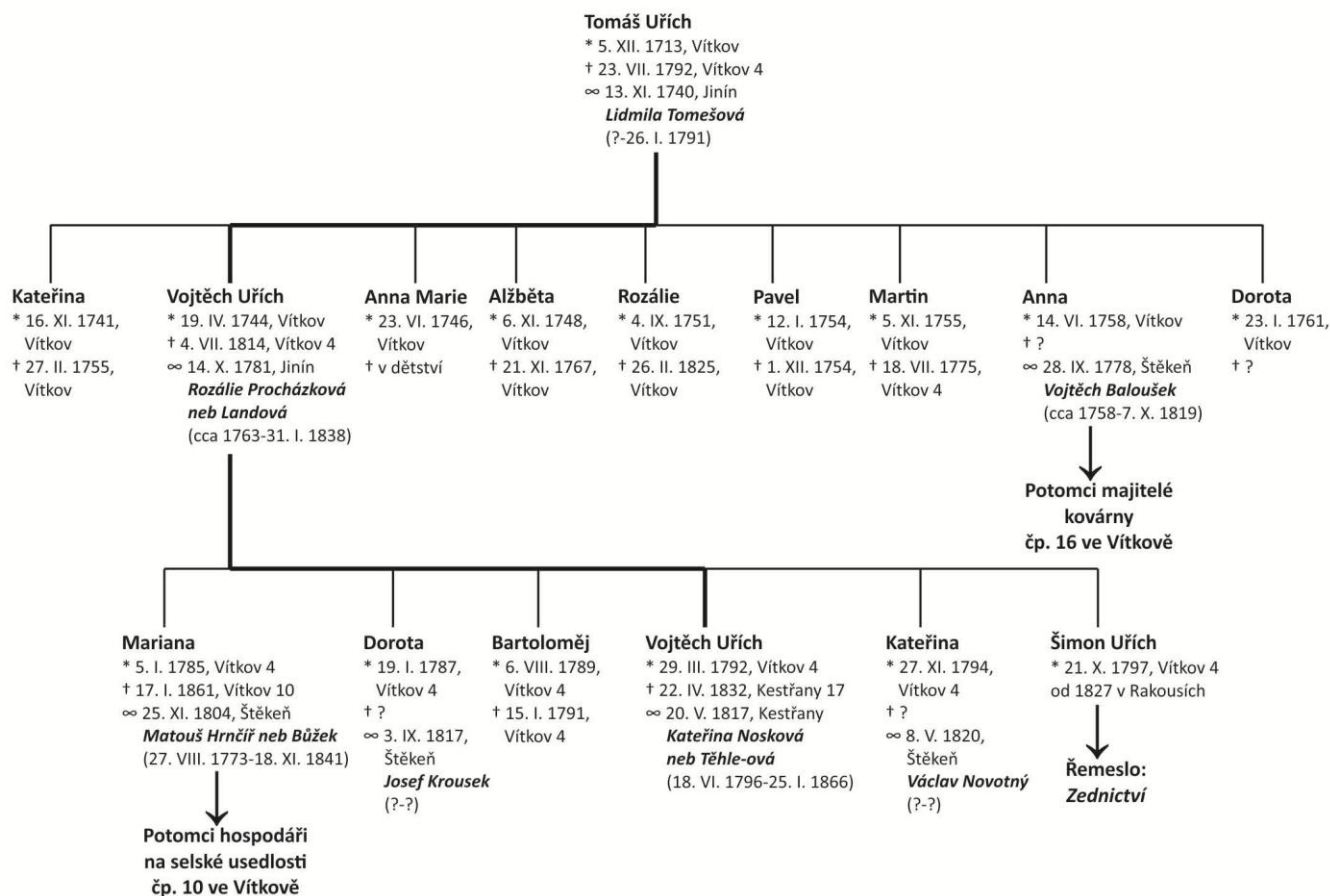

Genealogické schéma č. VIII.3. – Sourozenci na usedlosti čp. 3 ve Vítkově

Genealogické schéma č. VIII.4. – Sourozenci na usedlosti čp. 4 ve Vítkově

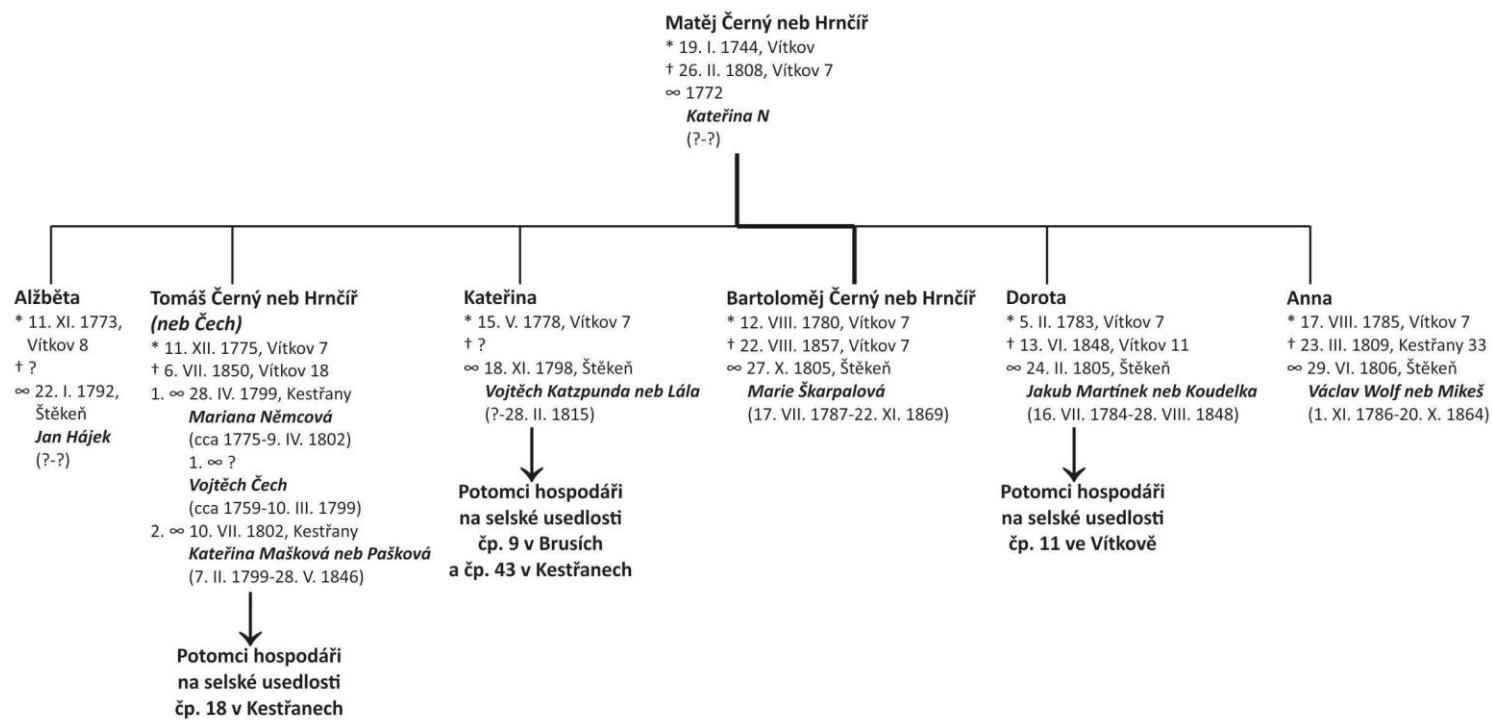
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti

Genealogické schéma č. VIII.5. – Sourozenci na usedlosti čp. 7 ve Vítkově

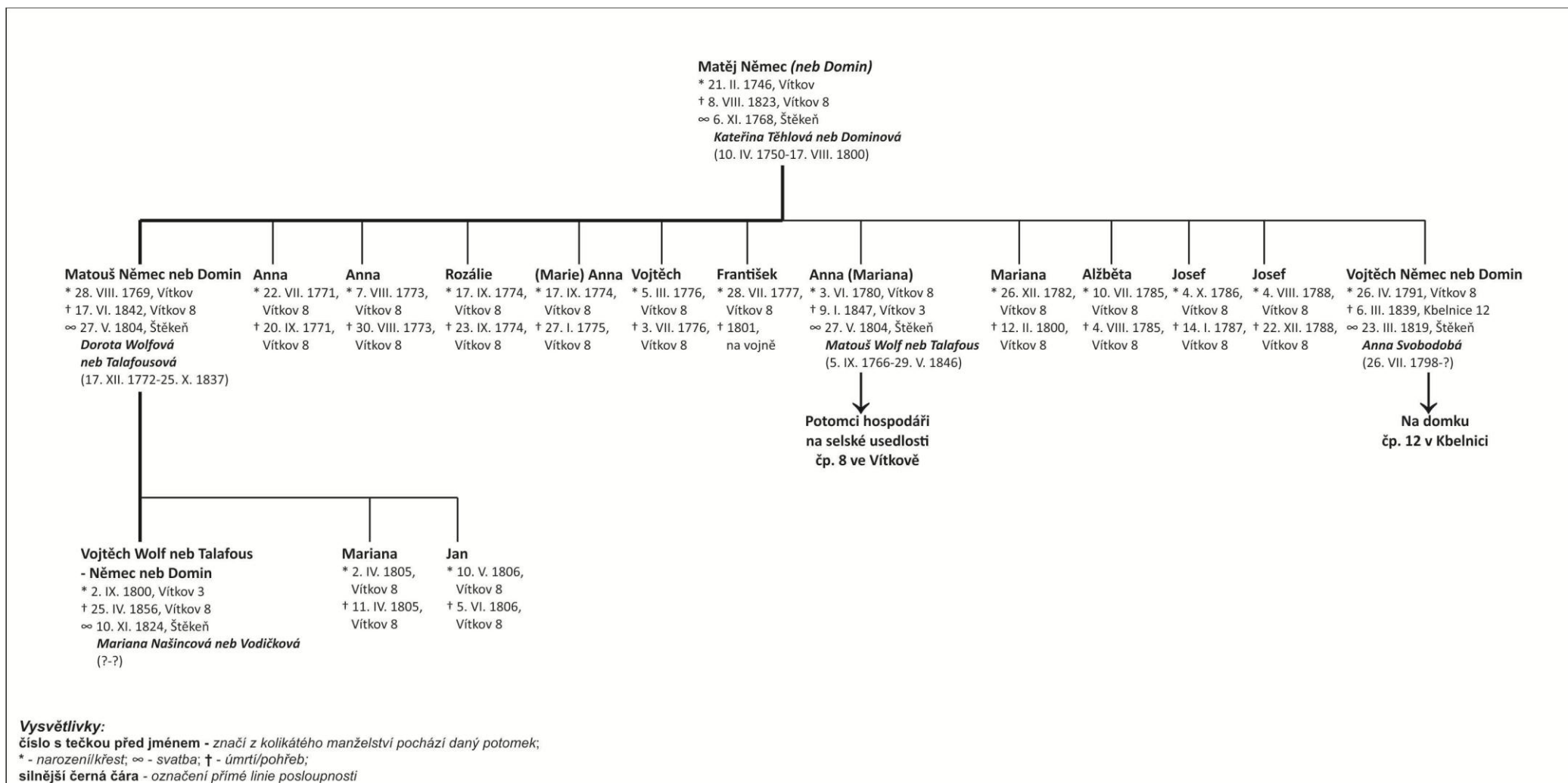
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

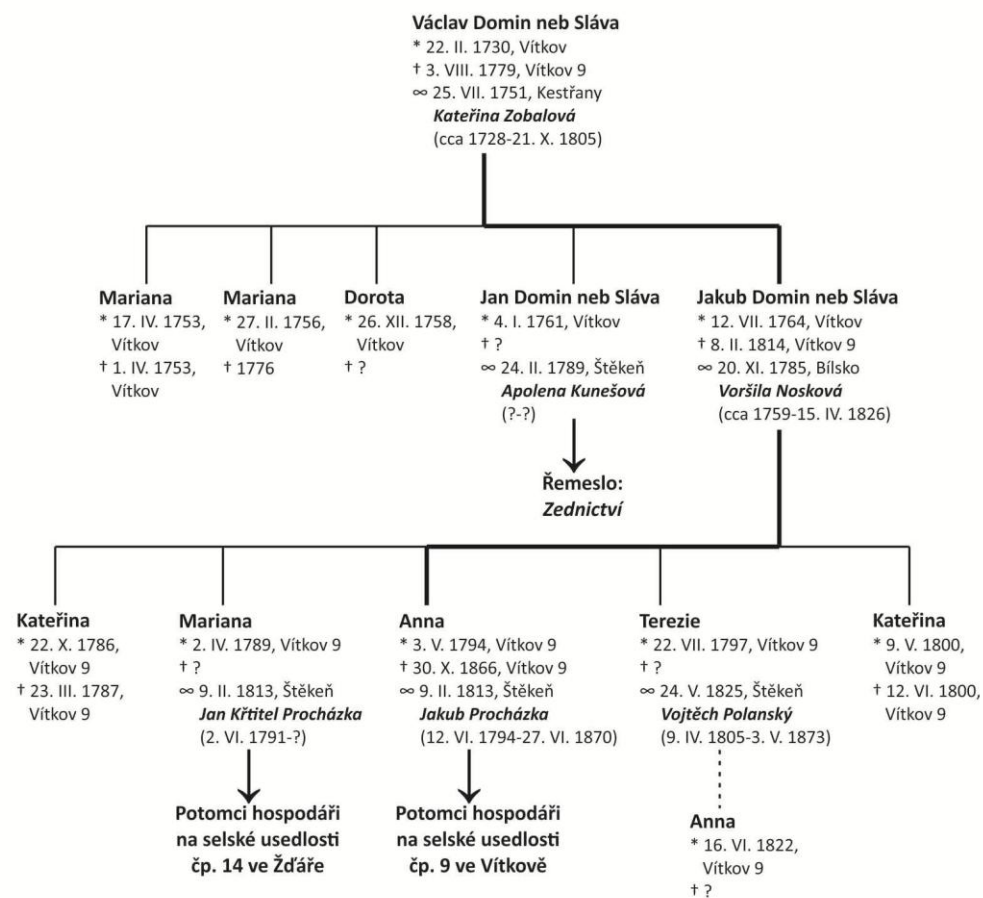
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti

Genealogické schéma č. VIII.6. – Sourozenci na usedlosti čp. 8 ve Vítkově

Genealogické schéma č. VIII.7. – Sourozenci na usedlosti čp. 9 ve Vítkově

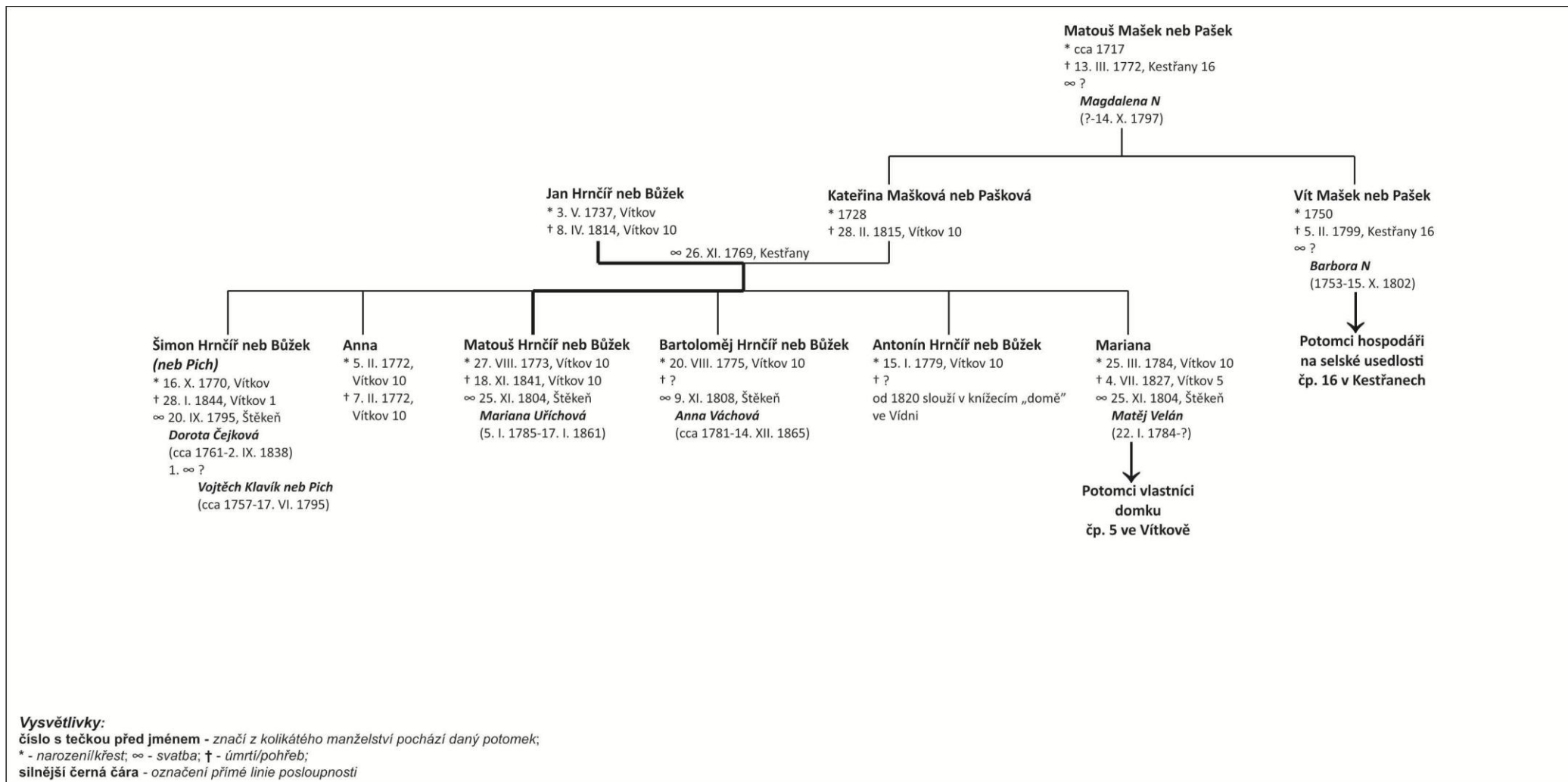
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

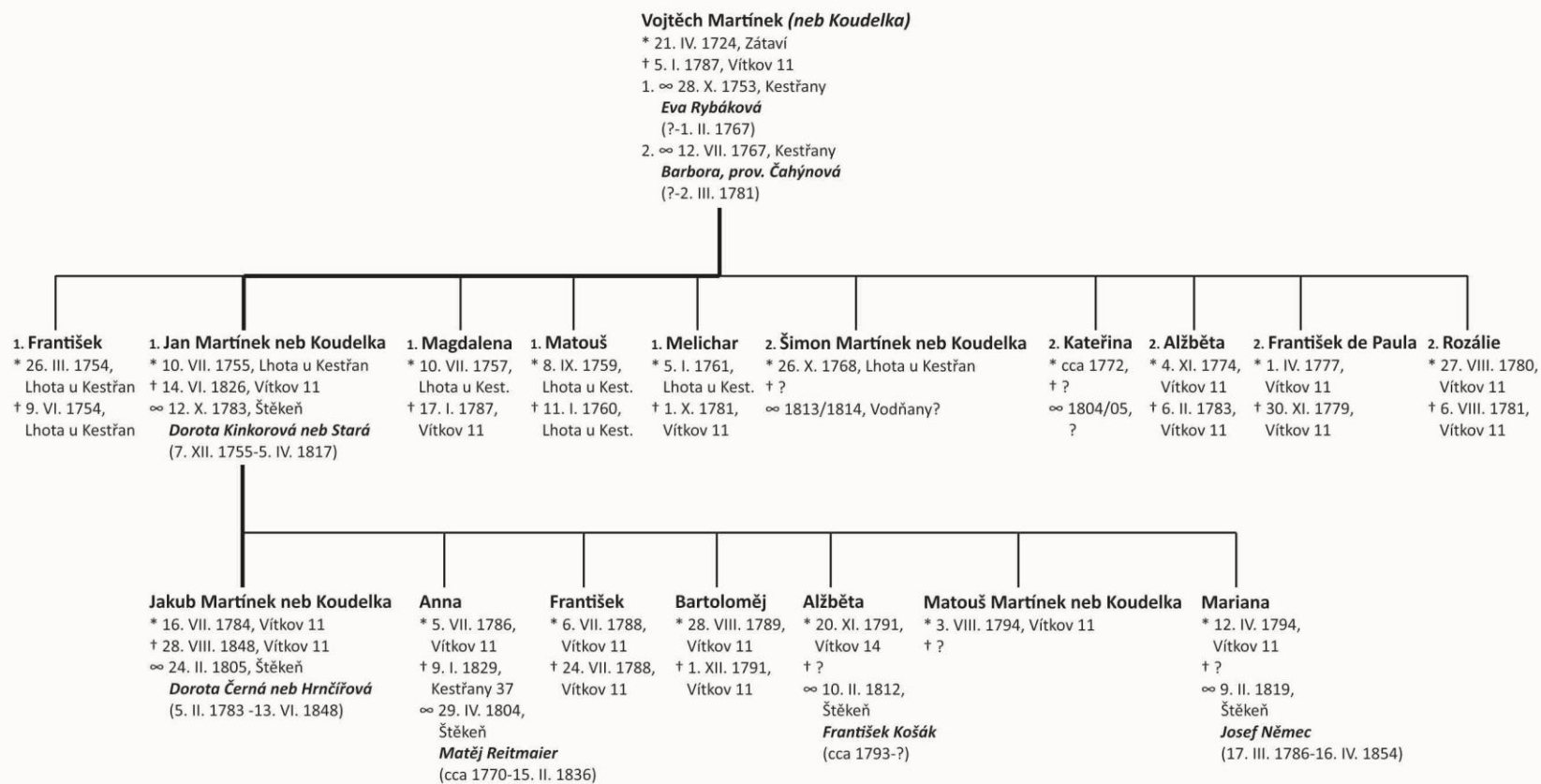
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti; přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.8. – Sourozenci na usedlosti čp. 10 ve Vítkově

Genealogické schéma č. VIII.9. – Sourozenci na usedlosti čp. 11 ve Vítkově

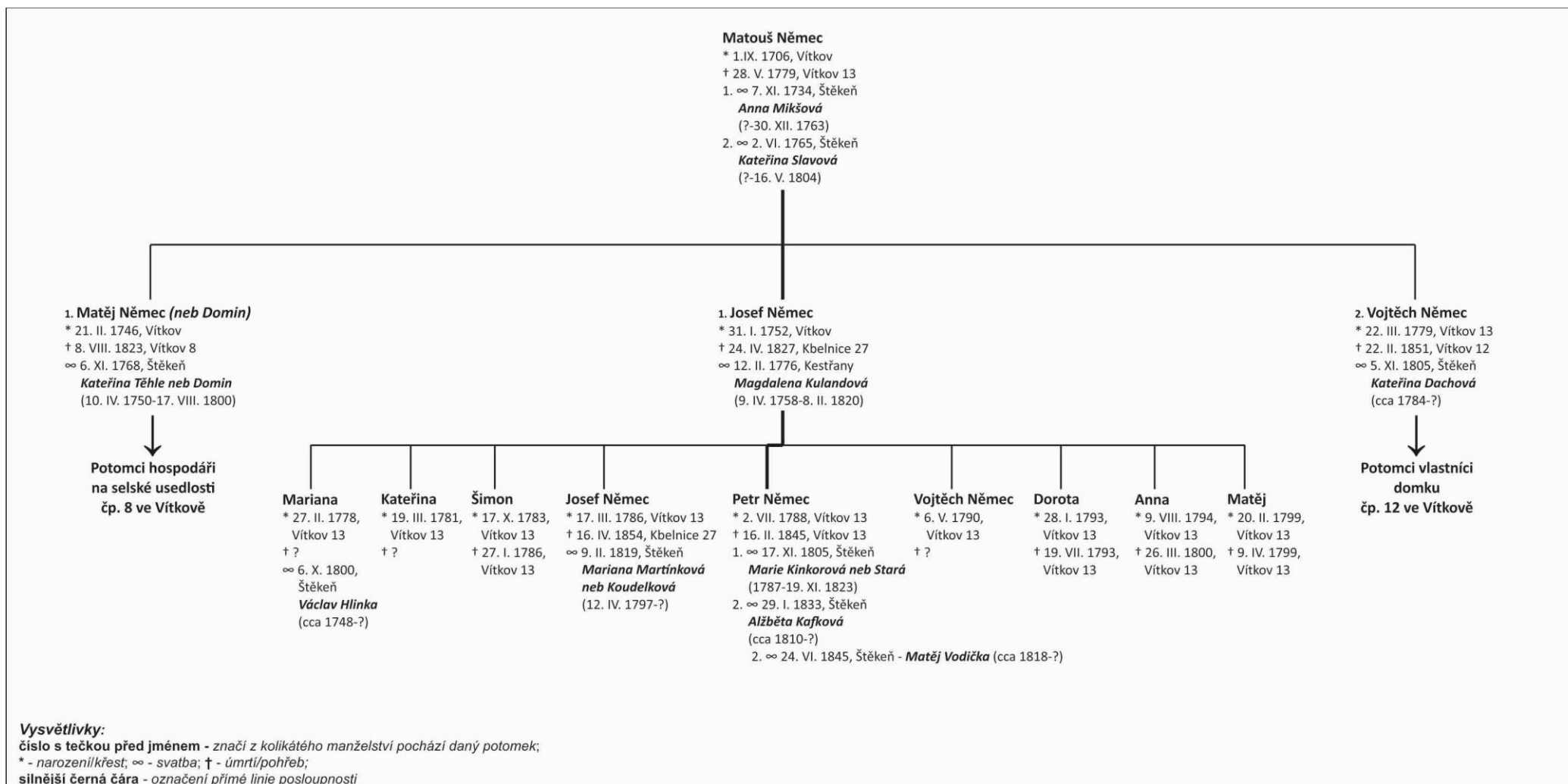
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

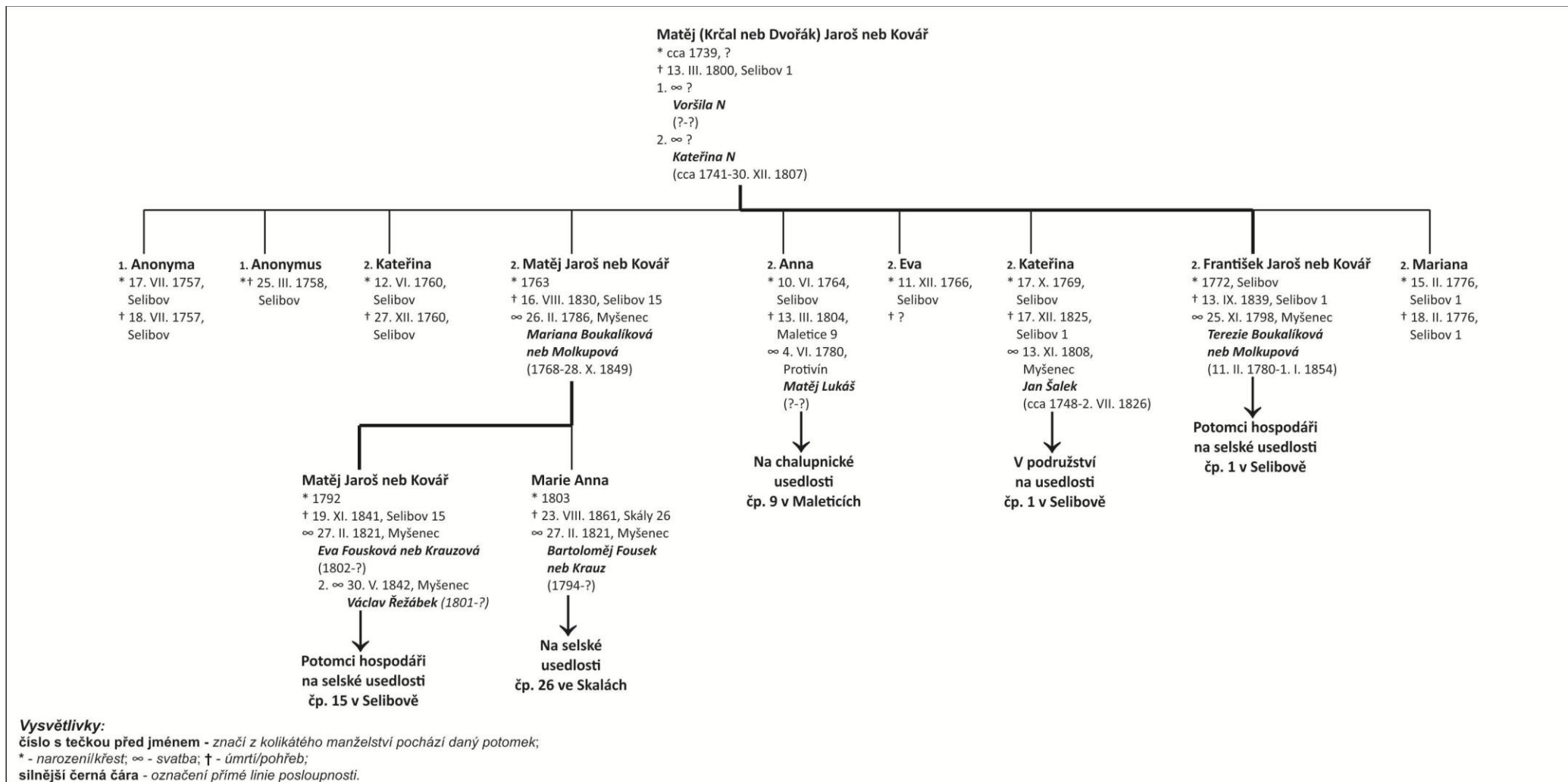
silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti

Genealogické schéma č. VIII.10. – Sourozenci na usedlosti čp. 13 ve Vítkově

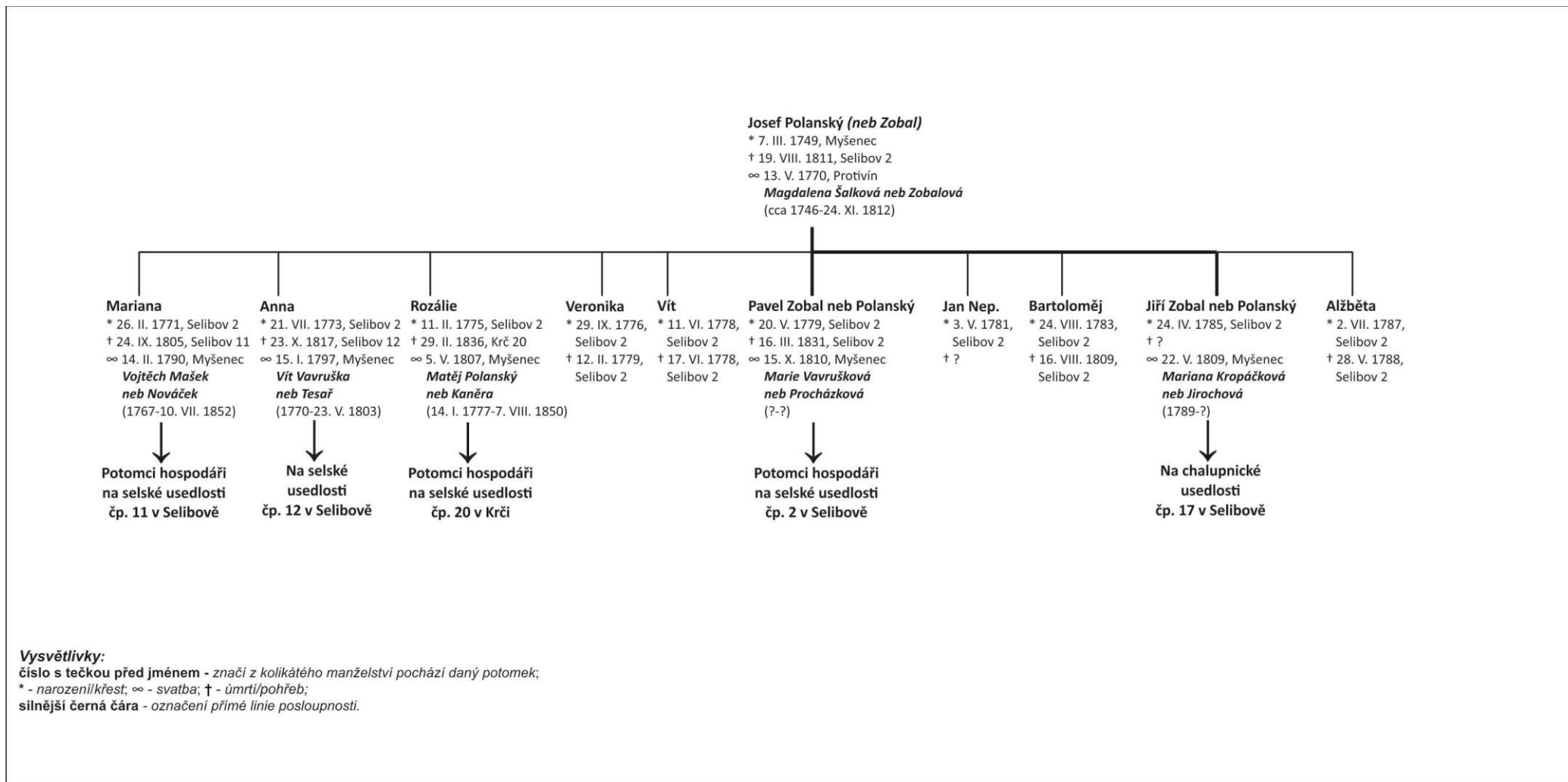

Genealogické schéma č. VIII.11. – Sourozenci na usedlosti čp. 1 v Selibově

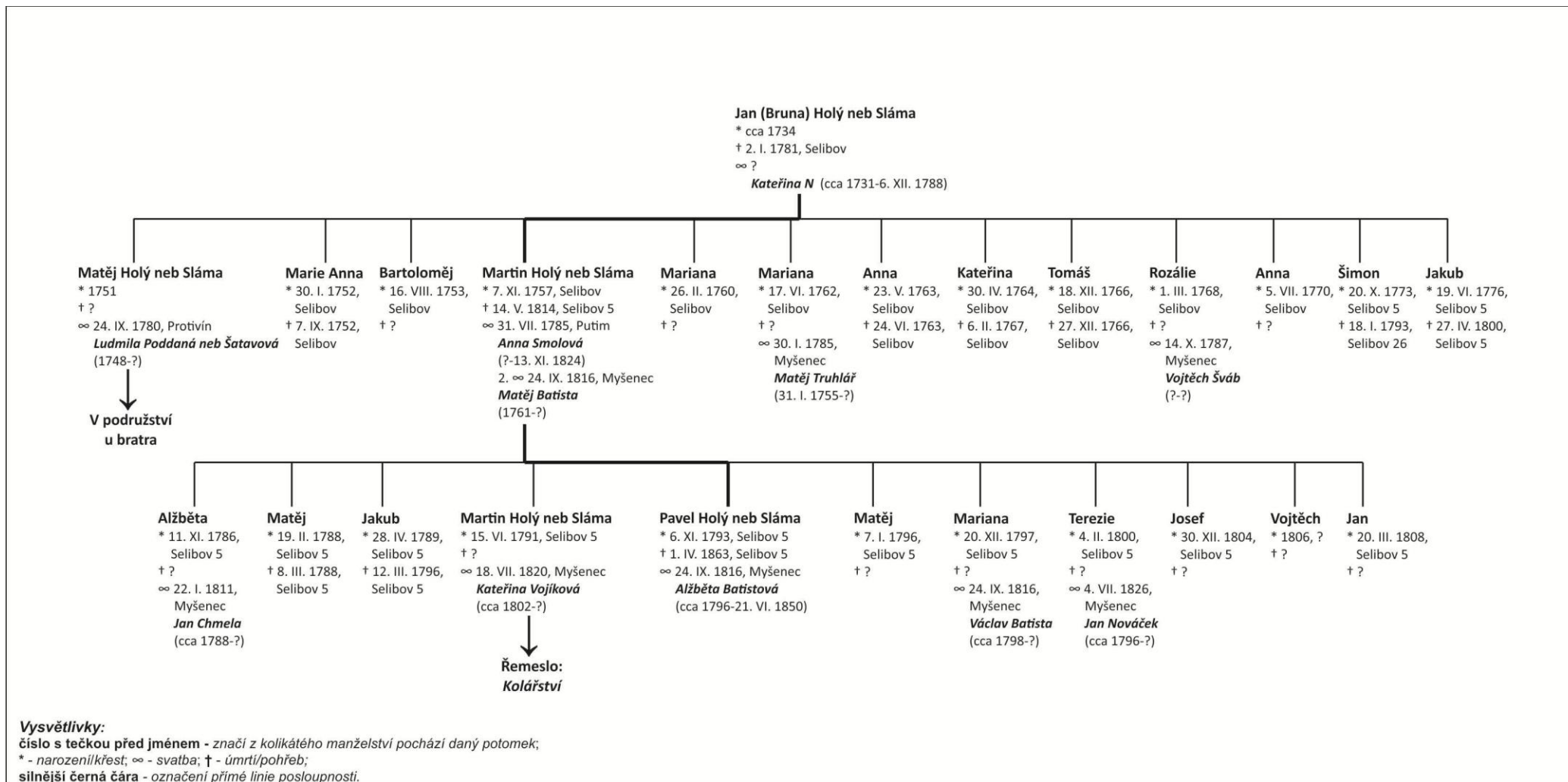

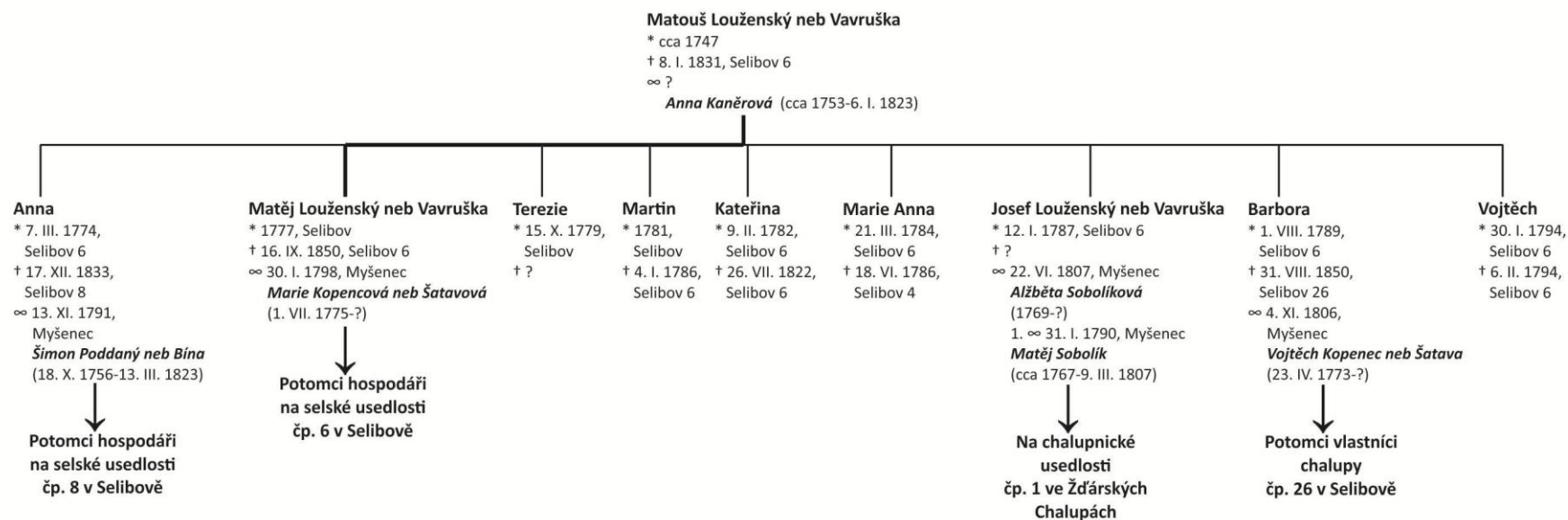
Genealogické schéma č. VIII.12. – Sourozenci na usedlosti čp. 2 v Selibově

Genealogické schéma č. VIII.13. – Sourozenci na usedlosti čp. 5 v Selibově

Genealogické schéma č. VIII.14. – Sourozenci na usedlosti čp. 6 v Selibově

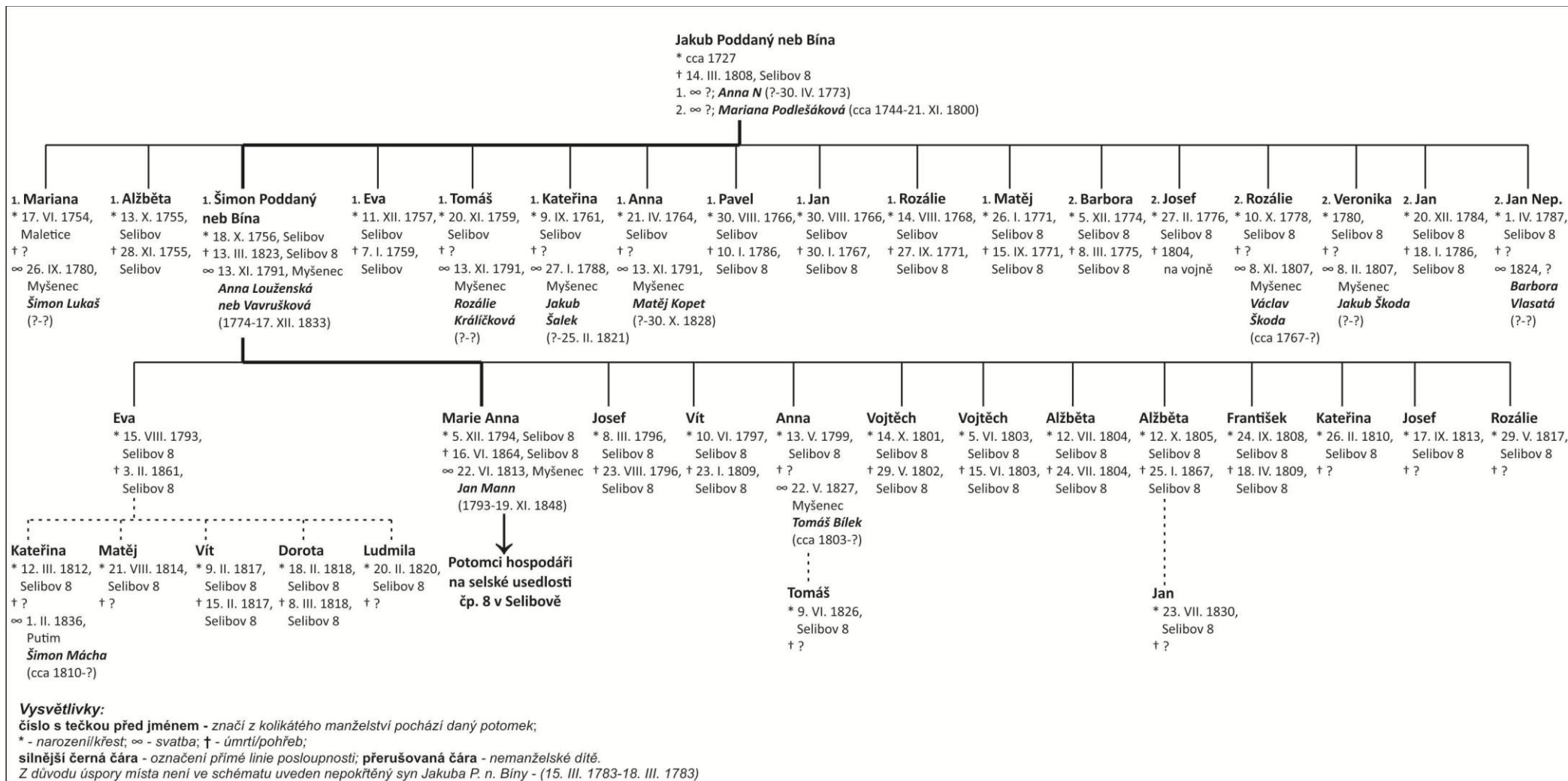
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

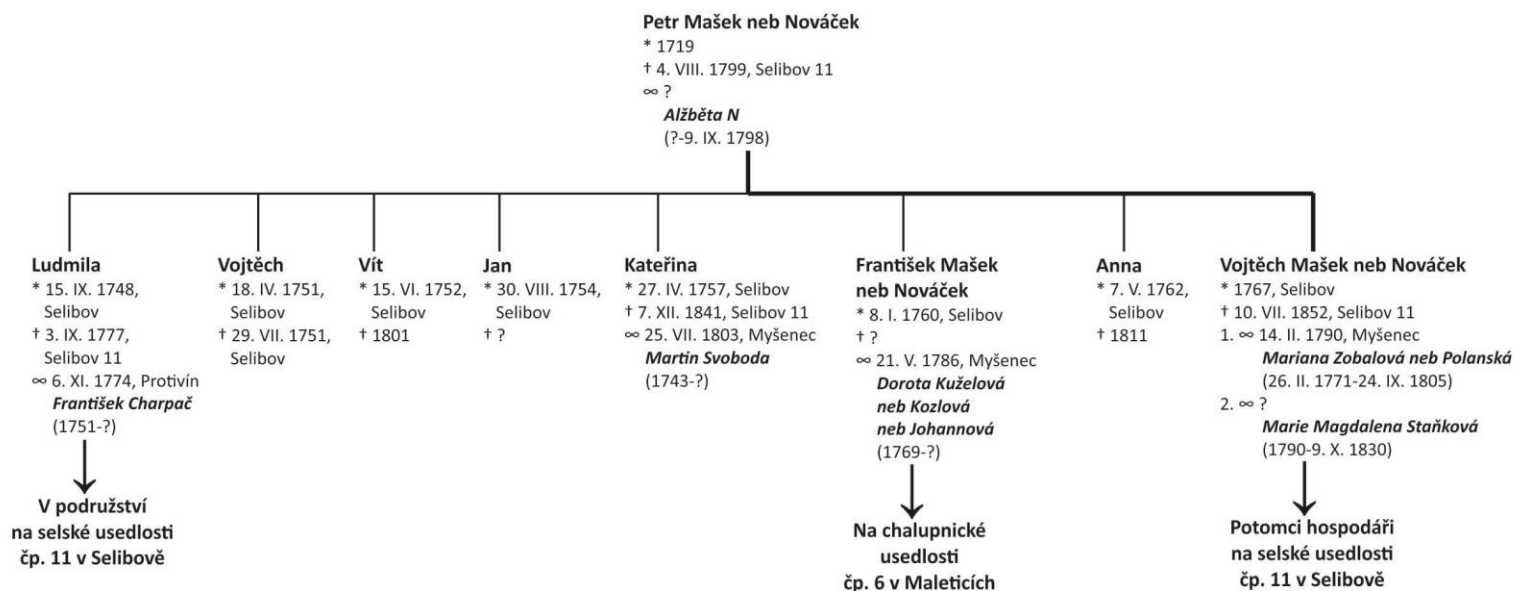
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.15. – Sourozenci na usedlosti čp. 8 v Selibově

Genealogické schéma č. VIII.16. – Sourozenci na usedlosti čp. 11 v Selibově

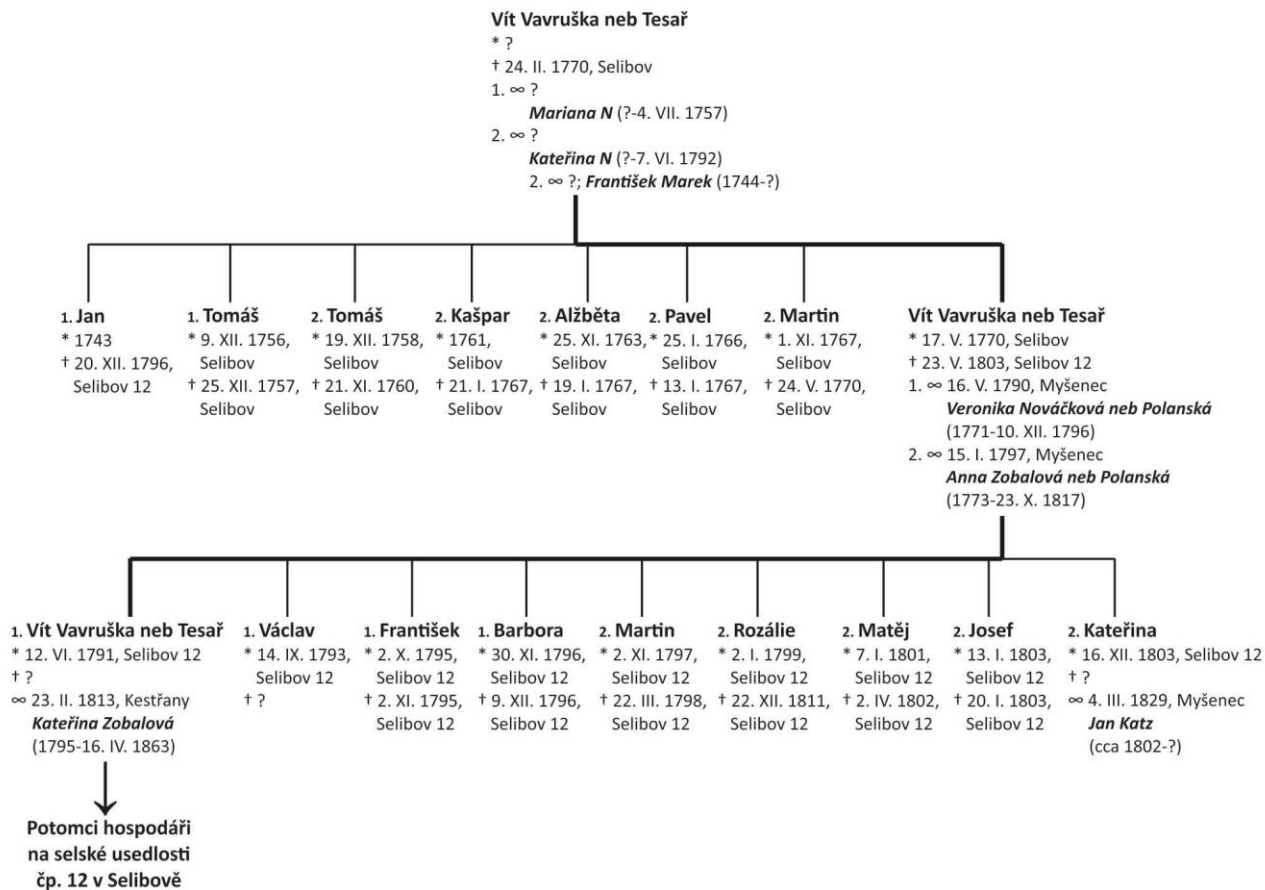
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.17. – Sourozenci na usedlosti čp. 12 v Selibově

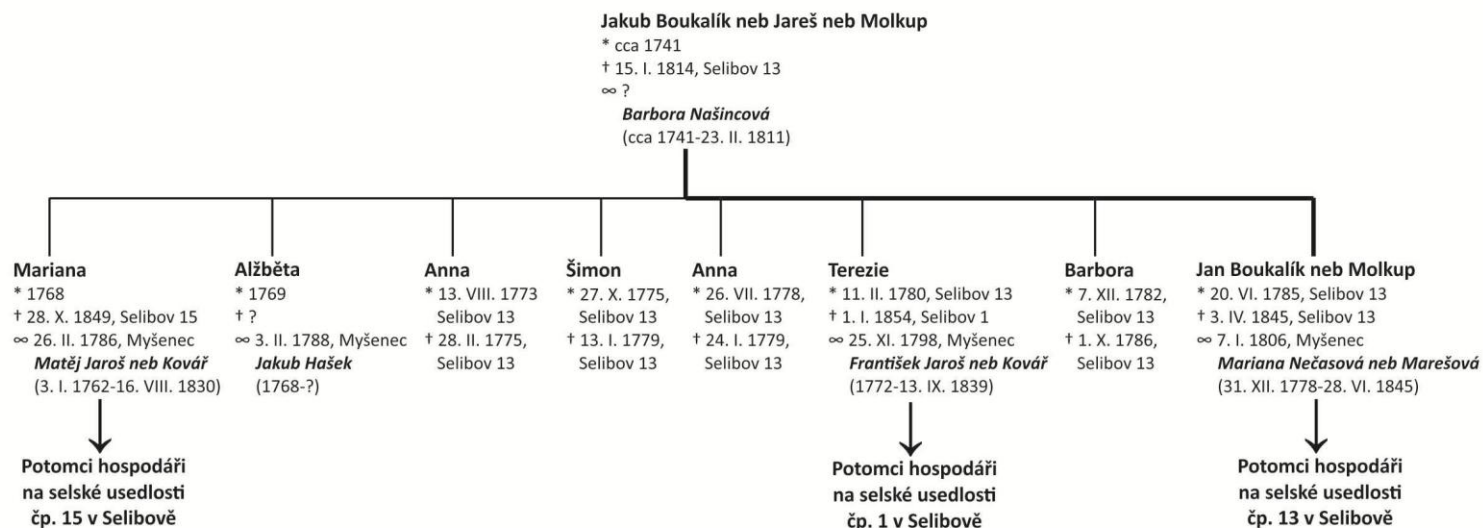
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.18. – Sourozenci na usedlosti čp. 13 v Selibově

Vysvětlivky:

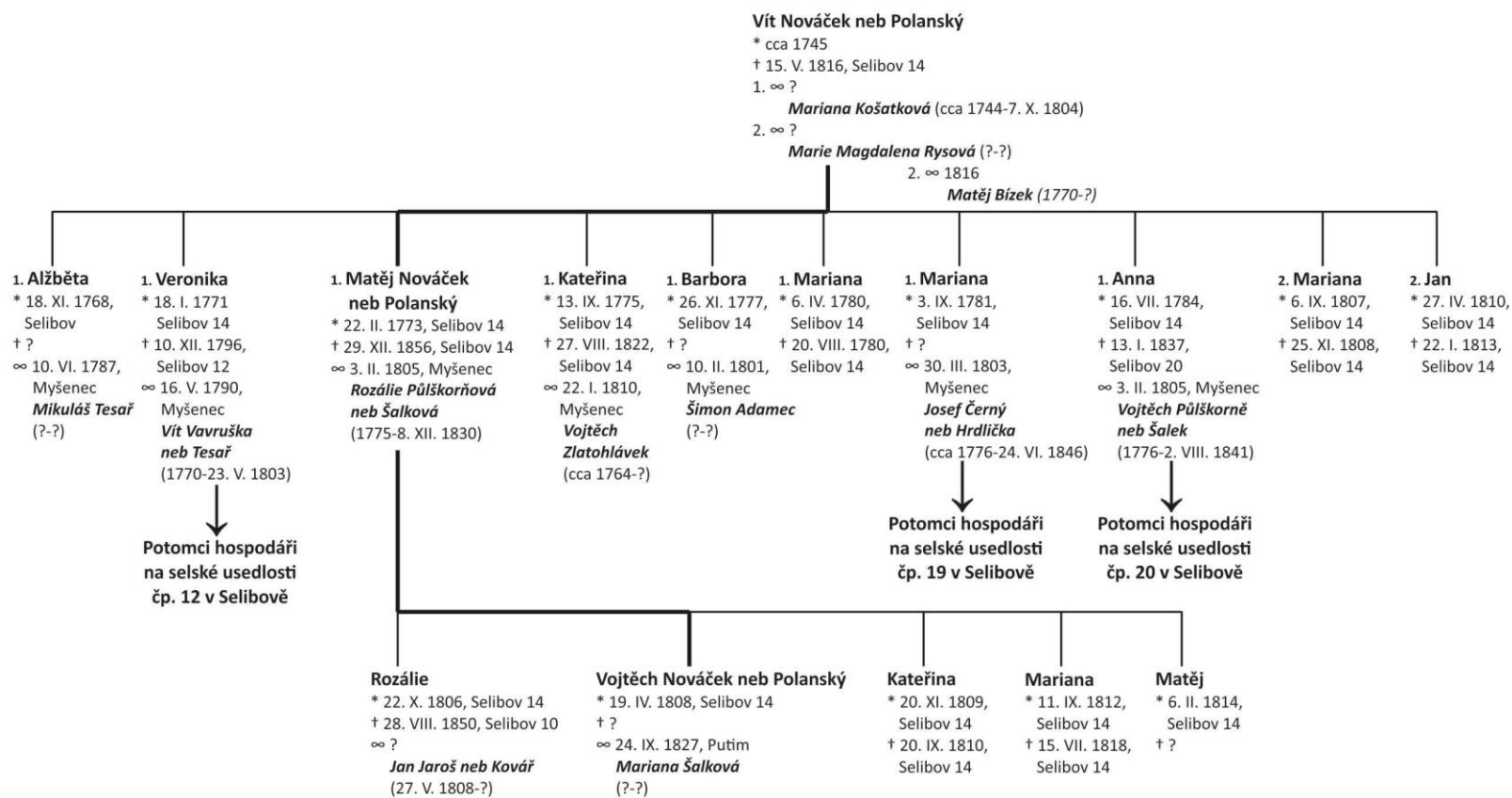
číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.19. – Sourozenci na usedlosti čp. 14 v Selibově

Vysvětlivky:

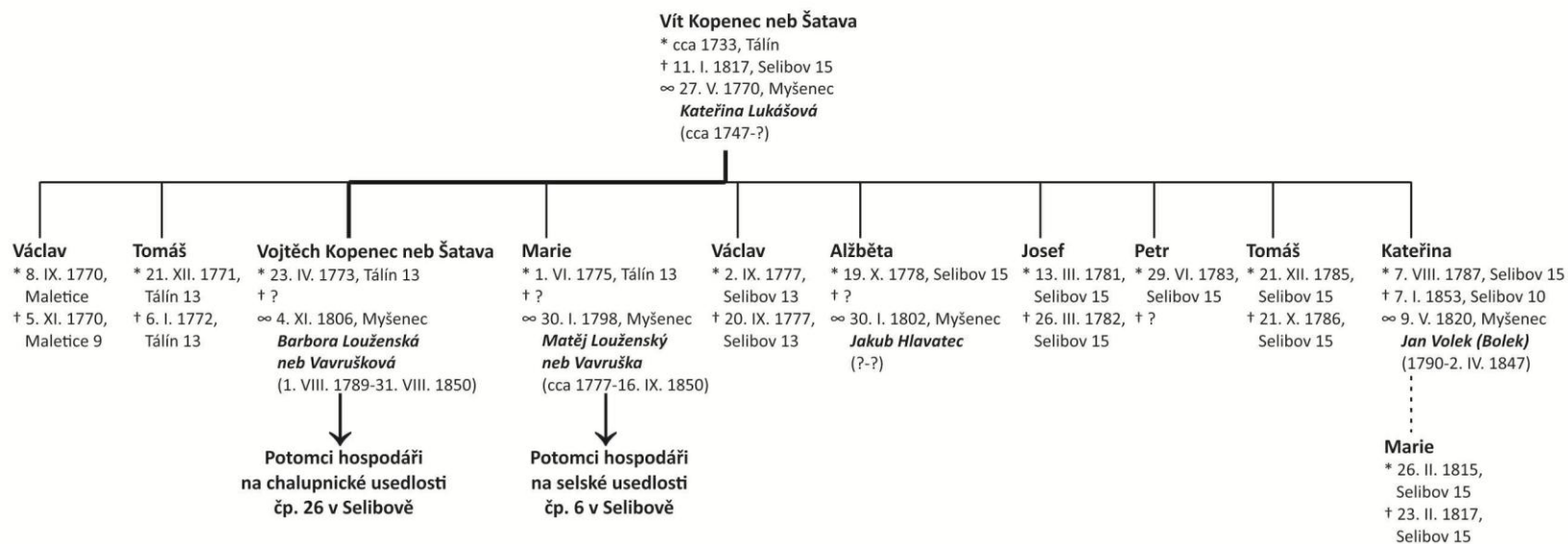
číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.20. – Sourozenci na usedlosti čp. 15 v Selibově

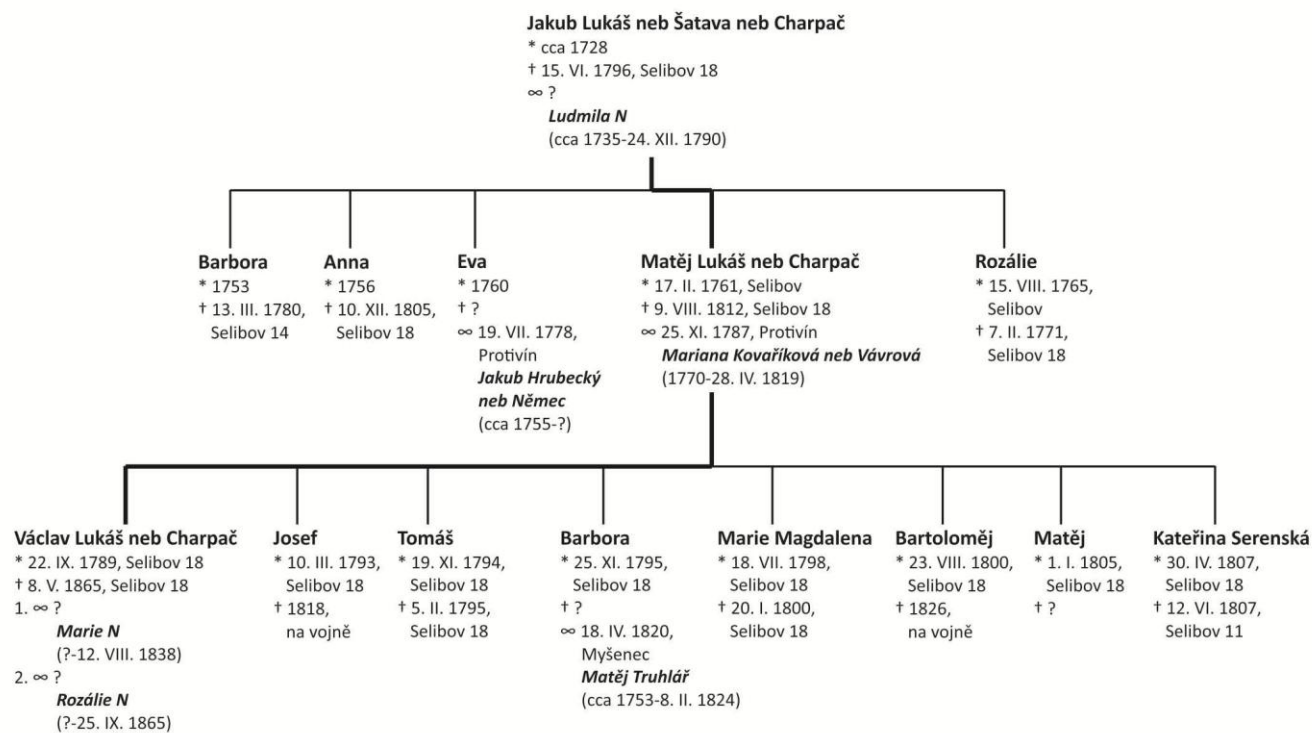
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.21. – Sourozenci na usedlosti čp. 18 v Selibově

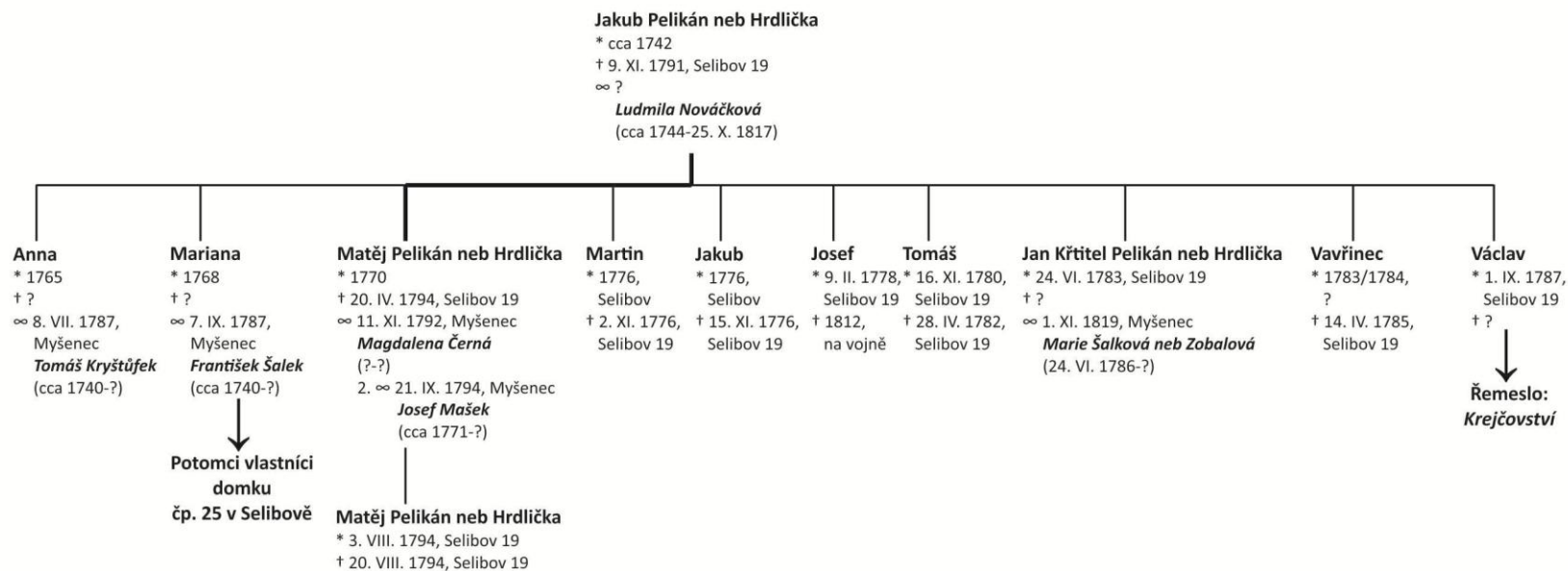
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.22. – Sourozenci na usedlosti čp. 19 v Selibově

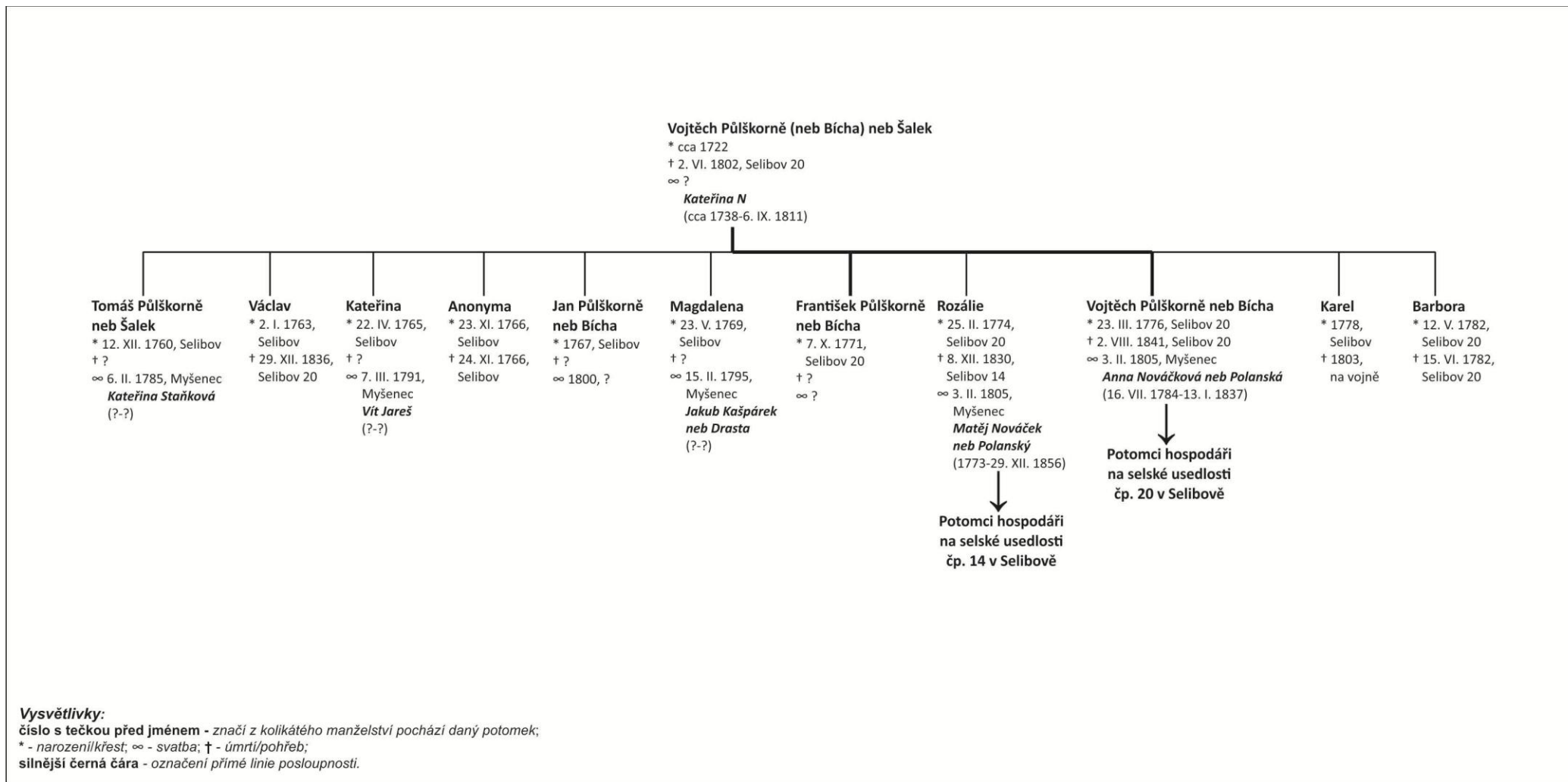
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

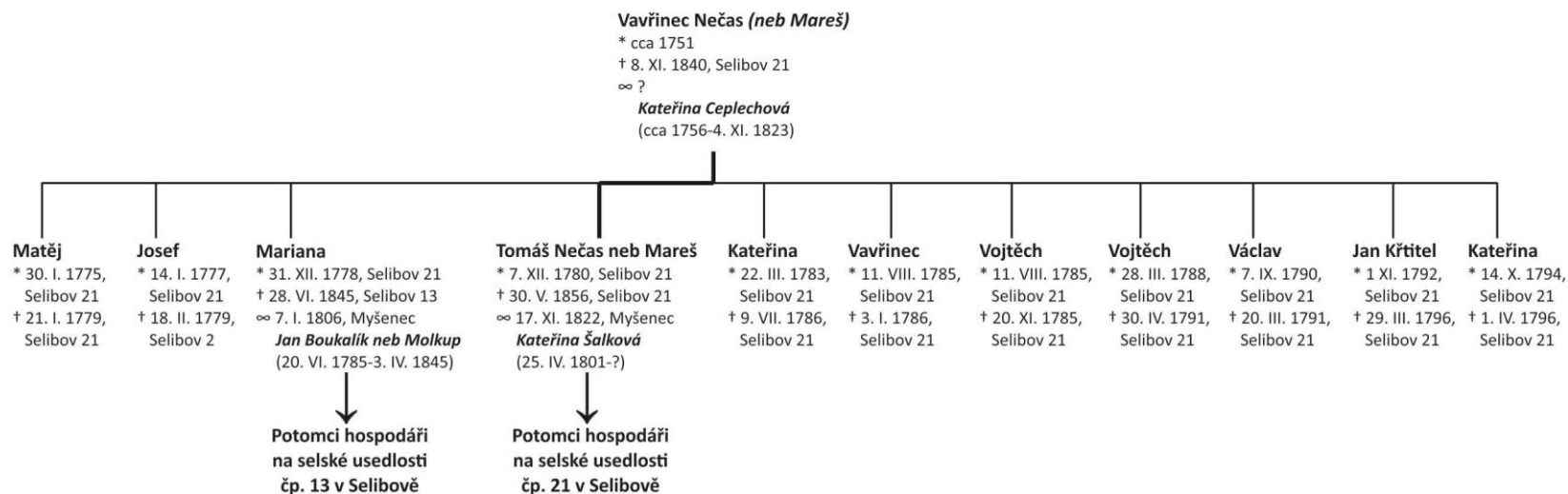
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé lince posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.23. – Sourozenci na usedlosti čp. 20 v Selibově

Genealogické schéma č. VIII.24. – Sourozenci na usedlosti čp. 21 v Selibově

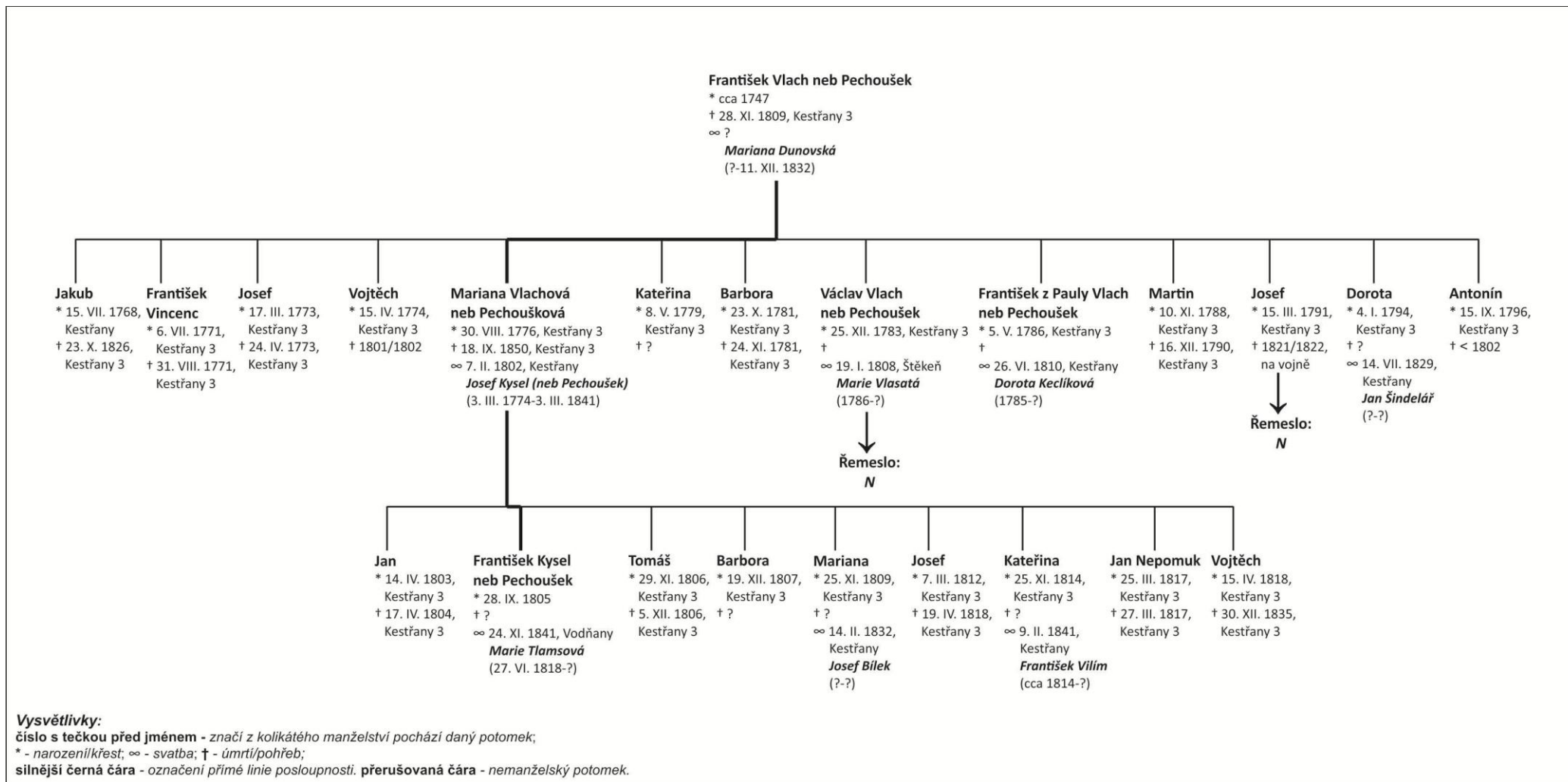
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

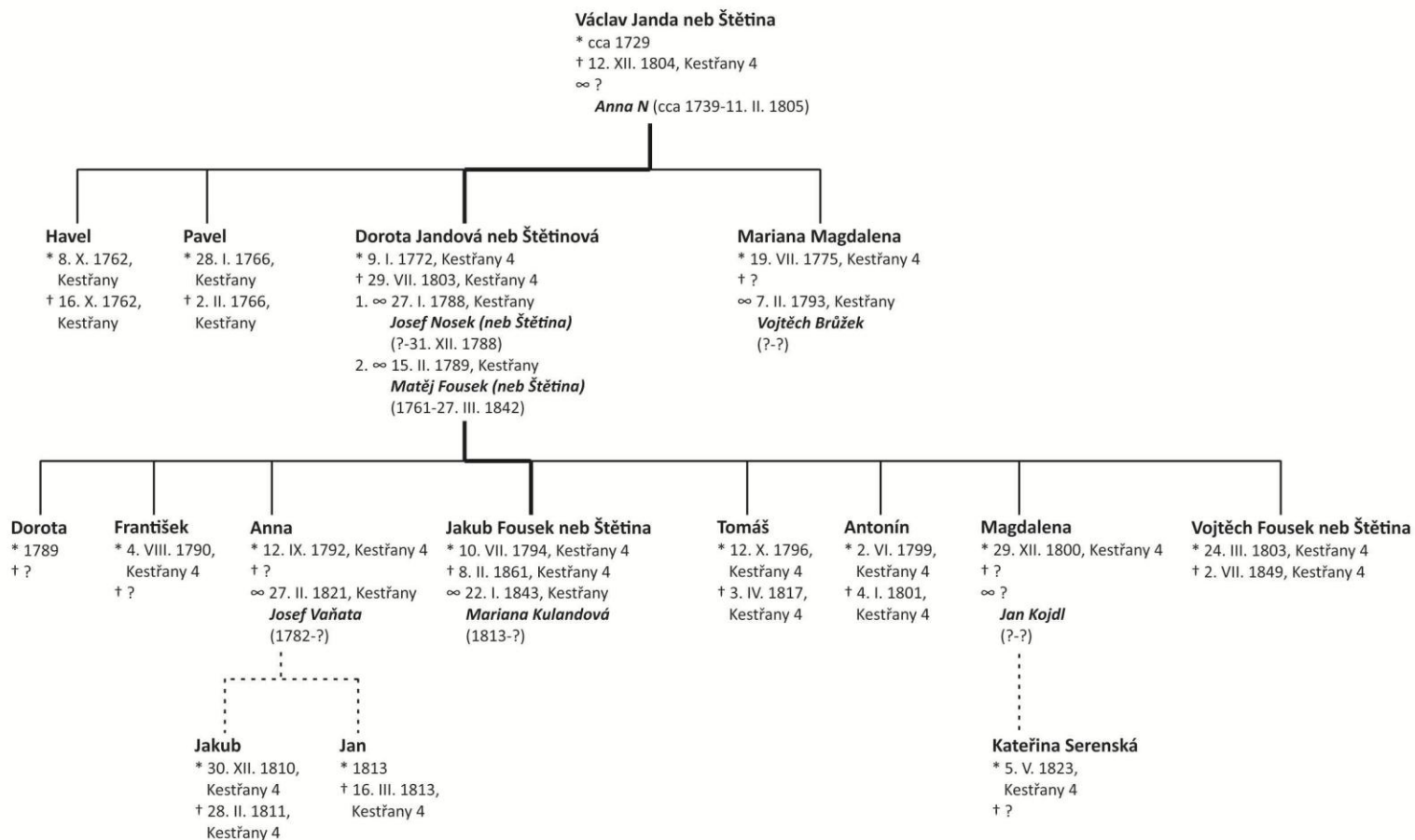
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti.

Genealogické schéma č. VIII.25. – Sourozenci na usedlosti čp. 3 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.26. – Sourozenci na usedlosti čp. 4 v Kestřanech

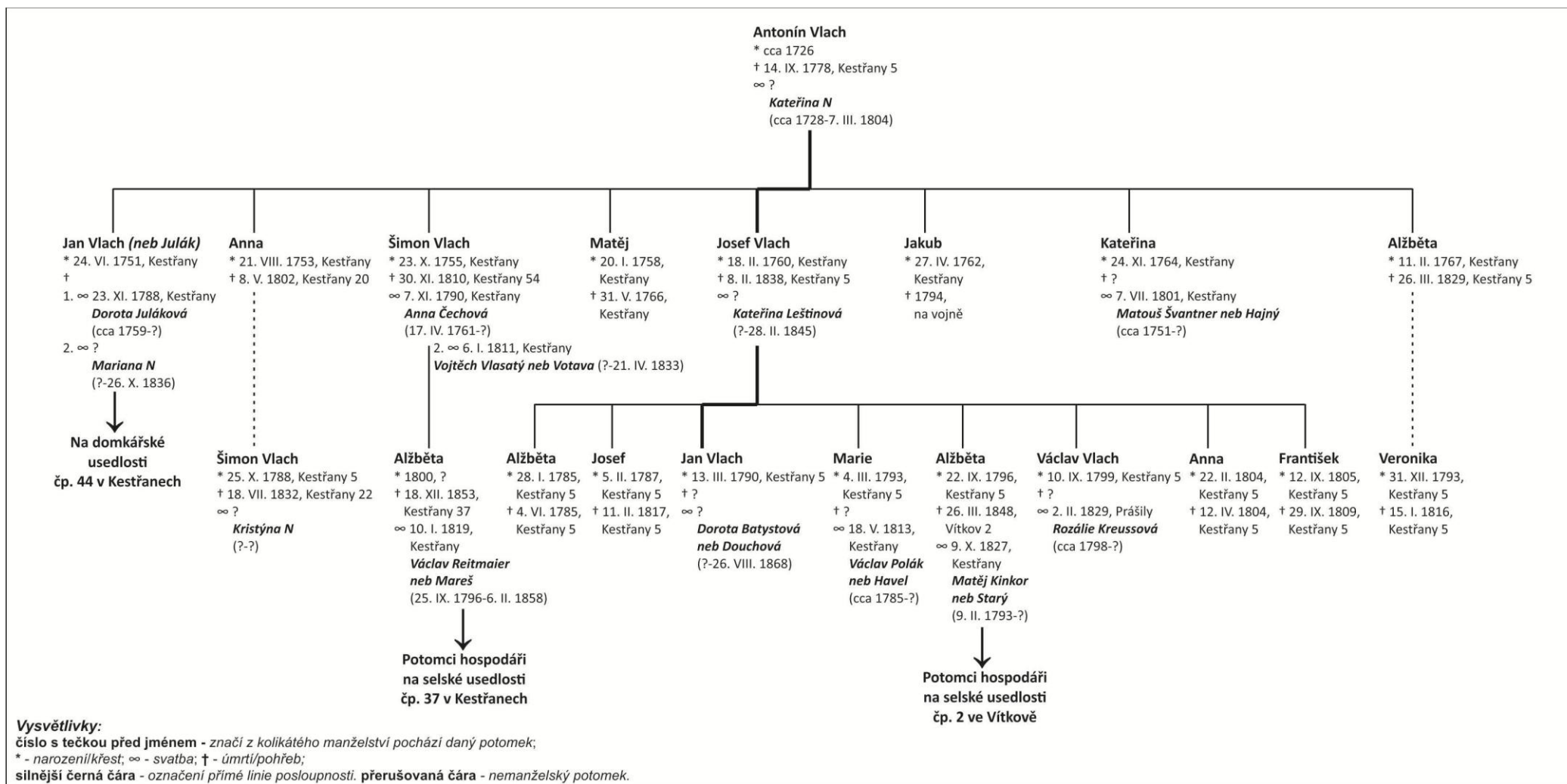
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.27. – Sourozenci na usedlosti čp. 5 v Kestřanech

Vysvětlivky:

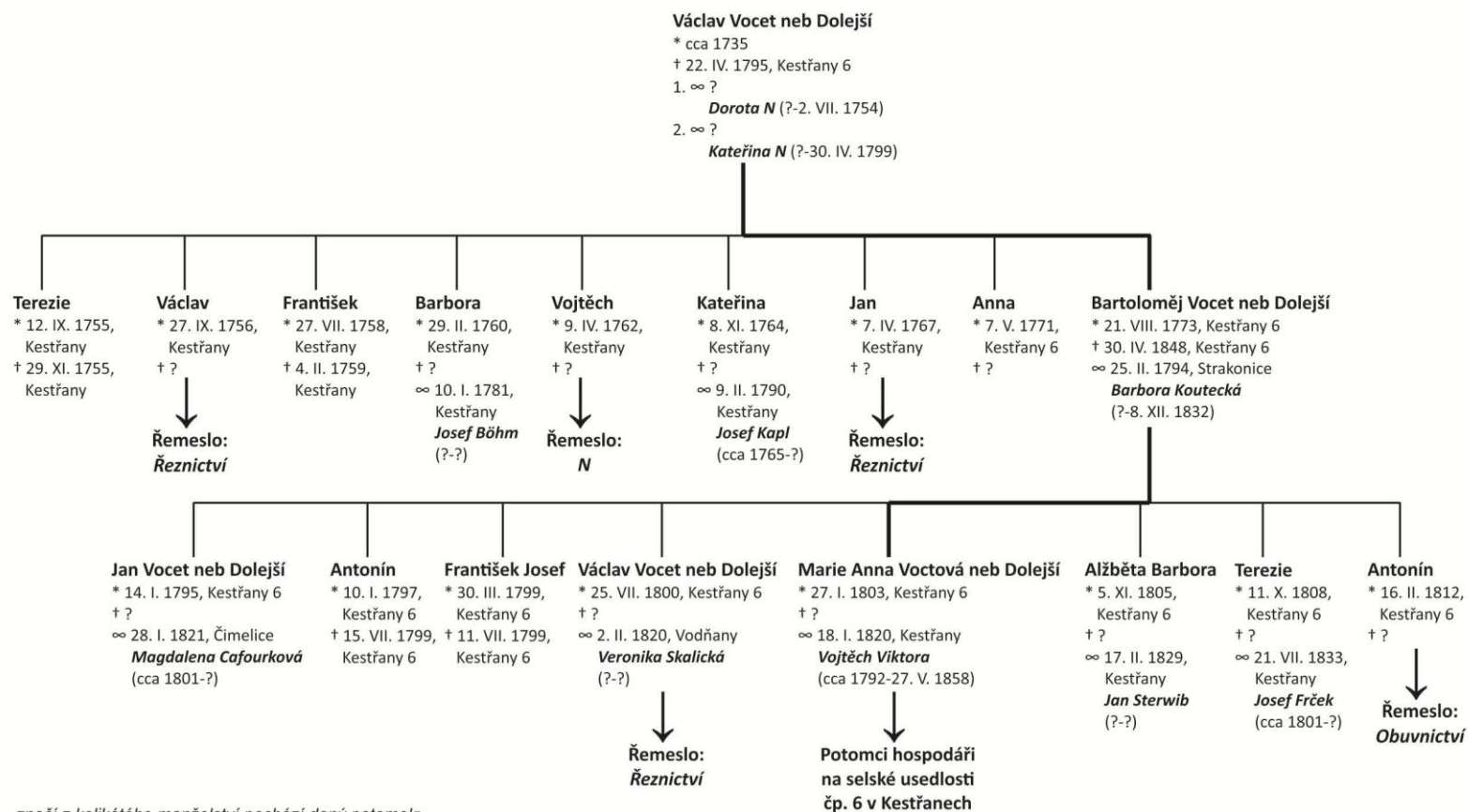
číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.28. – Sourozenci na usedlosti čp. 6 v Kestřanech

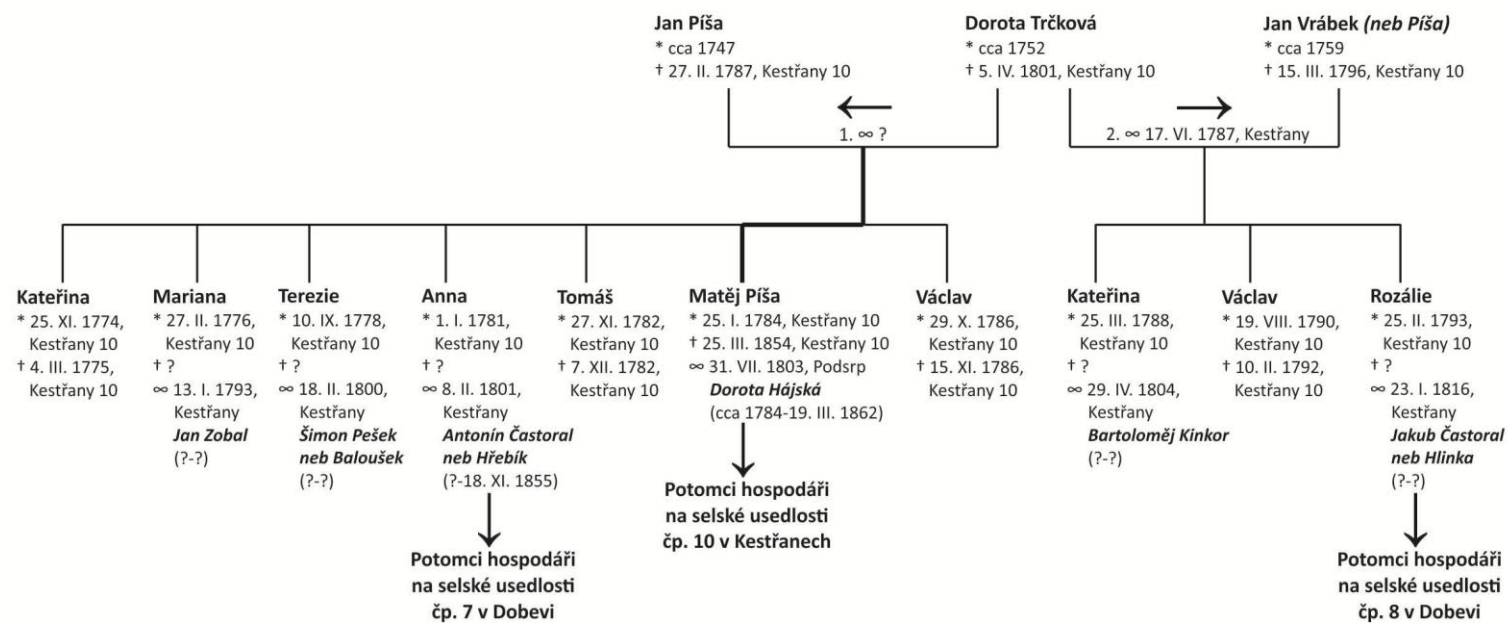
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.29. – Sourozenci na usedlosti čp. 10 v Kestřanech

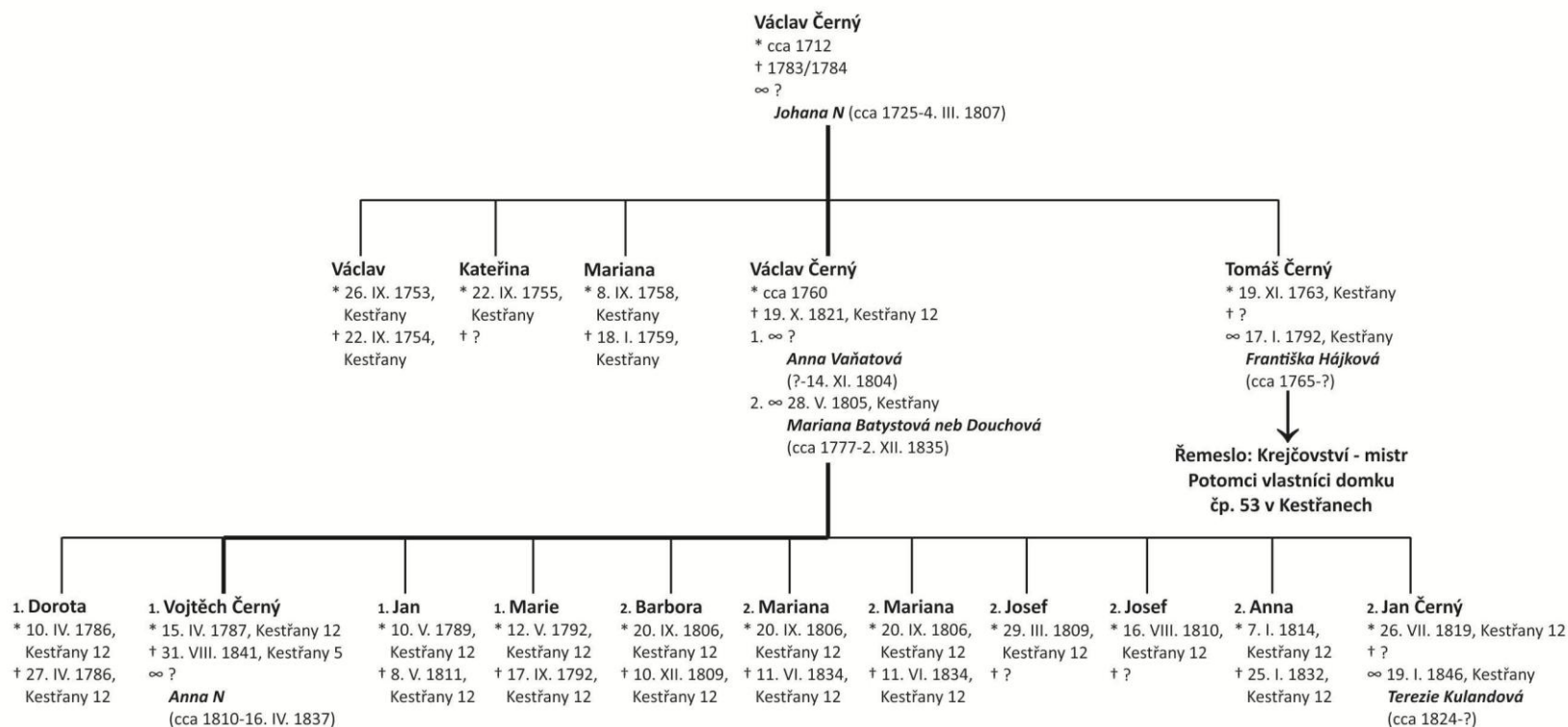
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.30. – Sourozenci na usedlosti čp. 12 v Kestřanech

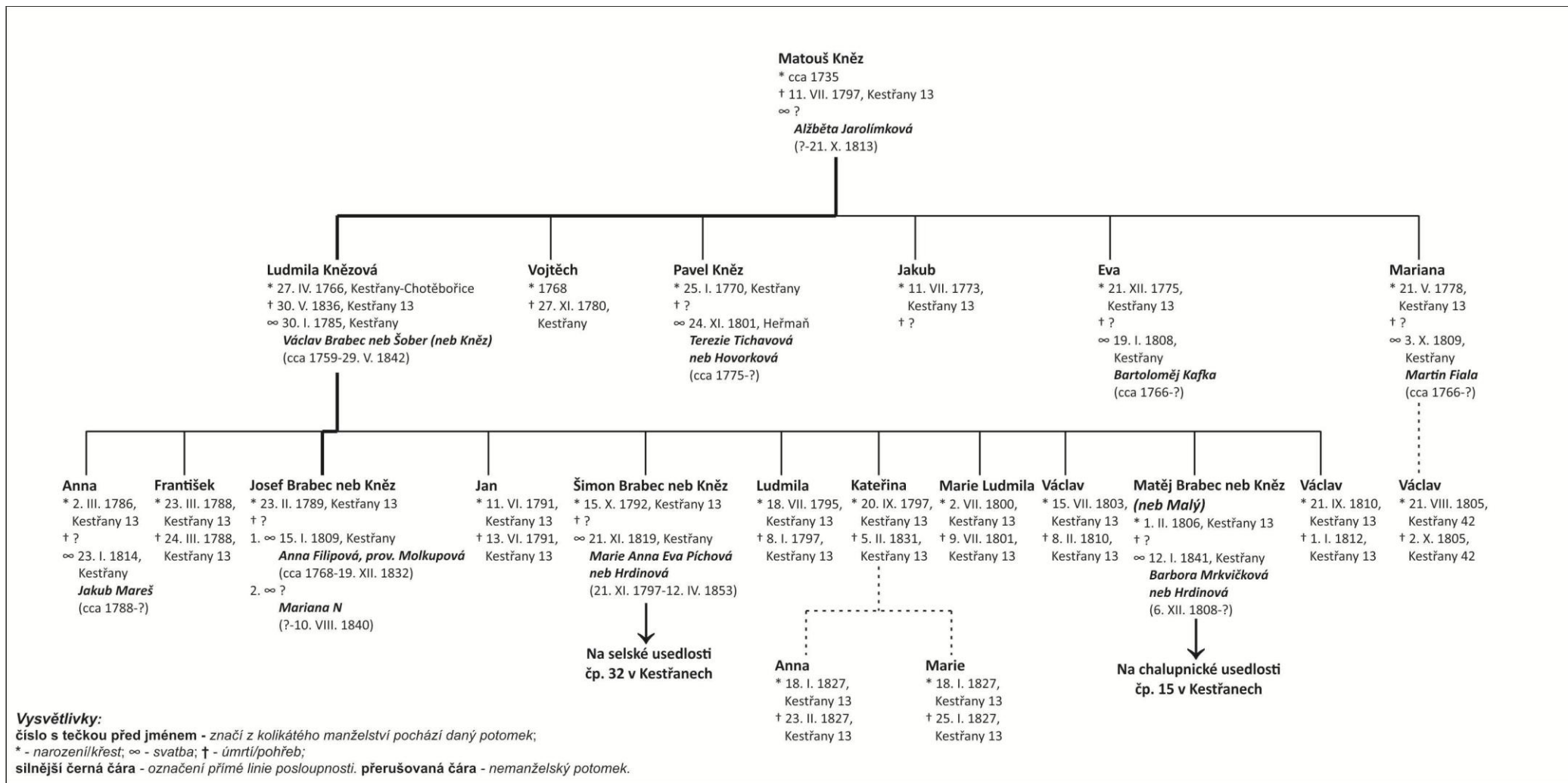
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

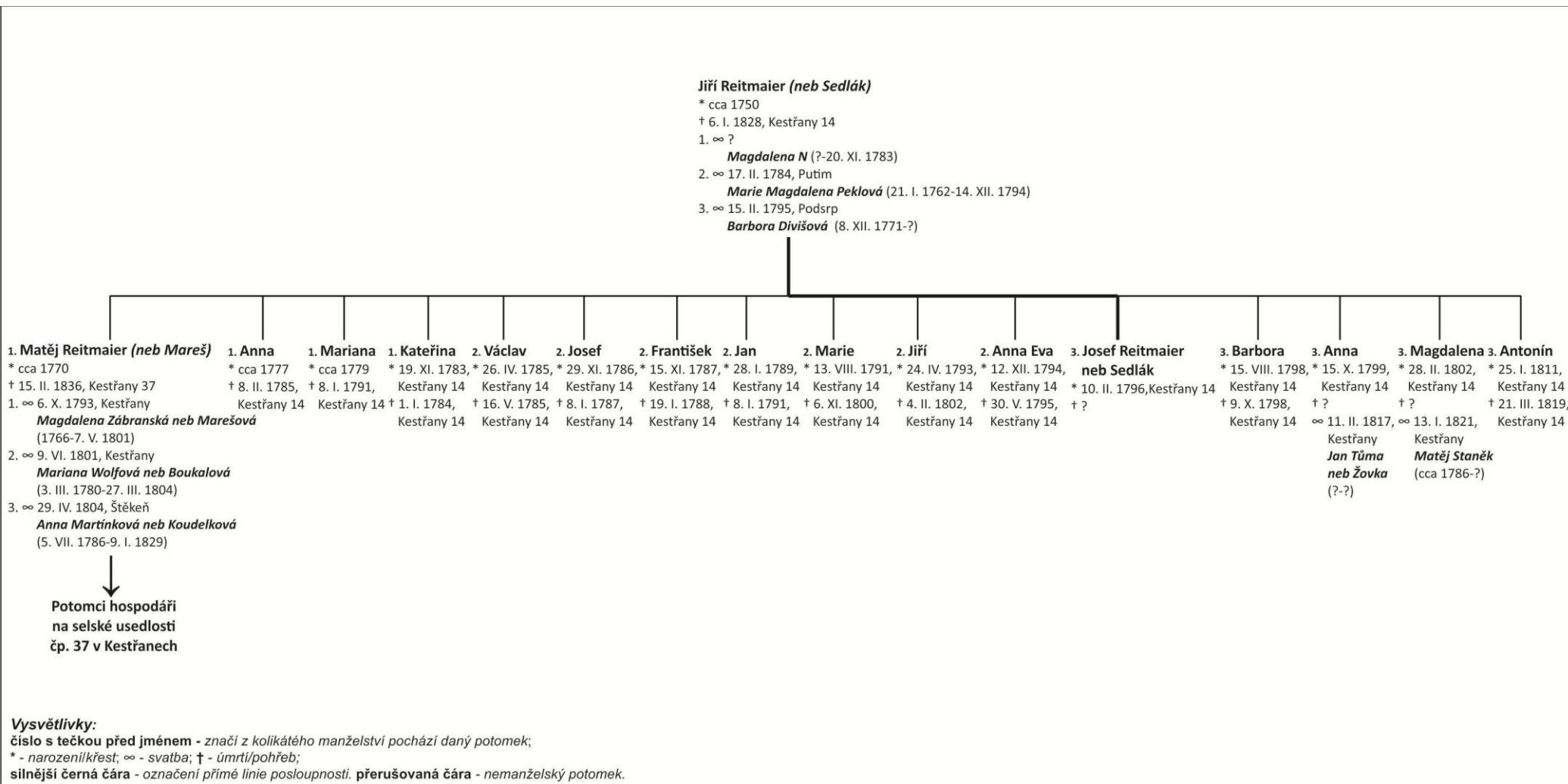
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

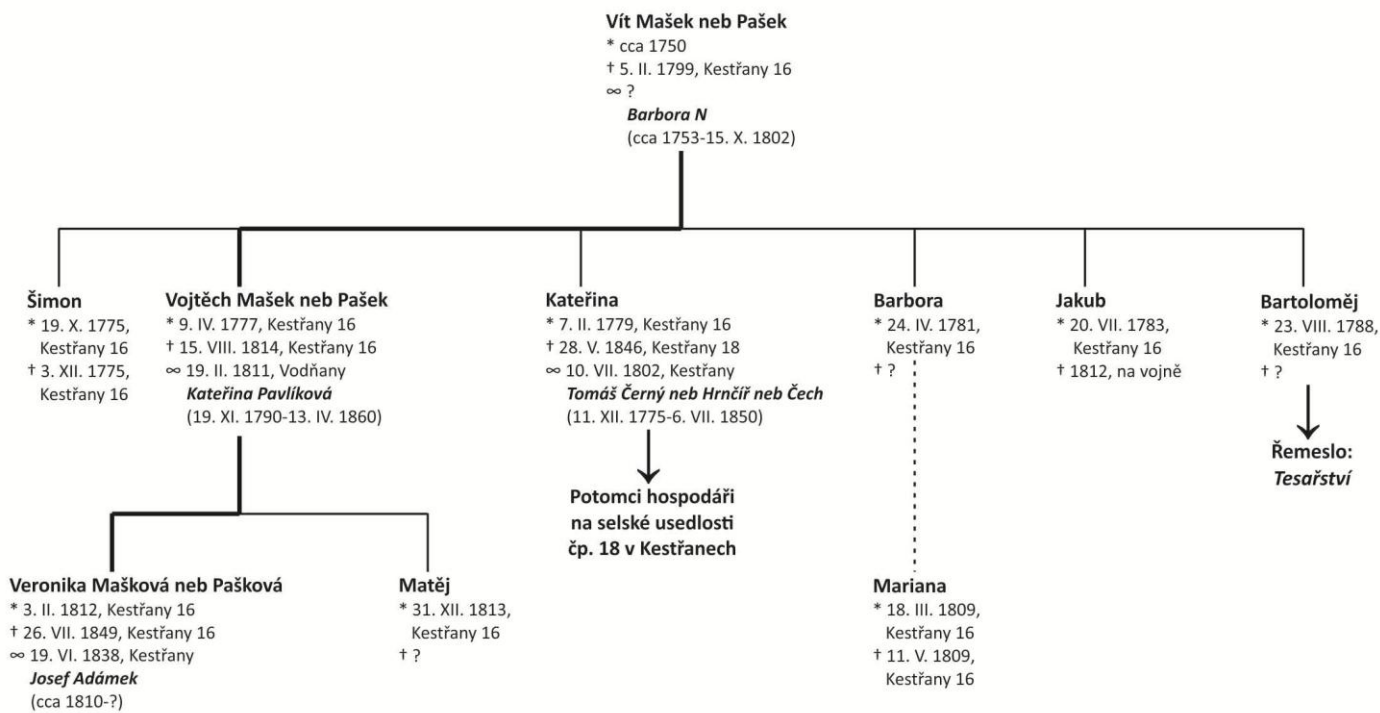
Genealogické schéma č. VIII.31. – Sourozenci na usedlosti čp. 13 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.32. – Sourozenci na usedlosti čp. 14 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.33. – Sourozenci na usedlosti čp. 16 v Kestřanech

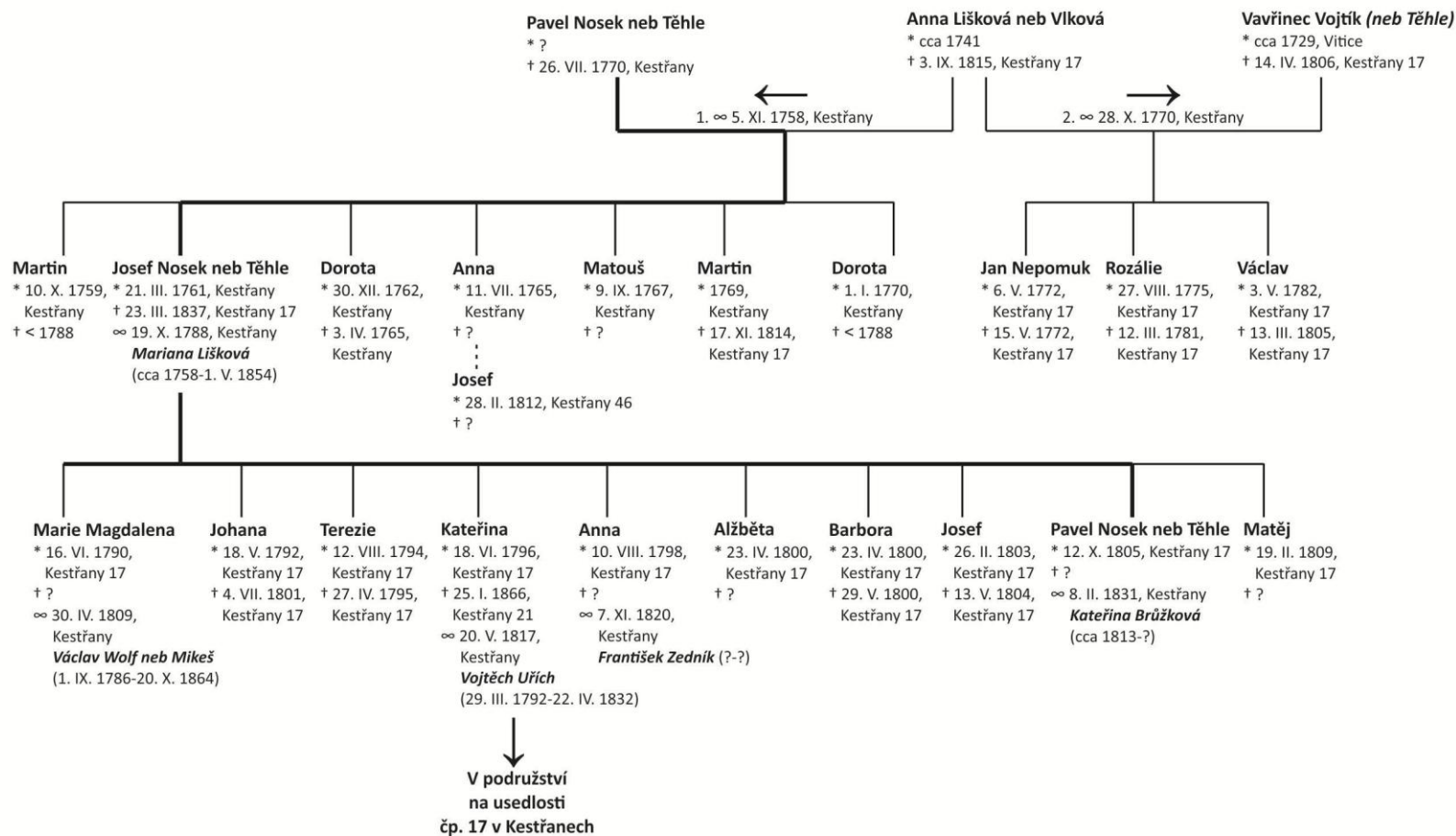
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.34. – Sourozenci na usedlosti čp. 17 v Kestřanech

Vysvětlivky:

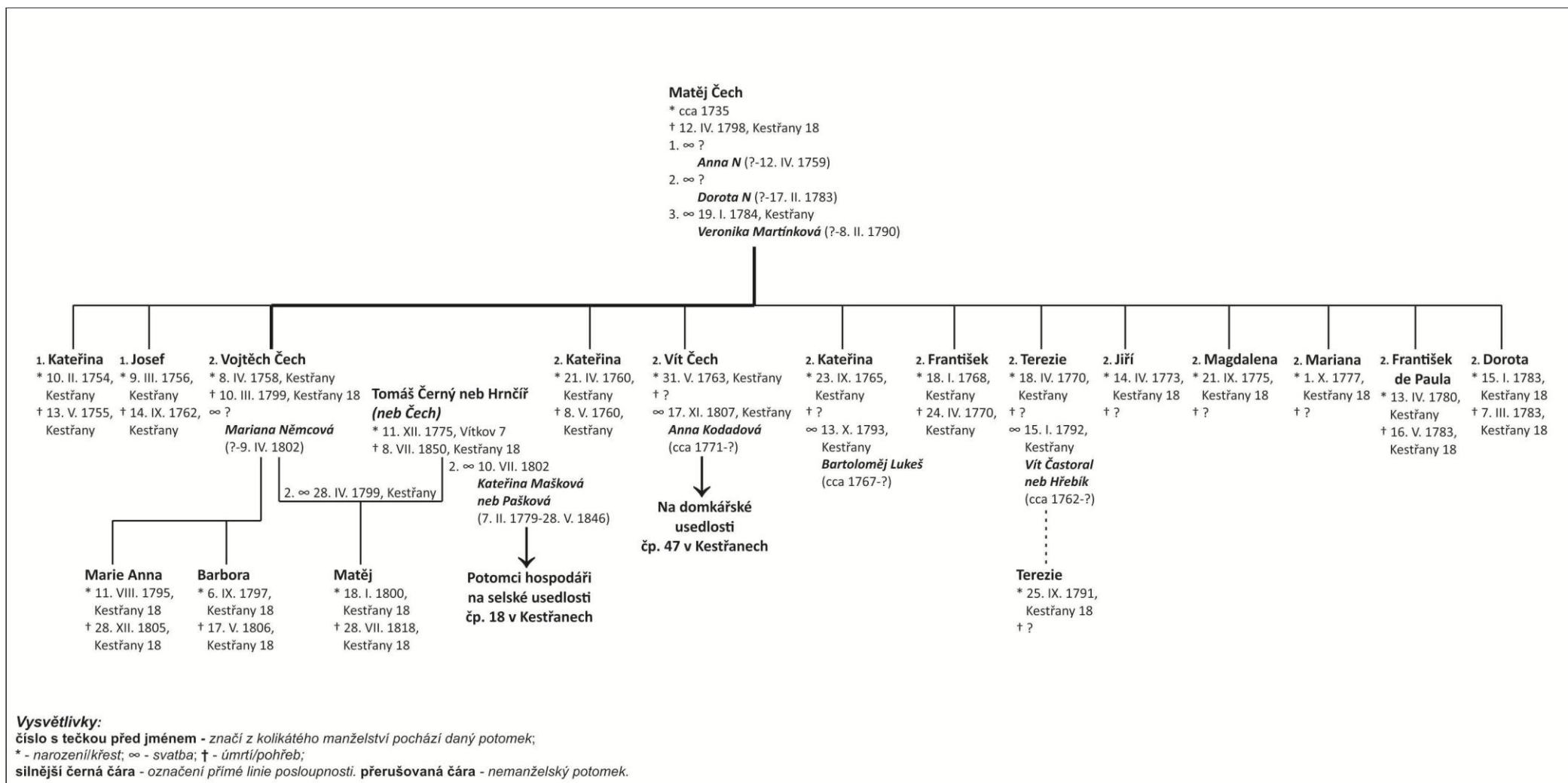
číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

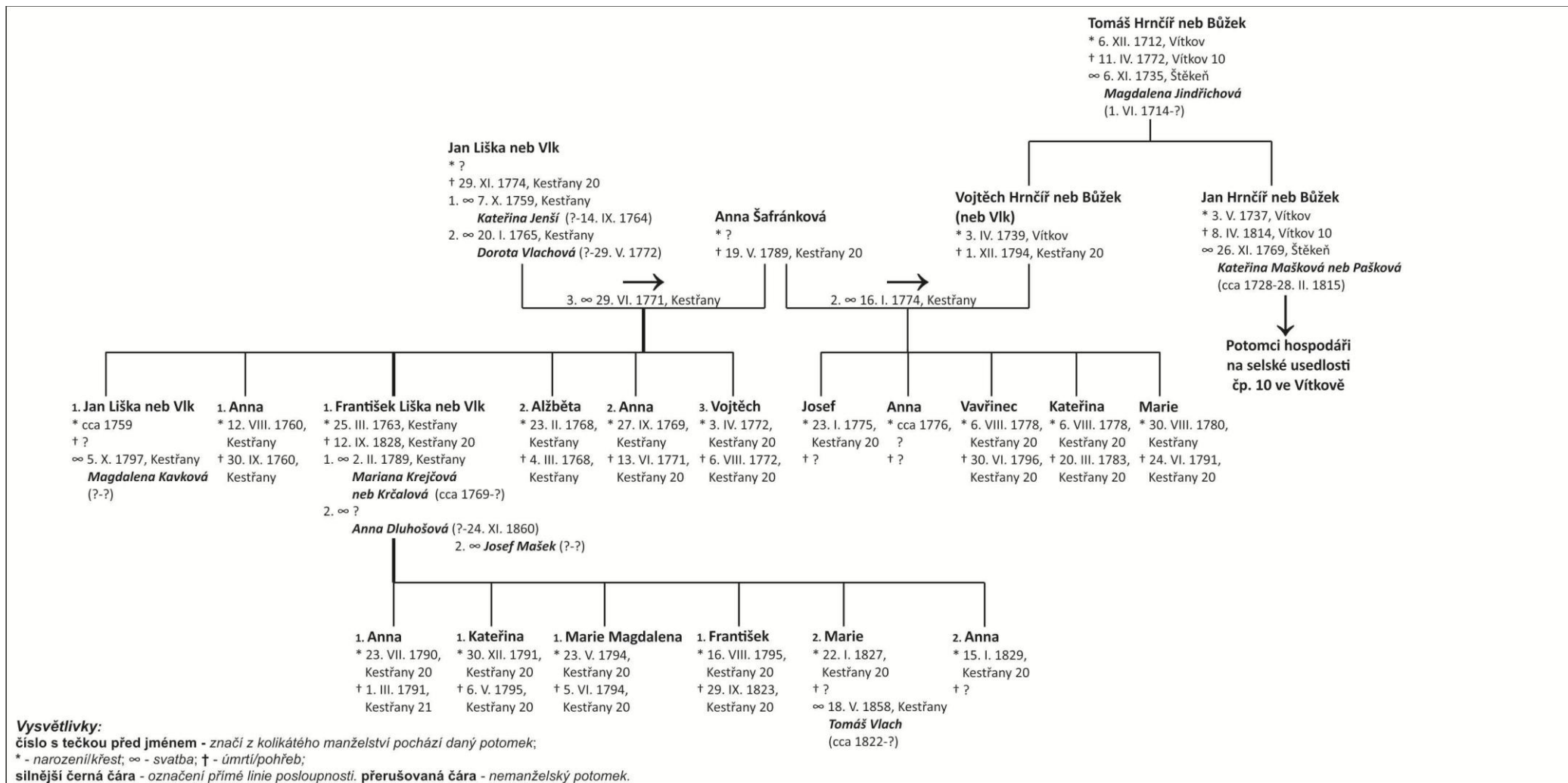

Genealogické schéma č. VIII.35. – Sourozenci na usedlosti čp. 18 v Kestřanech

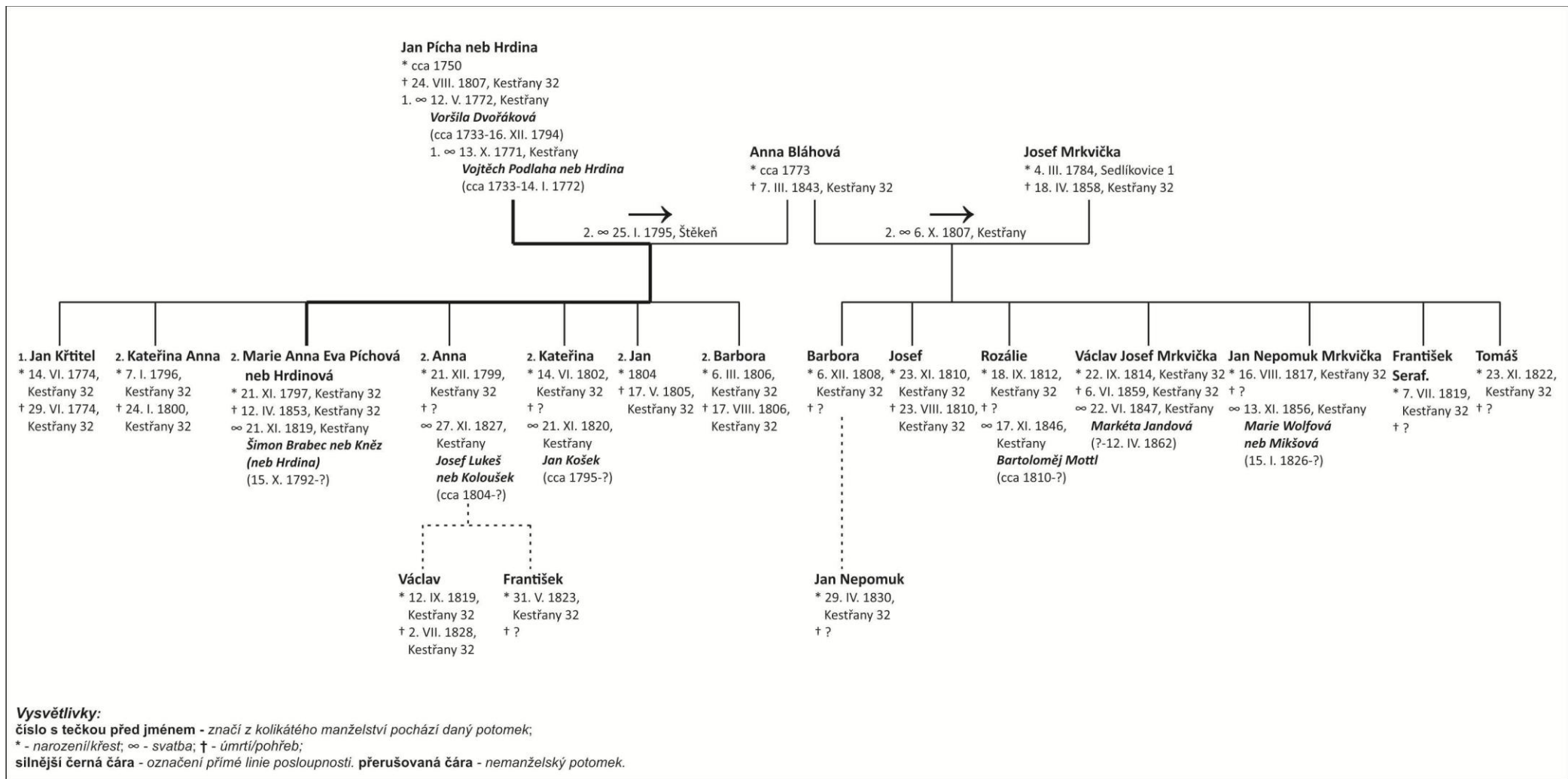

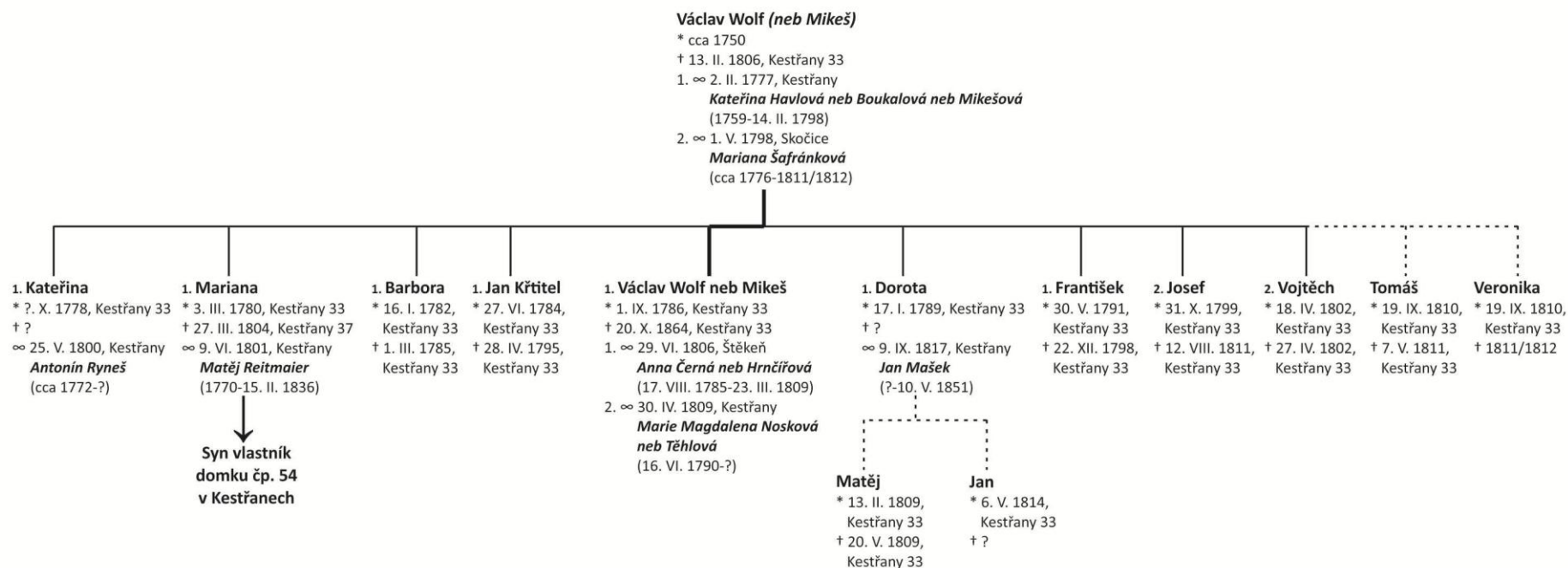
Genealogické schéma č. VIII.36. – Sourozenci na usedlosti čp. 20 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.37. – Sourozenci na usedlosti čp. 32 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.38. – Sourozenci na usedlosti čp. 33 v Kestřanech

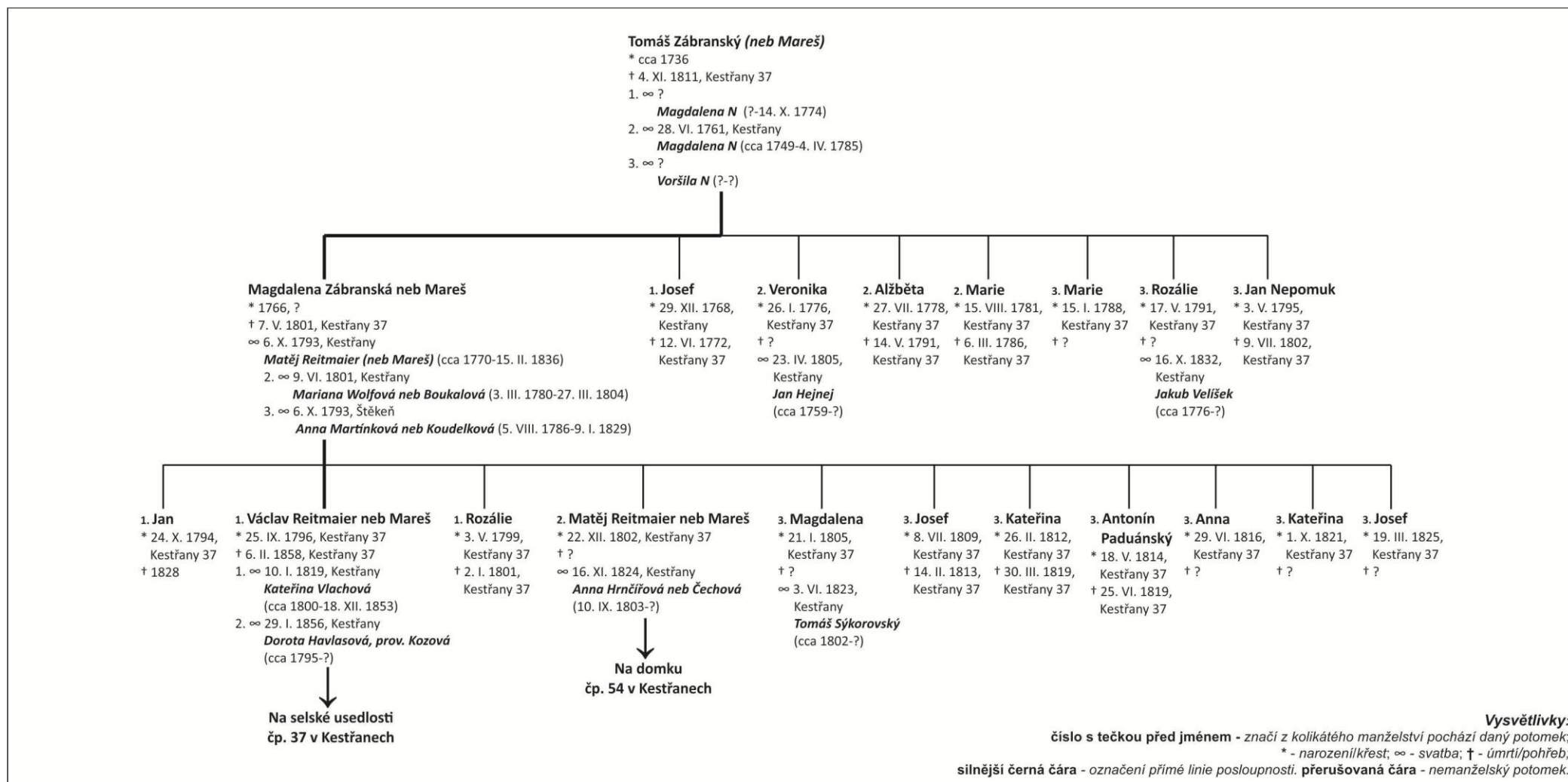
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

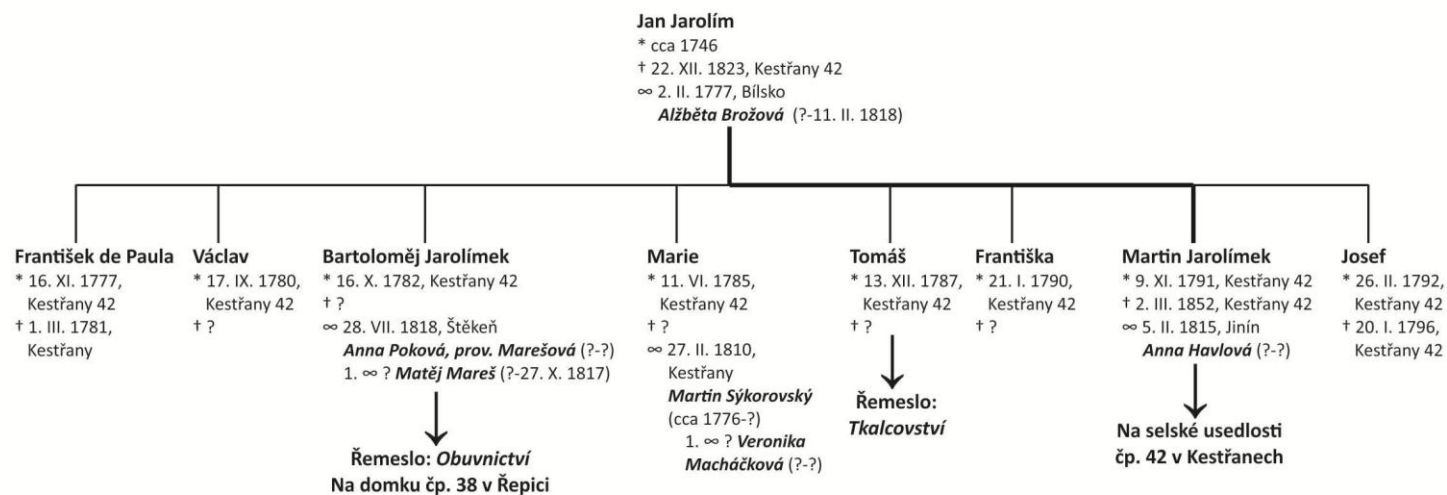
* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.39. – Sourozenci na usedlosti čp. 37 v Kestřanech

Genealogické schéma č. VIII.40. – Sourozenci na usedlosti čp. 42 v Kestřanech

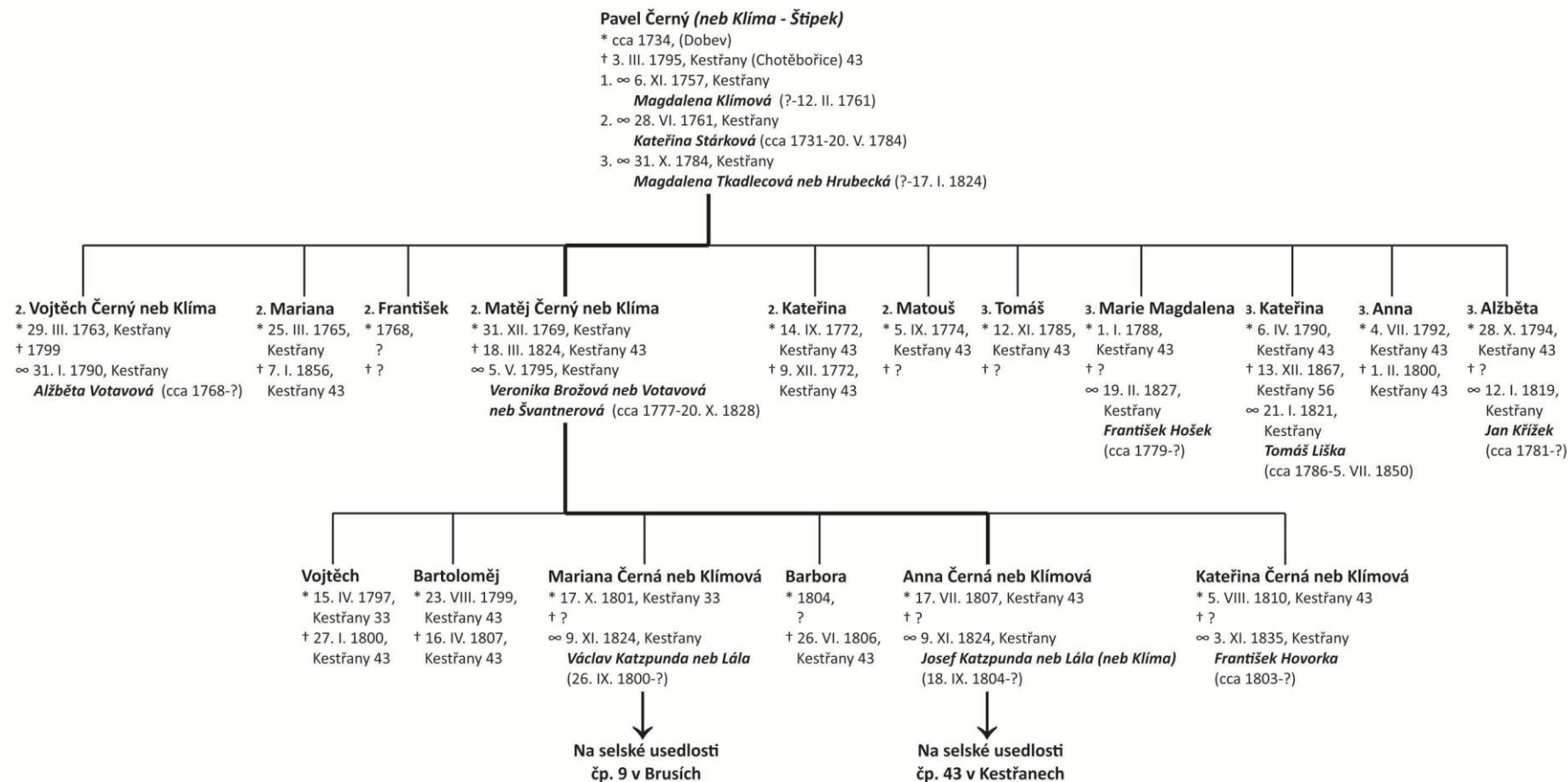
Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

Genealogické schéma č. VIII.41. – Sourozenci na usedlosti čp. 43 v Kestřanech

Vysvětlivky:

číslo s tečkou před jménem - značí z kolikátého manželství pochází daný potomek;

* - narození/křest; ∞ - svatba; † - úmrtí/pohřeb;

silnější černá čára - označení přímé linie posloupnosti. přerušovaná čára - nemanželský potomek.

VIII. 3. Obrazové přílohy

Obrázek č. VIII.1.

Kostel sv. Kateřiny v Kestřanech; po levé straně hospodářské budovy a zámek (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.2.

Budovy Kestřanského vrchnostenského dvora s objektem zámku v pozadí (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.3.

Selská usedlost čp. 12 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.4.

Selská usedlost čp. 5 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.5.

Selská usedlost čp. 4 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.6.

Selská usedlost čp. 3 v Kestřanech (21. října 2019)

Obrázek č. VIII.7.

Selská usedlost čp. 13 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.8.

Selská usedlost čp. 14 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.9.

Selská usedlost čp. 16 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.10.

Selská usedlost čp. 17 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.11.

Selská usedlost čp. 18 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.12.

Selská usedlost čp. 10 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.13.

Selská usedlost čp. 32 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.14.

Selská usedlost čp. 33 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.15.

Vstup do selské usedlosti čp. 37 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.16.

Zadní trakt usedlosti čp. 43 v Kestřanech-Chotěbořicích (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.17.

Současný stav usedlosti čp. 42 v Kestřanech-Chotěbořicích (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.18.

Současný stav usedlosti čp. 10 v Kestřanech (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.19.

Selská usedlost čp. 8 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.20.

Brána selské usedlosti čp. 6 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.21.

Selská usedlost čp. 5 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.22.

Brána selské usedlosti čp. 1 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.23.

Současná podoba usedlosti čp. 21 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.24.

Selská usedlost čp. 20 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.25.

Současná podoba usedlosti čp. 19 v Selibově – patrová budova (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.26.

Současná podoba usedlosti čp. 18 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.27.

Selská usedlost čp. 15 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.28.

Současná podoba usedlosti čp. 14 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.29.

V současnosti spojený vjezd do usedlostí čp. 12 a 13 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.30.

Boční pohled na usedlost čp. 8 v Selibově (říjen 2019).

Obrázek č. VIII.31.

Selská usedlost čp. 1 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.32.

Selská usedlost čp. 2 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.33.

Selská usedlost čp. 3 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.34.

Selská usedlost čp. 4 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.35.

Selská usedlost čp. 7 ve Vítkově – obytná část (červen 2014).

Obrázek č. VIII.36.

Selská usedlost čp. 8 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.37.

Selská usedlost čp. 9 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.38.

Selská usedlost čp. 10 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.39.

Selská usedlost čp. 11 ve Vítkově (červen 2014).

Obrázek č. VIII.40.

Kaple Panny Marie na vítkovské návsi (červen 2014).

IX. Seznam pramenů a literatury

IX. 1. Prameny nevydané

Státní oblastní archiv v Třeboni (SOA v Třeboni)

Sbírka matrik Jihočeského kraje (SMJK)

ŘK FÚ Bavorov

inv. č. 43, kniha č. 30 (O 1784–1884; Svinětice)

ŘK FÚ Bílsko

inv. č. 215, kniha č. 4 (OZ 1743–1784; Bílsko, Budyně, Drahonice, Dub, Chrást,
Krajníčko, Měky nec, Netonice, Pivkovic e, Svinětice, Záluží)

inv. č. 216, kniha č. 5 (NOZ 1785–1811; Bílsko)

ŘK FÚ Čimelice

inv. č. 948, kniha č. 14 (O 1818–1848; Čimelice, Karlov, Krsice, Nový Dvůr, Rakovice,
Rakovické Chalupy, Smetanova Lhota, U Mostu, Varvažov, Vrábsko)

ŘK FÚ Heřmaň

inv. č. 1447, kniha č. 2 (NOZ 1748–1785; Budičovice, Dvorce, Heřmaň, Humňany,
Ražice, Sedliště, Skály, Štětice)

inv. č. 1448, kniha č. 3 (NOZ 1785–1827; Heřmaň)

inv. č. 1456, kniha č. 11 (NOZ 1785–1825; Ražice)

inv. č. 1461, kniha č. 16 (NOZ 1810–1878; Skály)

ŘK FÚ Horní Záhoří

inv. č. 1685, kniha č. 6 (N 1784–1804; Dolní Novosedly, Dolní Záhoří, Držov, Horní
Novosedly, Horní Záhoří, Chrastiny, Jamný, Kašina Hora, Svatonice, Třešně,
Vlastec, Vojníkov, Vrcovice)

ŘK FÚ Kestřany

inv. č. 2663, kniha č. 3 (NOZ 1739–1784; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev,
Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)

inv. č. 2664, kniha č. 4 (OZ 1763–1784; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové
Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)

- inv. č. 2665, kniha č. 5 (N 1784–1820; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2666, kniha č. 6 (N 1800–1819; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2667, kniha č. 7 (N 1819–1826; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2672, kniha č. 12 (O 1784–1828; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2673, kniha č. 13 (O 1828–1856; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2675, kniha č. 15 (Z 1784–1828; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)
- inv. č. 2676, kniha č. 16 (Z 1800–1826; Nová Dobev, Nové Kestřany)
- inv. č. 2677, kniha č. 17 (Z 1826–1870; Kestřany, Lhota u Kestřan, Nová Dobev, Nové Kestřany, Stará Dobev, Sudoměř, Zátaví)

ŘK FÚ Jinín

- inv. č. 2313, kniha č. 5 (NOZ 1734–1759; Jinín, Kuřimany, Miloňovice, Mladějovice, Modlešovice, Nebřehovice, Nová Ves, Sedlíkovice, Sudkovice, Sudoměř, Třešovice, Zorkovice)
- inv. č. 2315, kniha č. 7 (NOZ 1759–1784; Jinín, Kuřimany, Miloňovice, Mladějovice, Modlešovice, Nebřehovice, Nová Ves, Sedlíkovice, Sudkovice, Sudoměř, Třešovice, Zorkovice)

ŘK FÚ Myšenec

- inv. č. 3551, kniha č. 1 (1784–1812, 1848–1850; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)
- inv. č. 3552, kniha č. 2 (1812–1830, 1848–1853; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)
- inv. č. 3555, kniha č. 5 (O 1784–1830, 1849–1860; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)
- inv. č. 3558, kniha č. 8 (1784–1830, 1848–1860; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)

inv. č. 3559, kniha č. 9 (1831–1871; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)

inv. č. 3560, kniha č. 10 (Z 1871–1882; Kukle, Maletice, Myšenec, Nuzov, Paseky, Selibov, Tálín, Žďár, Žďárské Chalupy)

ŘK FÚ Písek

inv. č. 4170, kniha č. 13 (N 1816–1828; Písek)

inv. č. 4185, kniha č. 28 (N 1818–1842; Dobešice, Malé Nepodřice, Oldřichov, Purkratice, Semice, Topělec, Velké Nepodřice)

ŘK FÚ Podsrp

inv. č. 4321, kniha č. 3 (O 1786–1885, Hajská, Kapsova Lhota, Modlešovice, Podsrp, Přední Ptákovice, Zadní Ptákovice)

ŘK FÚ Protivín

inv. č. 4485, kniha č. 6 (NOZ 1745–1757; Chvaletice, Krč, Milenovice, Nová Ves u Protivína, Protivín, Selibov, Těšínov, Záboří)

inv. č. 4486, kniha č. 7 (NOZ 1758–1772; Chvaletice, Krč, Milenovice, Nová Ves u Protivína, Protivín, Selibov, Těšínov, Záboří)

inv. č. 4487, kniha č. 8 (1773–1784; Chvaletice, Krč, Maletice, Milenovice, Myšenec, Nová Ves u Protivína, Protivín, Selibov, Těšínov, Záboří, Žďár)

inv. č. 4494, kniha č. 15 (O 1805–1832; Chvaletice, Krč, Milenovice, Nová Ves u Protivína, Protivín, Selibov, Těšínov, Záboří)

inv. č. 4518, kniha č. 39 (N 1786–1805, Záboří)

ŘK FÚ Putim

inv. č. 4595, kniha č. 1 (NOZ 1754–1777; Hradiště, Nový Dvůr, Putim, Semice, Smrkovice)

inv. č. 4598, kniha č. 4 (N 1805–1824; Hradiště, Nový Dvůr, Putim, Smrkovice)

inv. č. 4604, kniha č. 10 (1784–1819; Albrechtice nad Vltavou, Bezdědovice, Boudy, Budičovice, Cerhonice, Červený Újezdec, Dobeš, Heřmaň, Horní Ostrovec, Horní Záhoří, Hradiště, Chřešťovice, Jehnědno, Jetětice, Karvašín, Krašovice, Kukle, Lhota pod Horami, Maletice, Modlešovice, Nemětice, Nové Kestřany, Novosedly, Nový Dvůr, Nuzov, Ostrovec, Paseky, Písek, Praha, Protivín,

Purkratice, Putim, Radčice, Radomyšl, Ražice, Rojice, Sedlice, Selibov, Semice, Skály, Smrkovice, Strunkovice nad Volyňkou, Suchdol, Svatonice, Štětice, Tálín, Tukleky, Velké Nepodřice, Vítkov, Volyně, Vrcovice, Zálesí, Zátaví, Zbonín, Zubivka, Žďár)

inv. č. 4605, kniha č. 11 (O 1820–1840; Hradiště, Nový Dvůr, Putim, Smrkovice)

ŘK FÚ Radomyšl

inv. č. 4642, kniha č. 6 (N 1806–1823; Černíkov, Domanice, Hubenov, Chrást'ovice, Jemnice, Kaletice, Klínovice, Láz, Leskovice, Malá Turná, Osek, Petrovice, Podolí, Radomyšl, Rohozná, Rojice, Třebohostice, Únice, Velká Turná, Zadní Zborovice)

inv. č. 4652, kniha č. 16 (O 1806–1836; Černíkov, Domanice, Hubenov, Chrást'ovice, Jemnice, Kaletice, Klínovice, Láz, Leskovice, Malá Turná, Osek, Petrovice, Podolí, Radomyšl, Rohozná, Rojice, Třebohostice, Únice, Velká Turná, Zadní Zborovice)

ŘK FÚ Skočice

inv. č. 4960, kniha č. 9 (O 1808–1925; Drahonice)

inv. č. 4958, kniha č. 7 (NOZ 1788–1807; Drahonice)

ŘK FÚ Strakonice

inv. č. 5192, kniha č. 24 (O 1784–1797, Bezděkov, Drachkov, Drouzetice, Hajská, Kapsova Lhota, Libětice, Milíkovice, Mutěnice, Pracejovice, Přední Ptákovice, Přední Zborovice, Radošovice, Sousedovice, Strakonice, Svaryšov)

ŘK FÚ Štěkeň

inv. č. 5537, kniha č. 1 (NOZ 1687–1763; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přeš'ovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)

inv. č. 5538, kniha č. 2 (N 1739–1770; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přeš'ovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)

- inv. č. 5539, kniha č. 3 (OZ 1748–1780; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5540, kniha č. 4 (NOZ 1771–1790; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5541, kniha č. 5 (N 1791–1811; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5542, kniha č. 6 (N 1806–1829; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5547, kniha č. 11 (O 1791–1811; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5548, kniha č. 12 (O 1812–1832; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5551, kniha č. 15 (Z 1791–1817; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5552, kniha č. 16 (Z 1817–1832; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5553, kniha č. 17 (Z 1833–1851; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rohozná, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)
- inv. č. 5554, kniha č. 18 (Z 1851–1895; Brusy, Čejetice, Kbelnice, Mladějovice, Přeborovice, Přešťovice, Rovná, Řepice, Slaník, Slatina, Štěkeň, Vítkov)

ŘK FÚ Vodňany

- inv. č. 6115, kniha č. 2 (N 1680–1756; Čavyně, Čičenice, Chvaletice, Krašovice, Křtětice, Lidmovice, Milenovice, Pražák, Radčice, Stožice, Vitice, Vodňanské Svobodné Hory, Vodňany)

inv. č. 6120, kniha č. 7 (O 1784–1849; Vodňany)

inv. č. 6142, kniha č. 29 (N 1784–1885; Číčenice)

inv. č. 6146, kniha č. 33 (O 1784–1911; Křtětice)

inv. č. 6153, kniha č. 40 (O 1784–1912; Radčice)

VS Čimelice

Pozemkové knihy

poř. č. 2, sign. OS Mirovice 52, kniha č. 2, Kniha smluv na změny majetkové držby emfyteuticky prodaných dominikálních realit panství Čimelice, (1751) 1759-1848

VS Hluboká nad Vltavou

Pozemkové knihy

inv. č. 586, sign. OS Vodňany 68, kniha č. 162, Pozemková kniha vsi Číčenice, (1670) 1685–1845

VS Chřešřovice

Souписы poddaných

inv. č. 742, sign. II^A 5AU No 1, kniha č. 44, Sirotčí kniha (souпис poddaných), 1800

inv. č. 742, sign. II^A 5AU No 1, kniha č. 45, Sirotčí kniha (souпис poddaných), 1801

VS Libějovice

Pozemkové knihy

inv. č. 32, sign. OS Vodňany 37, kniha č. 32, Dominikální pozemková kniha vsi Žďárské Chalupy, (1764) 1779–1878

Souписы poddaných

poř. č. 101, sign. II 5AU No 1, kniha č. 101, Souпис poddaných (Mannschaftsbuch), 1784–1785

poř. č. 102, sign. II 5AU No 1, kniha č. 102, Souпис poddaných (Mannschaftsbuch), 1787.

VS Orlik nad Vltavou

Pozemkové knihy

inv. č. 182, sign. OS Písek 80, kniha č. 44, Pozemková kniha rychty Červený Újezdec I., (1669) 1710–1850 (1879)

VS Protivín

Pozemkové knihy

inv. č. 121, sign. OS Vodňany 64, kniha č. 40, Pozemková kniha vsi Bílsko, (1700) 1705–1882

inv. č. 132, sign. OS Vodňany 73, kniha č. 51, Pozemková kniha vsi Chvaletice, 1739–1879

inv. č. 138, sign. OS Vodňany 69, kniha č. 57, Pozemková kniha vsi Číčenice, (1685) 1739–1877

inv. č. 140, sign. OS Písek 54, kniha č. 59, Pozemková kniha vsi Dobeš, (1700) 1705–1883

inv. č. 157, sign. (V.AU 19/5) OS Písek 56, kniha č. 76, Pozemková kniha vsi Kestřany, (1700) 1705–1850 (1883)

inv. č. 166, sign. OS Písek 59, kniha č. 85, Pozemková kniha vsi Lhota u Kestřan, (1700) 1705–1883

inv. č. 170, sign. (V.AU 26/2) OS Vodňany 79, kniha č. 89, Pozemková kniha vsi Maletice, (1683) 1739–1877

inv. č. 175, sign. OS Vodňany 81, kniha č. 94, Pozemková kniha vsi Myšenec, (1684) 1739–1877

inv. č. 178, sign. OS Písek 55, kniha č. 97, Pozemková kniha vsi Nepodřice, (1696) 1705–1850 (1880)

inv. č. 193, sign. (V.AU 38/2) OS Písek 60, kniha č. 112, Pozemková kniha vsi Selibov, (1683) 1739–1850 (1877)

inv. č. 195, sign. OS Vodňany 88, kniha č. 114, Pozemková kniha vsi Skály, (1683) 1739–1880

inv. č. 203, sign. OS Písek 58, kniha č. 122, Pozemková kniha vsi Sudoměř, (1698) 1705–1850 (1883)

inv. č. 208, sign. (V.AU 45/1) OS Písek 52, kniha č. 127, Pozemková kniha vsi Brusy a Vítkov; (1696) 1705–1850 (1883)

inv. č. 218, sign. OS Písek 53, kniha č. 137, Pozemková kniha vsi Zátaví, (1696)
1705-1881

inv. č. 220, sign. OS Vodňany 94, kniha č. 139, Pozemková kniha vsi Žďár, (1683)
1739–1878

Soupisy poddaných

inv. č. 427, sign. V AU No 6/53, kniha č. 346, Soupis poddaných panství Protivín,
1750

inv. č. 428, sign. V AU No 6/54, kniha č. 347, Soupis poddaných panství Protivín,
1751

inv. č. 429, sign. V AU No 6/55, kniha č. 348, Soupis poddaných panství Protivín,
1752

inv. č. 430, sign. V AU No 6/56, kniha č. 349, Soupis poddaných panství Protivín,
1753

inv. č. 431, sign. V AU No 6/57, kniha č. 350, Soupis poddaných panství Protivín,
1754

inv. č. 432, sign. V AU No 6/58, kniha č. 351, Soupis poddaných panství Protivín,
1755

inv. č. 433, sign. V AU No 6/59, kniha č. 352, Soupis poddaných panství Protivín,
1756

inv. č. 434, sign. V AU No 6/60, kniha č. 353, Soupis poddaných panství Protivín,
1757

inv. č. 435, sign. V AU No 6/61, kniha č. 354, Soupis poddaných panství Protivín,
1758

inv. č. 436, sign. V AU No 6/62, kniha č. 355, Soupis poddaných panství Protivín,
1759

inv. č. 437, sign. V AU No 6/63, kniha č. 358, Soupis poddaných panství Protivín,
1760

inv. č. 438, sign. V AU No 6/64, kniha č. 357, Soupis poddaných panství Protivín,
1761

inv. č. 439, sign. V AU No 6/65, kniha č. 358, Soupis poddaných panství Protivín,
1762

inv. č. 440, sign. V AU No 6/66, kniha č. 359, Soupis poddaných panství Protivín,
1763

- inv. č. 441, sign. V AU No 6/67, kniha č. 360, Soupis poddaných panství Protivín,
1764
- inv. č. 442, sign. V AU No 6/68, kniha č. 361, Soupis poddaných panství Protivín,
1765
- inv. č. 443, sign. V AU No 6/69, kniha č. 362, Soupis poddaných panství Protivín,
1766
- inv. č. 444, sign. V AU No 6/70, kniha č. 363, Soupis poddaných panství Protivín,
1767
- inv. č. 445, sign. V AU No 6/71, kniha č. 364, Soupis poddaných panství Protivín,
1768
- inv. č. 446, sign. V AU No 6/72, kniha č. 365, Soupis poddaných panství Protivín,
1769
- inv. č. 447, sign. V AU No 6/73, kniha č. 366, Soupis poddaných panství Protivín,
1770
- inv. č. 448, sign. V AU No 6/74, kniha č. 367, Soupis poddaných panství Protivín,
1771
- inv. č. 449, sign. V AU No 6/75, kniha č. 368, Soupis poddaných panství Protivín,
1772
- inv. č. 450, sign. V AU No 6/76, kniha č. 369, Soupis poddaných panství Protivín,
1773
- inv. č. 451, sign. V AU No 6/77, kniha č. 370, Soupis poddaných panství Protivín,
1774
- inv. č. 452, sign. V AU No 6/78, kniha č. 371, Soupis poddaných panství Protivín,
1775
- inv. č. 453, sign. V AU No 6/79, kniha č. 372, Soupis poddaných panství Protivín,
1776
- inv. č. 454, sign. V AU No 6/80, kniha č. 373, Soupis poddaných panství Protivín,
1777
- inv. č. 455, sign. V AU No 6/81, kniha č. 374, Soupis poddaných panství Protivín,
1778
- inv. č. 456, sign. V AU No 6/82, kniha č. 375, Soupis poddaných panství Protivín,
1779
- inv. č. 457, sign. V AU No 6/83, kniha č. 376, Soupis poddaných panství Protivín,
1780

- inv. č. 458, sign. V AU No 6/84, kniha č. 377, Soupis poddaných panství Protivín,
1781
- inv. č. 459, sign. V AU No 6/85, kniha č. 378, Soupis poddaných panství Protivín,
1782
- inv. č. 460, sign. V AU No 6/86, kniha č. 379, Soupis poddaných panství Protivín,
1783
- inv. č. 461, sign. V AU No 6/87, kniha č. 380, Soupis poddaných panství Protivín,
1784
- inv. č. 462, sign. V AU No 6/88, kniha č. 381, Soupis poddaných panství Protivín,
1785
- inv. č. 463, sign. V AU No 6/89, kniha č. 382, Soupis poddaných panství Protivín,
1786
- inv. č. 464, sign. V AU No 6/90, kniha č. 383, Soupis poddaných panství Protivín,
1787
- inv. č. 465, sign. V AU No 6/91, kniha č. 384, Soupis poddaných panství Protivín,
1788
- inv. č. 466, sign. V AU No 6/92, kniha č. 385, Soupis poddaných panství Protivín,
1789
- inv. č. 467, sign. V AU No 6/93, kniha č. 386, Soupis poddaných panství Protivín,
1790
- inv. č. 468, sign. V AU No 6/94, kniha č. 387, Soupis poddaných panství Protivín,
1791
- inv. č. 469, sign. V AU No 6/95, kniha č. 388, Soupis poddaných panství Protivín,
1792
- inv. č. 470, sign. V AU No 6/96, kniha č. 389, Soupis poddaných panství Protivín,
1793
- inv. č. 471, sign. V AU No 6/97, kniha č. 390, Soupis poddaných panství Protivín,
1794
- inv. č. 472, sign. V AU No 6/98, kniha č. 391, Soupis poddaných panství Protivín,
1795
- inv. č. 473, sign. V AU No 6/99, kniha č. 392, Soupis poddaných panství Protivín,
1796
- inv. č. 474, sign. V AU No 6/100, kniha č. 393, Soupis poddaných panství Protivín,
1797

- inv. č. 475, sign. V AU No 6/101, kniha č. 394, Soupis poddaných panství Protivín,
1798
- inv. č. 476, sign. V AU No 6/102, kniha č. 395, Soupis poddaných panství Protivín,
1799
- inv. č. 477, sign. V AU No 6/103, kniha č. 396, Soupis poddaných panství Protivín,
1800
- inv. č. 1025, sign. IIA 5AU No 1/1, kniha č. 944, Soupis poddaných panství Protivín,
1801
- inv. č. 1026, sign. IIA 5AU No 1/2, kniha č. 945, Soupis poddaných panství Protivín,
1802
- inv. č. 1027, sign. IIA 5AU No 1/3, kniha č. 946, Soupis poddaných panství Protivín,
1803
- inv. č. 1028, sign. IIA 5AU No 1/4, kniha č. 947, Soupis poddaných panství Protivín,
1804
- inv. č. 1029, sign. IIA 5AU No 1/5, kniha č. 948, Soupis poddaných panství Protivín,
1805
- inv. č. 1030, sign. IIA 5AU No 1/6, kniha č. 949, Soupis poddaných panství Protivín,
1808
- inv. č. 1031, sign. IIA 5AU No 1/7, kniha č. 950, Soupis poddaných panství Protivín,
1810
- inv. č. 1032, sign. IIA 5AU No 1/8, kniha č. 951, Soupis poddaných panství Protivín,
1811
- inv. č. 1033, sign. IIA 5AU No 1/9, kniha č. 952, Soupis poddaných panství Protivín,
1812
- inv. č. 1034, sign. IIA 5AU No 1/10, kniha č. 953, Soupis poddaných panství Protivín,
1813
- inv. č. 1035, sign. IIA 5AU No 1/11, kniha č. 954, Soupis poddaných panství Protivín,
1814
- inv. č. 1036, sign. IIA 5AU No 1/12, kniha č. 955, Soupis poddaných panství Protivín,
1815
- inv. č. 1037, sign. IIA 5AU No 1/13, kniha č. 956, Soupis poddaných panství Protivín,
1816–1817
- inv. č. 1038, sign. IIA 5AU No 1/14, kniha č. 957, Soupis poddaných panství Protivín,
1818

inv. č. 1039, sign. IIA 5AU No 1/15, kniha č. 958, Soupis poddaných panství Protivín, 1820–1821

inv. č. 1040, sign. IIA 5AU No 1/16, kniha č. 959, Soupis poddaných panství Protivín, 1822–1823

inv. č. 1041, sign. IIA 5AU No 1/17, kniha č. 960, Soupis poddaných panství Protivín, 1824–1825

inv. č. 1042, sign. IIA 5AU No 1/18, kniha č. 961, Soupis poddaných panství Protivín, 1826–1827

inv. č. 1043, sign. IIA 5AU No 1/19, kniha č. 962, Soupis poddaných panství Protivín, 1828–1830

Spisový materiál

inv. č. 1928, sign. IV.K y 6, kart. 107, Kanskripce odvedenců, populační sumáře a soupisy

inv. č. 1929, sign. IV.K y 7, kart. 107, Nástup odvedenců do vojenské služby (1772-1794)

inv. č. 1929, sign. IV.K y 7, kart. 108, Nástup odvedenců do vojenské služby (1795-1800)

inv. č. 1933, sign. IV.K y 13, kart. 111, Propouštění vojáků na dovolenou a natrvalo z vojenské služby 1704–1800

Státní oblastní archiv v Plzni (SOA v Plzni)

Sbírka matrik západních Čech (SMZČ)

ŘK FÚ Prášíly

sign. Prášíly 01, (O 1786–1849; Formberg (Formberg), Gruberg (Gruberg), Gsenget (Gsenget, Pomezí), Nová Studnice (Neubrunn, Neubrun), Prášíly (Stubenbach, Prášil), Seeberg (Seeberg), Sonnberg (Sonnberg), Velký Bor (Grosshaid), Zadní Chalupy (Hinterhäuser))

IX. 2. Prameny vydané a dobové tisky

Prameny vydané

- JIREČEK, Josef (ed.), *M. Pavel Kristián z Koldína, Práva městská království českého a markrabství moravského spolu s krátkou jich sumou*, Praha 1876.
- KALOUSEK, Josef, *Řády selské a instrukce hospodářské 1791–1850*, Archiv český 25, Praha 1910.

Dobové tisky

- PALACKÝ, František, *Popis království Českého*, Praha 1848.
- SCHALLER, Jaroslav, *Topographie des Königreichs Böhmen. Dritter Theil Prachiner Kreis*, Prag – Wien 1790.
- SOMMER, Johann Gottfried, *Das Königreich Böhmen. Achter Band, Prachiner Kreis*, Prag 1840.
- TRAJER, Johann, *Historisch-statistische Beschreibung der Diöcese Budweis*, Budweis 1862.

IX. 3. Literatura

- ALBERA, Dionigi – LORENZETTI, Luigi – MATHIEU, John (eds.), *Reframing the History of Family and Kinship: From the Alps towards Europe*, Bern 2016.
- Archivum Trebonense 14. Odborné periodikum Státního oblastního archivu v Třeboni*. 2017.
- BALCAROVÁ, Jitka – KUBŮ, Eduard – ŠOUŠA, Jiří (edd.), *Venkov, rolník a válka v českých zemích a na Slovensku v moderní době*, Praha 2017.
- BENEŠ, František, *O rodopisném bádání a jeho významu pro dějiny celonárodní*. Sborník jednoty starých českých rodů 10, 1931.
- BERROVÁ, Petra, *Konskripce a sčítání lidu na našem území v kontextu zjišťování národnosti obyvatelstva a se zohledněním nálezů Nejvyššího správního soudu*, HD 31, 2007, s. 147–210.
- BOUCHARD, Gérard, – GASGRAIN, Bernard – BOURQUE, Mario – ROY, Raymond *Le Fichier de Population BALSAC. Situation et Perspectives*, ADH 1998, č. 2, s. 187-196.
- BRAUNOVÁ, Petra, *Tajemství rodu*, Praha 2013.

- ČÁŇOVÁ, Eliška, *Rekonstrukce rodin (příspěvek k metodice historicko-demografického výzkumu)*, Archivní časopis 33, 1983, s. 17–23.
- ČECHURA, Jaroslav, *Neklidný život obyčejné ženy. Johana Peřková (1703–1745)*, Praha 2015.
- ČERNOTOVÁ, Kristýna, *Právní postavení židovského obyvatelstva v Protektorátu Čechy a Morava*, diplomová práce, katedry dějin státu a práva Právnické fakulty MU, Brno 2012.
- ČERNÝ, Václav – TLAMSOVÁ, Hanka, *Stašské královácké rody jako badatelský problém. Literatura, prameny a překážky*, GHl 37, 2017, č. 4, s. 34–40.
- ČERNÝ, Václav, „Královákem nejsi, tak zvyky našeho dobrého selského stavu zachovávej.“ *Odlíšné rodinné strategie uplatňované ve venkovském prostředí na jihu Čech (1750–1850)*, in: Milan Svoboda, Celostátní studentská vědecká konference HISTORIE 2014, Liberec 23.–24. dubna 2015, Liberec 2019, s. 161–190.
- ČERNÝ, Václav, *Aktuální genealogické programy a jejich přínos pro historickou demografii (diskusní příspěvek)*, HD 39, 2015, s. 105–122.
- ČERNÝ, Václav, *Genealogie a historická demografie? Teoretické a praktické možnosti výzkumu sítě sociálních vztahů na příkladu jihočeské vesnice*, HD 42, 2018, s. 153–176.
- ČERNÝ, Václav, *Rodinné strategie sedláků ve vsi Vítkov 1700–1850*, diplomová práce, Historický ústav FF JU, České Budějovice 2015.
- ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. 1. svazek / A–L*, Praha 2003.
- ČERVENÝ, Václav – ČERVENÁ, Jarmila, *Berní rula. Generální rejstřík ke všem svazkům (vydaným i dosud nevydaným) berní ruly z roku 1654 doplněný (tam, kde se nedochovaly) o soupis poddaných z roku 1651. 2. svazek / M–Ž*, Praha 2003.
- DAVÍDEK, Václav, *Jména křestní, usedlostní, sousedská a rodová na Spálenopoříčsku*, ČRSČ 9–10, 1937–1938, s. 63–74.
- DAVÍDEK, Václav, *Staré usedlé rody selské v Čechách*. Příloha Časopisu rodopisné společnosti v Praze 13, 1941, s. 37–170.

- DESJARDINS, Bertrand, *Le registre de la population du Québec ancien*, Annales de démographie historique 1998, č. 2, s. 215-226.
- DILLON, Lisa a kol., *The Programme de recherche en démographie historique: past, present and future developments in family reconstitution*, The History of the Family 23, 2018, s. 20-53.
- DUHAMELLE, Christophe – SCHLUMBOM, Jürgen (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003.
- DUŠKOVÁ, Sabina, *Demografický vývoj v Ústí nad Labem v 19. století*, HD 24, 2000, s. 109-154.
- DYKE, Bennett – MORRILL, Warren T. (eds.), *Genealogical Demography*, New York 1980.
- ELZNIC, Václav, *Glosář pro rodopisce a kronikáře*. Praha 1979.
- ELZNIC, Václav, *Stupně krevního příbuzenství a dědictví našich předků*, Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava – Dům kultury Vítkovice 37-38, s. 12-19.
- EXELOVÁ, Zdeňka, *Několik poznámek ke Koldínovu zákoníku*, diplomová práce, PrF MU v Brně, Brno 2007.
- FAUVE-CHAMOUX, Antoinette – FIALOVÁ, Ludmila (edd.), *Le phénomène de la domesticité en Europe, XVIe–XXe siècles*, Praha 1997.
- FAUVE-CHAMOUX, Antoinette – WALL, Richard, *Domestic Servants in Comparative Perspective: Introduction*, History of the Family 10, 2005, s. 345-354.
- FERTIG, Georg, „Wenn zwey Menschen eine Stelle sehen“. *Heirat, Besitztransfer und Lebenslauf im ländlichen Westfalen des 19. Jahrhunderts*, in: Christophe Duhamelle – Jürgen Schlumbohm (edd.), *Eheschließungen im Europa des 18. und 19. Jahrhunderts. Muster und Strategien*, Göttingen 2003, s. 93–124.
- FIALOVÁ, Ludmila – HORSKÁ, Pavla – KUČERA, Milan – MAUR, Eduard, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1996.
- FRÖHLICH, Jiří, *Zaniklé švaberské a schwarzenberské hospodářské objekty v extravilánu Kestřan*, Výběr 44, 2007, s. 24-31.

- GRULICH, Josef – SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Cesta z Pelhřimova do Benátek a zpět za 941 dní. Vandr Václava Pokorného v letech 1827–1829*, HD 37, 2013, s. 169-193.
- GRULICH, Josef – SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Rodinná kontinuita a venkovské hospodářství. Držba poddanských usedlostí v 17. až 19. století jako historiografický problém*, ČČH 113, 2015, s. 50-75.
- GRULICH, Josef – ZEITLHOFER, Hermann, *Migrace jihočeského obyvatelstva v období před třicetiletou válkou a po jejím skončení*, HD 22, 1998, s. 79-105.
- GRULICH, Josef, *Dědická praxe a migrace na jihu Čech v 17. a 18. století*, Historický obzor 15, č. 1/2, 2004, s. 36-45.
- GRULICH, Josef, *Hospodáři na Chýnovsku v druhé polovině 17. století*, JSH 63, 1994, s. 44-54.
- GRULICH, Josef, *Migrace českobudějovického obyvatelstva ve světle propouštěcích listů (1756-1770)*, in: Milan Myška (ed.), *Sborník prací Filozofické fakulty Ostravské univerzity. Profesoru Lumíru Dokoupilovi k sedmdesátinám*, Ostrava 2005, s. 55-72.
- GRULICH, Josef, *Migrace městského a vesnického obyvatelstva. Farnost České Budějovice 1750-1824*, České Budějovice 2013.
- GRULICH, Josef, *Migrační strategie. Město, předměstí a vesnice na panství České Budějovice ve druhé polovině 18. století*, České Budějovice 2018.
- GRULICH, Josef, *Migrační teorie, integrační procesy a evropské dějiny migrací*, ČČH 111, 2013, s. 378-406.
- GRULICH, Josef, *Motivace migrací a mobility venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 17.-18. století*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Člověk a sociální skupina ve společnosti raného novověku*, České Budějovice 2007 (= Opera Historica 12).
- GRULICH, Josef, *Okolnosti změn vlastnických poměrů v poddanském prostředí. (Situace na jihočeském panství Chýnov v rozmezí let 1625–1795)*, in: Marie Koldinská (ed.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 108–128.
- GRULICH, Josef, *Poddanská nemovitost a dědické právo na Tábořsku. Vřesecká rychta v letech 1625-1825*, JSH 65, 1996, s. 34–42.
- GRULICH, Josef, *Populační vývoj a životní cyklus venkovského obyvatelstva na jihu Čech v 16.–18. století*, České Budějovice 2008.

- GRULICH, Josef, *Převody poddanských nemovitostí a migrace obyvatelstva na jihu Čech. Situace na Chýnovsku v druhé polovině 17. a 18. století*, in: Studie k sociálním dějinám. = Studien zur Sozialgeschichte. Konference Sociální dějiny českých zemí v 18., 19. a 20. století (Praha, 10. a 11. 10. 2000). = Konferenz Sozialgeschichte der böhmischen Länder (Prag 10. und 11. 10. 2000), 2001, s. 117–136.
- GRULICH, Josef, *Sňatkové migrace na jihu Čech (1750-1824)*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006 (= HD 30 – suplement), s. 19–72.
- GUDBJARTSSON, Daniel F. a kol., *Sequence variants from whole genome sequencing a large group of Icelanders*, Scientific Data 2015, č. 2, s. 1–11.
- HÁLA, Josef, *Jak vznikaly na vesnicích názvy „po chalupách“?*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 10, 1969, s. 205–208.
- HAUBERTOVÁ, Květoslava – HOFMANN, Gustav – LEŠICKÝ, Ladislav (edd.), *Soupis západočeských urbářů. 2. polovina 13. století – 1773*, Plzeň 1993.
- HAVEL, Petr, *Sloužit až do roztrhání těla. Doba vojáková „ležení“ od konce třicetileté války dodnes*, ĎAS 28, 2006, č. 12, s. 30–32.
- HENRIPIN, Jacques, *La population canadienne au début du XVIIIe siècle. Nuptualité, fécondité, mortalité infantile*, Paris 1954.
- HENRY, Louis, *Généalogies et démographie historique. Présentation*, ADH, 1976, s. 73–75
- HEŘMÁNKOVÁ, Marie, *Demografický vývoj únětické farnosti v 18. století*, HD 24, 2000, s. 83–107.
- HLAVÁČEK, Ivan – KAŠPAR, Jaroslav – NOVÝ, Rostislav, *Vademecum pomocných věd historických*, Praha 2004³.
- HLEDÍKOVÁ, Zdeňka – JANÁK, Jan – DOBEŠ, Jan, *Dějiny správy v českých zemích od počátků státu po současnost*, Praha 2007.
- HOFMANN, Gustav, *Jména „po chalupě“ a přezdívky na panství Žinkovy v 18. stol.*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 19, 1978, s. 457–461.
- HOFMANN, Gustav, *Metrologická příručka pro Čechy, Moravu a Slezsko do zavedení metrické soustavy*, Plzeň – Sušice 1984.
- HOLAKOVSKÝ, Milan, *Finanční hospodaření na selských gruntech v předbělohorských jižních Čechách*, JSH 62, 1993, s. 70–92.

- HOLLINGSWORTH, Thomas, *Genealogy and historical demography*, ADH, 1976, s. 167–170.
- HOLUBOVÁ, Michaela, *Geografická a sociální mobilita snoubenců farnosti Dobrovice od konce 18. století do druhé poloviny 19. století*, HD 28, 2004, s. 111-155.
- HONC, Jaroslav, *Populační vývoj šesti generací 125 českých panských rodů v letech 1502–1794*. HD 3, 1969, s. 20–51.
- HONC, Jaroslav, *Příklad spolupráce francouzské genealogie a demografie*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 34–38
- HONC, Jaroslav, *Možnosti a cíle české kvantitativní genealogie a heraldiky*, GHJ, ř. 4, seš. 1, 1976, s. 1–13.
- HONCOVÁ, Jaroslava, *Genealogie a sociologie*, Zpravodaj Klubu genealogů a heraldiků Ostrava při domu kultury pracujících VŽSKG 5, 1983, č. 2, s. 33–36.
- HONCOVÁ, Jaroslava, *K metodě genealogického studia zemědělských rodin v českých zemích za kapitalismu a socialismu*, in: Karel Müller (ed.), *II. setkání genealogů a heraldiků*. Ostrava 15. – 16. 10. 1983. *Sborník příspěvků*. Ostrava 1984, s. 76-79.
- HORÁLKOVÁ, Zdeňka, *Jak si lidé na Slovácku vysvětlují vznik rodových přezdivek*, *Naše řeč* 40, 1957, č. 5-6, s. 152–158
- HORNÍČEK, Ignác, *Kniha o rodopisu. Praktické uvedení do rodopisu s přílohou o obecních kronikách*. Vyškov 1939.
- HORSKÁ, Pavla, *Rodinná strategie ve vesnici Záblatí na třeboňském panství (1661-1820)*, HD 17, 1993, s. 131–152.
- HORSKÝ, Jan – SELIGOVÁ, Markéta, *Rodina našich předků*, Praha 1997.
- HORSKÝ, Jan, *Příspěvek ke studiu venkovské poddanské čeledi v 16.–18. století (panství Třeboň – sonda)*, AČ 43, č. 3, s. 145–166.
- CHARBONNEAU, Hubert – LAROSE, André, *Du manuscrit à l'ordinateur: dépouillement des registres paroissiaux aux fins de l'exploitation automatique [From the manuscript to the computer: obtaining data from parish records by automatic methods]*, Québec 1980.
- CHOCHOLÁČ, Bronislav, *Selské peníze. Sonda do finančního hospodaření poddaných na západní Moravě koncem 16. a v 17. století*, Brno 1999.

- JANČÁREK, Petr, *Sňatky v Zubrnících v 19. století. Zpráva o archívním průzkumu*, HD 19, 1994, s. 167–178.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Řemesla našich předků*, Praha 1987.
- JANOTKA, Miroslav – LINHART, Karel, *Zapomenutá řemesla. Vyprávění o lidech a věcech*, Praha 1984.
- JIRÁSEK, Zdeněk, *Genealogie a dějiny závodů v období socialismu*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 76–77.
- JIRÁSKOVÁ, Šárka, *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v letech 1790–1899*, HD 36, 2009, s. 109–144.
- JOHNSON, Christopher H. – SABEAN, David Warren (eds.), *Sibling Relations & the Transformation of European Kinship 1300–1900*, New York 2013.
- KALOUSKOVÁ, Věra, *Demografický vývoj farnosti Lochenice v letech 1784–1900*, HD 30, 2006, s. 67–147.
- KÁRNÍKOVÁ, Ludmila, *Vývoj obyvatelstva v českých zemích 1754–1914*, Praha 1965.
- KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, Alice, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a 1. polo-vině 19. století (Výměnek v pozemkových knihách vesnice Kůty u Štáhlav)*, HD 21, 1997, s. 93–131.
- KLÁŠTERSKÁ-VELKOVÁ, Alice, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145–168.
- KLÍMA, Jaromír, *O důležitosti matrik pro statistiku pohybu obyvatelstva po r. 1620*, ČRSČ 2, 1930, s. 105–107
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Dějiny obyvatelstva českých zemí*, Praha 1998.
- KOLEKTIV AUTORŮ, *Pod císařským praporem, Historie habsburské armády 1526-1918*, Praha 2003.
- KOUMAR, Jiří, „... k velikému ztenčení skrze vojáky a jinou vojenskou zběř týž statek přišel...“ *Obraz třicetileté války v transferu poddanských nemovitostí na mělnickém panství*, *Historie – Otázky – Problémy* 3, 2011, s. 77–91.
- KRAUSOVÁ, Vendula, *Obyvatelstvo farnosti Stařeč v 19. století*, HD 35, 2011, s. 45-82.
- KRISTEN, Zdeněk, *Úkoly českého rodopisu*, *Časopis rodopisné společnosti československé v Praze* 12, 1940, s. 1–5.

- KŘIVKA, Jiří, *Čeled' v poddanském hospodářství po třicetileté válce a její podíl na celkovém počtu vesnického obyvatelstva*, HD 2, 1968, s. 2–8.
- KŘIVKA, Josef, *Význam poddanských seznamů pro demografické bádání*, HD 4, 1970, s. 50–58.
- KUPROVÁ, Barbora, *Využívání genealogických programů v historické demografii. Případová studie: panství Škvorec na přelomu 18. a 19. století*, HD 38, 2014, s. 157–177.
- LEDNICKÁ, Blanka, *Rodokmen naší rodiny. Sestavte si rodokmen*, Praha 2013.
- LEDNICKÁ, Blanka, *Sestavte si rodokmen. Pátráme po svých předcích*, Praha 2012.
- LINDAHL-JACOBSEN, Rune a kol., *The Male-Female Health-Survival Paradox and Sex Differences in Cohort Life Expectancy in Utah, Denmark and Sweden 1850-1910*, *Annals of Epidemiology* 23, 2013, s. 161–166.
- MAGER, Jan Antonín, *Příběh s neznámým koncem*, *Rodopisná revue on-line* 17, 2015, č. 2, s. 13.
- MANDEMAKERS, Kees, *Building Life Course Data Sets from Population Registers by the Historical Sample of the Netherlands (HSN)*, *History and Computing* 14, 2006, s. 87–108.
- MAREČKOVÁ, Marie, *Průručka praktické genealogie. Jak sestavit rodokmen*, Praha – Litomyšl 2004.
- MATOUŠEK, Josef, *Rodopisné badání a studium dějin novějších*, ČRS 7-8, 1935-1936, s. 111–120.
- MAUR, Eduard – GRULICH, Josef (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006 (= HD 30 – suplement).
- MAUR, Eduard, *Církevní matriky jako historický pramen (se zvláštním přihlédnutím k historické demografii)*, SAP 20, 1970, s. 425–457.
- MAUR, Eduard, *Čeled' a tovaryši v Čechách v soupisu podle víry z roku 1651*, HD 23, 1999, s. 85–135.
- MAUR, Eduard, *Das bäurliche Erbrecht und die Erbschaftspraxis in Böhmen im 16.-18. Jahrhundert*, HD 20, 1996, s. 93–118.
- MAUR, Eduard, *Historická demografie a dějiny rodiny v raném novověku*, in: Marie Šedivá Koldinská – Ivo Cerman a kol. (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 559–582.

- MAUR, Eduard, *Historická demografie a genealogie*, GHJ, ř. 3, seš. 4, 1974, s. 4–7.
- MAUR, Eduard, *Metoda rekonstrukce rodin v historické demografii*, D 24, 1982, s. 101-102.
- MAUR, Eduard, *Na okraj francouzských metod historickodemografického bádání*, HD 2, 1968, s. 72–83.
- MAUR, Eduard, *O počátcích a vývoji církevních matrik se zvláštím zřetelem k českým poměrům*, HD 3, 1969, s. 4–19.
- MAUR, Eduard, *Populační důsledky třicetileté války*, HD 12, 1987, s. 137–152.
- MAUR, Eduard, *Vývoj matričního zápisu v Čechách*, HD 6, 1972, s. 40–58.
- MAUR, Eduard, *Základy historické demografie*, Praha 1978.
- MCCORMICK JR., Albert E., *Historical demography through genealogies. Explorations into Pre-1900 American Population Issues*, Bloomington 2011.
- MELKESOVÁ, Miroslava, *Církevní matriky českých zemí v pozornosti badatelů*, HD 32, 2008, s. 5–56.
- MITTERAUER, Michael, *Historische Verwandtschaftsforschung*, Wien – Köln – Weimar 2013.
- MORING, Beatrice, *Marriage and social change in south-western Finland*, Continuity and Change 11, 1996, s. 91–113.
- MRÁZKOVÁ, Jana, „Přislibujou sobě věrnost, lásku a upřímnost až do smrti zachovati.“ *Vliv rodiny a „přátel“ na volbu životního partnera – panství Třeboň na konci 18. a počátkem 19. století*, HD 29, 2005, s. 53–107.
- MÜLLER, Karel (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986.
- MYŠKA, Milan, *Genealogie a hospodářské dějiny (Hrst úvah a poznámek o možnostech spolupráce)*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 124–127.
- NAVRÁTILOVÁ, Alexandra, *Namlouvání, láska a svatba v české lidové kultuře*, Praha 2012.
- NEBESKÝ, David, *Dispense od překážek manželství v kanonickém právu*, GHJ 36, 2016, č. 3, s. 17–22.
- NEBESKÝ, David, *Překážky manželství v církevním právu před rokem 1918*, GHJ 36, 2016, č. 2, s. 58–64.

- NEKVAPIL JIRÁSKOVÁ, Šárka, *Demografický vývoj farnosti Zdechovice v 18. století*, HD 33, 2009, s. 109–144.
- OLIVERIUS, V., *Jména „po chalupě“ v Třenušce (okr. Rokycany)*, Český lid, 1947, s. 170–171.
- PALÁT, Jiří, *Výzkum vícegeneračních rodin Vítkovických železáren v letech 1828-1988*, in: Karel Müller (ed.), *Sborník příspěvků z III. setkání genealogů a heraldiků*, Ostrava 1986, s. 131–134.
- PARKIN, Robert, *Kinship. An Introduction to the Basic Concepts*, Oxford 2003.
- PECKOVÁ, Štěpánka, *„A poněvadž předešlý vejměnkář ještě živ jest...“ Problematika výměnku na třeboňském panství v 18. století*, diplomová práce FF JU, České Budějovice 2013.
- PEREMSKÁ, Lenka, *Váš rodokmen krok za krokem*, Brno 2013.
- PEREMSKÁ, Lenka, *Vaše rodinná kronika, krok za krokem*, Brno 2015.
- PETERKA, Josef, *Cesta k rodinným kořenům. Praktická příručka občanské genealogie*, Praha 2006.
- PETRÁSEK, Václav, *Vandrující řemeslníci a podomní obchodníci na hanáckém Slovácku*, Malovaný kraj: národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 49, 2013, č. 3, s. 9.
- PILNÁČEK, Josef, *Vojáci a jejich vojenské děti*, ČRSČ 7-8, 1935–1936, s. 74–76.
- PLICHTA, Jiří, *K počátkům organizované heraldiky a genealogie v Brně*, Genealogické a heraldické informace 2 (17), 1997, s. 3–7.
- POHANKA, Henry Camillo, *Po stopách vlastních předků*, Litvínov 2009.
- POHANKA, Henry Camillo, *Sám proti toku času aneb S genealogií k vlastním kořenům*, Litvínov 2002.
- POKLUDOVÁ, Andrea, *Mezigenerační sociální mobilita vzdělaných občanů na přelomu 19. a 20. století v Opavě na základě církevních matrik sňatků*, HD 26, 2002, s. 101–120.
- POLIŠENSKÝ, Josef, *Genealogie, rodopis v její dnešní podobě*. GHL, ř. 3, seš. 1, 1974, s. 3–7.
- POULOVÁ, Marika, *Plodnost vdaných žen ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*. HD 31, 2007, s. 49–89.

- POULOVÁ, Marika, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Rožmberk nad Vltavou v 19. století*, HD 30, 2006, s. 195-218.
- PRAŽÁKOVÁ SELIGOVÁ, Markéta, *Život poddaných v 18. století: osud, nebo volba? K demografickým, hospodářským, sociálním a rodinným aspektům života venkovských poddaných na panství Horní Police*, Praha 2015.
- PROCHÁZKA, Vladimír, *Česká poddanská nemovitost v pozemkových knihách 16. a 17. století*, Praha 1963.
- PSÍKOVÁ, Alena, *Rodové katastry uložené ve státním archívu v Třeboni*, HD 8, 1983, s. 75–80.
- ROMAŇÁK, Andrej – DANGL, Vojtěch (edd.), *Vojenské dějiny Československa. II. Díl (1526-1918)*, Praha 1986.
- RUMLOVÁ, Eva, *Demografická a sociální struktura obyvatelstva panství Dymokury v polovině 17. století*, HD 17, 1993, s. 153–199.
- ŘÍČAŘ, Kristoslav, *Občanská genealogie. Základy rodopisné práce*, Praha 2000.
- ŘÍČAŘ, Kristoslav, *Rodokmen. Objevte tajemství vašeho rodu*, Praha 2013.
- ŘÍČAŘ, Kristoslav, *Úvod do genealogie. Kdo jsou moji předkové a odkud přišli?*, Praha 1995.
- SABEAN, David Warren – TEUSCHER, Simon – MATHIEU, John (eds.), *Kinship in Europe. Approaches to long-term development (1300–1900)*, New York 2007.
- SELIGOVÁ, Markéta, *Geografická mobilita poddaného obyvatelstva v první polovině 18. století ve světle poddanských seznamů*, HD 28, 2004, s. 55–109.
- SCHLUMBOHM, Jürgen, *Lebensläufe, Familien, Höfe. Die Bauern und Heuerleute des Osnabrückischen Kirchspiels Belm in proto – industrieller Zeit, 1650–1860*, Göttingen 1997.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta – GRULICH, Josef, *Palingamní sňatky na území českobudějovické diecéze ve srovnávací perspektivě. Farnosti České Budějovice a Nový Rychnov, 1786-1825*, HD 41, 2017, s. 151–171.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Osiřelé děti ve venkovské společnosti. Směry zahraniční historiografie a inspirace pro české bádání*, HD 37, 2013, s. 51–78.

- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov, 1785-1855*, disertační práce, Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2015.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Ovdovění a osiření ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov (1785–1855)*, České Budějovice 2016.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Stereotypy vdovství a vdovectví v tradiční venkovské společnosti*, in: Václav Bůžek – Jaroslav Dibelka (edd.), *Utváření identity ve vrstvách paměti*, České Budějovice 2011 (= Opera historica 15), s. 283–321.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Vdovství v tradiční venkovské společnosti (Přehled bádání)*, HD 35, 2011, s. 1–31.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Vdovy a vdovství ve venkovské společnosti. Panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, rigorózní práce, Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2010.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Venkovské vdovy a jejich postavení v rámci rodinných a sociálních struktur. Situace na panství Nový Rychnov v první polovině 19. století*, diplomová práce, Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2009.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Veselé vdovy? Sňatek jako životní strategie ovdovělých venkovských žen (Jižní Čechy, 1. polovina 19. století)*, in: Ondřej Felcman (ed.), *Historie 2008. Sborník prací ze 14. celostátní studentské vědecké konference konané 5. a 6. března 2009 v Hradci Králové*, Hrade Králové 2010, s. 175-198.
- SKOŘEPOVÁ, Markéta, *Vyhladovělá země. Český hladomor 1771-1772*, *ĎAS* 39, 2017, č. 5, s. 18–20.
- SKUTIL, Jan, *Poznaňský rukopis J. Jafeta „O stupních přátelství krevního“*, *GHL* 3, 1974, seš. 6, s. 5–14.
- SLÁDEK, Miloš, *Čeled' na třeboňských panstvích v polovině 17. století*, HD 11, 1987, s. 51–96.
- SLOVÁKOVÁ, Věra, *Fenomén osiření v životním cyklu vesnických dívek a mladých žen v 1. polovině 18. století (případová studie)*, *Zpravodaj historického klubu* 21, 2010, č. 1-2, s. 82–110.
- SLOVÁKOVÁ, Věra, *Služba v městském a venkovském prostředí na Moravě ve druhé polovině 18. století*, *ČMM* 137, s. 273–293.

- SMOLKOVÁ, Anna, *Vznik a vývoj fondu panství a velkostatku Protivín, jeho pořádání, archivní uložení a dosavadní badatelské využití*, Archivum Trebonense 7, 1991, s. 30–70.
- SOUKUP, Josef, *Soupis památek historických a uměleckých v Království českém od pravěku do počátku XIX. století. 33. Politický okres písecký*, Praha 1910.
- SRB, Josef, *Využití rodopisné studie pro historickou demografii*, D 11, 1969, s. 125-131.
- STACH, Jiří, *Jména „po chalupě“ na Stašsku k r. 1837*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 11, 1970, s. 638–658.
- STARA, Alois Karel, *Vývoj vojenství v českých zemích z pohledu genealoga*, in: Václav Hásek a kol. (edd.), *Sborník učebních textů kurzu pro pokročilé rodopisce*, Praha 2007, s. 225–248.
- STEINBACHOVÁ, Lucie, *Demografický vývoj za hladomoru v letech 1771-1772*, HD 25, 2001, s. 101–129.
- SVOBODA, Miroslav, *Zřizování zeměbrany na jižní Moravě r. 1808*, in: Miroslav Svoboda (ed.) *Hranice na jižní Moravě a její obrana od doby římské. XXX. mikulovské sympozium. 22.–23. října 2008*, Brno 2008, s. 227–248.
- SVOBODA, Vladimír, *Minimum o rodokmenu*, Praha 1998.
- ŠEDIVÁ KOLDINSKÁ, Marie – CERMAN, Ivo a kol. (edd.), *Základní problémy studia raného novověku*, Praha 2013, s. 559–582.
- ŠIKULOVÁ, Alexandra, *Vývoj sňatečnosti ve farnosti Libčany v „dlouhém“ 19. století (1785-1914)*, HD 34, 2010, s. 217–262.
- ŠLAJSOVÁ, Marie, *Jména „po chalupě“ v Chlumu u Blovic počátkem našeho století*, Zpravodaj místopisné komise ČSAV 9, 1968, s. 389–394.
- ŠTEFANOVÁ, Dana, *K aspektům role příbuzenských vztahů a majetkových transakcí. Situace na frýdlantském panství v letech 1558–1750*, HD 22, 1998, s. 107–144.
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Sňatečnost a sňatková migrace ve farnosti Střelské Hoštice v letech 1645–1890*, JSH 58, 1989, s. 125–136.
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Vývoj sňatečnosti v lokalitě Novosedly nad Nežárkou v letech 1686–1910*, HD 11, 1987, s. 97–140.
- ŠTĚRBOVÁ, Blanka, *Vývoj sňatečnosti ve Střelských Hošticích v letech 1891–1999*, HD 23, 1999, s. 151–182.

- ŠULÁK, Ladislav, *Povídání o bílém kabátě aneb Verbování a odvody. 1. část*, Malovaný kraj. Národopisný a vlastivědný časopis Slovácka 48, 2012, č. 3, s. 8-9.
- ŠVANKMAJER, Milan, *Čechy na sklonku napoleonských válek: 1810–1815*, Praha 2004.
- ŠVEHELKA, Ondřej, *Na okraji vojenské společnosti. Vojenští invalidé, zběhové a delikventi v císařsko-královské armádě za sedmileté války*, disertační práce, FF UK Praha 2017.
- TEPLÝ, František, *O původu a změnách příjmení*, ČRSČ 16, 1944, s. 5–7.
- TEPLÝ, František, *Účty hospodářské rodopiscovou pomůckou*, ČRSČ 4, 1932, s. 75-80.
- THORVALDSEN, Gunnar, *Using NAPP Census Data to Construct the Historical Population Register for Norway*, Historical Methods A Journal of Quantitative and Interdisciplinary History 44, 2011, č. 1, s. 37–47.
- TLAMSOVÁ, Hanka – ČERNÝ, Václav, *Okolnosti uzavírání sňatků „světských“ osob od konce 18. do první třetiny 20. století*, HD 43, 2019, s. 67–99.
- TLAMSOVÁ, Hanka, *Loutkoherci, gymnasté, kramáři a šlejšři. Proměny životních strategií světských rodů od konce 18. do počátku 20. století*, diplomová práce, Historický ústav FF JU v Českých Budějovicích, České Budějovice 2016.
- VAN DÜLMEN, Richard, *Kultura a každodenní život v raném novověku (16.-18. století) I. Dům a jeho lidé*, Praha 1999.
- VANĚK, Daniel a kol., *Genetická genealogie. Sledování rodových linií pomocí analýzy DNA*, Praha 2018.
- VAŇKOVÁ, Markéta, *Demografický vývoj Žitenic v 19. Století*, HD 30, 2006, s. 145-194.
- VELKOVÁ, Alice, *Forma sociálního zabezpečení na vesnici v 18. a v první polovině 19. století. Výměnek v pozemkových knihách vesnice Lhůty a Štáhlav*, HD 21, 1997, s. 95–132.
- VELKOVÁ, Alice, *Household Formation in Bohemia 1700-1850: Inheritance Practice and Family Strategy*. ČČH 109, 2011, s. 328–343.
- VELKOVÁ, Alice, *Krutá vrchnost ubozí poddaní? Proměny venkovské rodiny a společnosti v 18. století a první polovině 19. století na příkladu západočeského panství Štáhlavy*. Praha 2009.

- VELKOVÁ, Alice, *Migrace a životní cyklus venkovského obyvatelstva na Štáhlavsku v letech 1750–1850*, in: Eduard Maur – Josef Grulich (edd.), *Dějiny migrací v českých zemích v novověku*, Praha 2006 (= HD 30 – suplement), s. 73–98.
- VELKOVÁ, Alice, *Proměna chápání majetkových zájmů v rodinách držitelů venkovských usedlostí v letech 1650–1850*, in: Eduard Maur – Alice Velková (edd.), *Rodina a domácnost v 16.–20. století*, Praha 2010, s. 51–68.
- VELKOVÁ, Alice, *Složení domácností a problematika čelední služby na panství Štáhlavy počátkem 19. století*, in: Marie Koldinská – Alice Velková (edd.), *Historik zapomenutých dějin. Sborník příspěvků věnovaných prof. dr. Eduardu Maurovi*, Praha 2003, s. 140–161.
- VELKOVÁ, Alice, *Výběr partnera a sňatkový věk dědiců venkovských usedlostí na Štáhlavsku a jejich sourozenců v 18. a na počátku 19. století*, HD 22, 1998, s. 145–168.
- VELKOVÁ, Alice, *Výzkum sociální mobility na příkladu osob narozených v letech 1791–1800 na panství Štáhlavy*, HD 27, 2003, s. 173–224
- VELKOVÁ, Alice, *Zásahy státu do vztahu mezi vrchností a poddanými a jejich dopad na vesnickou rodinu na přelomu 18. a 19. století*, ČNM – řada historická, 1999, s. 53–72.
- VÉZINA, Hélène – GAUVREAU, Danielle – GAGNON, Alain, *Socioeconomic fertility differentials in a late transition setting: A micro-level analysis of the Saguenay region in Quebec*, *Demographic Research* 30, 2014, s. 1097–1128.
- VONDRUŠKOVÁ, Alena – VONDRUŠKA, Vlastimil, *Řemesla a výroba*, Praha 2015.
- VOŠTA, Karel, *90 let od vzniku Rodopisné společnosti československé*, *GHL* 39, 2019, č. 2, s. 54–55.
- WALL, Richard, *The Age at Leaving Home*, *Journal of Family History* 3, 1978, s. 181–202.
- ZÁLOHA, Jiří, *Správa panství Český Krumlov a náplň činnosti jejích orgánů v 19. století*, *Archivum Trebonense*, 1991, s. 71–99.
- ZEITLHOFER, Hermann, *Besitzwechsel und sozialer Wandel. Lebensläufe und sozioökonomische Entwicklungen in südlichen Böhmerwald, 1640-1680*. Wien – Köln – Weimar 2014.

ZEITLHOFER, Hermann, *Das Ausgedinge am Beispiel der südböhmischen Pfarre Kapličky (Herrschaft Vyšší Brod), 1700 bis 1738*, JSH 65, České Budějovice 1996.

ZEITLHOFER, Hermann, *Headship Succession and Retirement in South Bohemia. 1640-1840*, in: D. R. Green – A. Owens (edd.), *Family welfare: Gender, Property and Provision Since the Seventeenth Century*, Westport 2004.

IX. 4. Internetové zdroje

<http://balsac.uqac.ca>
<http://data.matricula-online.eu>
<http://data.matricula-online.eu>
<http://historieolomouc.upol.cz>
<http://rkm.mysteria.cz>
<http://www.cimelice.cz>
<http://www.genealogie.cz>
<http://www.institutdrouin.com>
<http://www.koeblergerhard.de>
<http://www.moderni-dejiny.cz>
<http://www.portafontium.eu>
<https://archive.org>
<https://archive.unews.utah.edu>
<https://archivnimapy.cuzk.cz>
<https://demo.umontreal.ca/accueil>
<https://digi.ceskearchivy.cz>
<https://ehps-net.eu>
<https://iisg.amsterdam/en>
<https://reader.digitale-sammlungen.de>
<https://theses.cz>
<https://uofuhealth.utah.edu>
<https://www.bbc.co.uk>
<https://www.beck-online.cz>
<https://www.ceskatelevize.cz>
<https://www.decode.com>
<https://www.genealogiequebec.com>
<https://www.islendingabok.is>
<https://www.mapy.cz>
<https://www.napoleon-series.org>
<https://www.persee.fr>
<https://www.prdh-igd.com>
<https://www.vasegeny.cz>

X. SEZNAM ZKRATEK

Periodika

AČ	Archivní časopis
ADH	Annales de démographie historique
ČČH	Český časopis historický
ČsČH	Československý časopis historický
ČDV	Časopis pro dějiny venkova
ČL	Český lid
ČMM	Časopis matice moravské
ČNM	Časopis národního muzea
ČSPS	Časopis společnosti přátel starožitností
ČRSČ	Časopis rodopisné společnosti československé
D	Demografie
GHL	Genealogické a heraldické listy
GHI	Genealogické a heraldické informace
HD	Historická demografie
JM	Jižní Morava
JSH	Jihočeský sborník historický
Kuděj	Kulturní dějiny
MZK	Minulostí Západočeského kraje
SAP	Sborník archivních prací
SNM	Sborník národního muzea
SPFFBU	Sborník prací Filozofické fakulty brněnské univerzity
SSD	Studie k sociálním dějinám
Výběr	Výběr z prací členů historického klubu při Jihočeském muzeu v Českých Budějovicích (do roku 1993)

Výběr. Časopis pro historii a vlastivědu jižních Čech (od roku 1994)

ZMK Zpravodaj místopisné komise při ČSAV

Názvy institucí

SOA státní oblastní archiv

SOkA státní okresní archiv

Názvy archivních fondů

ŘkFÚ římskokatolický farní úřad

SMJK Sbírka matrik Jihočeského kraje

SMZČ Sbírka matrik západních Čech

VS velkostatek

Jiné

cca circa

č. číslo

čp. číslo popisné

ed. editoval

eds. editovali

edd. editovali

fol. folio

inv. č. inventární číslo

kol. kolektiv

kr. krejcar

N narození

Nro. numero

Nro.C. číslo popisné

O	oddání
pag.	pagina
ř.	řada
s.	strana
seš.	sešit
sign.	signatura
tzv.	takzvaný
Z	zemřelí
zl.	zlatý

XI. Seznam tabulek, grafů, map a genealogických schémat v textu

XI. 1. Tabulky

Tabulka č. I.1.

Základní charakteristiky sondou zvolených lokalit

Tabulka č. I.2.

Počty evidovaných členů rodin podle příslušnosti ke společenské vrstvě podle soupisu poddaných (1780)

Tabulka č. I.3.

Počty domů a obyvatel (1790-1862)

Tabulka č. I.4.

Počty evidovaných a skutečně přítomných obyvatel ve sledovaných lokalitách na základě soupisů poddaných (1780–1840)

Tabulka č. I.5.

Převody usedlostí ve sledovaných lokalitách (1780–1830)

Tabulka č. I.6.

Počty osob v genealogických databázích

Tabulka č. I.7.

Počty sourozenců a sourozenecký jednotek (rodin) ve vybraných lokalitách (1780–1830)

Tabulka č. I.8.

Zkoumané farnosti

Tabulka č. I.9.

Dochované souvislé řady soupisů poddaných podle lokalit

Tabulka č. I.10.

Dochované pozemkové knihy pro sledované lokality, VS Protivín

Tabulka č. II.1.

Vztah nového k odstupujícímu hospodáři, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.2.

Vztah nového k zemřelému hospodáři, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.3.

Pořadí podle narození u synů nastupujících po odstoupení otce, Protivínsko
(1780–1830)

Tabulka č. II.4.

Pořadí podle narození u synů nastupujících po úmrtí otce, Protivínsko
(1780–1830)

Tabulka č. II.5.

Volba dcery při převodu usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.6.

Způsob získání usedlosti cizí osobou, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.7.

Délka života hospodáře po předání usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.8.

Věk umírajícího majitele selské usedlosti, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.9.

Věk hospodáře při odstoupení, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.10.

Věk nabyvatele selské usedlosti po odstoupení hospodáře, Protivínsko
(1780–1830)

Tabulka č. II.11.

Věk nabyvatele selské usedlosti po úmrtí hospodáře, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.12.

Věk synů při získání usedlosti po odstoupení otce, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.13.

Věk synů při získání usedlosti po úmrtí otce, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. II.14.

Délka hospodaření jednotlivých hospodářů ukončená odstoupením, Protivínsko
(1780–1830)

Tabulka č. II.15.

Délka hospodaření ukončeného smrtí majitele, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. III.1.

Zastoupení mladých mužů ze selských rodin, kteří prošli čelední službou,
Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.2.

Zastoupení mladých žen ze selských rodin, které prošly čelední službou,
Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.3.

Čeď podle pohlaví, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.4.

Věk čeledi při první zmínce o službě (obě pohlaví), Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.5.

Věk čeledínů při první zmínce o jejich čelední službě – všichni a pouze bratři
dědiců usedlostí, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.6.

Věk děveček při první zmínce o jejich čelední službě – všechny a pouze sestry
dědiček usedlostí, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.7.

Celková délka čelední služby čeledi, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.8.

Průměrná délka služby čeledi ve vztahu k místu výkonu, Protivínsko
(1775–1830)

Tabulka č. III.9.

Celková délka služby čeledínů, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.10.

Průměrná délka služby čeledínů u jednoho zaměstnavatele, Protivínsko
(1778–1830)

Tabulka č. III.11.

Celková délka služby děveček, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.12.

Průměrná délka služby děveček u jednoho zaměstnavatele, Protivínsko
(1775–1830)

Tabulka č. III.13.

Lokality výkonu služby a jejich počet podle vzdálenosti k místu původu čeledi,
Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.14.

Počet lokalit spojených s výkonem čelední služby (obě pohlaví), Protivínsko
(1775–1830)

Tabulka č. III.15.

Místa výkonu služby čeledínů mimo panské dvory podle vzdálenosti (km) a počtu osob, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.16.

Počet zaměstnavatelů, u kterých čeledíni postupně vykonávali svou službu, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.17.

Místa výkonu služby děveček mimo panské dvory podle vzdálenosti (km) a počtu osob, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.18.

Počet míst, kde děvečky postupně vykonávali svou službu, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.19.

Služba mužů ve vrchnostenských dvorech podle vzdálenosti a počtu čeledínů, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.20.

Služba děveček v panských dvorech, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.21.

Věk čeledi při konci služby, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.22.

Věk čeledínů při konci služby, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.23.

Věk děveček při konci čelední služby, Protivínsko (1775–1830)

Tabulka č. III.24.

Bratři nových hospodářů v učení se řemeslu, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.25.

Pořadí synů (tovaryšů) ze selských rodin podle narození, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. III.26.

Syny ze selských rodin zvolená řemesla, Protivínsko (1778–1830)

Tabulka č. IV.1.

Vojenská služba jako důvod nepřítomnosti ve vsi, Protivínsko (1780–1830)

Tabulka č. IV.2.

Počty odvedených synů ze selských rodin, Protivínsko (1779–1830)

Tabulka č. IV.3.

Vojáci ze selských rodin podle vztahu k usedlosti a nástupu vojenské služby,
Protivínsko (1779–1830)

Tabulka č. IV.4.

Společenská příslušnost odvedených rekrutů, Protivínsko (1779–1802)

Tabulka č. IV.5.

Společenská příslušnost odvedených rekrutů, Protivínsko (1803–1830)

Tabulka č. IV.6.

Věk rekrutů ze sledovaných selských rodin, Protivínsko (1779–1802)

Tabulka č. IV.7.

Věk odvedenců, Protivínsko (1780–1802)

Tabulka č. IV.8.

Věk rekrutů ze sledovaných selských rodin, Protivínsko (1803–1830)

Tabulka č. IV.9.

Věk odvedenců, Protivínsko (1803–1830)

Tabulka č. IV.10.

Věk bratrů dědiců selských usedlostí při odvodu, Protivínsko (1779–1830)

Tabulka č. IV.11.

Délka vojenské služby mužů z Protivínska odvedených v letech 1780–1802

Tabulka č. IV.12.

Délka služby selských rekrutů odvedených v letech 1779-1802

Tabulka č. IV.13.

Délka vojenské služby mužů z Protivínska odvedených v letech 1803–1830

Tabulka č. IV.14.

Délka služby selských rekrutů odvedených v letech 1803-1830

Tabulka č. IV.15.

Délka služby selských rekrutů, Protivínsko (1779–1830)

Tabulka č. IV.16.

Věk selských vysloužilců při návratu, Protivínsko (1779-1830)

Tabulka č. V.1.

Vstup mužských selských potomků do prvního manželství, Protivínsko (1770–1847)

Tabulka č. V.2.

Vstup ženských selských potomků do prvního manželství, Protivínsko (1770–1847)

Tabulka č. V.3.

Snoubenci ze sledovaných selských rodin podle rodinného stavu, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.4.

Druhé a další sňatky dědiců selských usedlostí, Protivínsko (1789–1856)

Tabulka č. V.5.

Počet sňatků podle měsíců, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.6.

Počet sňatků podle dnů v týdnu, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.7.

Věk synů ze selských rodin při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.8.

Věk mužských sourozenců nových vlastníků selských usedlostí při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.9.

Věk dívek ze selských rodin při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.10.

Věk sester dědiců selských usedlostí při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.11.

Věkové rozdíly mezi svobodnými snoubenci, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.12.

Věkové rozdíly mezi snoubenci u prvních sňatků uzavřených dědici a dědičkami selských usedlostí, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.13.

Věkové rozdíly mezi snoubenci při prvním sňatku členů selských rodin s ovdovělými partnery, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.14.

Vzdálenost mezi bydlišti snoubenců (vzdušnou čarou), Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.15.

Patrimoniální příslušnost snoubenek synů ze selských rodin, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.16.

Patrimoniální příslušnost snoubenců dcer ze selských rodin, Protivínsko (1774–1836)

Tabulka č. V.17.

Původ snoubenců z panství stejné vrchnosti, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.18.

Původ snoubenců z panství cizí vrchnosti, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.19.

Sociální příslušnost partnerek synů ze selských rodin u prvních sňatků, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.20.

Sociální příslušnost manželek bratrů nových hospodářů u prvních sňatků, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.21.

Sociální příslušnost partnerů dcer ze selských rodin u prvních sňatků, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.22.

Sociální příslušnost partnerů sester nových hospodářů, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.23.

Souvislost mezi rovným sňatkem a následným sociálním postavením bratrů nových hospodářů/hospodyň, Protivínsko (1770–1856)

Tabulka č. V.24.

Souvislost mezi rovným sňatkem a následným sociálním postavením sester nových hospodářů/hospodyň, Protivínsko (1770–1856)

XI. 2. Grafy

Graf č. II.1.

Vztah nastupujícího hospodáře k hospodáři předešlému, Protivínsko (1780-1830)

Graf č. II.2.

Synové nastupující po odstupujícím nebo zemřelém otci podle pořadí narození, Protivínsko (1780–1830)

Graf č. II.3.

Délka držby selských usedlostí, Protivínsko 1780–1830

Graf č. III.1.

Členové selských rodin v čelední službě, Protivínsko (1775–1830)

Graf č. III.2.

Bratři nových hospodářů v učení se řemeslu, Protivínsko (1778–1830)

Graf č. IV.1.

Vojenská služba a mužští členové selských rodin žijící v době převodu otcovy usedlosti, Protivínsko (1779–1830)

Graf č. IV.2.

Délka vojenské služby u mužů odvedených z regionu před reformou z roku 1802 a po ní, Protivínsko (1780–1830)

Graf č. V.1.

Věk dědiců selských usedlostí a jejich sourozenců při vstupu do prvního manželství, Protivínsko (1770–1856)

Graf č. V.2.

Rozdíl ve vzdálenosti mezi bydlišti snoubenců u prvních sňatků dědiců usedlostí a jejich bratrů, Protivínsko (1770–1847)

Graf č. V.3.

Rozdíl ve vzdálenosti mezi bydlišti snoubenců u prvních sňatků dědiček usedlostí a jejich sester, Protivínsko (1774–1836)

XI. 3. Mapy

Mapa č. I.1.

Protivínské panství k roku 1801

Mapa č. I.2.

Ves Kestřany s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

Mapa č. I.3.

Ves Selibov s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

Mapa č. I.4.

Ves Vítkov s vyznačením polohy sledovaných usedlostí podle stabilního katastru (1837)

Mapa č. I.5.

Farnosti Kestřany, Myšenec a Štěkeň ve vztahu k hranicím panství Protivín (1840)

Mapa č. III.1.

Poloha zkoumaných lokalit a jednotlivých vrchnostenských dvorů na panství Protivín

Mapa č. V.1.

Nejběžnější vzdálenost mezi bydlišti snoubenců, Protivínsko (1770–1856)

Mapa č. V.2.

Lidnatost lokalit v okolí Kestřan k roku 1800

Mapa č. V.3.

Podíly sňatků s poddanými z panství Drhovle, Písek a Štěkeň, Protivínsko (1770–1856)

XI. 4. Genealogická schémata

Genealogické schéma č. II.1.

Dvojitá svatba mezi rody Wolf neb Talafous a Němec neb Domin (1804)

Genealogické schéma č. V.1.

Trojitý sňatek mezi rody Batista z Písku a Bruna neb Sláma ze Selibova (1816)

XII. Seznam příloh za textem

XII. 1. Tabulky

Tabulka č. VIII.1.

Věk nedědicích synů sedláka, při převodu usedlosti z otce/po otci, Protivínsko
(1780–1830)

Tabulka č. VIII.2.

Věk nedědicích dcer sedláka, při převodu usedlosti z otce/po otci, Protivínsko
(1780–1830)

XII. 2. Genealogická schémata

Genealogické schéma č. VIII.1.	Sourozenci na usedlosti čp. 1 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.2.	Sourozenci na usedlosti čp. 2 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.3.	Sourozenci na usedlosti čp. 3 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.4.	Sourozenci na usedlosti čp. 4 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.5.	Sourozenci na usedlosti čp. 7 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.6.	Sourozenci na usedlosti čp. 8 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.7.	Sourozenci na usedlosti čp. 9 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.8.	Sourozenci na usedlosti čp. 10 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.9.	Sourozenci na usedlosti čp. 11 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.10.	Sourozenci na usedlosti čp. 13 ve Vítkově
Genealogické schéma č. VIII.11.	Sourozenci na usedlosti čp. 1 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.12.	Sourozenci na usedlosti čp. 2 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.13.	Sourozenci na usedlosti čp. 5 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.14.	Sourozenci na usedlosti čp. 6 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.15.	Sourozenci na usedlosti čp. 8 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.16.	Sourozenci na usedlosti čp. 11 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.17.	Sourozenci na usedlosti čp. 12 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.18.	Sourozenci na usedlosti čp. 13 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.19.	Sourozenci na usedlosti čp. 14 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.20.	Sourozenci na usedlosti čp. 15 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.21.	Sourozenci na usedlosti čp. 18 v Selibově

Genealogické schéma č. VIII.22. Sourozenci na usedlosti čp. 19 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.23. Sourozenci na usedlosti čp. 20 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.24. Sourozenci na usedlosti čp. 21 v Selibově
Genealogické schéma č. VIII.25. – Sourozenci na usedlosti čp. 3 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.26. – Sourozenci na usedlosti čp. 4 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.27. – Sourozenci na usedlosti čp. 5 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.28. – Sourozenci na usedlosti čp. 6 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.29. – Sourozenci na usedlosti čp. 10 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.30. – Sourozenci na usedlosti čp. 12 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.31. – Sourozenci na usedlosti čp. 13 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.32. – Sourozenci na usedlosti čp. 14 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.33. – Sourozenci na usedlosti čp. 16 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.34. – Sourozenci na usedlosti čp. 17 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.35. – Sourozenci na usedlosti čp. 18 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.36. – Sourozenci na usedlosti čp. 20 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.37. – Sourozenci na usedlosti čp. 32 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.38. – Sourozenci na usedlosti čp. 33 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.39. – Sourozenci na usedlosti čp. 37 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.40. – Sourozenci na usedlosti čp. 42 v Kestřanech
Genealogické schéma č. VIII.41. – Sourozenci na usedlosti čp. 43 v Kestřanech

XIII. Seznam obrazových příloh

Obrázek č. VIII.1.

Kostel sv. Kateřiny v Kestřanech; po levé straně hospodářské budovy a zámek (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.2.

Budovy Ketřanského vrchnostenského dvora s objektem zámku v pozadí (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.3.

Selská usedlost čp. 12 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.4.

Selská usedlost čp. 5 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.5.

Selská usedlost čp. 4 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.6.

Selská usedlost čp. 3 v Kestřanech (21. října 2019)

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.7.

Selská usedlost čp. 13 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.8.

Selská usedlost čp. 14 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.9.

Selská usedlost čp. 16 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.10.

Selská usedlost čp. 17 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.11.

Selská usedlost čp. 18 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.12.

Selská usedlost čp. 10 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.13.

Selská usedlost čp. 32 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.14.

Selská usedlost čp. 33 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.15.

Vstup do selské usedlosti čp. 37 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.16.

Zadní trakt usedlosti čp. 43 v Kestřanech-Chotěbořicích (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.17.

Současný stav usedlosti čp. 42 v Kestřanech-Chotěbořicích (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.18.

Současný stav usedlosti čp. 10 v Kestřanech (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 21. října 2019]

Obrázek č. VIII.19.

Selská usedlost čp. 8 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.20.

Brána selské usedlosti čp. 6 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.21.

Selská usedlost čp. 5 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.22.

Brána selské usedlosti čp. 1 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.23.

Současná podoba usedlosti čp. 21 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.24.

Selská usedlost čp. 20 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.25.

Současná podoba usedlosti čp. 19 v Selibově – patrová budova (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.26.

Současná podoba usedlosti čp. 18 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.27.

Selská usedlost čp. 15 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.28.

Současná podoba usedlosti čp. 14 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.29.

V současnosti spojený vjezd do usedlostí čp. 12 a 13 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.30.

Boční pohled na usedlost čp. 8 v Selibově (říjen 2019).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 7. října 2019]

Obrázek č. VIII.31.

Selská usedlost čp. 1 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.32.

Selská usedlost čp. 2 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.33.

Selská usedlost čp. 3 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.34.

Selská usedlost čp. 4 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.35.

Selská usedlost čp. 7 ve Vítkově – obytná část (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.36.

Selská usedlost čp. 8 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.37.

Selská usedlost čp. 9 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.38.

Selská usedlost čp. 10 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.39.

Selská usedlost čp. 11 ve Vítkově (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]

Obrázek č. VIII.40.

Kaple Panny Marie na vítkovské návsi (červen 2014).

[archiv autora; fotografie pořízena dne 17. června 2014]